శ్రీవైఖానస స్మార్త సూత్రమ్

శ్రీ నృసింహ వాజపేయ భాష్యసహితమ్

[పంచ ప్రశ్నాత్మకోఽయం ప్రథమో భాగః]

పరిష్కర్తా:

'వైయాకరణపంచానన' భారత రాష్ట్రపతి అవార్డు గ్రహీతా

శ్రీమాన్ రొంపిచర్ల పార్థసారథి భట్టాచార్యః

ప్రచురణ:

శ్రీ వైఖానస మహామండలిః

గాంధీనగర్ విజయవాటికా

శ్రీజ్వాలసాలగ్రామ వీరయోగానంద లక్ష్మీ నృసింహస్వామినేనమః

శ్రీ వైఖానస స్మార్త సూత్రమ్

శ్రీ నృసింహ వాజపేయ భాష్యసహితమ్

[పంచ ప్రశ్నాత్మకోఽయం ప్రథమో భాగః]

పరిష్కర్తా :

'వైయాకరణపంచానన' భారత రాష్ట్రపతి అవార్డు గ్రహీతా

శ్రీమాన్ రొంపిచర్ల పార్థసారథి భట్టాచార్యః

ప్రచురణ :

శ్రీ వైఖానస మహామండలిః

విజయవాటికా

రక్తాక్షి. మార్గశిర శుద్ధ సప్తమీ

29—11—1984

మూల్యమ్ :

రు. **20-00**

ప్రచురణ ; శ్రీ వైఖానస మహామండలి. విజయవాడ

ప్రతులు ; 1000

రక్తాక్షి, మార్గశిర శుద్ధ సప్తమి, గురువారం

ప్రాప్తిస్థానం ;

యం. సి. ఏ. మోహన్. (కార్యదర్శి)
శ్రీ వైఖానస మహామండలి (రిజిష్టర్డు 234/1984)
వైద్యసేవాసదన్, ఆంధ్రరత్న రోడ్
గాంధీనగర్, విజయవాడ-520 003

మూల్యము ; రూ. **20-00**

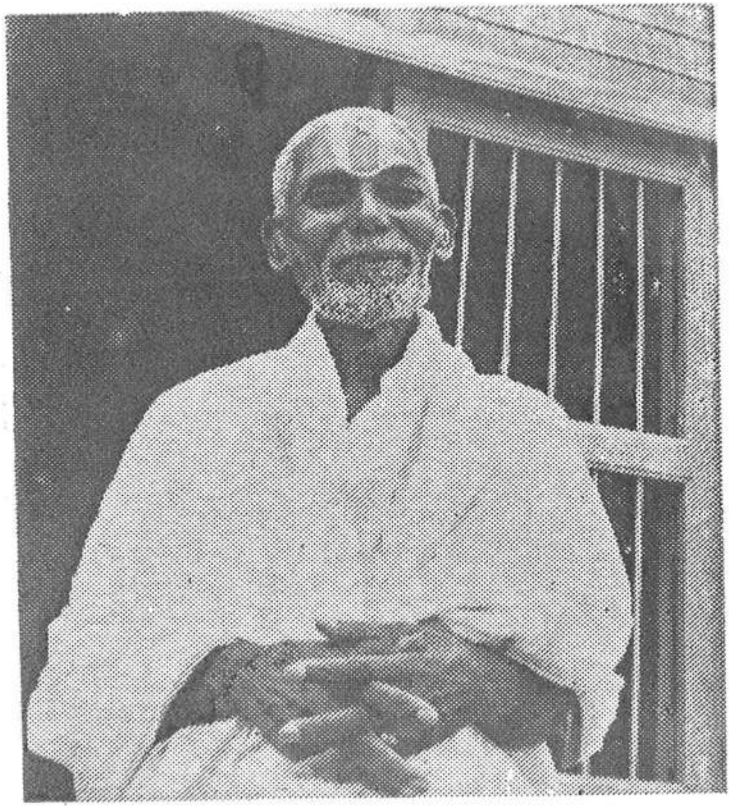
ముద్రణ ;

వాణీ ప్రెస్, విజయవాడ-2
ఫోన్ నెం ; 7 5 3 9 3

శ్రీ జ్వాల సాలగ్రామ వీరయోగానంద
లక్ష్మీనృసింహస్వామి, వేదాద్రి

శ్లో॥ యోగపట్టసమాసీనం జానున్యస్తకరద్వయం
శంఖచక్రధరం దేవం యోగానందముపాస్మహే॥

'వైయ్యాకరణ పంచానన'
శ్రీమాన్ రొంపిచర్ల పార్థసారధిభట్టాచార్యులు

శ్రీ లక్ష్మీ నారసింహాయ నమః

సంభావనా

శ్రీ వైఖానస నిగమాగమ శాస్త్ర సారస్వతాన్ని భావి తరాల వారికి అందించాలనే తపనతో యెందరో మహా మనీషులు ఆయాకాలాలలో యథా శక్తి కృషి చేశారు. అట్టి మహానుభావులందరికిముందుగ కృతజ్ఞతాపూర్వక నమస్సుమాంజలులు సమర్పిస్తున్నాం.

మన సమస్తాగమ సారస్వతాన్ని ప్రపంచానికి అక్షరరూపంలో అందించడానికి విశేషంగా కృషిచేసిన మహనీయులలో శ్రీమాన్ రొంపిచర్ల కోదండరామ పాకయాజిగారు ప్రథములు. వీరు కృష్ణామండలాంతర్గత రొయ్యూరు గ్రామంలో జన్మించి అకులమన్నాడు వాస్తవ్యులైన శ్రీమాన్ కృష్ణమాచార్యులవారికి దత్తత వెళ్ళిరి. నాటికివైఖానసాగమ శాస్త్రము తన స్వత్త్వమును, ప్రత్యేకతను, పవిత్రతను, ప్రామాణికత్వమును కోల్పోవు స్థితికి చేరుకొనినది. మన అగమశాస్త్ర దుస్థితిని గ్రహించిన పాకయాజిగారు ముందుగ తమ శిష్యులకు విశేష ప్రజ్ఞానిధులైన పండితులకడ సుష్ఠుపాఠమును నేర్పించి వారిద్వారా నాటి మన శాస్త్రపాఠములోని స్ఖాలిత్యములను సవరింపజేసిరి. పాకయాజిగారు దేశమంతయు శిష్య సహితముగ సంచారము గావించి ఆయా తావులలో లభ్యమైన వైఖానసాగమ తాళపత్రగ్రంథముల నెన్నింటినో సేకరించినారు. వారి దేశసంచారము మన శాఖీయులకు మహోపకారమొనర్చినదని చెప్పకతప్పదు. ఆ గ్రంధ సంచయము నంతటిని వారి స్వగ్రామమైన అకులమన్నాడులో భద్రపరచిరి. ఆ గ్రంధాలయమునకే శ్రీవారు 'శ్రీ వైఖానస విద్యానిలయము" అని నామకరణ మొన

ర్చిరి. మన వైఖానసాగమ సారస్వత సంరక్షణకీ "శ్రీ వైఖానస విద్యానిలయమే" జీవగఱ్ఱ. పాకయాజిగారి ఆలోచనలు కార్యరూపము నొందక పూర్వమే వారు పరమపదించిరి. వారికుమారులైన శ్రీనివాసాచార్యులుగారు పార్థసారథి భట్టాచార్యులవారు ఈ గ్రంథాల సంరక్షణ బాధ్యతను వారి భుజస్కంధాలపై నిడుకొని శ్రీవారి శిష్యులైన శ్రీమాన్ ఉ॥ చ॥ శ్రీనివాస భట్టాచార్యులుగారి వంటి పండిత ప్రకాండులచే పరిష్కరింపజేసియు-తాము పరిష్కరించియు ఎన్నో గ్రంథములను ముద్రణకు సిద్ధపరచిరి. తమిళనాడు రాష్ట్రముతోని ఈగా వారిపాలెం వాస్తవ్యులైన డి. రంగాచార్యులవారు శ్రీ వైఖానస గ్రంథమాల యను సంస్థను స్థాపించి శ్రీమాన్ పార్థసారథి భట్టాచార్యులవారి సహాయ సహకారముల నందుకొని శాఖీయులందరి ఆదరాభిమానములతోపాటు ధనసంపత్తి నికూడా స్వీకరించి మన ఆగమశాస్త్ర గ్రంథముల నెన్నింటినో ప్రచురించిరి. తాళపత్ర గ్రంథముల నెన్నింటినో పుస్తక రూపమున వెలయించి పాఠక లోకమున కందించిరి. మన ఆగమశాస్త్ర ప్రచురణ, ప్రచార విషయములలో వీరికే అగ్రతాంబూల మీయదగును. వీరికి నిరంతరము అండదండగ నిలిచి తమ వైఖానస విద్యానిలయములో భద్రపరచిన గ్రంథముల నెన్నింటినో ముద్రించుట కందించి, కృతకృత్యులైన శ్రీమాన్ రొంపిచర్ల పార్థసారథి భట్టాచార్యులవారు అలనాడే శ్రీవైఖానస కల్పసూత్రమునకు గల నృసింహ వాజపేయ కృత భాష్యమును ముద్రింపించవలెనని సంకల్పించిరి. భట్టాచార్యులవారు తమ వద్దగలసాధు ప్రతిని ముద్రణార్హమగు ప్రతిగ యెప్పుడో తయారుచేసి యున్నారు. కాని కాలము, సంఘీయులు సహకరింపక పోవుటచే వారి కోరిక నెరవేరలేదు.

కాలగతిలో కనుమరుగై పోతున్న మనవైఖానసాగమ సారస్వతాన్ని పునరుద్ధరించి మన భావి తరాలవారికి అందించాలనే సత్సంకల్పము మా మనసులలో గాఢంగా నాటుకొంది. తదాది మన ఆగమశాస్త్రాలను ప్రచురించాలనే కాంక్ష మాలో బలీయమైంది. మంత్రప్రశ్న భాష్యాన్ని ముద్రించాలని మేము ముందుకు వచ్చినా కొన్ని అనివార్య కారణాలవల్ల ఆ ఆలోచనలు కార్యరూపాన్ని ధరించలేకపోయినాయి. అప్పుడు మా ఆలోచనల మార్గాన్ని మరొకవైపుకు మరలించి, శ్రీ వైఖానస స్మార్త సూత్రానికి శ్రీ నృసింహ వాజపేయాజిగారు రచించిన భాష్యగ్రంథాన్ని ముద్రించటం శ్రేయమని శ్రీమాన్ వేదాన్తం కేశవాచార్యులవారుసూచించారు. అప్పటికే శ్రీమాన్ వేదాన్తం విప్రనారాయణాచార్యులవారి సూచన మేరకు కేవల భాష్య రూపముగనున్న గ్రంథమును స్వీకరించి విఖనస సూత్రమును దానికి జోడించి సాధుప్రతిని సిద్ధపరచటంలోకొంకేపూడి వాస్తవ్యులు శ్రీమాన్ అగ్నిహోత్రం శ్రీనివాసాచార్యులవారు, విజయవాడ వా॥లు పండిత పరాశరం వెంకటరామాచార్యులవారు విశేషంగా శ్రమించి కృతకృత్యులైనారు. అట్టి సాధుప్రతిని ముద్రించాలని మేము సంకల్పించాము. వెనువెంటనే శ్రీమాన్ వేదాన్తం అనంతపద్మనాభాచార్యులవారు ముందుగ తమ విరాళమును ఘనముగ సమర్పించి మన శాఖీయులను ప్రోత్సహించిరి. మన శ్రీ వైఖానస మండలి నాటి అధ్యక్షులైన డాక్టర్ దీవి శ్రీనివాసాచార్యులవారు గ్రంథ ముద్రణమును త్వరత్వరగా సాగించవలయునని కార్యక్రమమును నిర్దేశించిరి.

వారి నిర్దేశానుసారము మా ఆలోచనలు కార్యరూపాన్ని ధరించినాయి. శ్రీ వైఖానస స్మార్త సూత్ర భాష్య ముద్రణలో మాకు తమ తమ అమూల్యమైన సూచనల నందించిన పండిత ప్రకాండుల కందరకు మా హృదయపూర్వక శత సహస్ర వందనాలను సమర్పించుకుంటున్నాం. ఈ గ్రంథమునకు పీఠికను దయచేసిన పండిత మండనులకుమా నమోవాకాలను తెల్పుకొంటున్నాం.

ఈనాడు గ్రంథ ముద్రణమే మహాయజ్ఞసదృశమైనది. అందున యింత విస్తృతిగల సంస్కృత భాషా గ్రంథములనుముద్రించుటయన్న తలకుమించిన భారమైనది. ఇట్టి మహోద్యమమును గుర్తించిన మన

వైఖానసశాఖీయులు మేము అర్థించగనే తమతమ శక్త్యనుసారము ద్రవ్య సహాయ మందించినారు. అట్టి వదాన్య శేఖరులందరుకును మాకృతజ్ఞతాభి వందనములు.

ఈ వైఖానస సూత్ర భాష్యమును ముద్రించుటలో ఎదురైన కష్ట నష్టముల నన్నింటిని చిరునవ్వుతో స్వీకరించి మనం అనుకున్నదానికన్న ముందుగనే ముద్రించి సకాలంలో గ్రంథాన్ని మనకి అందించిన వాణీప్రెస్ యజమానులు శ్రీమాన్ అగ్నిహోత్రం రంగాచార్యులుగారికి మా శత సహస్ర వందనాలు.

ముద్రణార్హమగు శుద్ధప్రతిని తయారుచేసిన చిరంజీవి అగ్నిహోత్రం యోగానంద నరసింహాచార్యులుకు, ముద్రణ సమయంలో ప్రూఫులు సరిదిద్ది ముద్రణను సకాలంలో నిర్వర్తించడానికి తమ సహాయ సహకారాలను సంపూర్ణంగా అందించిన శ్రీమాన్ వేదాన్తం రామకృష్ణమాచార్యులకు మా ఆశీస్సులు.

మన వైఖానస శాఖీయులకు నిరంతరం తమ సహకారాన్ని అన్ని రంగాలలో అందించాలనే ఆకాంక్షతో అహర్నిశలు శ్రమిస్తూ మన సంఘ పురోభివృద్ధికి యెంతటి కార్యభారాన్నైనా వహించి అందరిని సంతృప్తి పరచాలనే సదాశయం కోసం కృషి చేస్తూ మా అందరి ఆలోచనలను ఆచరణరూపంలోచూపడానికివిశ్వప్రయత్నం చేస్తున్న మా మండలి కార్యదర్శి శ్రీమాన్ ఎం. సి. ఏ. మోహన్‌కు మా కృతజ్ఞతలు.

ఈ గ్రంథముద్రణ బృహత్కార్య రంగంలో ప్రత్యక్షంగానూ, పరోక్షంగానూ ఎందరో మహానుభావులు మాకు చేదోడు వాదోడుగా నిలిచారు. వారందరికీ మా వందనాలు.

గ్రంథమున నెట్టిలోపము లేర్పడినను సహృదయులైన పాఠకులు మన్నింతురని ఆశించుచున్నాము. సహృదయ పాఠకమహాశయులు అట్టి వానిని సూచించినయెడల మేము మలిముద్రణములో వానిని సవరింప యత్నింపగలమని వినయముగ విన్నవించుచున్నారము.

సంఘీయుల సహకారంతో ఆరంభించిన యీ విస్తృత గ్రంథమును ఒకే గ్రంథముగా చేసిన ఎడల భారమగునని తలంచి రెండు భాగములుగా ముద్రణ చేయదలచితిమి. అందు మొదటిభాగము పూర్తిగావించి నేడు ఆవిష్కరణము చేయుచున్నాము. రెండవ భాగము కూడా అనతికాలంలోనే వెలువరించుటకు కృషి యొనర్చుచున్నాము. ఉదారస్వభావులైన సంఘీయులు బహుళముగా విరాళము లొసంగవలసినదిగా ప్రార్థించుచున్నాము.

ఇట్లు,

శ్రీ వైఖానస మహామండలి

విజయవాడ.

రక్తాక్షి మార్గశిర శుద్ధ సప్తమి
1984 నవంబరు 29

రిజిష్టరు నెం. 234/84

శ్రీ లక్ష్మీ నృసింహాయనమః

భూమిక

చిద చిత్పర తత్త్వానాం తత్త్వయాథార్థ్యవేదినే
వైఖానసాయ మునయే నమో మమ గరీయసే
నమో విఖనసే తస్మై నారాయణ తనూభువే
యేన శ్రుతీ స్సమాలోచ్య సూత్రం హరికృతం పరమ్.

శ్రీమన్నారాయణుడు జగత్కల్యాణ సంధాయకుడు శ్రియః పతి కరుణాకటాక్ష వీక్షణఫలమే సృష్టి. భక్తవత్సలుడగు శ్రీహరి యోగనిద్రను వీడి తనయందు లీనమైన జీవరాశిని నామరూపాత్మక ప్రపంచముగ మలచ వలెనని సంకల్పించెను. వెనువెంటనే శ్రీ మహావిష్ణువు నాభినుండి కమలమును, దానినుండి విష్ణుధ్యాన పరాయణుడైన అతిసుందరాకారుడగు బ్రహ్మయుద్భవించిరి. కలియుగమునందలి జీవకోటి అర్భకులు, అలసులుగా నుందురు గాన నా పరవ్యూహ విభవార్చారూపములలోని వానిని వారు అవగాహన చేసుకొనలేరు గావున అర్చావతార రూపుడనై నేను భూలోకమున నుద్భవింతును. నన్నారాధించు సామర్థ్యముగల మహర్షిని సృజింపుమని శ్రీహరి బ్రహ్మనాజ్ఞాపించెను. బ్రహ్మ తన అశక్తతను తెలియజేయుటచే శ్రీమన్నారాయణుడు స్వయముగా తానే తన మనసున వేద వేదాంత తత్త్వ మీమాంసాదులను విశేషముగ ఖననముచేసి తన యంశచే భగవదారాధన తత్పరుడును, గుణ రూప లక్షణసంపన్నుడును, శుద్ధసత్త్వుడును మునివేషధారియు నగు నొక మహామునిని సృజించెను. జగమే కుటుంబముగగల విష్ణువునకు ఆత్మయే పుత్రుడై జనించిన తన ఔరసపుత్రునకు "విఖనాః" అని నామకరణ మొనర్చెను.

శ్రియఃపతి ఔరసపుత్రుడగు విఖనసుడు భగవానుని సమీపించి 'స్వామీ! నీ చరణారవిందములనంటి ధన్యుడనైతిని. నేనెచట వశింపవలయును? నేనేమి కార్యముల నాచరింపవలయును" అని వినయముగ ప్రశ్నించెను. భగవానుడాతని మాటలకు సంతుష్టుడై "భూలోకమందలి పవిత్ర క్షేత్రమైన నైమిశారణ్యమునకేగి శ్రీమన్నారాయణైక పరమైన సూత్రమును రచించి సమిష్టి సృష్టిగతులైన భృగ్వాదుల కుపదేశింప వలసినదిగ ఆజ్ఞాపించెను. వైకుంఠధాముని ఆజ్ఞను శిరసావహించిన విఖనస మహర్షి ఆద్య స్వాయంభువ మను కాలమున నైమిశారణ్యమున అడుగిడెను. శ్రీమన్నారాయణైక పరమగు శ్రౌత స్మార్తాది కర్మల నన్నింటిని విఖనస మహర్షి భృగ్వాదుల కుపదేశించెను. ఈ ఉపదేశమే 'శ్రీ వైఖానస కల్పసూత్రముగ' రూపొందినది.

విఖనస మహర్షియే వైఖానసాగమ శాస్త్ర సంప్రదాయ ప్రవక్త. శ్రీ విఖనస మహర్షి "శ్రీ వైఖానస" కల్పసూత్ర ప్రణేత. ఇది మన వైఖానస శాఖీయులకు పరమ పవిత్రమైనది. పరమ ప్రామాణికమైనది. సమస్త కల్పసూత్రములకు వైఖానస సూత్రము మకుటాయమానమైనదని వైఖానసేతర సూత్రజ్ఞులు కూడ ప్రశంసించుచున్నారు. సర్వోత్కృష్టతమమైన మన కల్పసూత్ర గ్రంథమునకు శ్రీ మాధవాచార్య తనూజుడైన శ్రీ నృసింహ వాజపేయయాజి సులభ సుందర శైలిలో భాష్యమును వ్రాసినారు. ఈ భాష్యగ్రంథమునకు 'శ్రీ నృసింహ వాజపేయ యాజీయ శ్రీ వైఖానస కల్ప సూత్ర భాష్యమ్' అని వారే నామకరణ మొనర్చిరి. విఖనస మహర్షి వ్రాసిన సూత్రమును వాజపేయియాజి వివరించిన భాష్యమును జోడించి ప్రస్తుత గ్రంథమును ప్రకటించుట జరిగినది. శ్రీ నృసింహ వాజపేయ యాజులవారి దేశకాల గోత్రాది వివరములు మనకు లభ్యము కాలేదు. వారి భాష్యములోని గ్రంథారంభ, ప్రశ్నాంత శ్లోకముల వలన ఆయన మాధవాచార్య పుత్రుడని తెలియుచున్నది. మరియు మాధవాచార్యులవారే వీరికి గురువుగ కూడ గ్రహింప వీలగుచున్నది. అనగ తండ్రి కడనే వీరు శిష్యులుగనుండి శాస్త్ర విషయములను కూలంకషముగ గ్రహించినట్లు మనము గ్రహింపవలయును.

శ్రీ నృసింహ వాజపేయ యాజి కాలమును నిర్ణయించుటకు తగిన

ఆధారము లేని ఇతమిత్థముగా చెప్పుటకు వీలులేకున్నది. కాని వీరిచే రచింపబడిన భాష్యమునందలి దశమ ప్రశ్నమున ఆర్యభట, వాగ్భటాదుల శాస్త్ర వాక్యముల నుదహరించినందున వీరువారికితరువాతవారని ఊహింపనగును. ఆర్యభట్టు కాలమునుగూర్చి ఆర్యభట్టీయమందుగల మాటల ప్రకారము గమనించినచో క్రీ॥పూ॥2764 సం॥ వాడని తెలియుచున్నది. క్రీ॥ శ॥ 2 శతాబ్దమున వాగ్భటుడు జీవించియున్నాడని చారిత్రక పరిశోధకుల నిర్ణయము. మోక్షోపాయ ప్రదీపిక యందలి శిష్యపరంపరనుబట్టి ఈ భాష్యకర్తయగు నృసింహ వాజపేయయాజికి శిష్యప్రశిష్యులలో 12వ వారుగ శ్రీ శ్రీనివాస దీక్షితులవారు కన్పించుచున్నారు. దీక్షితులవారి కాలము క్రీ.శ. 1050 అని గమనింపవలయును. వీనినన్నిటిని తరచిచూచినయెడల వాజపేయయాజి షుమారు క్రీ.శ. 2 నుండి 5 వ శతాబ్ది మధ్యకాలముల యందవతరించియుండవచ్చునని భావింపనగును. భాష్యారంభశ్లోకములనుబట్టి శ్రీనృసింహ వాజపేయయాజి రామభక్తి తత్పరుడని మాత్రము గ్రహింపవీలగుచున్నది వాజపేయయాజి భాష్యమునేగాక భగవదర్చాప్రకరణమును, స్మార్త సూత్ర దర్పణమును, ప్రతిష్ఠావిధి దర్పణములను, బ్రహ్మోత్సవానుక్రమణికను, సూత్రానుక్రమణికను, సంహితారత్నాకరమునురచించి మన వైఖానస శాఖీయులకందించి మహోపకార మొనరించినారు. పై గ్రంథముల నాశ్రయించియే మన వైఖానస శాఖీయులీనాడు సమస్త కర్మములనుఆలరించుచున్నారు.

ఇచట మనకల్ప సూత్రప్రాశస్త్యమునుగూర్చి కొంత తెలుసుకొనవలసియున్నది. వేదములలోని మంత్రార్థములను వాని ప్రయోగములను విపులముగ తెల్పిన మహత్తర గ్రంథములే కల్పసూత్రములు. కర్తృ కర్మ సమన్వయమునకు పరిపూర్ణ స్వరూపములే కల్పసూత్రములు. సకల విషయములకు సంస్కారములే స్వరూప ప్రతిపాదకములైనవి. భూలోకమున జనించు ప్రతిప్రాణిని బీజసంబంధమైన, గర్భసంబంధమైనదోషములువెంటనంటివచ్చును. అట్టి బైజిక గార్భిక దోషనివారణమునకు మహర్షులు కర్మమార్గమే యోగ్యమైనదని భావించిరి. మానవులకు సంస్కారములు ముఖ్యమని తలచిన మహర్షులు ప్రవచించిన కర్మ మార్గాచరణమే కల్ప సూత్రము

లుగ అవతరించినవి. ఇట్టి కల్పసూత్రములు పూర్వాపర భేదముచే 18 కలవు. బోధాయనాది తొమ్మిది సూత్రములు చతుర్వేద మూలకములై శ్రౌత స్మార్త కర్మమాత్ర ప్రతిపాదకములై సామాన్య సూత్రములుగ పిలువబడినవి. వైఖానసాది తొమ్మిది సూత్రములు వేదోపనిషత్ ప్రతిపాదకములై, దైవిక, శారీరక కర్మలతోపాటు విష్ణ్వర్చననుగూడ విశేషముగ వ్యాఖ్యానించినందున వీనిని అసామాన్య సూత్రములందురు. యజ్ఞస్వరూపియగు విష్ణుని పూజావిధానమును వైఖానస కల్పసూత్రమే విశేషముగ చెప్పినది. అష్టాదశ కల్పసూత్రములలోను శ్రీ వైఖానస కల్పసూత్రము స్వయం సంపూర్ణము. సర్వాంగసుందమని పూర్వులే ప్రశంసించిరి.

విప్రాణాం వేదవిదుషాం యథా వైఖానసోవరః
సూత్రాణాం తత్ప్రణీతంతు యథా శ్రేష్ఠతమం స్మృతః.

వేదవిదులైన విప్రులలో వైఖానసులు యెట్లుశ్రేష్ఠులో అట్లే కల్పసూత్రములలో విఖనస కల్పసూత్రము శ్రేష్ఠమైనదని బ్రహ్మవైవర్త పురాణము ప్రశంసించినట్లు కన్పించుచున్నది.

విఖనస మహర్షిచే విరచితమైన కల్పసూత్రమునకు ఎన్నో పేర్లు ప్రచారములో నున్నట్లు తెలియుచున్నది. ఒక్కొక్క విషయమునుబట్టి దానిఆధిక్యతనుబట్టి ఆయా నామములన్నియు సార్థకములుగనే భావింపనగును. శ్రీ వైఖానస కల్పసూత్రమునే 'వేదసూత్రమనియు, శ్రీ వైఖానసకల్పసూత్రమనియు, శ్రీసూత్రమనియు, శ్రీశాస్త్రమనియు, శ్రీవైఖానస భగవచ్ఛాస్త్రమనియు, ఔఖేయస సూత్రమనియు వివిధ నామములతో పిలుచుచున్నారు ఈ సూత్రవిషయమున అన్నియు సార్థక నామములే.

కల్పసూత్రములలో సాధారణముగ గృహ్యసూత్రములు, (స్మార్త సూత్రములు) ధర్మసూత్రములు' శ్రౌతసూత్రములనెడి మూడు విభాగములుండును. శ్రౌత స్మార్తధర్మసూత్రములు మూడును కల సూత్రమునే పరిపూర్ణ కల్పసూత్రమందురు. అట్టి పరిపూర్ణ కల్పసూత్రములకు మకుటాయమానమైనది మన శ్రీ వైఖానస కల్పసూత్రమని చెప్పకతప్పదు.

శ్రీ వైఖానస కల్పసూత్రము పరిపూర్ణ కల్పమాత్రముగ ప్రసిద్ధిచెందినది. గృహమనగా భార్య గృహసంబంధమైన కర్మలు గృహ్యములు. అట్టి గృహకర్మలను ప్రబోధించునవే గృహ్య సూత్రములు. వీనినేస్మార్త సూత్రములనియు వ్యవహరింతురు. ఇవికాక మన సూత్రమున విశేషముగ ప్రవర సూత్రమును కూడ తెల్పినారు. మొదటి ఏడు ప్రశ్నలలో నిషేకాదిగాగల అష్టాదశ సంస్కారములు, పైతృమేధిక సంస్కారము, ప్రాయశ్చిత్త సహితముగ వివరింపబడినవి. మూడు ప్రశ్నలలో ధర్మ సూత్రములు, ఒక ప్రశ్నలో ప్రవర సూత్రము చెప్పబడినవి. మొత్తము 11 ప్రశ్నలు గలవు. అగ్న్యాధేయాద్యగ్నిష్టోమాంతము శ్రౌత సూత్రమున తెల్పబడినది. ప్రశ్నాదిగాసూత్రమున ప్రతిపాదించిన విషయముల నీ క్రింద నుదహరింతును.

ప్రథమ ప్రశ్నమున సంస్కార గణమునుండి స్నానాది అంతహోమ విషయాంతమిందు ప్రతిపాదింపబడినది.

ద్వితీయప్రశ్నముననాందీముఖాది సమావర్తనాంతమిందువివరింపబడినది.

తృతీయ ప్రశ్నమున వివాహాది చౌలాంత సంస్కారములు చెప్పబడినవి.

చతుర్థ ప్రశ్నమున స్థాలీపాకాదిసప్త పాకయజ్ఞములు,గృహార్చాబింబప్రతిష్ఠ అర్చన, నవగ్రహశాంతి తెలుపబడినవి.

పంచమ ప్రశ్నమున పైతృమేధిక ప్రయోగము, బ్రహ్మమేధ విధానము స్పష్టపరుపబడినవి.

షష్ఠ ప్రశ్నమున నిషేకాది సర్వ సంస్కారములకు ప్రాయశ్చిత్తములు సూచింపబడినవి.

సప్తమ ప్రశ్నమున మృత సంస్కార ప్రాయశ్చిత్త విధానములు ప్రకటింప బడినవి.

అష్టమ ప్రశ్నమున వర్ణాశ్రమ ధర్మములు, యత్యాశ్రమధర్మములు విధింపబడినవి.

నవమ ప్రశ్నమున శ్రామణకాగ్ని విధానము వర్ణింపబడినది.

దశమ ప్రశ్నమున గృహస్థ, భిక్షుకధర్మములు, నారాయణబలి, అనులోమ విలోమ వ్యుత్పత్తులు సమగ్రముగ చెప్పబడినవి.

ఏకాదశ ప్రశ్నమున వైఖానస సూత్రానుయాయులైనవారి సర్వవిధగోత్రములు, ఋషి నిర్ణయం, హౌత్ర ప్రశంసమున ప్రవర నుచ్చరింపవలసిన విధానమును విపులీకరింపబడినది.

పై నుదహరించిన గృహ్య సూత్రములకు, ధర్మ సూత్రములకు నృసింహ వాజపేయయాజి భాష్యమును వ్రాసినారు. భాష్యకారుడైన నృసింహ వాజపేయి సూత్రకారుని హృదయాంతర్గత భావమునేఆవిష్కరించుటకు ప్రయత్నించినాడు. వీరి వ్యాఖ్య సుబోధకమై సరళసుందరముగనడిచినది. వీరి భాష్యము అచ్చటచ్చట విశేషవ్యాఖ్యలనుగూడ ప్రవచించినది ఆఘారము నందలి ఖనన, రేఖాకరణ, పరిషేచనములందుగల సూత్రవాక్యమును వ్యాఖ్యానించుచు సూత్రకారునివాక్యము కేవలము పైతృకకార్యములందు మాత్రమే ప్రయోగింపదగుననియు, ఖననమున మధ్య పూర్వాపర క్రమముగ పైతృక కార్యములందే ప్రయోగింపదగుననియు, శుభకర్మలలో మధ్యాపర పూర్వక్రమముగ ప్రయోగింపవలెనని సూచించినాడు. అట్లే నృసింహ వాజపేయయాజి ఆఘారమున పరిషేచనమునుచెప్పుచు శుభకర్మలయందు నైరుతి ఆద్యముగ చేయవలెననియు, అశుభకర్మలయందునైరుతి అంతముగా చేయవలెననియు నిర్దేశించి తమ విశిష్టతనునిలబెట్టుకొనినారు.

విఖనస మహర్షి ప్రవచించిన చాతుర్మాస్యదీక్షను, అష్టాంగయోగవిధానములను కూలంకషముగ చర్చించి, విశిష్ట మార్గమునుప్రతిపాదించినాడు. వైఖానసేతర సూత్రానుయాయులైన వారందరుకూడ అనుక్తమన్యతో గ్రాహ్యమను న్యాయము ననుసరించి వైఖానస సూత్రము నిర్దేశించిన విధి విధానములనే ఆచరించుట లోకవేద్యమైన విషయము.

అందులకే యత్యాశ్రమము నవలంబించిన వారలను వైఖానసులని పిలుచుట జరిగినది. కాళిదాసాది మహాకవులు ప్రయోగించిన 'వైఖానసం కిమనయా" అను ప్రయోగము ఈ రీతిగనే ప్రపంచితార్థమై ప్రచురమైనదని వేరుగ చెప్పనవసరములేదు. మన కల్పసూత్రము యత్యాశ్రమస్వీకర్తలకంత మార్గదర్శియై వరలినది.

ఆసేతు సీతాచల పర్యంతముగల వైఖానసులందరు వైఖానస కల్పసూత్రము ననుసరించియే సమస్త కర్మలను ఆచరించుచుందురు. సర్వసూత్రములకు మన వైఖానస కల్పసూత్రము పది కారణముల వలన ఆదిమత్వమును వహించినది. శ్రీనివాస దీక్షితులవారు సోపపత్తికముగా ఆయా కారణమును చర్చించి "దశవిధహేతునిరూపణ" మను గ్రంథమును రచించి పాఠకలోకమునకు, వైఖానసులకు మహోపకార మొనరించినారు. మన సూత్రమునకుగల సర్వోత్కృష్టతను యెలుగెత్తి చాటినారు.

నృసింహ వాజపేయ యాజులవారు మన కందించిన భాష్య గ్రంథమును ముద్రించవలెననెడి సంకల్ప మీనాటిదికాదు. అది శ్రీమాన్ రొంపిచర్ల పార్థసారధి భట్టాచార్యులవారి చిరకాల వాంఛ. శ్రియఃపతి కృపవలన యీ మహోదాత్త గ్రంథము యీనాటికి యీరీతిలో పాఠక ప్రపంచమున కందించగలిగినందులకు మిక్కిలి సంతసించుచున్నాను. ఈ గ్రంథ మీ రూపమును సంతరించుకొనుటకు కృషి సల్పిన మహనీయులను వారి కృషిని యథాశక్తి చెప్పినగాని ఆ పూజ్యుల ఋణము తీరదుగదా!

శ్రీమాన్ రొంపిచర్ల పార్థసారధి భట్టాచార్యులవారు శ్రీ వైఖానస గ్రంథమాల - ఈగావారిపాలెంవారి సంపాదకత్వమునవనే ఈ భాష్యగ్రంథమును ముద్రింపించవలెనని శతధా ప్రయత్నించిరి. తదనుగుణముగవారు శ్రీ నృసింహ వాజపేయ యాజీయ తాళపత్ర గ్రంథముల ప్రతులను సేకరించిరి. పలుతావులనుండి సేకరించిన గ్రంథములలో కొన్నింటిని ప్రధానముగ స్వీకరించి వానిని క్షుణ్ణముగ పరిశీలించియు, తులనాత్మకముగ సమీ-

క్షించియు యోగ్యము, అర్హమునగు ప్రామాణిక ప్రతులను నిర్ణయించుకొన్నిరి. వానిలో శ్రీ వైఖానస విద్యానిలయం (ఆకులమన్నాడు)లో ఆంధ్రలిపిలోవున్న భాష్యగ్రంథాన్ని ధర్మవరంనుండి కోనప్పగారు గ్రంథాక్షరిలిపిలో వ్రాసిన గ్రంథాన్ని ఫాలనామపుర వాస్తవ్యులైన గోపాలకృష్ణన్ గారు గ్రంథాక్షరిలో వ్రాసిన గ్రంథాన్ని ప్రధానంగా స్వీకరించి అయ్యంగారు కేవల భాష్యమునే శుద్ధప్రతిగ తయారు చేసిరి. సంఘీయుల నుండి ద్రవ్యసహాయము మర్థించియు యుద్ధకాలమగుటచే గ్రంథముద్రణ యసాధ్యమని అప్పటిలో విరమించినారు. తదుపరి చాలకాలమునకు భట్టాచార్యులవారి ఆశయమును తీర్పనెంచిన మాకు భాష్యమును సూత్రసహితముగముద్రించవలయుననెడి ఆలోచన కలిగినది. మా ఆలోచనలను సమీచీనముగ విమర్శించి సూత్రపూర్వక వ్యాఖ్యయే పాఠకునకు సుగమముగ నుండునని మా ఆత్రేయసోదరులమునిర్ణయించుకొంటిమి. మేమశక్తులమగుటచేమరలమిన్నకుంటిమికానిమాతమ్ముడుచిరంజీవిఅగ్నిహోత్రంశ్రీనివాసాచార్యులు (కొంకేపూడి) మా ఆలోచనలను కార్యరూపమున చూపుటకు తనశాయశక్తుల కృషిసల్పి ప్రతి విషయమును విమర్శించి నిగ్గుతేల్చి సూత్రసహితముగ భాష్యమును పొందుపరచి శుద్ధప్రతిని అనతికాలములోనే సిద్ధపరచెను. అయ్యంగారి వ్రాత అంతంత మాత్రముగ అర్థముకాకపోవుటచే స్పష్టప్రతిపత్తికై శ్రీ రొంపిచర్ల భట్టర్ నరసింహాచార్యులవారి (నందివాడ) తాళపత్ర ప్రతని సహాయముగ స్వీకరించుట జరిగినది. అట్లే గ్రంథాక్షర లిపిలో 1914 లో కుంభకోణంవారు ముద్రించిన స్మార్తసూత్రమును, డాక్టర్ W. కెలాండ్ పండితుడు పరిష్కరించి 1927 లో నాగరలిపిలో అచ్చువేయించిన స్మార్తసూత్రమును ప్రామాణికముగా స్వీకరించి సూత్రములను పొందుపరచుట జరిగినదని విన్నవించుచున్నాము. ఈ గ్రంథము భాష్యసహిత సూత్రమగుటవలన పాఠభేదములనిందు పొందుపరపలేదు. అచ్చటచ్చట భాష్య

మునగల కఠిన సంస్కృత పదములకు అధస్సూచికలలో తెలుగు అర్థములు చూపుట జరిగినది. 6వ ప్రశ్నలోని అగ్ని అనుగత ప్రాయశ్చిత్త సూత్రముల రెండింటికి వాజపేయ యాజి గారి వ్యాఖ్య యే ప్రతి యందును లేనందున ఆ రెండు సూత్రములకు వాజపేయ యాజీ శిష్యుడైన భాస్కర భట్టాచార్యులువారు వ్రాసిన వ్యాఖ్యలను అచట పొందుపరచితిమని తెలుపుకొనుచున్నాము.

మన వైఖానస సంఘీయులకు అత్యంతోపయుక్తమైనభాష్యగ్రంథమును అందించవలెననెడి సత్సంకల్పమే మమ్మీ సాహసమునకు పురికొల్పినది. ప్రమాదవశమున దొరలిన దోషములేమైనాయున్న యెడలసహృదయులైన పండితులు మమ్ము మన్నింతురుగాక యని ప్రార్థించుచున్నాను. ఏవైన లోపములున్న యెడల మాకు తెలిపినచో మలిముద్రణమున వానిని సవరింప ప్రయత్నింతుమని వినయముగ వేడుకొనుచున్నాను.

సుధీజన విధేయుడు,

వేదాన్తం విప్రనారాయణాచార్యులు

తేది 29-11-'84 విజయవాడ.

విషయానుక్రమణికా

ఈ గ్రంథ ముద్రణకు సహకరించిన దాతలు

(మహామండలి నిర్ణయము ప్రకారము రు.100లు మరియు ఆపైబడిన మొత్తములను యిచ్చిన వారి నామధేయములను మాత్రము ప్రకటించడమైనది.)

పేరు	గ్రామము	విరాళము
శ్రీమాన్ దీవి వెంకట నారాయణాచార్యులుగారు,	గొడవర్రు	రు. 1000
,, వేదాన్తం అనన్త పద్మనాభాచార్యులుగారు-	మచిలీపట్నము	1000
,, దీవి కోదండ రామాచార్యులుగారు-	వణుకూరు	1000
,, వింజరపు వెంకట శోభనాద్రాచార్యులు, రామమ్మగార్ల జ్ఞాపకార్థం కుమారుడు రామానుజాచార్యులుగారు-	సీతానగరం	1000
,, వేదాన్తం కేశవాచార్యులుగారు-	విజయవాడ	1000
,, వేదాంతం వెంకట్రామానుజాచార్యులుగారి జ్ఞాపకార్థం కుమారుడు రామకృష్ణమాచార్యులుగారు-	విజయవాడ	1000
,, శ్రీ వైఖానస దివ్య సిద్ధాన్త వివర్ధనీ సభ-	తిరుమల	3000
,, దీవి లక్ష్మణాచార్యులుగారు-	వణుకూరు	1000
,, బృందావనం వెంకట రంగాచార్యులుగారు-	మచిలీపట్నము	1100
,, ముత్తేవి రఘునాథాచార్యులుగారు-	మచిలీపట్నము	1000
,, దీవి వెంకట నారాయణాచార్యులుగారు-	విజయవాడ	1000
,, సుదర్శనం విఖనస భట్టాచార్యులుగారు-	తుమ్మలపాలెం	1000
,, అర్చకం లక్ష్మీనారాయణాచార్యులుగారు-	బెంగుళూరు	116
,, మిర్లీ కోదండ రామాచార్యులుగారు-	అమృతహళ్ళి	100
,, అర్చకం రామాచార్యులుగారు-	బెంగుళూరు	101
,, యస్. యన్. శ్రీనివాసాచార్ గారు-	శివారుపట్నము	116
,, అర్చకం శేషాచార్యులుగారు-	బెంగుళూరు	116
,, అర్చకం వెంకట నరసింహాచార్యులుగారు-	బెంగుళూరు	116
,, ముత్తేవి రామకృష్ణమాచార్యులుగారు-	హైదరాబాదు	116
,, దీవి సత్యనారాయణాచార్యులుగారు-	మచిలీపట్నము	116

,, శ్రీమద్వైఖానస మహామండలి-మచిలీపట్నము 116

,, ముక్తేవి లీలా లక్ష్మీపతి ఆచార్యులుగారు-మచిలీపట్నము 116

,, నారాయణం వెంకట సుబ్రహ్మణ్య దీక్షితులు స్మృత్యర్థం
తండ్రి వెంకట శేషాచార్యులుగారు-పడమటలంక 101

,, దీవి వాజపేయాచార్యులుగారు-వణుకూరు 100

,, బృందావనం వెంకట కృష్ణమాచార్యులుగారు-హుజూర్‌నగర్ 116

,, రొంపిచర్ల మారుతీ రామాచార్యులుగారు-మచిలీపట్నము 100

,, అగ్నిహోత్రం గోపాలకృష్ణమాచార్యులుగారి జ్ఞాపకార్థం
కుమార్డు చక్రధరాచార్యులుగారు-విజయవాడ 116

,, దీవి గోపాలకృష్ణమాచార్యులుగారు-కృష్ణాపురం 116

,, అగ్నిహోత్రం శ్రీనివాసాచార్యులుగారు-కొరికేపూడి 116

,, మేడూరి చక్రవర్తుల శేషాచార్యులుగారి స్మృత్యర్థం
వారి కుమార్లు అనన్త మోహన్, విజయసారథి-విజయవాడ 116

,, రొంపిచర్ల రామాచార్యులు, మంగతాయారమ్మగార్ల
స్మృత్యర్థం కుమార్డు
శోభనాచల లక్ష్మీనృసింహాచార్యులుగారు-విజయవాడ 116

,, అగ్నిహోత్రం సత్యనారాయణాచార్యులుగారు-సీతానగరం 116

శ్రీ లక్ష్మీనృసింహాయనమః, శ్రీ లక్ష్మీ హయగ్రీవాయనమః
శ్రీమతే విఖనసమహాగురవేనమః,
భృగుమరీచ్యత్రికశ్యపేభ్యో మహర్షిభ్యోనమః

శ్రీ నృసింహ వాజపేయ యాజీయ

శ్రీ వైఖానసస సూత్ర భాష్యమ్

శ్లో॥ శ్రీరామం విఖనోమునిం మమగురుం శ్రీమాధవార్యాహ్వయం
శ్రౌతస్మార్త విదః ప్రణమ్య తదను శ్రీ నారసింహాగ్నిచిత్
సమ్మాన్యఃకృత వాజపేయసవనః సోఽహం యథార్థక్రమం
వక్ష్యే భాష్యమృజుం మితం విఖనసా ప్రోక్తస్య సూత్రస్య నః

ప్రథమ ప్రశ్నే ప్రథమః ఖణ్డః - ౧.

అథ నిషేకాది సంస్కారాన్వ్యాఖ్యాస్యామః ౧

అథ నిషేకాది సంస్కారాన్ వ్యాఖ్యాస్యామ ఇతి. అత్రాథ శబ్దో మంగళార్థః. అత్ర సూత్రస్యానుష్ఠాతారోఽధ్యేతార శ్రోతార శ్చాయుష్మన్తో భవేయురితి. రేతసా భార్యాయాః యోనిః నిషిచ్యతే సంసిచ్యతేఽస్మిన్నితి నిషేకః. స ఆదిః ప్రథమో యేషాం తే చ తే సంస్కారాః సంస్క్రియతే పుమానేభిరితి సంస్కారాః. సుడాగమః. తాన్ నిషేకాది సంస్కారాన్ వి. ఆఖ్యాస్యామః విశేషో విస్తరో వా. ఆఙ్ అభివ్యాప్తౌ. ఖ్యాప్రకథనే. చక్షిఙః ఖ్యాఞితి ఖ్యాఞాదేశో వా స్యతాసీల్లృలుటోరితి స్యప్రత్యయః అతో దీర్ఘోయఞితి దీర్ఘః. తిప్తసితి మస్ ప్రత్యయః. ఏవం వ్యాఖ్యాస్యామ ఇతి సిద్ధమ్. అథతే కిం నామానః కియన్తశ్చేత్యత ఆహ.

ఋతుసంగమన గర్భాధాన పుంసవన సీమన్త విష్ణుబలి
జాతకర్మోత్థాన నామకరణాన్న ప్రాశన ప్రవాసాగమన
పిణ్డవర్ధన చౌలకోపనయన పారాయణ వ్రతబన్ధ
విసర్గోపాకర్మ సమావర్తన పాణిగ్రహణానీత్యష్టా
దశ సంస్కారా శ్శారీరాః ౨

నిషేకాది సంస్కారాః

ఋతుసంగమనేత్యాది ఋతౌ ఋతుకాలే సంగమ్యతే భార్యా అనేనేతి ఋతుసంగమనం. గర్భ ఆధీయతేఽనేనేతి గర్భాధానం. పుమాన్ సూయతేఽ నేనేతి పుంసవనమ్. సీమన్తః కేశపద్ధతిః క్రియతేఽస్మిన్నస్యా ఇతి సీమన్తః. విష్ణవే బలిర్దీయతేఽస్మిన్నితి గర్భరక్షణార్థం విష్ణుబలిః. జాతం ప్రతియత్క్రియతేఽస్మిన్ తజ్జాతకర్మ. సూతికాగృహం శయ్యావా ఉద్దీయతే త్యజ్యతే శిశునేత్యుత్థానమ్. నామాభిధానం క్రియతేఽస్యేతి నామకరణమ్. అన్నం ప్రాశ్యతేఽనేనాస్మిన్నిత్యన్న ప్రాశనమ్. ప్రోష్యతే చ ఆగమ్యతేఽనేనాస్మిన్నితి ప్రవాసాగమనమ్. పిండః శిశోర్దేహః వర్ధతేఽనే నేతి పిండవర్ధనమ్. చూడాశిఖా క్రియతేఽస్యస్మిన్నితి చౌలకమ్ ఉపగురుసమీపంనీయతే మంత్రేణాయముపదేశార్థమిత్యుపనయనమ్. పారం వేదస్యాన్తః తస్యాయనం ప్రాప్తిః తదర్థం వ్రతం ప్రాజాపత్యాదిః. తస్యతత్కాండా రమ్భకాలే బన్ధః. తత్పరిసమాప్తౌ విసర్గః. పారాయణవ్రతబన్ధ విసర్గః. ఉపాక్రియతే వేదః ఉపక్రమ్యతేఽ నేనేత్యుపాకర్మ . సమ్యగావర్తతే తేన దారసంగ్రహణార్థం గురుకులాదితి వా గన్ధ పుష్పాదిభిస్సహావర్తత ఇతి సమావర్తనమ్. వధ్వాః పాణిః గృహ్యతేఽనే నాస్మిన్నితి పాణిగ్రహణమ్. తతో ద్వంద్వసమాసః. తాన్ ఇత్యనేన ప్రకారేణాష్టాదశ సంఖ్యాకాః శారీర సంస్కారార్థా స్సంస్కారాః శారీరాః. తత్తత్కాలకర్తవ్యా నిత్యాశ్చభవన్తి. ఇదానీం యజ్ఞా విభజ్యన్తే.

యజ్ఞాశ్చ ద్వావింశత్ ౩

యజ్ఞాశ్చ ద్వావిగ్ంశదితి. ఇజ్యన్తే దేవా ఏభిరితి యజ్ఞాః. చశబ్దోఽవధారణే. ద్వావింశత్సంఖ్యాకా ఏవ యజ్ఞాః. ఇతర ఏతద్వికారా ఇతి పరిగ్రహ్యతే. కిం నామాన ఇత్యత ఆహ.

బ్రహ్మయజ్ఞో దేవయజ్ఞః పితృయజ్ఞో భూతయజ్ఞో మనుష్య
యజ్ఞశ్చేతి పంచానా మహరహరనుష్ఠానమ్. ౪

పంచమహాయజ్ఞాః

బ్రహ్మయజ్ఞ ఇతి. బ్రహ్మణా వేదేన దేవానాం యజనం ప్రీణనం బ్రహ్మయజ్ఞః. అయం ప్రాతర్హోమాత్పూర్వ ముపరివా ఉపక్రమ్య బ్రహ్మచారి ప్రభృతిభిః కర్తవ్యః. నరాత్ర్యామ్. వైశ్వదేవకాలే పక్వేనాన్నాదినాఽ న్యత్ర దేవేభ్యః స్వాహేతి సకల హోమేనవా దేవానాం యజనం హోమో దేవాన్ప్రనం వా దేవయజ్ఞః. తథా బలిదానేనవా పితృభ్యః స్వధా నమ ఇతి జలదానేనవా. పితౄణాం యజనం తోషణం పితృయజ్ఞః. తథా బలినా భూతానాం యజనం ప్రీణనం భూతయజ్ఞః. వైశ్వదేవకాలే స్వగృహమాగతానాం అతిథీనాం యజనం యథాశక్త్యన్నాది దానం మనుష్యయజ్ఞః. ఏతే మధ్యాహ్నే తత్రా సమ్భవే రాత్ర్యాః పూర్వయామేవా గృహస్థాదిభిః కార్యాః, తేషాం పంచానాం మహాయజ్ఞా నామహరహః ప్రతిదినం కర్తవ్యానాం అనుష్ఠానం కరణమేకో యజ్ఞః. ఏకో యజ్ఞ ఇతి ప్రాయశ్చిత్తే నిర్దిష్టత్వాత్. ఇదానీం పాకయజ్ఞా ఉచ్యన్తే.

పాక యజ్ఞాః

స్థాలీపాక ఆగ్రయణ మష్టకా పిణ్డపితృయజ్ఞో మాసిశ్రాద్ధం
చైత్ర్యాశ్వయుజీతి సప్తపాక యజ్ఞాః ౫

స్థలన్తి తండులాదయోఽ స్యామితి స్థాలీ. తస్యాం చరుశ్రపణ్యాం ప్రతిపర్వ పచ్యతే హవిరితి స్థాలీపాకః. నవానాం వ్రీహ్యాదీనామగ్రేణ ప్రథమపాకే నాయనం దేవానాం హోమాదినా ప్రాపణ మాగ్రయణమ్. అకార వ్యత్యయః ఛాందసః. పితౄనుద్దిశ్యాష్టౌ పిండా నిర్వాప్యన్తే అస్యామిత్యష్టకా. పిండై స్సాధ్యః పితౄణాం యాగః పిండపితృయజ్ఞః

'త్రిర్నిదధా' తీతి శ్రుతేః మాసీతి సప్తమ్యేకవచనమ్ మాసే మాసేఽపరపక్షే, పితౄణాం హోమోఽన్నాదినా శ్రద్ధయా తర్పణం మాసి శ్రాద్ధః. సస్యవృద్ధ్యర్థం చిత్రా పౌర్ణమాస్యాం పాకేన విష్ణ్వాదీనాం యజనం చైత్రీ. పశువృద్ధ్యర్థ మాశ్వయుజ్యాం పౌర్ణమాస్యాం పాకేన భవాదీనాం యాగః ఆశ్వయుజీ. ఇత్యేతే సప్తతత్కాలే కర్తవ్యా నిత్యాః పాక యజ్ఞా భవన్తి, పాకేనాన్నేన దేవానాం కర్తవ్యా యాగాః పాకయజ్ఞాః. సమ్ప్రతి హవిర్యజ్ఞా చ్యన్తే.

హవిర్యజ్ఞాః.

అగ్న్యాధేయ మగ్నిహోత్రం దర్శపూర్ణమాసా వాగ్రయణేష్టిశ్చా తుర్మాస్యో నిరూఢ పశుబన్ధ సౌత్రామణీతి సప్తహవిర్యజ్ఞాః ౬

సమ్భరేష్వగ్నీనాం విధానేన నిధానమగ్న్యాధేయ మగ్న్యాధాన మితి పర్యాయః. యజమానమగ్నయో "హ" విషావాన్నరకాత్త్రాయన్త ఇత్యగ్నిహోత్రమ్. అగ్నిహోత్రేణ పయసా హూయత ఇతి వాగ్నిహోత్రమ్. దృశ్యత ఇతిదర్శః. పూర్ణో మాసోఽనేనేతి పూర్ణమాసః. తయోర్యా యాగా కర్తవ్యౌతావపి దర్శపూర్ణమాసౌ అల్పాచ్తరం పూర్వం నిపతతీతి దర్శ శబ్దస్య పూర్వ నిపాతః. పశ్చాత్ప్రయోగిణోపి. ఆగ్రయణాఖ్య మిష్టిర్యాగః ఆగ్రయణేష్టిః చతస్రుషు చతస్రుషు మాసేషు కర్తవ్యో వైశ్వ దేవాది యాగః, చాతుర్మాస్యః. నిరూహ్యతేఽనేన సోమాద్బహి ర్భవతీతి నిరూఢః. పశుః ఛాగాదిః బధ్యతేఽస్మిన్నితి పశు బన్ధః. సచాయం నిరూఢ పశుబన్ధః. సుత్రామా ఇన్ద్రః ప్రధానో దేవతా అస్యా ఇతి సౌత్రామణిః. ఇత్యేతే సప్తహవిర్యజ్ఞా యథాకాల విహితా నిత్యాశ్చభవన్తి. హవిర్భిః పయోదధ్యామిక్షా వాజిన వపాత్వఙ్మాంస లోహిత పశురసతండుల పిష్టఫలీకరణ పురోడాశ చరు యవాగుపృధుకలాజ ధానాసురామధు సోమ సమిచ్ఛకలబర్హిః కరీరా (1) దిభిర్హవిర్భిః యథార్హైః కర్తవ్యా యాగా హవిర్యజ్ఞాః. ఏతర్హి సోమయజ్ఞా ఉచ్యన్తే.

(1) కరీరము : మొలక, అంకురము.

సోమయజ్ఞాః

అగ్నిష్టోమోఽత్యగ్నిష్టోమ ఉక్థ్య షోడశీ వాజపేయోఽతి రాత్రోఽప్తోర్యామ ఇతి సప్త సోమయజ్ఞాః. ౭

అగ్నిష్టోమ ఇతి తృతీయసవనేఽగ్నీనాం స్తోమః స్తుతిర్భవతీత్యగ్నిష్టోమః. యద్వాఽగ్నిష్టోమా ఖ్యేన సామ్నా సంస్తుతత్వా దగ్నిష్టోమః. "అగ్నిష్టోమగ్ం సామ భవతీ"తి శ్రుతేః. తమేకేన ద్వాభ్యాంవా స్తోత్రాభ్యామ త్రిక్రమ్యవర్తత ఇత్యత్యగ్నిష్టోమః. తృతీయ సవనే ఉక్థ్యగ్రహం గృహ్ణత్యత్రేతుక్థ్యః ఉక్థ్యాఖ్యేన సామ్నా సంస్తుతత్వాద్వా ఉక్థ్యః. తృతీయ సవనే షోడశిగ్రహమత్ర గృహ్ణాతీతి షోడశస్తోత్రాణ్యస్యాసన్తీతివా షోడశీ. వాజమన్నం పేయం సురాద్రవ్యమస్మిన్నితి వాజపేయః. రాత్రి మతిక్రమ్య వర్తత ఇత్యతి రాత్రః. అపేతా స్సర్వకామేభ్యః సర్వాన్ కామానయం యచ్ఛతీతివా అప్తోర్యామః అప్తోర్యామాఖ్యేన సామ్నా సంస్తుతత్వా దప్తోర్యామః. "తదప్తోర్యామ్నో ప్తోర్యామత్వ" మితి సామ శ్రుతేః. ఇత్యేతే సప్తసంఖ్యాకాః సోమేన సోమలతా రసేన సాధ్యాయాగా స్సోమయజ్ఞాః. యథా కాలకర్తవ్యా నిత్యాశ్చ భవంతి. తత్రప్రథమ మగ్నిష్టోమోతి రాత్రోవా యష్టవ్యః. అగ్నిష్టోమః ప్రథమయజ్ఞోఽతి రాత్ర మేకే పూర్వం సమామనన్తీత్యాపస్తమ్బవచనాత్. అన్యేయాగాస్సతి విభవే క్రమేణ వా కర్తవ్యాః. నియమేనాగ్నిష్టోమః కర్తవ్యః. జాయమానో వై బ్రాహ్మణః త్రిభిః ఋణ-వాజాయత" ఇతి శ్రుతేః.

ఇత్యేతే చత్వారింశద్భవన్తి. ౮

ఇత్యనేన ప్రకారేణైతే ఇమే సంస్కారాశ్చత్వారిం శత్సంఖ్యాకా శ్శారీరాః. నిషేకాద్యప్తోర్యామాన్తా భవన్తి.

మాత్రః

నిషేకాదాజాతకాత్సంస్కృతాయాం బ్రాహ్మణ్యాం బ్రాహ్మణా జాత మాత్రః పుత్రమాత్రః. ౯

నిషేకమితి పృథక్త్వేన కథ ముచ్యతే. ఋతౌ సంగమనం నిషేక మిత్యాహురితి సూత్రకార వచనాదితి చేత్సత్యమ్. అయం ఖల్వత్రా

చార్య స్యాభిప్రాయః. ఋతౌ సంగమనం నిషేక మిత్యాహురేకే నవయ మితి. తథా భవత్యస్య తన్త్రమ్ కుత్రోక్త మితిచేత్ తదేవం త్రిరాత్రం హవిష్యాశినౌ ఇత్యత్రోక్త మాచార్యైరితి బ్రూమః. ఇతరథా అష్టదశసంఖ్యా నియమో నిరర్థకస్స్యాత్. ప్రవాసాగమన పుంభ యథాకుర్మ ఇతిచేత్ తన్న. ప్రవాసాగమన పిండవర్ధనయోర్నైన ఇత్యేకత్వేనోపపాదనాత్. తర్హి వర్షవర్ధనం కర్మత్వేనాంగీ కరోమీతిచేత్ తదను పపన్నమ్. పరిగణనా యామ పఠితత్వాత్ నిషేకాదా జాతకాదితి పునర్వచ నాచ్చ. తస్మాన్నిషేకాదయః సిద్ధా భవన్తి. సంప్రత్యేభిః సంస్కారైః సంస్కృతానాంనామాని క్రమేణోచ్యన్తే. నిషేకాదాజాతకాదిత్యత్ర ఆఙ్ మర్యాదాయామ్. నిషేకాదయః షట్క్షేత్ర సంస్కారాః. తత్తత్కాల విహితాః నిషేక సంస్కారాదారభ్య ఆజాతకాత్సంస్కృతాయాం క్రమేణ కృతసంస్కారాయాం అసమానర్షి గోత్రజాతాయాం బ్రాహ్మణ్యాం బ్రాహ్మణస్యాపత్యం తస్యాం బ్రాహ్మణ్యాం తథా బ్రాహ్మణాజ్జాతమాత్ర ఉత్పన్నమాత్రః పుత్రో మాత్రనామాభవతి మీయతే ఆచారోఽల్పీయతేఽస్యేతిమాత్రః. అస్య శౌచాచమనాది విచార ఏవ నాస్తి. రజస్వలాదిస్పృష్టావపి ప్రోక్షణమేవ.

బ్రాహ్మణః

ఉపనీత స్సావిత్ర్యధ్యయనాత్ బ్రాహ్మణః. ౧౦

ఉపనీత ఇతి. జాతకాది చౌళకాన్తైః సప్తభిర్యథా కాలవిహితైః సంస్కారై స్సంస్కృతః, పశ్చాత్కృతోపనయనో గాయత్ర్యాదినామా బ్రహ్మచారీ, వ్యాహృతిపూర్వా గాయత్రీ సావిత్రీ తస్యా అధ్యయనం జపః తస్మాత్సావిత్ర్యధ్యయనా ద్బ్రాహ్మణో భవతి. బ్రాహ్మణస్యాపత్యం బ్రాహ్మణః.

సంస్కృతః : శ్రోత్రియః

వేదమధీత్య శారీరై రా పాణిగ్రహణా త్సంస్కృతః
పాకయజ్ఞైరపి యజన్ శ్రోత్రియః. ౧౧

వేద మధీత్యేతికృత వేదోపాకర్మా క్రమేణ ప్రాజాపత్యాది వేదవ్రతాన్యాచరన్, సాంగం వేదాభ్యాసం కృత్వా సమావృత్తః కృత వివాహః శాలీన వృత్తిర్నామా గృహస్థో భవతి.ఏవం క్రమేణ శారీరైరా పాణిగ్రహణాదిత్యాఙ్ అభివిధౌ. పాణిగ్రహణాన్తైః క్రమేణ సంస్కృతః పునః పాకయజ్ఞైః స్థాలీపాకాది భిరపి క్రమేణ యజన్ యాగం కుర్వన్తైః సంస్కృతో బ్రాహ్మణః శ్రోత్రియః శ్రుతవృత్త సంపన్నో భవతి.

ఆహితాగ్నిః, అనూచానః

స్వాధ్యాయ పరశ్చాహితాగ్నిః హవిర్యజ్ఞైరపి అనూచానః ౧౨

స్వాధ్యాయో వేదస్తస్మిన్ పరః శ్రద్ధాలుః స్వాధ్యాయ పరశ్చ. ఆహితా అగ్నయో యేన స ఆహితాగ్నిశ్చ భూత్వా హవిర్యజ్ఞైరగ్నిహోత్రాదిభిరపియజన్. పూర్వోక్తైరప్యేతైశ్చ సంస్కృతోయా యావరో నామ గృహీ బ్రాహ్మణః. అనూచానోఽభ్రష్టాచారః భవతి. గురోః సాంగం వేద మధీత్య అనుపశ్చాత్ శిష్యేభ్యః సయచ్ఛతీ త్యనూచానః. పారంపర్య సాంగ వేదాధ్యయన సమ్పన్నో వాఽనూచానః.

భ్రూణః :

సోమయజ్ఞై రపి భ్రూణః. ౧౩

పూర్వోక్తైః స్థాలీపాకాదిభిః సోమయజ్ఞైః అగ్నిష్టోమాదిభిరపి క్రమేణ యజన్ ఏతై స్సంస్కృతో ఘోరాచారికో నామగృహీ భ్రూణో భవతి. భ్రీయన్తే యజ్ఞా అనేనేతి భ్రూణః. సోమయాజీతి.

ఋషికల్పః :

సంస్కారై రేతై రుపేతో నియమ యమాభ్యాం
ఋషి కల్పః ౧౪

యావత్సంస్కారై రేతైః పూర్వోక్తైః చత్వారింశద్భిః నియమ యమాభ్యాం స్నానాది సత్యాది దశసంఖ్యకాభ్యాం వక్ష్యమాణ లక్షణాభ్యాం చాన్వితో ఋషికల్పో భవతి. తదాహ ధర్మే సూత్రకారః, స్నాన శౌచస్వాధ్యాయ తపోదానే జ్యోపవాసోపస్థ నిగ్రహవ్రత మౌనానీతి నియమాన్ దశై తాన్ సత్యానృశం స్యార్జవ క్షమాదమ ప్రీతి ప్రసాద మార్దవాహింసా మాధుర్యాణీతి యమాన్ దశాపూరాంశ్చ సమాచరతీతి నియమ్యన్తే ప్రవర్త్యన్త ఏభిరితి నియమాః. యమ్యన్తే నివర్త్యన్త ఎభిరితి యమాః. తాభ్యామన్వితో బ్రాహ్మణః ఋషి కల్పః. ఋషి తుల్యః. ఈషద సమాప్తౌ కల్పబ్దేశ్య దేశీయర ఇతి కల్పప్ ఈషన్న్యూనర్షిరిత్యర్థః.

ఋషిః :

సాఙ్గ చతుర్వేద తపోయోగాత్ ఋషిః ౧౫

శిక్షాదిభిష్షడ్భిరంగై స్సహవర్తన్త ఇతి సాఙ్గాః. తేచతే చత్వారో వేదాః తై శ్చతపశ్చ ఇతి తపః. ఆధ్యాత్మిక దుఃఖ సహిష్ణుత్వేన తపసాచ యుజ్యత ఇతి యోగః. తస్మాత్సాఙ్గ చతుర్వేద తపోయోగాత్పూర్వోక్తాచారాన్వితో బ్రాహ్మణ ఋషిర్భవతి. ఇయర్తి తపసా మోక్షంగచ్ఛతీతి ఋషిః. అనేన వానప్రస్థోగృహ్యతే తేషామేతల్లక్షణాచారత్వాత్.

మునిః :

నారాయణ పరాయణో నిర్ద్వన్ద్వో మునిః ౧౬

నారా ఉదకమయసంస్థానం యస్యసః నారాయణః. స ఏవ పర ముత్కృష్టమయనం స్థానం యస్యస నారాయణ పరాయణః. నిర్గతం సంసారద్వన్ద్వం యేనసః నిర్ద్వన్ద్వః పూర్వోక్తలక్షణాన్వితో నారాయణ పరాయణో నిర్ద్వన్ద్వో బ్రాహ్మణః మునిర్భవతి. మనుతే సర్వమితి మునిః అనేన యతినో గృహ్యన్తే. తేషామప్యే తల్లక్షణాత్వాత్. వనస్థ యతినో రనుష్ఠాన మాచార్యోధర్మే వక్ష్యతి.

ఇతి సంస్కార విశేషా త్పూర్వాత్పూర్వా త్పరోవరీ
యానితి–విజ్ఞాయతే॥ ౧౭

సంస్కారాణాం విశేషః. ఉత్తరోత్తరానుష్ఠానం తస్మాత్సంస్కార విశేషాదాచార విశేషాచ్చ పూర్వాత్పూర్వా న్మాత్రాదేః పరఉత్తరోత్తరో బ్రాహ్మణాదిః వరీయాన్ శ్రేష్ఠతమో భవతీతి విజ్ఞాయతే. శ్రుతి స్మృతిష్వవ బోధ్యత ఇతీదం పరిభాషా సూత్రమ్. అత్ర యథోక్త స్తథోత్తరత్రాచార్యేణ వక్ష్యతే. తదర్థ మేవాత్ర క్రమోదర్శితః.

ఇతి శ్రీ నృసింహవాజపేయయాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్రభాష్యే
ప్రథమ ప్రశ్నార్థ వివరణే ప్రథమః పటలః
ఇతి ప్రథమః ఖండః

అథ ద్వితీయః ఖండః

స్నాన విధిః

అథ చాతురాశ్రమిణాం స్నాన విధిః ౧౮

ఇదానీం పూర్వోద్దిష్టానాం బ్రహ్మచర్యా త్తదాశ్రమోచిత స్నానాది విధిమాహ. అథానన్తరం చత్వార ఆశ్రమాః బ్రహ్మచర్యాదయో యేషాం తేషాం చాతురాశ్రమిణాం ఆశ్రమ్యన్తే అత్ర తపస్యన్తే ఇత్యాశ్రమాః. తేషాం బ్రాహ్మణానాం స్నానవిధిః ఉచ్యత ఇతి వాక్య శేషః. ప్రాతరుత్థాయ గ్రామాద్బహిర్గత్వా ధర్మే వక్ష్యమాణపద్ధవా సంధ్యయో రుదఙ్ముఖో రాత్ర్యాం దక్షిణాభిముఖో నివీతీ దక్షిణేకర్ణే యజ్ఞోపవీతమాస జ్యోత్కుటిక మాసీనః మూత్రపురీషౌ తృణాంతరితేస్థలే విసృజ్య వామేన

శిశ్నం గృహీత్వోత్థాయ గో విప్రాగ్ని వాయ్వర్కతారేన్దూ న పశ్యన్ దక్షిణేన పాణినా శౌచార్థం మృద్గ్రహణో్యషర మూషికకృష్ట బహిశ్చార సమీప వల్మీక జలాన్తస్థాది వర్జ్యాం మృదం సంగృహ్య జలపార్శ్వే తథాఽసీనో బ్రహ్మచారీ గృహస్థోవా శిశ్నే ద్విః హస్తయోశ్చ ద్విః ద్విః సమృజ్జలం ప్రక్షిప్య మూత్రోత్సర్జన శౌచమపానే షట్కృత్వో వామకరే దశకృత్వః ఉభయోర్దశ సమృజ్జలం ప్రక్షిప్య పురీషోత్సర్గే శౌచమ్. ఉద్ధృతైరేవ జలైర్వనస్థస్య భిక్షోశ్చైతద్ద్విగుణం శౌచం కర్తవ్యం. ఏతద్దివైవ. రాత్రౌ తదర్థమ్. తదర్థం ఆతురే. తదర్థమధ్వని శౌచం కర్తవ్యం. రేతో విసర్గే మూత్రవచ్ఛౌచం. రేతసస్త్రిరిత్యేకే, సోపవీతీ ప్రాఙ్ముఖోన్యత్రాసిత్వా మృదాద్భిర్దశకృత్వః పాదౌ ప్రక్షాళ్యాచమ్య 'తృణరాజవర్జితేన కంటక క్షీర వృక్షభవేన, ఖదిరాదినా, కాష్ఠేనా, న్నాద్యాయువ్యూహధ్వమితి దంత ధావనం కుర్యాదంగార సికతాతృణవస్త్రనఖేష్టకాభిర్న కుర్యాత్. ప్రతిపత్ షష్ఠి ద్వాదశ్యామావాస్యాదిష్వ, భావే దంత కాష్ఠానాం, చ పర్ణేన, ద్వాదశ కృత్వోఽపాం గండూషేణవా ముఖశుద్ధిం కృత్వాఽచమ్య ప్రాతఃస్నాయాత్. నిత్యమేవం కర్తుమశక్తశ్చేదభిషేకాదిష్వేకేన స్నాయాత్. తే కిం నామానః కియన్త ఇత్యత ఆహ.

స్నాన భేదాః

అభిషేక దివ్య వాయవ్య ఆగ్నేయ గుర్వనుజ్ఞా ఇతి
పంచధా భవతి ౧౯

అభిషిచ్యతేఽవగాహ్యత ఇత్యభిషేకః. దివి భవో దివ్యః. వాయుభవో వాయవ్యః. అగ్నౌభవ ఆగ్నేయః. గురోరనుజ్ఞా ఉపదేశః విష్ణుస్మరణం మంత్రస్నానంచ గుర్వనుజ్ఞా ఇతి స్నాన విధి 'పంచథా' ప్రకార వచనేధాత్. పంచ ప్రకారా భవన్తి. పార్థివ విష్ణు స్మరణాభ్యాం సహసప్తేతి కేచిత్. పంచ ప్రకారో భవతి. భవేత్".యత్ర యత్ర లటః తే సర్వే సూత్రే "విధిలిఙ్గర్థే" భవంతి సూత్రాణామపి ఛందస్త్వాత్" తరతి తరతి బ్రహ్మహత్యాం యోఽశ్వమేధేన యజత" ఇతి శ్రుతేర్దర్శనాత్.

' తృణరాజము : తాటిచెట్టు, కొబ్బరిచెట్టు.

నదీ తటాక కూపానాం ఆలాభే పూర్వస్యోత్తర
ముపతిష్ఠేత. ౨౦

నదతి వేగేనేతి నదీ అనేన దేవఖాతాదయో గృహ్యన్తే. తటాని అకతి కుటిలం గచ్ఛతీతి తటాకః. అనేన దీర్ఘికావయోగృహ్యన్తే. కుత్సితాఃస్వల్పా ఆపః తిష్ఠన్త్యత్రేతి కూపః అనేన క్షుద్రశ్వభ్రఘటావయో గృహ్యన్తే. నదీ తటాక కూపానాం మధ్యేఽలాభే పూర్వస్య నద్యాదేరసంభవే ఉత్తర ముపరం తటాకాదీన్ తదభావే కూపాద్య ముపతిష్ఠేత స్నానార్థం గచ్ఛేత్.

అమన్త్రాచమనం

ప్రాఙ్ముఖ ఉదఙ్ముఖో వాఽఽక్రమ్య జలస్థలేష్వాసీనః
పాణిపాదౌ వా మణిబన్ధ జానుతో దక్షిణాది ప్రత్యేకం
ప్రక్షాల్యాఫేనావస్రావ మవిచ్ఛిన్న మద్రుత మశబ్ద మబ
హిర్జాను హృదయంగమ ముదకం గోకర్ణవత్పాణింకృత్వా
బ్రాహ్మేణ తీర్థేన త్రిరాచమ్య ద్విరఙ్గుష్ఠమూలే నాస్యం
పరిమార్ష్టి. ౨౧

తత్ర ప్రాఙ్ముఖోవా భూత్వా ఉదఙ్ముఖోవా భూత్వా జలేచైకం స్థలే చైకం పాదమేవం జలస్థలేష్వాక్రమ్య పాదౌ విక్షిప్యాసీన ఉత్కటిక ముపవిష్టః పణతి వ్యవహరతీతి పాణిః పద్యతే గచ్ఛతీతి పాదః పాణీచ పాదౌ చ తౌ పాణిపాదౌ. ఆఙ్ ఆభివిధౌ మణయో బధ్యన్తేఽస్మిన్నితి మణిబన్ధః. పాణ్యుపరిప్రదేశః జంఘోరుసంధౌ జాయత ఇతి జానుః తసిల్ సార్వవిభక్తికః. తస్మాదా మణిబన్ధ జానుతః. దక్షిణమాదిర్యస్మిన్ తత్ దక్షిణాది క్రమేణ ప్రత్యేకం పృథక్ పృథక్ ప్రక్షాళ్య ఫేనో బుద్బుదః అవస్రావ ఇతస్తతశ్చ్యుతిః తౌ న విద్యేతే యస్మింస్తదఫేనావస్రావం న విద్యతేఽంగులి వివరైరిత్యవిచ్ఛిన్న మద్రుతమ శీఘ్రమశబ్ద మధ్వని యథా భవతి తథా

జలం గృహీత్వా జాన్వోర్బహిర్హస్తౌ నవిద్యేతే యస్య ఆబహిర్జానుస్సన్ హృదయం గమ్యత ఇతి హృదయంగమం బ్రాహ్మణస్య, కంఠగం క్షత్రియస్య తాలుగం, వైశ్యస్య తావన్మాత్రం జలం గృహీత్వా గోకర్ణవత్ గోకర్ణాకృతిమివ పాణిం కరతలం న్యుబ్జం (¹) కృత్వా బ్రాహ్మేణ తీర్థేన అంగుష్ఠమూలేన త్రిః కృత్వః ఏవమాచమ్యాపో భక్షిత్వా అంగుష్ఠమూలేన ద్విః కృత్వః అస్యతేక్షిప్యత అన్నాదికమస్మిన్నిత్యాస్యం వక్త్రం పరిమార్ష్టి. పరిమార్జనం కరోతి.

అంగుళ్యధి దేవాః

అఙ్గుష్ఠస్యాగ్నిః ప్రదేశిన్యా వాయుర్మధ్య మస్య ప్రజాపతి రనామికా యా స్సూర్యః కనిషి కస్యేంద్ర ఇత్యధి దేవతా భవన్తి. ౨౨

అంగే తిష్ఠతీత్యంగుష్ఠః.తస్యాగ్నిర్దేవతా ప్రతి దిశతి నిర్దిశతి చోరాదికమనయేతి ప్రదేశినీ అస్యా వాయుర్దేవతా, అంగుళీనాం మధ్యే తిష్ఠతీతి మధ్యమః. అస్య ప్రజాపతిర్దేవతా. ప్రసిద్ధం నామ నాస్త్యస్యా ఇత్యనామికా అస్యా సూర్యో దేవతా. అల్పత్వాది తరాంగుళిభ్య ఇతి కనిష్ఠః. తస్యేంద్రో దేవతా భవతి. తత్తద్దేవతా ప్రసిద్ధం నామ.

అఙ్గుష్ఠమధ్యమాభ్యాం సర్వతీర్థైర్వా ముఖం మార్ష్టి. ౨౩

అంగుష్ఠశ్చ మధ్యమశ్చాంగుష్ఠ మధ్యమౌ తాభ్యాం అంగుళిభ్యాం సర్వతీర్థైర్దేవర్షి బ్రాహ్మాగ్నేయ పిత్రాఖ్యైః కరతలేనవా ముదితాని ఖానీంద్రియాణ్యస్మిన్ సన్తీతి ముఖ మధోమార్ష్టి.

(1) న్యుబ్జం ! వంగినది.

అఙ్గుష్ఠానామికాభ్యాం చక్షుషీ. అఙ్గుష్ఠ ప్రదేశినీభ్యాం నాసికా అఙ్గుష్ఠ కనిష్ఠికాభ్యాం శ్రోత్రే. భుజౌ తాభ్యా మఙ్గుష్ఠేనవా హృదయ మఙ్గుళిభి ర్నాభిం చాఙ్గుష్ఠేన ప్రత్యఙ్గ మపశ్చ స్పృష్ట్వా జఙ్ఘయోర్వామే పాణావప్యభ్యుక్ష్య సర్వాభిర్మూర్ధానం స్పృశతి ౨౪

అంగుష్ఠశ్చానామికాచ తౌ సమేత్యైతాభ్యామేవం సర్వత్రాంగుష్ఠానామికాభ్యాం దృష్ట్వాసర్వమాచక్షత ఇతి. చక్షుః తే చక్షుషీలోచనే. అంగుష్ఠ ప్రదేశినీభ్యాం. నసతి కౌటిల్యం ప్రతిపద్యతే ఘ్రాణ సమయ ఇతి నాసికా, ఘ్రాణపుటౌ. అంగుష్ఠ కనిష్ఠికాభ్యాం శ్రూయతే అనేనేతి శ్రోత్రంతే కర్ణౌ తాభ్యా మంగుష్ఠ కనిష్ఠికాభ్యాం వాఽంగుష్ఠేన భుజ్యతేఽన్నాదిక మనేనేతి భుజః తౌ బాహూ. సర్వాంగుళిభిః విషయే హ్రియత ఇతి హృదయం ఉరస్థలమ్. అంగుష్ఠేన నభ్యత ఇతి నాభిః తం చకార స్సర్వత్ర సంబధ్యతే. అంగమవయవః. అంగం ప్రతి ప్రత్యంగం అపశ్చాంగంచ స్పృష్ట్వా యత్రాంగ ద్వంద్వం తత్ర సకృదేవ ఆపస్పర్శన మేకత్వాదంగస్య.జంఘతే హన్యతే కశాదినేతి జంఘా తయోర్వామే పాణావప్య భ్యుక్ష్య సర్వాభి రంగుళిభిః మూర్ఛతి గర్వాదున్నతో భవతీతి మూర్ధాస ముత్తమాంగం స్పృశతి స్పర్శనం కరోతి. ఇదమమంత్రక మాచమనమ్.ఇదానీం మంత్రాచనమమనముచ్యతే.

'ఇంద్రోఽహం; ఉభాభ్యాం''ఇతికరౌ';అపగపాదౌ అస్మిన్కులే' ఇతి పాదౌచ తథా ప్రక్షాళ్య'ఆపగపునన్తు'ఇతి పునస్తథాఽఽచామతి. ౨౫

మంత్రాభ్యాం కరౌ మంత్రాభ్యాం పాదౌచ యథా పూర్వం తథా ప్రక్షాళ్య అపః పునన్త్వితి మంత్ర ముచ్చరన్ పునర్యథాపూర్వం తథాభ్యుక్షణాదీన్ కృత్వాఽచామతి. ఇతి శబ్దః పరిసమాప్తౌ, సంప్రతి మతాంతర మాచమనం ఆహ.

సమన్త్రాచమనం

ఋగ్వేదశ్ప్రీణాతు. యజుర్వేదశ్ప్రీణాతు. సామవేదశ్ప్రీణాతు. ఇతి త్రిరపః పీత్వా 'అథర్వ వేదశ్ప్రీణాతు. ఇతిహాస వేదః ప్రీణాతు చంద్రమాః ప్రీణాతు' ఇతి త్రిధా ముఖం మార్ష్టి.' —౧౬

ఋగ్వేదః ప్రీణాత్విత్యాదినా త్రిరపః పీత్వాద్విస్త్రిర్యథాశ్త్రైకమేవం మంత్రైస్త్రిధాఽస్యం మార్ష్టి.

మహేశ్వరః ప్రీణాతు 'ఇతి మూర్ధానం' ఆదిత్యశ్ప్రీణాతు, సోమశ్ప్రీణాతు. ఇతి చక్షుషీ 'దిశశ్ప్రీణన్తు' ఇతి శ్రోత్రే' వాయుః ప్రీణాతు ఇతి నాసికాం. 'ఇంద్రశ్ప్రీణాతు' యితి భుజౌ' 'విష్ణుః ప్రీణాతు' 'యితి హృదయం' 'అగ్నిః ప్రీణాతు' యితి నాభిం స్పృశతీత్యేకే' —౧౭

తథా మూర్ధానం, మంత్రావృత్యా చక్షుషి, శ్రోత్రే, నాసికాపుటౌ, భుజౌ, స్పృష్ట్వా హృదయం నాభించ స్పృశతీత్యేకే వదన్తి. ఏవం భోజనస్యాద్యన్తయోఃద్విః స్నాన ఖాదన పానేషు చ సకృదాదౌ ద్విరన్తతః దాన ప్రతిగ్రహ హోమ సంధ్యావందన బలికర్మ స్వాదౌ ద్విర్నాంతతః. వాసోన్తర పరిధానస్యాపరథ్యోపసర్పణ హవిశ్శేష భక్షణాదావన్తే ద్విరన్యత్ర దేవపూజాదావాద్యన్తయోః సకృత్ అన్యత్ర దక్షిణం శ్రవణం స్పృశేత్. పూర్వోక్తమమంత్రకం సమంత్రకం చాచమనం నిత్యమిదం నైమిత్తికమితి కేచిత్.

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే
ప్రథమ ప్రశ్నార్థ వివరణే ద్వితీయః ఖండః సంపూర్ణమ్.

అథ తృతీయః ఖండః

స్నానప్రకారః: వస్త్రనిర్ణేజనం

అథాపో నమస్కృత్యావగాహ్య యావదమనశ్శఙ్కమద్భిర్మృదా చ గాత్రశుద్ధిం కృత్వా వస్త్రం 'ఆదశాతూస్నాదితం' ఇతి నేనేక్తి. —౧౮

సంప్రత్య మంత్రక స్నానమాహ. ఆథాచమనానంతరం ఆపో నమస్కృత్యావగాహ్య జలం ప్రవిశ్య యావన్నవిద్యతే మనసి శంకా మాలిన్యాపనోదః స్యాన్నేతి విచారో యస్మిన్ తద మనశ్శంకం భవతి. తావదద్భిర్మృదా తులస్యాది పవిత్ర స్థలాహృతయా మృత్తికయా చ సర్వాంగమాలిప్యగాత్రస్య శరీరస్య శుద్ధిః నైర్మల్యంతాం శరీరశుద్ధిం కృత్వా స్నాత్వా తీరంగత్వాఽచమ్య శరీరమార్జనం కేశధూననాది కుర్వన్ స్నానవస్త్రం విసృజ్య ధౌతవస్త్రం పరిధాయ వక్ష్యమాణవత్ తర్పణాం తం కృత్వా వస్త్రం స్నానవస్త్రం మంత్రేణ నేనేక్తి నిర్ణేజతి.

వస్త్రశోషణం, గ్రహణం :

గాయత్ర్యా ప్రాగగ్రిక ముదగగ్రికం వాఽఽస్తృణాతి శుష్కేత యైవ గృహ్ణీయాత్ —౧౯

గాయత్ర్యా ప్రాగగ్రమవసాన మంచలం యస్య తత్ప్రాగగ్రికం. తథోదగ్రికం వా వస్త్రమాస్తృణాతి, శుద్ధస్థలే విశోషణార్థమాస్తరణంకరోతి. వస్త్రే శుష్కేసతితయైవ గాయత్ర్యా వస్త్రం గృహ్ణీయాత్. ఉపాదేయాత్. ఇదానీం సమన్త్రక స్నానమాహ.

'ఇద మాపః ప్రవహత' 'ఇత్యభిగమ్య' 'హిరణ్యశృఙ్గం' యితి జలం ప్రణమ్య సమ్పుదోదకేన 'ఆపఃపునాతు'

'ఇత్యభ్యుక్ష్య' 'ఇదమాపశ్శివా' ఇత్యపో విగాహ్య సుస్నాతి. ౩౦

ఇద మాపః ప్రవాహతేతి జలమభిగమ్య సమీపం గత్వా హిరణ్య శృంగమితి జలం ప్రణమ్య మృదాసహవర్తత, ఇతిసమృదోదకేన మంత్రేణ శరీర మభ్యుక్ష్య మంత్రేణ విగాహ్య సుస్నాతి సుష్ఠు స్నానంకరోతి. ఏవం సమంత్రక స్నానం కృత్వాఽచమ్య ధౌతం పరిధాయ వక్ష్యమాణ వత్తర్ప ణాంతం కృత్వా పూర్వవత్ స్నానవస్త్రం నేనేక్తిత్యమంత్రకం సమంత్రకం చ స్నానం నిత్యమ్. ఇదానీం నైమిత్తికం స్నానమాహ

'ఇదం బ్రహ్మపునీమహే' 'ఇతి పవిత్రం గృహీత్వా' 'బ్రహ్మ పునాతు" "ఇత్యంగుళ్యాం నిక్షిప్య" "శతధారం" ఇతి జలం గృహీత్వా" పయస్వతీరోషధయః" ఇత్యాచమ్య "భూరగ్నయ" ఇత్యుపస్థాన మాదిత్యస్య. ౩౧

పవిత్రయతి పూతాత్మానం కరోతీతి పవిత్రం. కుశాది దర్భాభ్యాం చతురంగుళ గ్రంధి వలయ మేకాంగుళమేవం పవిత్రం. సౌవర్ణం రాజితం వాంగుళీయకం వా, అంగుళ్యామనామికాయాం నిక్షిప్య అపసజ్య జలం గృహీత్వాఽచమ్య భక్షిత్వా పునః శుద్ధ్యర్థ మాచమ్య. ఉపస్థియత ఇత్యుప స్థానం తిష్ఠన్తం దృష్ట్వాభివన్దనం. అదితేరపత్యమాదిత్యః సూర్యః తస్యోప స్థానం కృత్వా.

"చిత్పతిః" ఇతి [illegible]నామికోపాన్తాభ్యాం సమృదోదకేన త్రిఃప్రదక్షిణ మావర్త్య శిరోమార్ష్టి. ౩౨

త్రిభిర్మన్త్రైః అనామికాప్యుత్పన్నా ఉప అంగుష్ఠసమీపే తిష్ఠతీత్యుపాన్తః. తాభ్యాం అనామికోపాన్తాభ్యాం సమృదోదకేన త్రిః కృత్వః ప్రదక్షిణం యథాస్యాత్తథావర్త్య పరిభ్రామ్య శీర్యతే పలితాదిభిరితి శిరః మూర్ధానం మార్ష్టి మార్జనం కరోతి.

అపో హిరణ్య పవమానైః ప్రోక్షయతి. ౩౩

తేన సమృదోదకే నాత్మానం స్వశరీరం ప్రోక్షయతి.

'ఉద్వయం' తమస ఇత్యాదినాఽఽదిత్య ముపస్థాయ మహా వ్యాహృత్యా జలమభి మన్త్ర్య కర్ణావపిధాయాభి ముఖమాదిత్య స్యార్ధం నిమజ్య 'ఋతంచ సత్యంచ, యాసుగనాః' ఇతి త్రిరావర్తయన్నఘుమర్షణం కరోతి. ౩౪

ఆదిత్య ముపస్థాయ ఉపస్థానం కృత్వా సర్వ తీర్థైర్జలమభిమన్త్ర్య మన్త్రేణ స్పర్శన మభిమన్త్రణం కృత్వా కర్ణౌ శ్రోత్రే ఽపిధాయాచ్ఛాద్య పాణిభ్యాం నద్యాం ప్రవాహాభి ముఖం దేవాలయపురతః స్థితేషు తద్దైవాభి ముఖం అన్యత్రాదిత్య స్యాభిముఖం యథాస్యాత్తథార్ధం శరీర స్యార్థం నిమజ్య జలాన్తః స్థితంకృత్వా త్రిరావర్తయన్ మన్త్రం త్రివారం జపన్ అఘానాం పాపానాం మర్షణం నిఃసన మఘుమర్షణం కరోతి.

సంధ్యావందనం

తతో మన్దం నిశ్వస్య ధౌతం పరిధాయానుపమృజ్యవాసః ప్రాతః "సూర్యశ్చ" ఇత్యాదినాఽఽచమ్యాఽపోహిష్ఠాదిభిః ఋగ్భిస్తిసృభిః ప్రోక్ష్య గాయత్ర్యాఽపోఽభి మన్త్ర్యాదిత్యాభి ముఖం విక్షిప్య ప్రదక్షిణం కరోతి ౩౫

తతోఽనన్తరం మన్దం శనైః శనైః నిశ్శ్వస్య యథా నిర్గమ్యతే శ్వాసస్తథాకృత్వా స్నాతోవతీర్యాచమ్య స్నాన వస్త్రం పరిత్యజ్య, ధౌత వస్త్రం పరిధాయ పరివేష్ట్య ద్విరాచమ్య అనుపమృజ్యవాసః స్నాన వస్త్ర

మనిష్పీడనం[1] సంతర్పణాన్తే భవతి. యదా స్నానం పారక్యేషు తటాకాదిషు తత్రపంచమృత్పిండానుద్ధృత్య కూపే త్రిర్జల ముద్ధృత్య బహిర్విక్షిప్య తథా ఘటోదకేనవా స్నాయాత్. ఏవం ధర్మే సూత్రకారిణోక్త మిదం నైమిత్తికం మృత్తికాస్నానం. ఇదానీం సంధ్యోపాసన మాహ ప్రాతరితి. కాలవాచ్యవ్యయమ్. ప్రాతఃకాలే ప్రాగుదయాత్స్నాత్వాఽచమ్య పవిత్ర పాణిః ధృతోర్ధ్వపుండ్రః ప్రాణాయామం కృత్వా ప్రాతః సన్ధ్యా ముపాస్య ఇతి సంకల్ప్య" 'ఆపోహిష్ఠేత్యాగ్నేయేన తీర్థేనాత్మానం ప్రోక్ష్య పూర్వవజ్జలం గృహిత్వా సూర్యశ్చేత్యాదినాఽచమ్య భక్షిత్వా 'దధిక్రావ్ణ్ణ' ఇతి ఋచా. ఆపోహిష్ఠాది ఋగ్భిస్తిసృభిరాత్మానం ప్రోక్ష్యం జలినా జలం గృహిత్వా, గాయత్ర్యా పోఽభిమన్త్ర్య ఆదిత్యాభిముఖం యథాస్యాత్తథోర్ధ్వం విక్షిప్య ఉత్సృజ్యైవం త్రిః కృత్వా ఉదకాంజలిం విక్షిప్య అసావాదిత్యో బ్రహ్మేతి ప్రదక్షిణ మాదిత్యస్య కరోతి. సర్వత్ర కర్మాన్త ఆచమనం కుర్యాదితి.

ప్రాణాయామమేకావరం కృత్వాఽష్టావరాం సావిత్రీ మభ్యస్య"మిత్రస్య" ఇత్యాధిభిః ఋగ్భిస్తిసృభిస్తిష్ఠన్ సన్ధ్యా ముపాసీత. ౩౬

ఉదకస్యాగ్నేర్దేవస్యవా సన్నిధౌ. శుద్ధే దేశే కుశాద్యాసనస్సన్, ప్రాణాయామమితి ప్రాణాన్ వాయూన్ ఆయమ్యన్తేన్తః నియమ్యన్తే ఇతి ప్రాణాయామో రేచక పూరక కుమ్భక ప్రకారః తం వక్ష్యమాణ వదేకమవరం జఘన్యం యస్యతమేకావర మూర్ధ్వం యథాకామమేవం ప్రాణాయామం సప్తవ్యాహృతిపూర్వకం స శిరస్కా గాయత్రీ జపం త్రీనేకం వా ధర్మోక్తవత్కృత్వా, ఆయాతు వరదాదేవీతి సావిత్రీం ప్రశంస్య అష్టావరా జఘన్యాయస్యాస్తా మష్టావరాం సావిత్రీం నిత్యమూర్ధ్వం కామమభ్యస్య పునః పునరావర్త్య జప్త్వా "మిత్రస్యేత్యాదిభిః ఋగ్భిరితి. ఉత్తమే శిఖర ఇతి సర్వత్ర సంధ్యాసూక్త్వా" తతో మిత్రస్యేత్యాది తత్తదుపస్థాన మంత్రాన్

(1) స్నానవస్త్రం నిష్పీడనం తర్పణాన్తే ఇతి పాఠః.

జపేత్. తిసృభిః ఋగ్భిః తిష్ఠన్ప్రాతః ప్రాఙ్ముఖః. సంధిషు భవా సన్ధ్యా. సమ్యగ్ధ్యాయన్త్యత్రేతి వా సంధ్యా. తా ముపాసీత. వక్ష్యమాణవత్ప్రదక్షిణవశేన సంధ్యాదీన్ నమస్కృత్యోపస్థానం కుర్వీత.తతోవక్ష్యమాణవత్తర్పణం బ్రహ్మయజ్ఞ మాదిత్యోపస్థానం నిత్యోపాసన హోమం విష్ణ్వర్చనంచ కృత్వా.

మధ్యాహ్నే "ఆపఃపునన్తు" ఇత్యాచమ్య తథా ప్రోక్ష్య "ఉద్వయం" తమస ఇత్యాదిభిర్యజుర్భిస్తిష్ఠన్నాదిత్య ముపస్థాయ తథా కరోతి. ౩౭

మధ్యాహ్నిక స్నానాదికం ధర్మేవక్ష్యమాణవత్కృత్వాఽహ్నో మధ్యం మధ్యాహ్నః తస్మిన్కాలే మధ్యాహ్నకాలే, పూర్వవత్ప్రాణానాయమ్య సంకల్ప్యాత్మానాం ప్రోక్ష్య, ఆపః పునన్త్విత్యాచమ్యాపోభక్షిత్వాఽచమ్య యథాప్రాతస్తథా ప్రోక్ష్య జలం విక్షిప్య ప్రదక్షిణం కృత్వాచమ్య సావిత్రీమభ్యస్య యజుర్భిస్తిష్ఠన్ ఆదిత్యముపస్థాయ యథోత్తరత్ర తత్తదాశ్రమార్హమనుష్ఠానం వైశ్వదేవాది భోజనాంతం వక్ష్యతి తథా కరోతి.

సాయం "అగ్నిశ్చ" ఇత్యాదినాఽఽచమ్య తథా ప్రోక్ష్య "యచ్చిద్ధి" ఇత్యాదిభి స్సామభి రుపాస్యాఽసీనస్తథా కరోతి. ౩౮

సాయమితి కాలవాచ్యవ్యయమ్. సాయంకాలే ప్రాగస్తమయాత్ప్రాణానాయమ్య సంకల్ప్యాత్మానంప్రోక్ష్యఅగ్నిశ్చేత్యాదినాఽచమ్యయథాప్రాతస్తథాప్రోక్ష్యజలం విక్షిప్యాదిత్యం పరీత్యాచమ్యసావిత్రీమభ్యస్య ప్రత్యఙ్ముఖ ఆసీనః సంధ్యా ముపాస్య యథోత్తరత్ర వక్ష్యతి సాయం హోమాది శయనాన్తం తథా కరోతి.

ఉదితార్కం పశ్చిమార్కం ఇతి చ సన్ధ్యే యథాదిశం
తన్నామాదినా దిగ్దేవతాః పిత్ర్యాన్సాపసవ్యం బ్రహ్మాణం
చోదఙ్ముఖో నారాయణాదీ న్నమో ఽన్తై నోప తిష్ఠేత" ౩౯

'ఉదితార్కా" మితి ప్రాతః 'పశ్చిమార్కా" మితి సాయమేవం సంధ్యేద్వే భవతః. వమధ్యందినస్య ద్వివచనాత్. మన్త్రాభావాచ్చ "సంధ్యాయైనమ" ఇత్యాదిభిః సన్ధ్యా ముపాస్య యథాదిశం ప్రాతరిన్ద్రాది, సాయం వరుణాది తద్దిగేశాదేర్నామాభిధాన మాదిర్యస్య తేన తన్నా మాదినా నమోన్తేన మన్త్రేణ దిశాం దేవతా దిగ్దేవతాః తత్తన్ముఖోభూత్వా ప్రదక్షిణ క్రమేణోపస్థాయాథ దక్షిణాభిముఖస్సన్ పిత్రాదీనపసవ్యం ప్రాచీనావీతం తేన సహవర్తత ఇతి సాపసవ్యం యథాస్యాత్తథా తానుపస్థాయ తత ఉపవీతీ ఊర్ధ్వముఖో బ్రహ్మాణం చోపస్థాయ ఉదఙ్ముఖస్సన్ నారాయణ ఆదిర్యేషాం తాన్ నారాయణాదీన్ నమశ్శబ్దోన్తే యస్య తేన నమోన్తేన తన్నామాదినా మన్త్రేణోప తిష్ఠేత.

ఇతి శ్రీ నృసింహవాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్రభాష్యే
తృతీయః ఖండః, ద్వితీయః పటలః
సంపూర్ణమ్

అథ చతుర్థః ఖండః

దేవర్షి పితృ తర్పణం:-

అథా ఽచమ్య 'కౌరుక్షేత్రం' ఇతి జలం నమస్కృత్యమహావ్యాహృత్యా జలమభిమన్త్ర్య హస్తేన తలతీర్థ క్రమేణ 'కూప్యాభ్యస్వాహా' ఇత్యాదిభిస్తర్పయతి. ౪౦

భూపతిం తర్పయామి. భువన పతిం తర్పయామి. భూతానాం పతింతర్పయామి. ప్రజాపతిం తర్పయామి. బ్రహ్మాణం తర్పయామి. నారాయణం తర్పయామి, మహాదేవం తర్పయామి. స్కన్దం తర్పయామి, విఘ్నం తర్పయామి, వినాయకం తర్పయామి. ౪౧

యథాదిశం తన్నామాదినా దిగ్దేవతాస్తర్పయతి ౪౨

ఇంద్రం తర్పయామి. యమం తర్పయామి. వరుణం తర్పయామి. కుబేరం తర్పయామి. అగ్నిం తర్పయామి. నిర్‌ృతిం తర్పయామి. వాయుం తర్పయామి. ఈశానాం తర్పయామి. ౪౩

'ఆదిత్యం తర్పయామి.సోమం తర్పయామి, అఙ్గారకం తర్పయామి.బుధం తర్పయామి.బృహస్పతిం తర్పయామి.శుక్రం తర్పయామి.శనైశ్చరం తర్పయామి.రాహుం తర్పయామి. కేతుం తర్పయామి' ఇతి గ్రహాగ్ం స్తర్పయతి ౪౪

నక్షత్రాణి తర్పయామి. తారాగ్ం స్తర్పయామి. విశ్వా న్దేవాగ్ం స్తర్పయామి, సర్వాశ్చ దేవతా స్తర్పయామి. వేదాగ్ం స్తర్పయామి. (యజ్ఞాగ్ం స్తర్పయామి). ఛందాగ్ం సి తర్పయామి. ౪౫

స్వగోత్రాది సప్తర్షీం స్తర్పయామి. ౪౬

[1] విశ్వామిత్రం తర్పయామి. [2] జమదగ్నిం తర్పయామి. [3] భరద్వాజంతర్పయామి. [4] గౌతమం తర్పయామి. [5] అత్రిం తర్పయామి, [6] వశిష్ఠం తర్పయామి. [7] కశ్యపం తర్పయామి. సర్వాన్ ఋషీగ్ం స్తర్పయామి. సర్వా ఋషి పత్నీ స్తర్పయామి.'[1] ౪౭

అథానన్తర మాచమ్య జలం నమస్కృత్య సర్వతీర్థైః జలపుభి మన్త్ర్య హస్తేన పాణినాతలం స్యాత్ కరతలం. తస్మిన్యాని తీర్థాని వక్ష్యమాణానితేషాంక్రమః, తేనతలతీర్థక్రమేణకూప్యాదీన్దైవేన నారాయణాదీన్ తీర్థేనభూపత్యాదీన్బ్రాహ్మేణ.విశ్వామిత్రాదీనార్షేణ,ఊర్జ్వదకాదీన్పైతృకేణ ఏవం తల తీర్థ క్రమేణ పూర్వస్యాం దేవేభ్యః ఉత్తరస్యా మృషిభ్యః దక్షిణస్యాం పితృభ్య స్తర్పయతి. తథాదిశం తత్తద్దిశ మనతి క్రమ్య ప్రాగాది తత్తద్దిశి క్రమేణ జలాంజలీన్ విక్షిప్య దిగ్దేవతా ఇంద్రాదాద్యా స్తర్పయతి. గృహ్యన్త ఇతి గ్రహాస్తా నాదిత్యాదీం స్తర్పయతి. స్వగోత్రస్య యః ఋషిః (సః) ఆదిర్యస్మిన్ తత్ స్వగోత్రాది సప్త ఋషయః తాన్ సప్తర్షీనేతాన్ కూప్యాదీ నుపవీతీ తర్పయతి.

N. B. : [1] విఖనసం తర్పయామి. భృగుం తర్పయామి. అగస్త్యం తర్పయామి. ఇతిచ బహుగ్రన్థేషు వర్తతే-

ప్రాచీనావీతీ పిత్ర్యాణి కరోతి ౪౮

ప్రాచీనావీతీ పిత్ర్యాణి పితృ సంబంధీని తర్పణాని కరోతి.

'ఊర్జ్వదకాన్తే' ఇతి 'పితృభ్యః. పితామహేభ్యః, ప్రపితామహేభ్యః. జ్ఞాతివర్గేభ్యః. పితృపత్నీభ్యః, పితామహ పత్నీభ్యః. ప్రపితామహ పత్నీభ్యః, జ్ఞాతివర్గ పత్నీభ్యః. స్వధానమస్తర్పయామి.' ఇతి తర్పయతి. ౪౯

అథ నివీతీ 'భూమాగ్ం స్తర్పయామి. భౌమ దివ్యాగ్ం స్తర్పయామి, నాగాగ్ం స్తర్పయామి. నాగదివ్యాగ్ం స్తర్పయామి ౫౦

అథ నివీతీ భూమాదీం స్తర్పయతి.

'యావన్తో జలార్థినః తావన్తః ప్రతి గృహ్ణన్తు' ఇత్యపో విసృజ్యాఽచమ్య బ్రహ్మయజ్ఞం కరోతి. ౫౧

యావన్త ఇతి పైతృకేణాపో దక్షిణతః స్థలే విసృజ్య విక్షిప్యాచమ్య బ్రహ్మయజ్ఞం కరోతి. తద్యథేత్యత ఆహ.

బ్రహ్మయజ్ఞః :-

శుద్ధే దేశే బర్హిరాస్తీర్య బ్రాహ్మ మాసన మాస్థాయ పవిత్ర పాణిర్బ్రహ్మాంజలిం కృత్వా ప్రాఙ్ముఖ స్సావిత్రీ పూర్వం నిత్యం' 'ఇషేత్వోర్జేత్వా' ఇత్యాది యథాకామమ్. ౫౨

శుద్దేదేశే కేశతుషాస్థిలోష్టాంగార వర్జితేదేశే, స్థలే, గాయత్ర్యా ప్రోక్ష్య బర్హిర్దర్భాన్, ప్రాగగ్ర ముదగగ్రం వా ఉ స్తీర్య, తదుపరి బ్రహ్మాసనంబంధి బ్రాహ్మమా స్తరిత్యాసన మూరుద్వయం, భూమావాస్థాప్య, వామజంఘోపరి దక్షిణపాదమాస్థాప్య ఏవం బ్రాహ్మమాసన మాస్థాయ పవిత్రం కుశాదిఃపాణౌ యస్యాసః పవిత్రపాణిః, బ్రహ్మణే కృతోంజలిః బ్రహ్మాంజలిః తం ముకులిత హస్తం కృత్వా ప్రాఙ్ముఖస్సన్ బ్రహ్మ యజ్ఞేన యక్ష్యఇతి సంకల్ప్య సావిత్రీ పూర్వం ప్రథమం యస్యతం సావిత్రీ పూర్వం నిత్యమనధ్యయన వర్జం ప్రతిదిన 'మిషేత్వోర్జే' త్వేత్యాది యథాకామమితి యావదధ్యయనం కర్తుమిష్టం తావదాద్యాననువాకాన్వా చతుర్వేదాది మంత్రాన్వా స్వాధ్యాయ మధీయీత, నిత్యమిదమ్, అథ నైమిత్తిక మాహ.

> నైమిత్తికం 'ఋతం చ సత్యంచ. దేవకృతస్య, యస్మైగర్భే. తరత్సమన్దీ. పసో 8 పవిత్రం, జాత వేథసే, విష్ణోర్నుకం, సహస్ర శీర్షా, ఏకాక్షరం, ఆత్వా హార్షం, త్వమగ్నే, పవస్వ' ఆదీన్వా స్వధ్యాయమధీ యీత. ॥౩

ప్రాయశ్చిత్తాది నిమిత్త సంబంధీ నైమిత్తికమ్."ఋతం" చేత్యాది ద్వాదశ సూక్తాని సుష్ఠ్వధ్యయనం క్రియత ఇతి స్వాధ్యాయః. తమ ధీయీత పఠేత్, అయముపనయన ప్రభృతి ద్విజైః కర్తవ్యః.

> సౌరీభిరృగ్భిర్యథా కామ మాదిత్యం చోపతిష్ఠేత ॥౪

సూర్యశ్చాస్య సంబంధిన్య ఋచ స్తాభిః సౌరీభిః ఋగ్భిర్యథాకామం యథేచ్ఛ మాదిత్యం చోపతిష్ఠేత ద్వాదశ నమస్కారాద్యుప స్థానం కుర్వీత.

ఇతి చతుర్థః ఖణ్డః.

అథ పంచమః ఖణ్డః

అశక్తస్నాన వికల్పః :-

> అశక్తో నిత్యం పాదౌ ప్రక్షాళ్యా ఉచమ్య 'అతోదేవాది' వైష్ణవం జప్త్వా దివ్యం వాయవ్యమాగ్నేయం మంత్ర స్నానం వా కృత్వా, పూర్వవదాచమనాదీని కుర్యాత్. ॥౧

ఇదానీమశక్త విషయం స్నానమాహ. యస్య శక్తిర్నవిద్యతే రోగాదిభిస్స్నాతుమయ మశక్తః. సోపి నిత్యం యావదశక్తస్తావత్కాలం ప్రతిదినం పూర్వవత్ పాదౌ హస్తౌ చ ప్రక్షాళ్యాచమ్య అతో దేవాది వైష్ణవం జప్త్వా దివ్యం వాయవ్య మాగ్నేయం మంత్ర స్నానం వాకృత్వా పూర్వవత్ ఆచమనాది శబ్దేన సంధ్యోపాసన సావిత్రీ జపతర్పణ బ్రహ్మ యజ్ఞాదిత్యోపస్థానం నిత్య హోమాదయో గృహ్యన్తే తాన్యాచమనాదీని కుర్యాత్.

దివ్యస్నానం:-

> దివశ్చ్యతైర్గాంగేయై రాధావైస్నాతపైర్వర్షైర్వా సేచనం దివ్యమ్. ॥౨

దీవ్యన్తి దేవా అత్రేతి ద్యౌః తస్యాదివః స్వర్గాచ్చ్యుతైర్గలితైః గంగా స్వర్ణదీ తస్యాః సంబంధీని తైర్గాంగేయైః ఆసమంతాత్ ధావతి పాపాని

శుద్ధ్యతీత్యాధావం పవిత్రం జలమిదమపాంగుహ్యంనామఏతద్వా అపాంనామ ధేయం గుహ్యం యదాధావః ఇతి శ్రుతేః తైరాధావైః తదభావే ఆస మన్తాత్ తపతీత్యాతపస్తైః సూర్యరశ్మిభిః సహవర్తత ఇతిసాతపైర్వర్షైర్వృష్టిభిర్వా సేచన మాప్లవనం దివ్యం స్నానంభవతి.

వాయువ్య స్నానం :-

గవాం పాదోద్గతైర్వాయునీతైః పాంసుభి స్స్పర్శనం వాయవ్యమ్. ౫౭

గవాంగోజాతీనాం పాదేభ్య ఉద్గతాః తైః పాదోద్గతైః వాయునా నీతాః ప్రాపితాస్తైర్వాయునీతైః పాంసుభిః రజోభిః స్పర్శనం శరీరస్య ప్రాపణం వాయవ్యం స్నానం భవతి. గో సావిత్ర్యా గాయత్ర్యా వా శరీరోద్ధూళనం వాయవ్య మితికేచిత్.

ఆగ్నేయస్నానం:-

భస్మనా శుద్ధేన సర్వాంగమాలేపన మాగ్నేయమ్ ౫౮

భస్మనా శుద్ధేనాగ్నిహోత్రాద్యుద్భూతేన ఆగ్నేయేన మంత్రేణ సర్వాంగ మాపాద మస్తక మాలేపన మాగ్నేయం స్నానం భవతి.

మంత్ర స్నానం:-

'ఆపోహిష్ఠా' ఇతి మన్త్రేణాగ్నేయేన తీర్థేనాభ్యుక్షణం మన్త్ర స్నానమ్ ౫౯

గుర్వనుజ్ఞా లబ్ధే నాపోహిష్ఠేతి మంత్రేణాగ్నే యేనాగ్ని సంబంధేన తీర్థేన అభ్యుక్షణ మాపాద మస్తకం త్రిః కృత్వః ప్రోక్షణం మంత్రస్నానం భవతి.

దక్షిణపాణే ర్మధ్యంతల మాగ్నేయం తీర్థమ్ ౬౦

సంప్రత్యాగ్నేయాది తీర్థాన్యాహ. దక్షిణపాణే ర్మధ్యం తలం మధ్య ప్రదేశ మాగ్నేయ మగ్ని సంబంధ తీర్థం భవతి.

కనిష్ఠాఙ్గులి మూలం దైవమ్ ౬౧

కనిష్ఠాంగులేః మూలం దేవానా మిదం దైవం తీర్థం భవతి.

సర్వాఙ్గులి మూలాగ్ర మార్షమ్ ౬౨

సర్వాసామంగులీనాం మూలంచాగ్రం చ తత్సర్వాంగుళి మూలాగ్రం ఏకవద్భావః సర్వాంగుళి మూలం వా సర్వాంగుళ్యగ్రంవా. ఆర్షమపివా సర్వాసా మంగుళీనాం మూలాదగ్రం సర్వాంగుళి మూలాగ్ర మృషీణా మిద మార్షం తీర్థం స్యాత్.

ప్రదేశిన్యఙ్గుష్ఠయోర్మధ్యం పైతృకమ్ ౬౩

ప్రదేశినీ తర్జనీ, అంఙ్గుష్ఠశ్చ తయోః ప్రదేశిన్యంగుష్ఠయోర్మధ్యం పితౄణామిదం తీర్థం పైతృకమ్.

అఙ్గుష్ఠస్య మూలం బ్రాహ్మమ్ ౬౪

అంగుష్ఠస్య మూలం స్థలం బ్రహ్మణ ఇదం బ్రాహ్మం తీర్థం భవతి.

దైవేన తీర్థేనోపవీతీ దైవికం కార్యమ్ ౬౫

కిమనేనేత్యత ఆహ, దైవేన తీర్థేనోపవీతీ భూత్వా దైవికం కర్మ కార్యం కర్తవ్యమ్.

ఆర్షేణార్షమ్ ౬౬

ఆర్షేణ తీర్థేన ఆర్షం కార్యమ్.

పైతృకేణ పిత్ర్యం సర్వమ్ ౬౭

పైతృకేణ తీర్థేన పిత్ర్యమ్. సర్వకర్మ కార్యం.

బ్రాహ్మేణ బ్రహ్మ తర్పణ మాచమనమ్ ౧౮

బ్రాహ్మేణ తీర్థేన బ్రహ్మ తర్పణం భూపతిం తర్పయామీత్యాది ఆచమనం చ కార్యం.

ఆగ్నేయేన తీర్థేనాభ్యుక్షణం కరోతి ౧౯

ఆగ్నేయేన తీర్థేన అభ్యుక్షణం మంత్రస్నానాది ప్రోక్షణం కరోతి.

దక్షిణహస్త ముద్ధృత్యోపవీతం ధారయేదుపవీత్ ౨౦

దక్షిణహస్తం బాహుమ్ముద్ధృత్య తదధస్తాద్వామ భుజోపరి యథా స్యాత్తథోపవీతం ధారయేత్. యస్స ఉపవీతీ భవతి. ఉపవీత మస్యేత్యుపవీతీ

వామ ముద్ధృత్య ప్రాచీనావీతీ ౨౧

వామం హస్తముద్ధృత్య తదధస్తా ద్దక్షిణ భుజోపరి యథాస్యాత్తథోపవీతం ధారయేదయం ప్రాచీనావీతీ భవతి.

కంఠసక్తం నివీతీ భవతి ౨౨

కంఠేమాలికావదా సజ్యత ఇతి కంఠసక్త ముపవీతం యోధారయేదయం నివీతీ భవతి.

స్నాత్వా పుణ్యేఽహని సంస్కార హోమం జుహుయాదితి విజ్ఞాయతే ౨౩

స్నాత్వా పూర్వవన్నిత్య నైమిత్తిక స్నానం కృత్వా కర్మ కర్తా సర్వత్ర పుణ్యే శుభేఽహని దినే సంస్కారో నిషేకాదిస్తస్య హోమస్తం సంస్కార హోమం వక్ష్యమాణ విధినా జుహు యాదితి, విజ్ఞాయతే.

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే

ప్రథమ ప్రశ్నార్థ వివరణే పంచమ ఖణ్డః

అథ షష్ఠః ఖణ్డః

అథ పుణ్యాహమ్ ౨౪

అథ పుణ్యాహం ఆరభ్యతే. పుణ్యాహమితి కర్మనామ. పుణతి. శుభం కరోతీతి పుణ్యం తచ్చతదహః పుణ్యాహం.

పంచావరాన్ శ్రోత్రియానాహూయాఽభి పూజయతి ౨౫

పంచ అవరా జఘన్యా యేషాంతాన్ పంచావరాన్ శ్రుతవృత్త సంపన్నాః శ్రోత్రియాః తాన్ శ్రోత్రియాన్, బ్రాహ్మణాన్ సర్వత్ర ఏతావన్తో ఽహీనాః సదస్యా భవన్తి తాన్ స్వగృహమాహూయాగతా నభి పూజయతి. గంధ పుష్పాక్షతై రర్చయతి.

పుణ్యాహం :-

ఆచార్యఃకరకం'ధారాను''ఇత్యద్భిరాపూర్య''ఇదమాపశ్శివా' ఇత్యపోఽభి మన్త్ర్య పుష్పాద్యైః 'సర్వతీర్థ జలం' ఇత్యభ్యర్చ్య ప్రతివాచకాన్ ప్రాఙ్ముఖానుదఙ్ముఖాన్వా స్థాపయిత్వోదఙ్ముఖః 'సుపుణ్యాహం కరోమి' ఇతి సంకల్ప్య స్వస్తి సుప్రోక్షితమస్తు ఇతి స్థానం ప్రోక్ష్య 'ప్రజాపతిః ప్రియతాం' ఇత్యుక్త్వా తైః 'ప్రియతాం' ఇతి వాచయతి. ౨౬

ఆచరతి కర్మేత్యాచార్యః నిషేకాదికృత్, కంజల మత్ర రాత్యాదదాతీతి కరక ముదకపాత్ర, మద్భిరాపూర్య కూర్చేన వక్ష్యమాణ లక్షణేన పాణి

నావా ఽభిమృశ్య మంత్రేణ సంస్పృశ్యాభి మంత్ర్య, పుష్పమాదిర్యేషాం గంధాక్షతాదీనాం తైః పుష్పాద్యైః పర్యేచ తీర్థా గంగాద్యాస్తేషాం జలం సర్వ తీర్థ జలమితి, తజ్జలం స్మృత్వా ఆవాహ్య కరకస్యాన్తర్బాహ్యే చ పరితో ఽభ్యర్చ్య, ప్రతివదన్తీతి ప్రతి వాచకాః తాన్ సదస్యాన్ శ్రోత్రియాన్ ప్రాఙ్ముఖానుదఙ్ముఖాన్వా స్థాపయిత్వా ఽపనేష్వాసయిత్వా. ప్రాఙ్ముఖం యజమానం చాసయిత్వా, ఆచార్య ఉదఙ్ముఖ ఆసీనః, కర్మ కారయతి. సర్వత్ర కర్మ స్వయమేవా ఽసన విధిః. సుపుణ్యాహం కరోమీతి యజమానః సంకల్ప్య సమ్యక్ కల్పత ఇతి సంకల్పః. యద్యపిమానసం వాచోచ్చరతి సర్వత్ర సంకల్ప పూర్వకమేవ కర్మకర్తవ్యం.సంకల్ప్యేతి సర్వకర్మణా మాద్యా వృత్తత్వాత్. కురుష్వేతి ప్రతివాచకావదేయుః. స్థానం పుణ్యాహ ప్రదేశం తథాస్త్వితి ప్రతివాచకావదేయుః. ప్రజాపతిః ప్రియతామితి యజమాన ఉక్త్వాతైః ప్రతివాచకైః ప్రియతామితి వాచయతి ఉచ్చారయతి. ఏవం సర్వత్రాను వచనమేవ. సహానువాదః వచనాత్.

'శామ్యన్తు ఘోరాణి' ఇత్యుత్తరాన్తం త్రిరపస్స్రావయతి. ౨౨

కనకాది శుద్ధపాత్రం మృణ్మయం వాఽభిస్రావ జలధారణార్థం పురతస్సంస్థాప్య తస్మిన్ కుశాక్షత గంధాశ్వత్థ పల్లవాదీన్విన్యస్య కరకముద్ధృత్య శామ్యంతు ఘోరాణీతి మన్త్రావృత్తోత్తరాంతం యథాస్యాత్తథా పాత్రాద్బహిర్భూమ్యాం త్రిః కృత్వ అపోఽలాని స్రావయతి తథాన్తే శుభాని వర్ధంతా మితి పాత్రే ఽప స్రావయతి.

'అతోదేవా' ఇత్యగ్రం దైవికే ౨౩

అగ్రం ప్రథమం దైవికే కర్మణి.

'సన్త్వాసిఞ్చామి' ఇత్యగ్రం సూతకే. ౨౬

తథా సూతకే జాతకాశౌచ నివృత్యర్థే కర్మణి

'శుచీవోహవ్య' ఇత్యగ్రం ప్రేతకే ౩౦

తథా ప్రేతకే మృతాశౌచ నివృత్యర్థే కర్మణి

'ద్రవిణోదా, సవితా, నవోనవో, విద్యుత్, శతంజీవ, అష్టౌ, దేవా, హిరణ్యరూపః. ఋధ్యామస్తోమం, ఆపోర్ణంత్వా అర్యమణం. సోమగ్‌ం రాజానాం. ఇన్ద్రావరుణా. శ్రియే జాతః. యా గుంగూః. యస్త్వాహృదా. యస్మైత్వం.సర్వప్రజాం, సుత్రామాణం. శతాయుధాయ, దక్షిణావతాం, భద్రం కర్ణేభిః, శతమిన్ను. అదితిర్ద్యౌః' ఇతి ఋచస్సర్వే వదేయుః. ౩౧

అన్యే మంత్రా యథోక్తా ఋచస్సర్వే ప్రతివాచకా స్సదస్యా యజమానేన సహవదేయుః. తత్సమంత్రాంతే యజమానస్య శిరస్యక్షతాన్ని క్షిపన్తో వదేయుః. యజమానః కరకం ధారయన్ అపః ప్రతిమంత్రంపాత్రే స్రావయతి.

ఇతి షష్ఠః ఖణ్డః

అథ సప్తమః ఖండః

'దేవాః. ఋషయః. పితర, గ్రహాః, దేవ్యః. ఋషిపత్న్యః. పితృపత్న్యః. వేదాః. యజ్ఞాశ్చ' సర్వాద్యాః ప్రియన్తా మన్తాః ౧౨

చ సముచ్చయే. సర్వశబ్ద ఆదౌ యేషాంతే సర్వాద్యాః ప్రియంతామితి శబ్దో ऽన్తే యేషాంతే ప్రియంతా మంతాః.

తథా ऽన్తః ప్రతి వచనమ్ ౧౩

యథా యజమానః పూర్వం వదతి తథాన్తం ప్రియంతామితి శబ్దః. ప్రతి వచనం ప్రతి వాచకావదేయుః.

"పుణ్యాహం, శివం, ఆయుష్యం, ఆరోగ్యం, అవిఘ్నం, అచలమైశ్వర్యం, యత్పాపం, తత్ప్రతిహతం, యచ్ఛ్రేయః, శివం కర్మ, శివః పక్షః," ఇత్యస్త్వన్తాః' ౧౪

ఇతి ప్రకారేణ అస్తుశబ్దః అన్తే యేషాంతే అస్త్వన్తాః

తథా ऽన్తః ప్రతి వచనమ్ ౧౫

తథాన్తః అస్త్వితి ప్రతి వచనం వదేయుః.

"శివా ఋతవస్సన్తు, శివాని నక్షత్రాణి భవన్తు, సర్వకర్మ సమృద్ధిరస్తు, సర్వధనధాన్య సంపూర్ణమస్తు, ఇత్యేకైక ముక్త్వా వన్తః ప్రతి వచనమ్ ౧౬

శివా ఋతవ ఇత్యాద్యేకైకం మంత్ర ముక్త్వావివక్షితాయాంసత్యాం అన్త స్తస్య తస్యాన్త శబ్దః సన్తు భవన్త్విత్యాది ప్రతి వచనం వదేయుః.

"యత్పుణ్యం. స్వస్తి నః ఋధ్యాసన్త ఇతి పూర్వోక్తా మితరే ऽను వదన్తి ౧౭

యత్పుణ్యం స్వస్తిన ఋద్ధాస్స్విత్యృచః క్రమేణ యజమానేన పూర్వోక్తామృచమితరే ప్రతివాచకాద్యా అనువాదయన్తి. యథానూచ్చరన్తి

యజమానస్య నక్షత్ర నామాది గోత్రనామ సుతాన్తంమాతృ గోత్రనామాన్తాత్పరం శర్మాంతం నామ ప్రణవాది భవన్తో బ్రువన్తు ౧౮

పుణ్యాహం స్వస్తి ఋధ్యన్త్వం ప్రత్యేకం త్రిధా త్రిధా యథా విభక్తి వాచిత మనువాచయేయుః ౧౯

యజమానస్య కర్మకర్తు రాశ్విన ఇతి నక్షత్ర నామాభిధానం ఆదిః భారద్వాజ ఇతి గోత్రనామ యస్యాస్తి తస్య నక్షత్ర నామాదిగోత్రనామ్నః దేవదత్త శర్మణ స్సుత ఇత్యన్తే యస్య తత్సుతాన్తం ఆత్రేయీ సుత ఇతి మాతృగోత్ర నామాన్తే యస్య తన్మాతృ గోత్ర నామాంతాత్పరం ఉపరి యజ్ఞదత్తాది శర్మాన్తే యస్య తత్ శర్మాంతం నామ చతుర్థ్యా షష్ఠ్యావా విభక్త్యోచ్చార్య ప్రణవ మోంకార ఆదిర్యస్మిన్ తత్ప్రణవాదిపుణ్యాహంస్వస్తిం ఋద్ధిం ఇతి క్రమేణ భవన్తో బ్రువన్త్వితి ప్రత్యేకం తత్తన్మంత్రాంతే త్రిధా త్రిధా త్రిః కృత్వస్త్రిః కృత్వః యజమానో వదతి. ప్రతివాచకాశ్చ యథా విభక్తి వాచితమితి యజమానేన యథా విభక్త్యా వాచిత ముక్తం భవతి. తం అనతిక్రమ్య తథాన్త మేవానువాచయేయుః. ఉచ్చరేయుః. ఆశ్వినాయ భారద్వాజాయ, యజ్ఞదత్త సుతా యాత్రేయీ నన్దనాయ దేవదత్తశర్మణే మహ్యమస్మిన్ కర్మణి పుణ్యాహం భవన్తో బ్రువన్త్వితి యజమాన ఏవం షష్ఠ్యావా వదతి తుభ్యం తవేత్య న్యత్సర్వం తథైవ ప్రతివాచాను వాచయే యురిత్యర్థః.

[శ్రీ వైఖానస పాఠం ౨]

ఆపో హిరణ్య పవమానైః ప్రోక్షయతి ౬౦

ఆపో హిరణ్య పవమానైర్మంత్రైః పుణ్యాహజలేన సాచార్యైః ప్రతివాచకై రాత్మానం ప్రోక్షయతి,

పుణ్యాహే కృతే తదహః పుణ్యం భవతి ౬౧

కిమనేనేత్యత ఆహ. యస్మిన్నహని పుణ్యాహే కర్మణి కృతేసతితదహస్తద్వాసరః పుణ్యం శుభం భవతీతి.

ఆదావన్తే వా పుణ్యాహేన సర్వాః క్రియాః పుణ్యాః పరిపూర్ణా భవన్తి ౬౨

సర్వాసాం క్రియాణామాదౌ ప్రారంభకాలే వాన్తే పరిసమాప్తి సమయేవా కృతేన పుణ్యాహేన కర్మణా సర్వాః సమస్తాః క్రియన్త ఇతి క్రియాస్సంస్కారాః పుణ్యాశ్శుభాః పరిపూర్ణాన్యూనాతిరిక్త రహితాస్సంపూర్ణా భవన్తి.

"స్వాంకృతో౽సి" ఇతి దక్షిణాకాల ముక్తవత్సు "ఘృతాత్పరి" ఇత్యభిర్యథా శక్తి దక్షిణాం హస్తేన దక్షిణేన దదాతి ౬౩

స్వాంకృతో౽సీతి దక్షిణేన హస్తేనదీయత ఇతి దక్షిణాతస్యాః కాలం ఆచార్యాది ఘూక్తవత్సు సత్సు యజమానో "ఘృతాత్పరీతి" మంత్రేణ యథాశక్తి శక్తి మనతి క్రమ్య త్రాన్యత్రతత్రోక్తవత్ గవాదికాం దక్షిణాం స్వస్యహస్తేన దక్షిణేన దదాతి యథా న్వదక్షిణ హస్తేన సర్వేప.

'త్వమగ్నే యజ్ఞానాం హోతా' ఇతీ తదాదదీరన్ ౬౪

త్వ మగ్నే యజ్ఞానాం హోతేతి మంత్రాంతే అగ్నయే హిరణ్యమిత్యాది యథాలింగం మంత్రేణాదదీరన్ ప్రతిగృహ్ణీయుః.

యత్ర దక్షిణాదానా౽దానే తత్రైవం స్యాదితి విజ్ఞాయతే ౬౫

యత్ర శ్రౌతే స్మార్తే యస్మిన్ కర్మణి అన్యత్ర వా దక్షిణాయాదానమర్పణ మాదానం ప్రతిగ్రహణం చ తే దక్షిణాదానా౽దానే భవతస్తత్ర శ్రౌతే స్మార్తే చాన్యత్ర చైవమేతత్ప్రకారమేవ స్యాద్భవేదితి విజ్ఞాయతే.

ఇతి సప్తమః ఖణ్డః.

ఇతి శ్రీ నృసింహవాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్రభాష్యే

చతుర్థః పటలః

అథ అష్టమః ఖణ్డః

ఆఘారమ్ :-

అథాగ్న్యాయతనమ్ ౬౬

అథ శబ్దః. ఆరంభార్థః. ఆఘార మారభ్యతే అగ్నేరాయతనం స్థానమగ్న్యాయతనం.

ప్రాక్ప్రవణే వోత్తర ప్రవణే వా శుద్ధేదేశే గోమయేనోపలిప్తే శుద్ధాభిస్సి తాభిః ప్రాక్పశ్చిమం దక్షిణోత్తరంచ ద్వాత్రింశదఙ్గుల్యాయతం ద్వ్యఙ్గులోన్నతం యథా లాభోన్నతం వా స్థణ్డిలమగ్న్యాలయం భవతి ౬౭

ప్రాక్ ప్రాచీనం ప్రవణమాను పూర్వేణ కించిన్నిమ్నం యస్య తస్మిన్ ప్రాక్ప్రవణేవా తథోత్తర ప్రవణేవా శుద్ధే శల్యలోష్టాది రహితే దేశే గోమయేనోపలిప్తే శుద్ధాభిః సికతాభిః వాలుకాభిః ప్రాక్పశ్చిమాచతే ప్రాక్పశ్చిమం ద్వంద్వైకవద్భావః తథా దక్షిణోత్తరంచ ద్వాత్రింశదంగుళీనామాయతం దీర్ఘం యస్య తం ద్వాత్రింశదంగుళ్యాయతం ద్వయోరంగుళయోరున్నత ముత్సేధం యస్యతత్ ద్వ్యంగుళోన్నతం యథాలాభోన్నతం వా తిష్ఠత్యగ్నిరస్మిన్నితి స్థండిలమగ్న్యాలయంభవతి.

యది సికతాభావే సర్వేషామాపస్తంబబోధాయన సత్యాషాఢాశ్వలాయన గౌతమాదీనాం మతేన భూమ్యామేవ ప్రోక్షణోల్లేఖనాదీన్ కృత్వాఽగ్నిప్రతిష్ఠాపనం కర్తవ్యం పరిష్కృత భూమేః స్థండిలత్వాచ్చ సంప్రతి పరిస్తరణాదయ ఉచ్యన్తే.

పరిస్తరణ బర్హిషగ్రప్రతిదిక్ పఞ్చదశ స్థణ్డిల ప్రమాణాః ౯౮

పరిస్తరణాశ్చతే బర్హిషో దర్భాశ్చ పరిస్తరణ బర్హిషః. దిశం దిశం ప్రతిదిక్ చతుర్దిశం ప్రతి, పంచదశ పంచదశ దర్భాః అప్రచ్ఛన్నాః అగర్భాః కుశకాశ విశ్వామిత్రాన్వా తత్తత్ప్రమాణాచ్ఛన్నాః స్థండిలం ప్రమాణం యేషాంతే స్థండిల ప్రమాణాః ద్వాత్రింశ దంగుళాయతాః.

కుణ్డే షట్త్రింశ దఙ్గులాః ౯౯

కుండే ఔపాసనాద్యగ్నికుండే షట్త్రింశ దంగుళా నామాయతం ప్రమాణం యేషాంతే షట్త్రింశ దంగుళాః, పరిస్తరణ బర్హిషః, ధర్మే వక్ష్యమాణ వత్కూర్చా భవన్తి యద్వా బోధాయన నాపస్తంబాదీనాం మతేన స్థండిలే బర్హిష ఏవ భవన్తి.

తథైకాఙ్గులి పరిణాహ వ్రణవక్ర హీనాః పరిధయః ౧౦౦

యథా స్థండిలస్య పరిస్తరణ బర్హిరాయతా ఏకాంగుళిః పరిణాహః స్థౌల్యం, యేషాంతే వ్రణః లతాది సంఘర్షణం జన్తు కోటరాదికం వక్రమనృజుతాభ్యాం హీనాస్త్యక్తాః యేతే వ్రణ వక్ర హీనాః, పరితోధి యన్త ఇతి పరిధయః. పాలాశాశ్వత్థాః ఖాదిరా అన్యేపి యజ్ఞవృక్షీయా భవన్తి.

పఞ్చదశ దర్భైర్గ్రథితం చతురంగులాగ్రం ద్వ్యఙ్గుల గ్రన్థి హస్త మాత్రం ప్రోక్షణ కూర్చం ౧౦౧

పంచదశ దర్భైర్గ్రథితం దక్షిణావర్త గ్రంథియుతం చతుర్ణామంగుళానామాయతా న్యగ్రాణి యస్యతం చతురంగులాగ్రం ద్వయోరంగులయోరాయతా గ్రంథిర్యస్య తత్ ద్వ్యంగుళగ్రంధి హస్తో ద్వితాలాయా మస్తావన్మాత్రం ప్రమాణమాయతం యస్యతం హస్త మాత్రం ప్రోక్షణార్థంకూర్చం సంప్రోక్షణ కూర్చం కరోతి.

తథైవ ద్వాదశాఙ్గుల మాత్రం పవిత్రం ౧౦౨

యథా ప్రోక్షణ కూర్చం తథైవ సర్వమాయతంతు ద్వాదశాంగుల మాత్రం పవిత్రం కుర్యాత్. వత్సజానుప్రతి వృచ్ఛిరసం వాప్రాదేశమాత్రం ఛిత్వా వేదం కరోతి. పరిస్తరణాదీంశ్చ సర్వానేకీకృత్య పునర్బధ్నాతి.

తత్ప్రమాణా యాజ్ఞికా స్సమిధః ౧౦౩

తత్పవిత్రస్య ప్రమాణం ఆయామోయాసాంతాః తత్ప్రమాణాః యజ్ఞ సంబంధిన్యో యాజ్ఞికాః హోమార్థాః అన్తహోమోక్త వృక్షీయాశ్స సమిధ స్సత్వచః న స్వయం శుష్కాః వ్రణకృమి లేప వర్జాః. సంగ్రహ్య ప్రణీధాభ్యాం సహబధ్నాతి.

పాత్ర స్రువాదయో యజ్ఞే ప్రోక్తాః ౧౦౪

పాత్రాణి ప్రణీధి స్రువాదయః జుహూపజుహూదర్వ్యాదయః తే పాత్ర స్రువాదయః యజ్ఞీయాగసూత్రే పాత్ర ప్రకరణే ప్రోక్తాః ప్రకర్షేణోక్తా భవిష్యన్తి. అశం సాయాం భూతవచ్చాన్య తరస్యామితి నిష్ఠా ప్రయోగః.

దర్భేషు ద్వన్ద్వంపాత్రాదిసంభారా నుత్తరే దైవికే ప్రత్యేకం దక్షిణతః పైతృకే సంభరతి. ౧౦౫

న పూర్వభావిత్వేన యజ్ఞస్య దర్భానాస్తీర్యతేషు ద్వంద్వంయుగ్మం ఆజ్యస్థాలీ చరుస్థాల్యౌ. ప్రణీథి పాత్రేచ, దర్వీ స్రువౌ. జుహూపజుహూ, యేనార్థస్తంచ ద్వంద్వమేవం పాత్రాదీన్, సంభూయత ఇతి సమ్భారః. యే తత్రోక్తాః కర్మాంగత్వేన తానపిద్వంద్వ మిథ్యా బర్హిషిచద్వంద్వమేవం పాత్రాది సమ్భారానుత్తరే స్థండిలస్య కుండస్యవా. ఉదీచ్యాం దైవికేకర్మణి సంభరతి. ప్రయువక్తి. ఏకమేకం ప్రతి ప్రత్యేకం పాత్రాది సంభారాన్ దక్షిణతః స్థండిలాదేర్దక్షిణస్యాం దిశి దర్భే పరిపైతృక కర్మణి సమ్భరతి. ఇదానీం నిత్యాగ్ని కుండ లక్షణ మాహ.

నిత్యహోమే ౭ గ్ని శాలాయాం మృదా చతుర్దిశంద్వాత్రింశ దఙ్గులాయతాం చతురఙ్గులి విస్తారాం ద్వ్యఙ్గులోన్నతా

మూర్ధ్వవేదిం చతురఙ్గుల విస్తారోన్నతాం తత్పరిగతా మథో
వేదించ మిధ్వేనిమం షడఙ్గుల మగ్నికుణ్డం కృత్వాఽస్మిన్
గృహస్థోఽగ్ని మౌపాసన మాధాయ నిత్యం జుహోతి ౧౦౬

నిత్యం నిత్యం ప్రతిదినం హూయతేఽ స్మిన్నితి నిత్యహోమః. సంస్కారహెూమః నైమిత్తికః. ఔపాసనో నిత్యహోమః తస్మిన్నగ్నిశాలా గృహం తస్యామగ్నిశాలాయాం మృదాశల్యలోష్టాంగారాది రహితయా శుద్ధయా మృత్తికయా చతుస్సశ్చతాదిశశ్చ చతుర్దిశం సంఖ్యాపూర్వోద్విగుః ద్విగురేకవచవమ్. చతుర్ధిక్షుద్వాత్రింశ దంగులానామాయతం యస్యాస్తాం ద్వాత్రింశ దంగుళ్యాయతాం చతస్ృణామంగుళీనాం విస్తారో విశాలో యస్యాస్తాం చతురంగులివిస్తారాం ద్వ్యంగులోన్నతా మూర్ధ్వవేది ముపరి మేఖలాం కరోతి. చతురంగులీనాం విస్తారో విశాలశ్చోన్నతం చ యస్యాస్తాం తదూర్ధ్వ వేద్యాః పరితోగతాం పార్శ్వస్తాం తావత్సరిగతాం అథస్థితా-వేదిస్తామధావేదించ కరోతి.ఏవ మూర్ధ్వాధరే మేఖలేకృతే నిమ్నం షడంగులం భవతి. కుద్యతే తండులాది హవిః పచ్యతేతేఽస్మిన్ ఇతి కుండం. అగ్నికుండమేవం కృత్వాఽస్మిన్ కుండే గృహే తిష్ఠతీతి గృహస్థః. అగ్నిరుపాసతే విధినేత్యౌపాసన మగ్ని మాధాయ విధానేన నిధాయ నిత్యం సాయం ప్రాతర్జుహోతి.

వనస్థస్య శ్రామణకాగ్నేరకుణ్డమాధాన విశేషంచ ధర్మే
వక్ష్యామః ౧౦౭

వనే ఆశ్రమే తిష్ఠతీతి వనస్థః. వనస్థస్య శ్రమ్యతే తపస్యతేఽస్మిన్నితి శ్రమణం. తపసా శ్రమణం ఖేదన మస్మిన్నితి వా శ్రమణమితి వనాశ్రమ నామ తత్సంబంధ్యగ్నిః శ్రామణకాగ్నిః, తస్యకుండంచ ఆధానస్యాగ్ని ప్రతిష్ఠాపనస్య విశేషోఽధిక విధిస్త మాధాన విశేషం శ్చయోఽస్తి తం ధర్మే వక్ష్యామో వ్యాఖ్యాస్యామః.

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే
ప్రథమ ప్రశ్నార్థ వివరణే అష్టమ ఖణ్డః

అథ నవమః ఖణ్డః

అథాఽఘార విధానం ౧౦౮

అథ శబ్ద ఉపక్రమార్థః. ఆఘార్యత ఆసిచ్యత ఇత్యాఘార ఇత్యేక దేశకర్మనామ, తత్ప్రధానత్వాత్ సర్వమాఘార ఇత్యుచ్యతే. విధీయత అనేనేతి విధానముపక్రమ్యతే.

బ్రాహ్మం ప్రాఙ్ముఖ మాసీనః "ఏతోన్విన్ద్రం" ఇత్యగ్న్యాల
లయం ప్రోక్ష్య "మయిదేవా" ఇత్యాదిభిశ్చతుర్దిశందర్భాను
క్షయేత్ ౧౦౯

పూర్వవత్ బ్రాహ్మమాసనం ప్రాఙ్ముఖం యథాస్యాత్తథాఽసీన ఇత్యనేనసర్వత్రాఘారాది హోమకాలేషు ప్రాఙ్ముఖ ఏవ యజమానఆసీనః దర్భాద్యాసనే షూపవిష్టస్సన్ పవిత్ర పాణిర్ధృతోర్ధ్వపుండ్రః ప్రాణాయామం కృత్వా ఇదం కర్మకరిష్యామీతి సంకల్ప్య - కురుష్వేతి సదస్యైరనుజ్ఞాతస్సన్ అగ్నేర్నైఋత్యాం ధాన్యోపరి జలపూర్ణ కరకం నిధాయ పూర్వవత్పుష్పాద్యైరభ్యర్చ్య తస్మిన్ ప్రోక్షణ కూర్చం నిధాయ వాగ్యత ఏతోన్వింద్రమిత్యగ్న్యాలయం కుండం స్థండిలం వా కూర్చేన ప్రోక్ష్య మయిదేవాదిభిశ్చతుర్భిర్మన్త్రైః చతుర్దిశం ప్రాగాది పశ్చిమాన్తం ప్రాగగ్రానుదగగ్రాన్ చతురోదర్భాన్ దైవికే, దక్షిణాగ్రాన్ పశ్చిమాగ్రాన్ త్రీన్ త్రీన్ దర్భాన్ పైతృకే ఉక్షయేత్ నిక్షిపేత్. మంత్రలింగాద్ధాతూనా మనేకార్థత్వాత్. నను దక్షిణస్యామగ్ర మన్త్రంచ పైతృకే కరోతీతి. సూత్రకార వచనాత్ ఇదమనుపపన్నం, మైవం దక్షిణస్యామిత్యుపలక్షణమ్. పశ్చిమాగ్రాణామపి దక్షిణాస్యాం పశ్చిమస్యామిత్యర్థః. సూచనాత్సూత్రమితి సూత్ర శబ్దస్య నిర్వచనమ్.

"ఉద్ధన్యమానం ఇతి మధ్య పూర్వాపర యమాగ్ని నిర్ఋతి
సోమేశాన మరుతో బర్హిషాఖనతి. ౧౧౦

అత్ర నైర్ఋత్యాద్యన్తమితి విభాగాన్మధ్యం బ్రహ్మభాగం(స్థానం) పూర్వం ప్రాచీనమపరం పశ్చిమం యమం దక్షిణ మగ్ని రాగ్నేయం నిర్ఋతి నైర్ఋత్యం సోమముత్తరమీశాన మైశాన్యం మరుత్ వాయవ్యం స్థానం. మధ్య పూర్వాపరయమాగ్ని నిర్ఋతి సోమేశాన మరుతోఽగ్న్యన్తస్య ప్రదేశాన్ బర్హిషా వక్రితేన దర్భేణ ఖనతి. కేచిత్కించిన్నిఖనేదితి. ఇదం పైతృక ఇత్యుపదేశః. ఏతద్వైపరీత్యేన దైవికే భవతి. మధ్యాపరం పూర్వయమ నిర్ఋత్యగ్ని సోమ మరుదీశానాని బర్హిషా ఖనతి.

తథా "పూతహ్యతన" ఇతి షడ్రేఖాలిఖిత్వా "అష్టాబంధం" ఇతి వక్రితం దర్భం దక్షిణ పశ్చిమిస్యా ముత్సృజ్య రేఖా గాయత్ర్యా ప్రోక్ష్య "జాతవేదో భువనస్య" ఇత్యరణిం గృహీత్వా మథితం లౌకికం వాఽగ్ని మాదాయాహరేత. ౧౧౧

యథా సర్వత్ర మధ్యాది ఖననస్య తథా మధ్య దక్షిణోత్తరేషు పూర్వాది పశ్చిమాన్తాస్తిస్రోలేఖా మధ్య పూర్వాపరేషూత్తరాది దక్షిణాన్తాస్తిస్రోలేఖాః పైతృకే ఖనతి. మధ్యయమ సోమేషు పశ్చిమాదిప్రాగన్తాస్తిస్రః మధ్యాపర పూర్వేషు దక్షిణాద్యుత్తరాన్తాస్తిస్రః ఏవం షట్లేఖాః ప్రాదేశ మాత్రం లిఖతి. ప్రాయశ్చిత్తే శ్రౌతేచ సూత్రకారై రేవమేవోక్తత్వాత్. అత్రాప్యేవమేవ వక్తవ్యమ్. ఏవం లిఖిత్వా వక్రితం ఋగ్ణం దర్భం దక్షిణ పశ్చిమస్యాం నైర్ఋత్యాం ఉత్సృజ్య విసృజ్యాప ఉపస్పృశేత్. రాక్షస రౌద్ర, నైర్ఋత, పైతృక, ఛేదన భేదన తాడన ఖనన నిరసనాపక్రమణాత్మాభిమర్శనాని చ కృత్యా సర్వత్రాప ఉపస్పృశేదితి శ్రౌతే సూత్రకారైరుపదిష్టత్వాత్, సర్వత్రైతాని కృత్వాఽప ఉపస్పర్శనం కర్తవ్యమ్. ఏక వచనస్య రౌద్రస్య బహువచనస్యేతి కేచిత్.

రేఖా గాయత్ర్యా ప్రోక్ష్య జాతకాద్యగ్ని రరణ్యారోపితశ్చేత్తామరణిం గృహీత్వాఽదాయ జాతవేదో భువనస్యేతి మథిత్వా మథితమగ్నిమాదాయాస్మిన్ కరోతి. యద్యాత్మారోపి తస్సమిధారోపితో వాఽగ్నిస్తదా లౌకిక మగ్ని మాదాయాహృత్య తస్మిన్నౌపాసనాగ్ని ముపావరోహేత్య వరోప్య యద్యకృతహోమీ యజమానః అత్రహుత్వాఽగ్ని మాహరేత. ఆదదీత। ఇద

మౌపాసనాగ్ని సంస్కార విషయమ్. అనౌపాసనాగ్ని కర్మణితులౌకికారణిం గృహీత్వా మన్త్రేణ మథిత్వా మథితాగ్ని మాదాయాత్ర కరోతి. తద సమ్భవే పచనక్రియాధిష్ఠానోఽగ్ని ర్లౌకికః. తంవాగ్ని మాదాయాహరేత. తస్మిన్నరణి పక్షే జాతవేద ఇతి మన్త్ర ఉచ్యతే.

"ఘృతప్రతీక" ఇతి ప్రజ్వాల్య "ఆయుర్దా" ఇతి ప్రణమ్య "ఉపావరోహ" ఇతి నిధాయ "అగ్న ఆయాహి అయంతే యోనిః" ఇతి ప్రజ్వాల్య "మయిగృహ్ణామి" ఇత్యభివన్ద్య "కర్మణేవాం" ఇతి కరౌ ప్రక్షాళయతి. ౧౧౨

ప్రజ్వాలేన్ధనైః గోకరీషాద్యైరుద్దీప్య ప్రణమ్య రేఖామధ్యే హిరణ్యం వ్రీహీన్వా విన్యస్య తత్రాగ్నిం నిధాయ సంస్థాప్యాత్ర పాణినా నిత్య హోమం జుహుయాత్. ప్రజ్వాలేన్ధనైరగ్నిం బలవంతం కృత్వాఽభివన్ద్య నమస్కృత్య కరౌ పాణీ ప్రక్షాళయతి. యత్రైకేనా శక్యం తత్రోభయ ప్రాప్త్యర్థముభయోః ప్రక్షాళనమ్.

'ఇద మాపశ్శివా' ఇత్యపోభిమన్త్ర్య 'అదితేఽను మన్యస్వ దక్షిణతో వేదిం పరిమృజామి' ఇతి దక్షిణ వేదిం నైరుత్యాద్యన్తం' అనుమతేఽను మన్యస్వ పశ్చిమతో వేదిం పరిమృజామి 'ఇతి తథా పశ్చిమ వేదిం సరస్వతేఽను మన్యస్వోత్తరతో వేదిం పరిమృజామి' ఇత్యుత్తరవేదింవాయవ్యాద్యన్తం 'దేవ సవితః ప్రసువ పురస్తాద్వేదిం పరిమృజామి' ఇతి పూర్వవేదిం చాగ్నేయాద్యన్త మఙ్గులీరాస్తీర్య సాధావేన పాణినా కూర్చేన వా పరిమృజ్య గాయత్ర్యా వేదిః ప్రోక్షయతి. ౧౧౩

అపః కరకస్థా అభిమన్త్ర్య, మన్త్రేణ స్పర్శన మభిమన్త్రణం తత్కృత్వా, దక్షిణ వేదిం నైర్ఋతిరేవాదిరన్తశ్చ (ఆద్యన్తః) యస్మి న్కర్మణి తన్నైర్ఋత్యాద్యన్తం దైవికే నైర్ఋత్యాది పైతృకే నైర్ఋత్యన్తమిత్యుపదేశః. ఏకత్రాద్యన్తయోరసమ్భవాత్. దైవికే నైర్ఋత్యాద్యాగ్నేయాన్తం, పైతృకే ఆగ్నేయాది నైర్ ఋత్యంత మిత్యర్థః తథా పశ్చిమ వేదిం నైర్ ఋత్యాద్యన్తం. తథోత్తర వేదింవాయవ్యాద్యన్తం, తథా పూర్వవేదించాగ్నేయాద్యన్తమ్ । ఏతద్విధాన మేవ సర్వత్ర దైవిక పైతృకయోర్భవతి. అథావేన జలేన సహవర్తత ఇతి సాధావస్తేన పాణినా, అంగులీరాస్తీర్యా సాధావేన పాణినా కూర్చేనవా పరిమృజ్య సంశోధ్య వేదీశ్చ త్రిః ప్రోక్షయతి.

బ్రహ్మ సోమావృత్విజౌ వరయిత్వాఽధ్వర్యుః 'ఓం భూపతే భువనపతే' ఇతి ప్రత్యేకం ప్రేక్ష్యతాభ్యాం 'అహః, భూపతిః' ఇత్యుక్తే బ్రహ్మన్ సోమప్రోక్షిష్యామిత్యన్తం తథోక్త్వా పునస్తాభ్యాం 'ప్రోక్ష' ఇత్యుక్తస్తథా ప్రోక్షయతి.

౧౧॥

బ్రహ్మ చ సోమశ్చ తౌ బ్రహ్మసోమౌ, ఋతౌ వసన్తాదౌ యజమానం యాజయతీ త్యృత్విక్. తావృత్విజౌ భూపతే భువనపత ఇతి యథాలింగ మన్త్రేణ యజమానేన వరయిత్వా. అధ్వరం యాగ ప్రదేశం యాతీత్యధ్వర్యుః. బ్రహ్మాణ మగ్నేర్దక్షిణత ఉదఙ్ముఖం, ఉత్తరతస్సోమం దక్షిణాముఖం దర్భేష్వాసయిత్వా గంధపుష్పాక్షతైరభ్యర్చ్య. మన్త్రాభ్యాం తూష్ణీంవా ప్రత్యేకం బ్రహ్మాణం సోమంచ ప్రేక్ష్య. నిరీక్ష్యతాభ్యాం బ్రహ్మసోమాభ్యామహం భూపతిరితి బ్రహ్మన్ ప్రోక్షిష్యామీత్యన్తం యథాలింగ మంత్రద్వయే ఉక్తేసతి, అధ్వర్యుః బ్రహ్మన్ ప్రోక్షిష్యామీతి సోమ ప్రోక్షిష్యామీత్యుక్త్వా యథాపూర్వం తథా ప్రత్యేకం ప్రోక్ష్య. పునస్తాభ్యాం

బ్రహ్మ సోమాభ్యాం ప్రోక్షయజ్ఞమితి మంత్రముక్తాభ్యాం ప్రోక్షయేత్యుక్తోఽనుజ్ఞాతోఽధ్వర్యుః యథాతాభ్యాముక్తస్తథా యజమానేన బర్హిషః ప్రోక్షయతి.

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయయాజీయే శ్రీ వైఖానస
సూత్రభాష్యే నవమః ఖణ్డః

అథ దశమః ఖణ్డః

పాత్రాదాదావమాదాయ 'పవిత్రేస్థ' ఇతి వేద్యాం బర్హిషః స్థాపయిత్వా తాన్ 'పరశురసి' ఇతి ప్రోక్ష్య, సమిధో ముక్త బన్ధాః 'కృష్ణోఽసి ఇతి, 'వేదిరసి' ఇతి వేదిం. స్రువాదీన్ - బర్హిషో బర్హిరసి - స్రుగ్భ్యః - ఇతీ, బర్హిషోగ్రం' 'దివేత్వా' ఇతి మధ్యం 'అన్తరిక్షాయత్వా' ఇతిమూలం"పృథివ్యైత్వా' ఇతి ప్రోక్షయతి. ౧౧॥

తత్రోప్రోక్షణమేవమ్ . పాత్రాత్కరకాత్ప్రణీధ్యా మాధావ మాదాయ గృహీత్వా వేద్యా ముత్తరస్యాం బర్హిషః కూర్చాన్వా సపవిత్రాన్ సర్వాన్ స్థాపయిత్వా తాన్ బర్హిషః ప్రోక్ష్య సకృన్మంత్రేణ ద్విస్తూష్ణీం ప్రణీతాద్భిః ప్రోక్ష్య సమిధః పరిధ్యాద్యాముక్తో బన్ధో యాసాంతాః ముక్తబన్ధాః కృష్ణోఽసీతి త్రిః ప్రోక్ష్య వేద్యామస్యాం పూజాదికం లభ్యత ఇతి వేదిః కుండస్య స్థండిలస్యవా పశ్చిమతః పరిష్కృతాభూమిః తాం వేదిం వేదిరసీతి త్రిః ప్రోక్ష్య స్రువ ఆదిర్యేషాం సంభారేద్మ బర్హిషాం తాన్వా, స్రువాదీనాం

ప్రోక్షణా మాధారభూతా యే బర్హిషస్తాన్ స్రువాదీన్ బర్హిషః, బర్హిరసి స్రుగ్భ్య ఇతి సకృన్మంత్రేణ ద్విస్తూష్ణీం ప్రోక్ష్య బర్హిషోఽగ్రం మధ్యం మూలంచ ప్రోక్షయతి.

'పోషాయత్వా' ఇత్యపో బర్హిర్బన్ధనే సంస్రావ్య "స్వధా పితృభ్యః" ఇతి సాపసవ్యం దక్షిణతః ప్రోక్ష్యాఽపాంశేషం పశ్చిమస్యా ముత్తరాన్తం "ఊర్గ్భవ' ఇతి స్రావయేత్ ౧౧౬

ప్రణీధి ముద్ధృత్య పోషాయత్వేత్యపః ప్రణీధిస్థాః బర్హిషోఽగ్రన్థనం బంధస్తస్మిన్ బర్హిర్బంధనే కించిత్సంస్రావ్య స్వధా పితృభ్య ఇతి సాపసవ్యం ప్రాచీనావీతీ దక్షిణతోఽగ్నే ర్దక్షిణస్యాం వేద్యాం ప్రోక్ష్య కించిన్నినీయ సంసిచ్య ప్రోక్షణీనామపాంశేష మవశిష్టం జలం తద్దక్షితాది పశ్చిమస్యాం అధో వేద్యాముత్తరాంతం యథాస్యాత్తథా స్రావయత్.

"ఉభాభ్యాం" ఇతిపాణీ ప్రక్షాళయతి. ౧౧౭

ఉభౌ పాణీ ప్రక్షాళయతి.

'పూషాతే" ఇతి బర్హిర్బన్థం విసృజ్య మూలాదూర్ధ్వం'ఆదిత్య వ్యఞ్జన మసి' ఇత్యభిమృశ్య పశ్చిమతో వేద్యధస్తా దుత్తరాగ్రం 'ఊర్ణామ్రదసం' ఇతి దర్భైః పరిస్తీర్య 'స్వాసస్థం దేవేభ్యః' ఇతి ప్రాగగ్రం స్వాసనే చైకం నిధాయ 'విష్ణోస్తూపోఽసి" ఇతి ప్రాచ్యాం "దక్షిణతః" ఇతి యామ్యాం 'ఉత్తరతః" ఇత్యాదీచాం "పశ్చిమతః" ఇతి ప్రతీచ్యాం వేద్యాం ప్రాగుత్తరాగ్రం పరిస్తృణాతి. ౧౧౮

బర్హిర్బంధం విసృజ్య బర్హిషోమూలాదారభ్యఊర్ధ్వమగ్రాన్తంయథా స్యాత్తథా పాణినాఽభిమృశ్య పశ్చిమతోఽగ్నే కుండస్య స్థండిలస్య వా వేద్యధస్తాత్ ప్రోక్షితాయాం భూమ్యా ముత్తరాగ్రం యథాస్యాత్తథా దర్భైరచ్ఛిద్రం యావదర్థం పరిస్తీర్య ప్రాగగ్రం స్వాసనే పీఠోపరిచైకం దర్భంనిధాయ తత్రస్థఃప్రాచ్యాంయామ్యాంఉదీచ్యాంపశ్చిమస్యాం వేద్యాం సర్వత్ర అధో వేద్యాం కుండస్య స్థండిలస్యవాప్యేవం తతో బహిరన్తికేప్రాగగ్రాణి చోత్తరాగ్రాణి యస్మిన్ కర్మణి తత్ప్రాగుత్తరాగ్రం దక్షిణోత్తరయోః ప్రాగగ్రాణి పశ్చిమ పూర్వయోరుదగగ్రాణి పరిస్తృణాతి.

ఉత్తరాగ్ర మైశాన్యా మూర్ధ్వం కృత్వా "గన్ధర్వోసి" ఇతి పశ్చిమస్యాం "ఇన్ద్రస్య" ఇతి యామ్యాం "మిత్రావరుణౌ ఇత్యుదీచ్యాం, వేద్యాం ప్రాగుత్తరాగ్రాన్పరిధీన్పరిదధాతి. ౧౧౯

పూర్వబర్హిష ఉత్తరాగ్ర మైశాన్యాం దిశ్యుత్తర పరిస్తరణాగ్ర మూర్ధ్వముపరిష్టాద్యథా స్యాత్తథా కృత్వేతి ఇదం దైవికే పైతృకేత్వే తదేవ వైపరీత్యేన భవతి ప్రత్యగ్దక్షిణాగ్రం నైరృత్యామూర్ధ్వం కృత్వేతి। పశ్చిమస్యాం యామ్యా ముదీచ్యా మధో వేద్యాం ప్రాగగ్రం చోత్తరాగ్రంచ యేషాంతాన్ ప్రాగుత్తరాగ్రాన్ పరిధీన్ పరిదధాతి పరిధానం కరోతి.

ఇతిశ్రీ నృసింహవాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్రభాష్యే
దశమః ఖణ్డః

అథ ఏకాదశః ఖణ్డః

వాయువ్యా ముత్తరాగ్ర మూర్ధ్వం కరోతి. ౧-౨౦

వాయువ్యాం దిశి పశ్చిమపరిధే రుత్తరాగ్రమూర్ధ్వ ముత్తర పరిధి మూలస్యోపరి యథాస్యాత్తథా కరోతి. పైతృకే త్వయమేవ వైపరీత్యేన భవతి. ప్రత్యగ్దక్షిణాగ్రాన్ నైర్‌ఋత్యాం దక్షిణాగ్ర మూర్ధ్వం కరోతీతి. పశ్చిమ పరిధిం స్థవిష్ఠమితోఽణీయాంసం దక్షిణపరిధి మగ్న్యభిముఖాగ్ర మితోఽణీయాం సముత్తర పరిధి మగ్న్యభిముఖం పరిదధాతి.

"సూర్యస్త్వా" ఇతి ప్రాచ్యా ముత్తరాన్తం "ఉపరిష్టాత్" ఇత్యూర్ధ్వం "అధస్తాన్నాగా" ఇత్యధశ్చ పరిషిచ్య "వీతి హోత్రం" ఇత్యగ్న్యాలయే సమిధావగ్నిశయోర్దిశోరూర్ధ్వాగ్రే నిదధాతి. ౧-౨౧

సూర్యస్త్వేతి ప్రాచ్యా మధోవేద్యాం కూర్చేనాభిషిచ్య సూర్యమేవ పరిధిం కల్పయతి. తత్ర పరిధ్యభావాత్. పరిధీన్ పరిదధాతి. రక్షసామపహత్యై నపురస్తాత్పరిదధాతి. ఆదిత్యో హ్యేవోద్యన్నితి శ్రుతేః. ఉపరిష్టాద్దేవా రక్షన్త్వితి తథోత్తరాంతం ఊర్ధ్వమగ్నేరుపరిష్ట భాగం పరిషిచ్య దేవైః పరిదధాతి. ఉపరిష్టాద్దేవా ఇతి శ్రుతేః. అధస్తాన్నాగా రక్షన్త్విత్యగ్నే రధోభాగం పరిషిచ్య నాగైరేవాధోభాగం పరిదధాతి. అధస్తాన్నాగా ఇతి శ్రుతేః. యద్వా తత్తద్దేవాన్ స్మృత్వాఽగ్నేరేవాభిమంత్రణం కుర్యాత్. సూర్యస్త్వాపురస్తాత్పాత్విత్యాహవనీయ మభిమన్త్ర్యేత్యాపస్తంబ వచనాత్. అగ్న్యాలయేఽగ్ని కుండే స్థండిలేవా సమిధావగ్నిశయోః దిశోరుపర్యూర్ధ్వాగ్రే నిదధాతి. మంత్రావృత్త్యా తూష్ణీముత్తరాం వా స్థాపయతి.

'పరిస్తీర్యం' ఇత్యాది నైన్ద్రాగ్నిద్య ముదగన్త మూర్ధేనాపో దత్వా 'సృతాఽసి' ఇత్యాదిభి ర్దక్షిణాది తేనైవ ప్రాగన్త ముత్తరాన్తంచ పరిషిచ్య 'తరుణాసి' ఇత్యాగ్నేయా దీశానాన్తం ప్రదక్షిణ మాగ్నేయాద్యన్త మద్భిః పరిషిఞ్చతి. ౧-౨-౨

ఇన్ద్రాగ్నిద్యం ప్రాగాద్యుదగన్తం యథాస్యాత్తథార్ధేన తీర్థేనాఽప కూర్చేనదత్వా సంస్రావ్య దక్షిణవేదిరాదిర్యస్మిన్ దక్షిణాది తేనైవార్ధేణతీర్థేన దక్షిణోత్తరయోః ప్రాగన్తం పశ్చిమ పూర్వయోరుత్తరాంతంచ యథా తథా పరిషిచ్యతరుణాసీతి యథాగ్నేయాదీశానాంతం భవతి తథా పూర్వ వేదిం పరిషిచ్య పునస్తథాపోగృహీత్వా యథా ప్రదక్షిణమాగ్నేయమేవాది రన్తశ్చ యస్మిన్ కర్మణి తదాగ్నేయాద్యన్తం తథాద్భిః పరిషించతి.

'వానస్పత్యోఽసి' ఇతి ప్రణీధీ ప్రక్షాళ్య 'పృథివ్యాపో గ్రహిష్యామి" ఇతి సాక్షత మద్భిరాపూర్య 'వసూనాం పవిత్రం' ఇత్యుదగగ్రే పవిత్రే ప్రక్షిప్యదక్షిణేన పాణినాఽగ్రమితరద్వామేన గృహీత్వా 'దేవోవస్సవితా" ఇతి త్రిరుత్పూయ తథా నిదధాతి. ౧-౨౩

ప్రకర్షేణ నిధీయతేఽస్యాం జలమితి ప్రణీధిః. తే పాత్రే ప్రణీధీ ప్రక్షాళయతి యదిదారవే ప్రణీధీ మంత్రావృత్త్యా ప్రక్షాళయతి. యది తాహే మృణ్మయేవా తదామంత్రోలుప్యతే. మంత్రలింగాత్, తూష్ణీం సమంత్రకం వేత్యాపస్తంబవచనాచ్చ. అక్షతైస్సహావర్తత ఇతి సాక్షతం పాత్రంప్రత్యేకం మంత్రావృత్త్యాద్భిరాపూర్య ఉదగగ్రం యయోస్తే పవిత్రే ఉదగగ్రే పవిత్రే మంత్రావృత్త్యా పాత్రయోః ప్రక్షిప్య నిధాయ దక్షిణేన పాణినా పవిత్రస్యాగ్రమితరన్మూలం వామేన పాణినాఽంగుష్ఠానామికాభ్యాం గృహీత్వా దేవోవస్సవితోత్పునాత్వితి పూర్వాన్తమచ్ఛిద్రేణేతి పశ్చిమాన్తం వసోః సూర్యస్యేతి పూర్వాన్తమేవం త్రిః కృత్వ ఉత్పూయోత్పవనం కృత్వా దక్షిణేనాగ్రమితి వచనాత్ ఉదగగ్రముత్క్షిప్తం పవిత్రం దక్షిణాగ్రం కృత్వోత్పూయ యథాపూర్వ ముదగగ్రం తథా నిదధాతి. సవ్యత్యస్తహస్తేన గృహీత్వోత్పవనమ్. తథా నిదధాతీతి పునర్వచనాత్.

"బ్రహ్మన్నప" ఇతి 'సోమాప' ఇతి చ బ్రహ్మసోమావృత్విజౌ ప్రత్యేకం ప్రేక్ష్యతాభ్యాం తథా "ప్రణయ' ఇత్యుక్తః

"కోవః" ఇతి ప్రణీయ వేద్యాం దక్షిణోత్తరయోః ప్రణీధీ నిధాయ 'సంవిశన్తాం' ఇతి కూర్చేన జలం సంప్రావ్య గాయత్ర్యా స్రువం ప్రోక్షయేత్. ౧-౨౪

బ్రహ్మన్నప ఇతి సోమాప ఇతి మంత్రా వుచ్చార్య బ్రహ్మ సోమావృత్విజౌ ప్రత్యేకం ప్రేక్ష్య ప్రణయ యజ్ఞమిత్యుక్త్వా తాభ్యామృత్విగ్భ్యాం తథా ప్రత్యేకం ప్రణయేత్యుక్తో ఽనుజ్ఞాతో ఽధ్వర్యుః, కోవ ఇతి మంత్రావృత్త్యా ప్రణీయ లలాటాన్తముద్గృహ్య నీత్వా ప్రదక్షిణ మగ్నిం ప్రదక్షిణీకృత్య వేద్యాంః దక్షిణస్యాం బ్రహ్మణః పురతః పూర్వవన్నిధాయ తథోత్తరప్రణీధి ముత్తరస్యాం వేద్యాం సోమస్యాగ్రే నిదధాతి. ఏవం వేద్యోర్దక్షిణోత్తరయోః క్రమేణ ప్రణీధీ నిధాయ ఋత్విజోరుభయోరేకస్యాభావే బ్రహ్మణమేవ వా వృత్వా తేనైవ మంత్రానుచ్చారయిత్వాఽనుజ్ఞాతః ప్రోక్షణాది సర్వం కర్తవ్యమ్. బ్రహ్మణః సర్వమంత్రాధికారిత్వాత్ శ్రౌతే తథా ద్రష్టవ్యః అధ్వర్యురేవ తత్తన్మంత్ర ముచ్చార్య ప్రోక్షణాదీన్ కుర్యాత్ ఏవమేవ స్మార్త ప్రాయశ్చిత్తే విఖనసా ప్రోక్తం సంవిశంతామితిమంత్రావృత్త్యా బ్రాహ్మేణ తీర్థేన బ్రహ్మ ప్రణీధా ద్వైవేన సోమ ప్రణీధా కూర్చేన జలం సంస్రావ్య స్రువాదీన్యుత్తానాని కృత్వా గాయత్ర్యా స్రువం స్రుచశ్చ ప్రోక్షయేత్.

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే ఏకాదశః ఖణ్డః

అథ ద్వాదశః ఖణ్డః

"భూః స్రువం గృహ్ణామి" ఇతి స్రువం గృహీత్వా వర్హిషి అధినాక ఇతి వేద్యధస్తాత్సమి ద్యౌన్యస్య 'అగ్నిర్నోన్నిర్వపామి

ఇతి స్రువం ప్రక్షాళ్య "నిర్దగ్ధం" యితి పర్యగ్నింకృత్వా 'నిష్టప్తం' ఇతి సమిధోర్ని దధ్యాత్. ౧-౨౫

భూః స్రువమితి స్రువం స్రుచశ్చ యుగపద శక్యం చేన్మంత్రావృత్త్యా గృహీత్వా వేదేరధస్తా దదోభాగే వేద్యధస్తాత్తత్సంశ్లిష్ట పరిస్తరణోపరి ప్రాగగ్రే వర్హిష సమిధౌన్యస్య నిక్షిపతి. అత్ర సమంత్రావృత్తిః ద్వివచనాత్. స్రువం స్రుచశ్చ ప్రక్షాళ్య నిర్దగ్ధమితి స్రువాదీనాం పరితోఽగ్నిర్యథాస్యాత్తథా దర్భోల్కేన పర్యగ్నిం కృత్వా నిష్టప్తమితి పునరగ్నౌ ప్రతప్య సమిధోర్వర్హిషయోరుపరి నిదధ్యాదుదగగ్రం నిక్షిపేత్.

'అదితిరస్య ఛిద్ర' ఇత్యాజ్యస్థాలీం గృహీత్వోత్తరే 'భూతకృత స్థాపోఢం' ఇత్యఙ్గారం వ్యస్య 'సగరాస్థ' ఇతి న్యస్య "మహీనాం" ఇతి పచతి. ౧-౨౬

ఆజ్యస్థాలీమాజ్యపాత్రం గృహీత్వోప వేషేణాంగార మగ్నేరుదంచ ఉల్ముకం వ్యస్య విగతమాక్షిప్య తత్రన్యస్యాజ్యస్థాలీం నిధాయ పచతి పాకం కరోతి.

పూర్వ వత్పవిత్రేణ త్రిరుత్పూయాజ్యస్థాల్యాః పృష్ఠగతభస్మ "ఇదం విష్ణుః" ఇతి వేదేన శోధయిత్వా "ఉద్భవఃస్థోదహం" ఇతి బర్హిర్దగ్ధ్వాఽఙ్గారం "అన్తరితం" ఇత్యాజ్యస్య దర్శయతి. ౧-౨౭

పూర్వవత్ ప్రోక్షణ్యుక్త పత్పవిత్రేణ పునరాహారం త్రిరుత్పూయాజ్యస్థాల్యాః పృష్ఠేలీనం భస్మవేద్యతే మార్జనాది శోధన మస్మిన్నితి వేదః. తేన వేదేన శోధయిత్వాఽప మృజ్య బర్హిర్దర్భం దగ్ధ్వాంగారం దర్భోల్కమాజ్యే దర్శయత్యన్తః ప్రదీపయతి, సర్వత్రాజ్యాది ద్రవ్యహోమ్యానా

మేవం కర్తవ్యం. గవ్యస్యాలాభే ఆజమావికం వా తదలాభే మాహిష మాజ్యం తదలాభే శుద్ధం తైలమపివా హోమార్థం గ్రాహ్యమేవం శ్రౌతే ప్రోక్తమ్.

దక్షిణతోఽఙ్గారం గాయత్ర్యా వ్యస్య తయైవ చరుస్థాలీ మధిశ్రిత్య దర్భోల్కేన పక్త్వాఽవ తారయతి. ౧౨౮

ఆజ్యస్థాలీ ముదగుద్వాస్యాగ్నేర్దక్షిణతోఙ్గారం వ్యస్యాయతన ఏవ బహిర్విక్షిప్యాస్మిన్, తయైవ గాయత్ర్యా చర్యత ఇతి చరుః స్థలంతి తండులాదయోఽస్యామితి స్థాలీతాం చరుస్థాలీమధి శ్రిత్యాధి నిధాయ బర్హిర్దగ్ధ్వా గాయత్ర్యా తేన దర్భోల్కేన పక్త్వాపాకం కృత్వా అవతారయత్యుత్తరత ఉద్వాసయతి. తండులాది కఠిన ద్రవ్యాణామధిశ్రయణ వర్జమేవ మేవ కర్తవ్యమ్. తముల్కం విసృజతి.

పవిత్రేణాజ్యం పాత్రే తిరుత్పూయ "ఘర్మోఽసి" ఇతిగ్రన్థిం విసృజ్యోత్తర పశ్చిమే నిధాయాఽద్భిఃప్రోక్ష్య "ఆప్యాయన్తాం" ఇతి పవిత్రం జుహోతి. ౧౨౯

స్రుచాం పశ్చిమత ఆజ్యస్థాలీం నిధాయ. పూర్వవత్పవిత్రేణాజ్యం పాత్రేఽన్యస్మిన్వా త్రిరుత్పూయ పవిత్రేణైవ కర్తవ్యం. వ్యస్తావంగారావగ్నౌ నిదద్యాత్, తస్య గ్రంథిం విసృజ్య విముచ్య ఉత్తర పశ్చిమే వాయవ్యాం వేద్యార్ధ్వే నిధాయ తూష్ణీమద్భిః ప్రోక్షాదాయ పవిత్రం జుహోతి.

"వీతిహోత్రం" ఇతి సమిగగ్రం ఘృతాక్తం వాయవ్యేఽగ్నౌ స్థాపయిత్వా "దేవస్యత్వా" ఇతి స్రువేణ హోమ్యం ద్విధా విహరతి. ౧౩౦

సమిదగ్రం ఘృతాక్తమాజ్యప్లుతమాగ్నేర్వాయవ్యాం దైవికే నైరృత్యాం పైతృకేఽగ్నౌ స్థాపయిత్వా స్రువేణ హోమార్హం హోమ్యం ఆజ్యం ద్విధా ద్విభాగ మాగ్నేయం ప్రాజాపత్యమితి స్మృత్వా దేవస్యత్వేతి మంత్రాంతే ఘృతం విహరామీతి విహరతి విభజతి.

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే ద్వాదశః ఖణ్డః

అథ త్రయోదశః ఖణ్డః

దక్షిణప్రణీథౌ బ్రాహ్మేణ తీర్థేన 'ప్రజాపతి పురోగానావాహయామి' ఇతి ఉత్తర ప్రణీథౌ దైవేనాగ్న్యాదీన్ "ఔపాసన యజ్ఞం" యజ్ఞదైవత విశ్వాన్దేవాన్, సర్వ దేవాన్" ఆవాహయామీత్యన్తం పైతృకే "వైశ్వదేవయజ్ఞం, యజ్ఞదైవత విశ్వాన్దేవాన్" ఆవాహయామీత్యన్త మావాహయేత్. ౧౩౧

దక్షిణ ప్రణీథౌ బ్రాహ్మేణ తీర్థేన ప్రజాపతిః పురోఽగ్రే ఆదౌ గచ్ఛతీతి పురోగః ప్రథమో యేషాంతాన్ ప్రజాపతి పురోగాన్ ద్వితీయయా విభక్త్యా తత్తచ్ఛావహ్నాఽవాహయామీత్యావాహ్య. ఉత్తర ప్రణీథౌ దైవేన తీర్థేన అగ్నిరాదిః ప్రథమో యేషాం తానగ్న్యాదీన్సర్వదేవానావాహయామీత్యన్త మావాహయతి. పైతృకే కర్మణ్యౌపాసన యజ్ఞపదం విహాయ తత్ స్థానే వైశ్వదేవపదం ఉక్త్వా విశ్వాన్దేవా నిత్యన్తంఆవాహయేత్.న సర్వదేవాంతం అనుమేవ పైతృకే విశేషః, అన్యత్పూర్వవత్. ఏవం తత్తత్కర్మ దేవతావాహన మపి కర్తవ్యం. తథా పైతృకే దృష్టత్వాత్.

యథా ఽ ఽ వాహనం స్రువేణాజ్యమూర్ధ్వం నీత్వా 'జుష్టం నిర్వపామి' ఇతి నిర్వాపం కరోతి. ౧౩౨

యథా దక్షిణోత్తర ప్రణిధ్యోరావాహనం తథాజ్యస్థాల్యాం పూర్వమేవ విహృతయోః దక్షిణోత్తర భాగయోః ప్రత్యేకం స్రువేణాజ్యం గృహీత్వోర్ధ్వం కించిదుపరిష్టాద్యథాస్యాత్తథోర్ధ్వం నీత్వా స్రువముద్ధృత్యజుష్టం నిర్వపామీతి చతుర్థ్యన్తేన తత్తన్నామ్నా తత్తద్భాగయోః ఏవ నిర్వాపం ప్రతిక్షేపం కరోతి.

తృప్యధి ద్వయేన ద్విధా ఽగ్నౌ హోమ్యం దర్శయిత్వా అగ్నిర్జ్యోతి ర్ద్వయేన సమిదుల్కేన ద్విధా దహతి. ౧౩౩

ద్విధా నిరుప్త మాజ్యం హోమ్యమాజ్యముద్ధృత్య తృప్యధిద్వయేన మంత్రాభ్యాం ద్విధా ద్విప్రకారేణాగ్నౌ దక్షిణోత్తర భాగయోః క్రమేణ హోమ్యమాజ్యం దర్శయిత్వాఽధిశ్రయత ఇతి అధి శ్రయణం మంత్ర లింగాత్. ఇతరథామంత్రద్వయ విధానమనర్థకమేకేన పర్యాప్తత్వా ద్దర్శనస్య తస్మాద్ద్విధాగ్నౌ అధిశ్రిత్యాదాయ పూర్వస్థానే నిధాయాగ్నిర్జ్యోతిర్ద్వయేన సమిద్వీతి హోత్ర మిత్యగ్నౌ నిక్షిప్తా తస్యోల్కముల్ముకం తేన సమిదుల్కేన ద్విధా దక్షిణోత్తర భాగయోరాజ్యం దహతి. యథాగ్నిరన్తర్భవతి తథాజ్వలయతి.

'సమిదసి స్వాహా' ఇతి సమిధం జుహోతి. ౧౩౪

తాం సమిధం జుహోతి.

స్రువేణాజ్యం గృహీత్వా "అమృతమసి" ఇత్యనుత్తానం 'అన్తరితం' ఇత్యుత్తానం "ప్రత్యుష్టం" ఇత్యనుత్తానం హోమ్యం ప్రదక్షిణ మభిమన్త్ర్యాజ్యం గృహీత్వోత్తానం స్వతో దక్షిణతో వామతః ప్రణీతాయాం సంధాయ చిత్పతిస్త్వా ఽదిభిస్త్రిభి రేవం త్రిధా ఽగ్నౌ సంవపతి. ౧౩౫

స్రువేణాజ్యం గృహీత్వాఽమృతమసీత్యనుత్తాన మధోబిలం స్రువం కృత్వా ప్రదక్షిణ మభిమన్త్ర్యాన్తరిత మితి సాజ్యం స్రువముత్తాన మూర్ధ్వబిలం కృత్వా ప్రదక్షిణ మభిమన్త్ర్య ప్రత్యుష్టమితి సాజ్యం స్రువమనుత్తాన మధోబిలం కృత్వా ప్రదక్షిణ మభిమన్త్ర్య పునరుత్తానం కృత్వాఽజ్యం గృహీత్వా స్వతః స్వస్య దక్షిణతః ప్రణీతాయాం సంధాయ వామత ఉత్తరతః ప్రణీయాతాం ప్రణిధి పాత్రే సంధాయ సంస్పృశ్య చిత్పతిస్త్వాదిభిస్త్రిభిర్మంత్రైః ప్రతి మంత్రమేవ మాజ్యం గృహీత్వా సంధాయ త్రిధా త్రిః కృత్వః ఘృతమగ్నౌ సంవపతి జుహోతి.

ఇతి శ్రీ నృసింహవాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్రభాష్యే త్రయోదశః ఖణ్డః

అథ చతుర్దశః ఖణ్డః

గాయత్ర్యా సమిధః ప్రోక్ష్యైక వింశతి రాహుతి ప్రమాణాః కర సంపూర్ణవా సమిధో గృహీత్వా మూలాగ్రాభ్యాంఘృతం స్పర్శయిత్వా ఽ భ్యర్చ్యా క్షతాజ్య చరుభిః "ఇమామే అగ్న" ఇతి మూలమధ్యాగ్రాణి స్పర్శం స్పర్శమధోనీత్వోర్ధ్వ భాగే మధ్యే చ సందధాతి. ౧౩౬

గాయత్ర్యా సమిధో యాజ్ఞికాః ప్రోక్ష్య ఏకాధికా వింశతిరేక వింశతిర్వా, ఆహుతయోఽస్మిన్ యావత్యః ప్రధానాస్తావత్ప్రమాణం సంఖ్యా యాసాం తా ఆహుతి ప్రమాణావా, కరసంపూర్ణం ముష్టిమితం ప్రమాణం యాసాంతాః కరసంపూర్ణావా. సమిధో గృహీత్వా తాసాంమూలం చాగ్రంచ తాభ్యాం మూలాగ్రాభ్యాం ఘృతం స్పర్శయిత్వా అభ్యర్చ్య వక్ష్యమాణ

వత్సంపూజ్య,అక్షతాఃతినవిద్యతేక్షతం యేషాం తండులానాం తే అక్షతాః ఆజ్యంచ చరుశ్చ తై రక్షతాజ్య చరుభిః మూలం మధ్యమగ్రంచ మూల మధ్యాగ్రాణి స్పర్శం స్పర్శం స్పర్శనం కుర్వన్ కుర్వన్అథస్నమిథామదస్తా దక్షతాదినిత్వాతాసాం ఊర్ధ్వభాగే మధ్యభాగే క్రమేణ సందధాతి. సమ్యజ్ఞ్న దదాతి. అత్ర మంత్రావృత్తిర్భవతి. పైతృకేత్వేతదేవ వైపరీత్యేన భవ త్యగ్ర మధ్య మూలానీతి.

దైవేన తీర్థేన దక్షిణస్యా మద్భిః ప్రాగన్తం 'అదితే ఽ ను మన్యస్వ" ఇతి పశ్చిమస్యా ముత్తరాన్తం 'అనుమతేఽను మన్యస్వ" ఇతి ఉత్తరస్యాం ప్రాగన్తం 'సరస్వతే ఽ ను మన్యస్వ' ఇతి 'దేవ సవితః ప్రసువ' ఇతి పూర్వస్యా ముదగన్త మాగ్నేయాద్యన్తం సర్వతశ్చ ప్రదక్షిణం పరిషిఞ్చతి. ౧౩౭

దైవేన తీర్థేన దక్షిణస్యా మద్భిః ప్రాగన్తం యథాస్యాత్తథా పరి షిచ్య తథా పశ్చిమస్యా ముత్తరాన్తంతథోత్తరస్యాం ప్రాగన్తంపూర్వస్యా ముదగన్తం పరిషిచ్య పునరాగ్నేయ మేవాన్తశ్చ యస్మిన్ కర్మణి తదాగ్నేయాద్యంతం సర్వతశ్చ ప్రోవేదీశ్చ ప్రదక్షిణం యదాస్యాత్తథా పరిషించతి పరిషేకం కరోతి. పైతృకేత్వేతదేవ వైపరీత్యే నభవతి. దక్షిణో త్తరయోః పశ్చిమాన్తం పశ్చిమ పూర్వయోః దక్షిణాంతం ప్రాచ్యాం దక్షి ణాన్త మప్రదక్షిణాదీశానాద్యంతం పరిషించతి.

'షష్టింశత" ఇత్యభిమన్త్ర్య 'అయన్త ఇధ్మ' ఇతీధ్మానసంకు లాన్ శరో ఽ ఙ్గారే ఽ గ్నౌ జుహుయాత్. ౧౩౮

షష్టిం శతేతి సమిధోభి మంత్ర్య అయంతే ఇతీధ్మాన్ సమిధః సంకుల ఇతస్తతో భావః. నవిద్యతే సంకులఃయేషాం తానసంకులాన్శృణతి హింసంతి హుతం తదానీమేవ గ్రసన్తీతి శరాః అంగన్తి తస్తతో భవన్తీ త్యంగారాః తేయస్మిన్ తస్మిన్ శరాఽంగారేఽగ్నౌ జుహుయాత్. జాజ్వల్య మానేఽగ్నౌనాత్యగ్రం ప్రహరేత్.

యస్యై దేవతాయై హవిర్నిరూప్యతే తాం దేవతాం మనసా హవై ధ్యాయన్నిర్వపేత్. ౧౩౯

యస్యై దేవతాయై యస్మై దేవాయ హవిః సమిదాజ్య చర్వాది నిరూప్యతేఽగ్నౌ నిక్షిపేజ్జుహుయాత్. తదాహుతికాలే తాం దేవతాం మనసా చిత్తే హవై శబ్దౌ ప్రసిద్ధార్థవాచ్యవ్యయౌ ధ్యాయన్నిర్వపేత్ జుహుయాత్. తతః అగ్నయ ఇదం నమమేతి వదేవం శ్రౌత స్మార్తయోః తత్తద్దేవతాం చతుర్థ్యా విభక్త్యోద్దిశ్య ఇదం నమమేతి వక్తవ్యం. యజమానేనైవ సర్వత్రోద్దేశత్యాగః కర్తవ్యః కిమర్థం దేవతా స్మరణం అగ్నావేవ హుతం భవతి కథం దేవతా మాహుతిః ప్రాప్యత ఇత్యతః శ్రుతిం దర్శయతి.

యథాహవాఽస్య సుషుమ్నా జ్యోతిష్మతీ ప్రాణవతీ రేతోధా ఇత్యేతాహుతీం గృహీత్వా రశ్మయశ్చతస్రః పృశ్నౌ సంద ధీరన్ సహవా శుద్ధా ఽ మృతవహా చినుహీ దివ్యాలోకపావనీ త్యేతాభిశ్చన్ద్రమసమాప్యాయయతిఅసౌనురాజాసోమ ఆప్యా యితో మూలగామీ వపాయామ్య మృతోద్గారీ సురప్రియే త్యేతాభి రమృతే నతాం దేవతాం తర్పయతి.

౧౪౦

యథాహవా ఇతి యస్మాత్కారణాత్ హవై ప్రసిద్ధౌ అస్యాగ్నేః సుష్ఠుసుమ్నఽతే శోభత ఇతి సుషుమ్నా, జ్యోతిరస్యా అస్తీతి జ్యోతి ష్మతీ, ప్రాణా అస్యాన్సన్తీతి ప్రాణవతీ, రేతోధీయతేఽనయేతి రేతోధా, ఇత్యేతా ఇమాః రశ్మంతీతి రశ్మయః చతస్రః కిరణాః హుతమగ్నౌక్షిప్తం హవిర్భాగం గృహీత్వా, స్పృశతి భూమిం కిరణైరితి పృశ్నిః, సూర్యః తస్మిన్ పృశ్నౌ సందధీరన్ నిక్షిపేయుః. సపృశ్నిః. హవై ప్రసిద్ధౌ, శుద్ధ మమృతం వహతీతి శుద్ధామృతవహా. చినోతీతి చినుహీ. దివ్యరూపత్వాద్దివ్యా లోకాన్ పునాతీతి లోకపావనీ, ఇత్యేతాభిశ్చతసృభిరశ్మిభిః. చంద్రేణమీయత ఇతి చంద్రమాః, తం చంద్ర మసంచంద్ర మాప్యాయయతి, ప్రీణయతి

అస్తౌ చంద్రమాః ను శబ్దః ప్రశిద్ధః రాజతఇతిరాజా,సౌత్యమృతమితి సోమః ఆప్యాయితః హుతార్పణేన కృతాప్యాయనః, మూలం ప్రధానం మంత్రాధి దైవతం గమయితుం శీల మస్యాస్తీ తి మూలగామీ, అసౌను చంద్రమావ పాయయాతీతివపాయామీ అమృత ముద్గిరతీత్యమృతోద్గారీ, సురాణాం తత్తద్దేవతానాం ప్రియం సంతోషం కరోతీతి సురప్రియా ఇత్యేతాభిశ్చత స్రుభిఃరశ్మిభిఃఅమృతాభవన్త్యేతేనేత్యమృతంతేససుధయా తామితియ దేవతాం మనసాధ్యాయన్నాహుతిం నిర్వపతితాం దేవతాం తర్పయతిఆప్యాయ యతి తస్మాద్దేవతాం మనసాధ్యాయన్నేవాగ్నౌ హోతవ్యం.

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే
చతుర్థః ఖణ్డః

అథ పంచదశః ఖణ్డః

స్రువేణాజ్యం స్రావయన్పరిధీన్స్పృష్ట్వా వాయవ్యాదాగ్నేయాన్తం "ప్రజాపతయే స్వాహా" ఇతి నైర్‌ఋత్యా దీశానాన్తం 'ఇన్ద్రాయ స్వాహా'ఇత్యాఘారౌ జుహుయాత్. ౧౪౧

స్రువేణాజ్యం యథా భాగం గృహీత్వా స్రావయన్ రేఖాకారేణ సించన్ పరిధి పరిధ్యోస్సం స్పృష్ట్వా సంధాయ వాయవ్యాత్కోణాదారభ్య ఆగ్నేయాన్తం యథాస్యాత్తథా ప్రజాపతిం మనసాధ్యాయన్ జుహోతి. తథాపరిధీ స్పృష్ట్వా నైర్‌ఋత్యా దీశానాన్తం యథాస్యాత్తథా స్రావయన్ ఇంద్రం మనసాధ్యాయన్ జుహోతి. ఆసమన్తాత్ ఘార్యతే సిచ్యత ఇత్యాఘారస్తావా ఘారౌ జుహుయాత్.

చక్షుషీ బుద్ధ్వా "అగ్నయేస్వాహా, సోమాయస్వాహా"ఇత్యాజ్యభాగావుత్తర దక్షిణయోర్జుహోతి. ౧౪౨

ఆజ్యేన భజ్యతే భాగా క్రియత ఇత్యాజ్యభాగా అగ్నేరుత్తర దక్షిణయోః పార్శ్వయోర్జుహోతి. పూర్వార్థయోరితి కేచిత్.

'యుక్తో వహ' ఇతి పశ్చిమాది సౌమ్యాన్తం 'యాతిరశ్చీ' ఇతి సౌమ్యాదీన్ద్రాన్తం 'సగ్‌ం రాధసై్య స్వాహా' ఇతి ఇంద్రాది యామ్యాన్తం ప్రసాధసై్య దేవై్యస్వాహా ఇతియామ్యాది వారుణాన్తం స్రావయన్ హుత్వా మధ్యమాస్య మితి బుద్ధ్వా తత్రవ్యాహృతీర్జుహోతి. ౧౪౩

పశ్చిమాది సౌమ్యాన్త ముదగన్తంసౌమ్యాదీనాన్ద్రాన్త మిన్ద్రాది యామ్యాన్తం యామ్యాది వారుణాంతం సర్వం క్రియావిశేషణం ప్రత్యేకం స్రువేణాజ్యం గృహీత్వా స్రావయన్ రేఖాకారేణాగ్నౌ స్రావయన్ హుత్వా మధ్యం తన్మధ్యప్రదేశం అస్యమగ్నేర్ముఖమితి బుద్ధ్వాజ్ఞాత్వా తత్రాస్యేవ్యాహృతీర్జుహోతి.

తదగ్నే ర్ముఖమితి బ్రహ్మవాదినో వదన్తి. ౧౪౪

తత్తస్మాత్కారణాదిదం కర్మ అగ్నిముఖమితి బ్రహ్మవాదినో వేద విదో వదన్తి.

'సత్యేన' ఇత్యభిమృశ్యాజ్యేన జుహోతి. ౧౪౫

సత్యేనేత్యాజ్య మభిమృశ్య ప్రదక్షిణం స్రువేణాభిమన్త్య్ర చతురంగుల మవిచ్ఛిన్నం మాషమాత్ర మాజ్యాహుతిప్రమాణం గృహీతేనాజ్యేన జుహోతి.

అగ్నయే స్వాహా, సోమాయ స్వాహా, అగ్నీషోమాభ్యాగ్‌ం స్వాహా, ప్రజాపతయేస్వాహా, బ్రహ్మణే స్వాహా, ఇన్ద్రాయ స్వాహా, వసుభ్యస్స్వాహా, మరుద్భ్య స్స్వాహా, రుద్రేభ్య స్స్వాహా, విష్ణవే స్వాహా, బృహస్పతయే స్వాహా, మిత్రాయ స్వాహా,వరుణాయస్వాహా, ఆదిత్యేభ్యస్స్వాహా, అశ్విభ్యాగ్‌ం

స్వాహా, పూష్ణేస్వాహా, కక్షాయ స్వాహా, కక్షదైవతసోమాయ స్వాహా, ఔపాసన యజ్ఞాయస్వాహా, యజ్ఞదైవత విశ్వేభ్యో దేవేభ్య స్స్వాహా, సర్వదేవేభ్యస్స్వాహా. ఇత్యన్తం హుత్వా దర్వ్యాఽభిఘార్య చరుం సావిత్ర్యా గృహీత్వా జుహ్వావ్యాహృతీర్జుహోతి. ౧౪

సర్వదేవేభ్యః స్వాహేత్యన్తం హుత్వా చరుమభిఘార్య దర్వ్యా సావిత్ర్యా గృహీత్వా జుహ్వాముపస్తీర్య అవదాయ పునరభిఘార్య తయా జుహ్వా వ్యాహృతీః ప్రత్యేకం గృహీత్వాఽక్ష మాత్రం జుహోతి.

'అతో దేవా ఇదం విష్ణుః, ఇత్యాజ్యం సమృద్ధ్యై జుహుయాత్ ౧౪౭

ఆజ్యం స్రువేణ సమృద్ధ్యై ఆఘారస్య మన్త్రతన్త్రహీనపరిపూర్ణాయ జుహుయాత్.

పైతృకే 'వైశ్వదేవయజ్ఞాయ స్వాహా, యజ్ఞదైవతవిశ్వేభ్యో దేవేభ్య స్స్వాహా" ఇత్యన్తం హుత్వా పక్వం జుహుయాత్. ౧౪౮

పైతృకే ఔపాసన యజ్ఞపదం విసృజ్య తత్స్థానే వైశ్యదేవ యజ్ఞ పదం ప్రక్షిప్య విశ్వేభ్యో దేవేభ్యః స్వాహేత్యన్తం హుత్వా తతః పక్వం చరుం. వ్యాహృతీభిర్జుహుయాత్.

ఇతి సర్వ హోమానామాది రాఘారో విజ్ఞాయతే. ౧౪౯

ఇత్యనేన ప్రకారేణ సర్వహోమాదీనాం దైవిక పైతృకాదీనాం హోమానామాదిః ప్రథమ అఘారో భవేదితి విజ్ఞాయతే.

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయయాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్రభాష్యే పంచదశః ఖణ్డః

అథ షోడశః ఖణ్డః

సామాన్య హోమ మన్త్రాః :-

అథ సామాన్యతః క్రియాయా హోమమన్త్రాః. ౧౫౦

ఏవం సర్వహోమానామాదావాఘారం హుత్వాథ అనన్తరం సంకల్పితం కర్మ కర్తవ్యం. తత తత్కర్మ తత్ర తత్ర సూత్రే వక్ష్యామః. ఇదానీం సామాన్యతో మన్త్రా ఉచ్యన్తే. ఇతి సామాన్య శబ్దార్థః. సర్వకర్మాణాం సమానం తుల్యం తస్యభావః సామాన్యతః సామాన్యాకారేణ క్రియాయా స్సంస్కారస్య హోమాదౌ మంత్రాః హోమమన్త్రాః.

ధాతాదయః :-

'ధాతా దదాతు నోరయిం, ధాతా ప్రజాయా, ధాతా దదాతు నోరయిం ప్రాచీం, ధాతా దదాతు దాశుషే. అనునోఽద్యానుమతిః. అన్విదనుమతేత్వం, ఆమావాజస్య, సమావవర్తి, అనుమన్యతాం, యస్యా మిదం, రాకామహగ్ం, యాస్తే రాకే, సినీవాలి, యాసుపాణిః, కుహూమహగ్ం, కుహూర్దేవానాం." ఇతి ధాతాది షోడశ. ౧౫౧

ధాతాదయః షోడశ సామాన్యతో హోమమన్త్రాః.

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయయాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే షోడశః ఖణ్డః

అథ సప్తదశ ఖణ్డః

పంచవారుణమ్ :-

'ఇమం మే వరుణ, తత్వాయామి, త్వం నో అగ్నే, సత్వంనో అగ్నే, త్వమగ్నే. అయాఽస్య యాసన్' ఇతి పఞ్చ వారుణమ్. ౧౫౨

పంచమన్త్రాః వరుణో దేవతా ఏషాం తద్వారుణమితి సంజ్ఞా. ఇమంమ ఇత్యాది పంచమన్త్రాణాం ఏతేపి సామాన్యతో హోమమన్త్రాః.

ప్రాజాపత్యే :-

ప్రజాపతే నత్వత్. ప్రజాపతిర్జయాన్' ఇత్యుపాంశు యాజే ప్రాజాపత్యే. ౧౩

ఉపాంశ్వితి కస్యచిదశ్రుత్యోచ్చారణమ్. నామ ఉపాంశు యజతి. యాభ్యాం యజతే యాగం కరోతి తే ఉపాంశుయజే ప్రజాపతిర్దేవతాయయోస్తే ప్రాజాపత్యే. సర్వత్రస్మార్తే ప్రజాపత్యముపాంశూచ్చార్యయష్టవ్యం ఇమావపి సామాన్యతో హోమమంత్రౌ.

జయాః ;-

చిత్తంచ, చిత్తిశ్చ, ఆకూతంచ. ఆకూతిశ్చ, విజ్ఞాతంచ. విజ్ఞానంచ. మనశ్చ, శక్వరీశ్చ. దర్శశ్చ. పూర్ణమాసశ్చ, బృహశ్చ రథంతరంచ స్వాహా' ఇతి చిత్తాది ద్వాదశ జయాః. ౧౪

చిత్తాది ద్వాదశ మన్త్రాః జయన్తీతి జయా ఇత్యేతేషాం సంజ్ఞా భవతి. ఏతేఽపి సామాన్యతో హోమమన్త్రాః.

అభ్యాతానాః :-

"అగ్నిర్భూతానామధిపతి స్సమాఽవతు. ఇంద్రో జ్యేష్ఠానాగ్ం యమః పృథివ్యాః. వాయురన్తరిక్షస్య, సూర్యో దివః, చంద్రమా నక్షత్రాణాగ్ం, బృహస్పతిర్బ్రహ్మణః మిత్రస్సత్యానాం, వరుణోఽపాగ్ం, సముద్ర స్స్రోత్యానాం అన్నగ్ం సామ్రాజ్యానామధిపతి తన్మాఽవతు. సోమ ఓషధీనాగ్ం, సవితా ప్రసవానాగ్ం, రుద్రః పశూనాగ్ం, త్వష్టారూపాణాగ్ం, విష్ణుః పర్వతానాగ్ం, మరుతో గణానామధిపతయస్తే మాఽవన్తు, పితరః పితామహాః పరేఽవరే ఇత్యష్టాదశాఽగ్నిర్భూతాదయోఽభ్యాతానాః. ౧౫

అగ్నిర్భూతాదయోఽష్టాదశ మంత్రా అభ్యాతన్వన్తీత్యభ్యాతానాః। ఇత్యేతేషాం సంజ్ఞా భవతి. ఏతేపి సామాన్యతో హోమమన్త్రాః.

శ్రీ నృసింహ వాజపేయయాజీయే వైఖానస
సూత్రభాష్యే సప్తదశః ఖణ్డః.

అథాష్టాదశః ఖణ్డః

"ఋతాషాడృతధామాఽగ్నిర్గన్ధర్వస్తస్యౌషధయోఽప్సరస ఊర్జో నామ" ఇతి "సగ్ంహితో విశ్వసామా సూర్యో గన్ధర్వస్తస్య మరీచయోఽప్సరస ఆయువో నామ" ఇతి 'సుషుమ్నస్సూర్యరశ్మిశ్చన్ద్రమా గంధర్వస్తస్య నక్షత్రాణ్యప్సరసో బేకురయో నామ" ఇతి "భుజ్యుస్సుపర్ణో యజ్ఞో గన్ధర్వస్తస్య దక్షిణా అప్సరసస్తవా నామ" ఇతి ప్రజాపతిర్విశ్వకర్మా మనో గంధర్వస్తస్యర్క్సామాన్యప్సరసో వహ్నయో నామ" ఇతి ఇషిరో విశ్వవ్యచా వాతో గన్ధర్వస్తస్యాపోఽప్సరసో ముదానామ' ఇతి "భువనస్యపతే" ఇతి పరమేష్ఠ్యధిపతిర్మృత్యుర్గన్ధర్వస్తస్య విశ్వమప్సరసో భువో నామ" ఇతి సుక్షితిస్సుభూతి ర్భద్రకృత్సువర్వాన్పర్జన్యో గన్ధర్వస్తస్య విదుతోఽప్సరసో రుచో నామ' ఇతి 'దూరే హేతిరమృడయో మృత్యుర్గన్ధర్వస్తస్య ప్రజా అప్సరసో భీరువో నామ" ఇతి 'చారుః కృపణకాశీ కామో గన్ధర్వస్తస్యాధయోఽప్సరసశ్శోచయన్తీర్నామ' ఇతి 'సనో భువనస్యపతే' ఇతి ఋతాషాడృతాదీ "భువనస్య, సన" ఇతి వర్జయిత్వా ప్రత్యేకం తాభ్యోఽన్తా రాష్ట్రభృతో ద్వాదశేతి. ౧౬

ఋతాషాడృతాది భువనస్యపతే యస్యతే సనో భువనస్య పత ఇతి చ తౌ భువనస్య సన ఇతి ద్వౌ మంత్రౌ వర్జయిత్వా విహాయైకమేకం మన్త్రం

ప్రతి ప్రత్యేకం తాభ్యస్స్వాహేతి మన్త్రాన్తే యేషాం తాభ్యోఽన్తాః. రాష్ట్రం భ్రియన్త ఇతి రాష్ట్రభృతః. ద్వాదశమన్త్రా రాష్ట్ర భృత ఇతి ఋతాషాడృతాదీనాం ద్వాదశ మంత్రాణాం సంజ్ఞా భవతి. ఏతేపి సామాన్యతో హోమమన్త్రాః । ఇతి శబ్దః పరిసమాప్తౌ.

మూలహోమః :-

ప్రాజాపత్యాది మూల హోమః ౧౫౭

ప్రాజాపత్య మాదిర్యస్య తత్ప్రాజాపత్యాది రాష్ట్ర భృదన్తం మూలే హూయత ఇతి మూల హోమః. ఇతి సంజ్ఞా ప్రాజాపత్యాదీనాం భవతి.

బభూవ పైతృక యచ్ఛాన్తే వ్యాహృతిః ౧౫౮

సహి హవ్యో బభూవేతి బభూవః. పితరః, పితామహా ఇతి మన్త్రాః పైతృకః, క్షత్రాయ మహిశర్మ యచ్ఛస్వాహేతి యచ్ఛః. తేషామన్తోఽవసానం తస్మిన్ బభూవ పైతృక యచ్ఛాన్తే వ్యాహృతిః. భూరాదిర్వ్యష్టవ్యః. యత్ర ప్రతి సమాప్తే ప్రధాన కర్మ యత్రైతే ధాతాదయో మన్త్రాః కర్మాంగత్వేన వివక్షితా భవన్తి. తత్రతత్ర కర్మణ్యేతేమన్త్రా హూయన్తే నసర్వత్ర.

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే
అష్టాదశః ఖణ్డః

అథైకోనవింశః ఖణ్డః

అన్త్యహోమః :-

అథాన్తే హోమమన్త్రాః ౧౫౯

అథ తత్తత్సంస్కార హోమ పరిసమాప్తేరన్తే ఽవసానే కర్మణి పరిసమాప్త్యంగ భూతాః ప్రాయశ్చిత్త రూపాశ్చ హోమ మన్త్రాఃఅథారభ్యన్తే

'యదస్య అగ్నయేస్విష్టకృతే, అగ్నయే, అగ్నయేఽన్నాదాయ, అగ్నయేఽన్న పతయే, ప్రజాపతయే, ఇన్ద్రాయ, విశ్వేభ్యో దేవేభ్యః, సర్వాభ్యో దేవతాభ్యః, సర్వత్రైవ అగ్నయేస్విష్టకృతే, వాస్తు పతే" ఇతి స్విష్టాకారాః ౧౬౦

యదస్యాదయః స్విష్టాకార ఇతి. సుష్ఠుజ్యత ఇతి స్విష్టం తం కరోతీతి యదస్యాదీనాం ద్వాదశ మన్త్రాణాం సంజ్ఞా భవతి.

"యన్మ ఆత్మనః, పునరగ్నిశ్చక్షుః" ఇతి మిన్దాహుతీ. ౧౬౧

మిన్ద మానన్దం దదాతీతి మిన్దః । మిన్దయుతి సంజ్ఞాయమోస్తే మిన్దాహుతీ ద్వే భవతః.

"ఇష్టేభ్యః" ఇత్యాది దశాన్తే వ్యాహృతిరితి ఋద్ధిః. ౧౬౨

ఋధ్యతే న్యూనమేభి రితి ఋద్ధి రితి సంజ్ఞా ఇష్టేభ్యః స్వాహేతి దశానాం సవ్యాహృతీనాం భవతి.

'ఆశ్రావితం, బ్రహ్మ యదకర్మ' ఇతి కృతాన్తం "యత్ప్రమత్తః, మనోజ్యోతిః, అయాశ్చాగ్నే, యదస్మిన్, స్వస్తినః యత ఇన్ద్రః" ఇతి విచ్ఛిన్నమ్. ౧౬౩

కృతాహుతి రేతుదేవాన్ స్వాహేతి శబ్దోన్తే యస్య తత్కృతాన్తం ఆశ్రావితాది తత్రయం యత్ప్రమత్తాది షట్కంచ విచ్ఛిద్యతే న్యూనాతిరిక్త మేభిరితి విచ్ఛిన్నమితి సంజ్ఞా ఆశ్రావితాదీనాం నవానాం భవతి.

"ఏధోఽస్యేధిషీమహిస్వాహా" బైల్వం 'సమిదసితేజోఽసి తేజోమయిధేహిస్వాహా' పాలాశం 'యమస్యధీమహిమృత్యోర్మే పాహి స్వాహా" నైయగ్రోధం 'సూర్యస్య ధీమహి చక్షుర్మే పాహిస్వాహా" అశ్వత్థం "సోమస్య ధీమహి చిత్తంమే పాహి స్వాహా" ఔదుమ్బరం వాయోర్ధీమహి ప్రాణాన్మే పాహి స్వాహా" శమీం "బ్రహ్మణోధీమహి బుద్ధింమే పాహిస్వాహా' ఖాదిరం ఇతి సప్త సమిధః. ౧౬౪

బిల్వసమన్ధిధ్మం బైల్వం, తథాపాలాశం.న్యగ్రోధోవటస్తత్సంబన్ధిన్యగ్రోదం తథాశ్వద్ధ మౌదుంబరం శమీం, ఖాదిరమితి ఖాదిరమిత్యనేన ప్రకారేణ సప్త సమిధో ఘృతాక్తాస్తత్రన్మంత్రేణాగ్నౌ ప్రహరతి. సర్వేషామలాభే యధాసంభవ మన్యేషాం ప్రతినిధి, పాలాశః అశ్వత్థోవా భవతి,

సప్త తే అగ్నే, ఋతుధాన ఇతి పూర్ణాహుతీ. ౧౬౫

పూర్యతే యాగ ఆభ్యామితి పూర్ణాహుతీ భవతః.

"అగ్నిర్భక్తం'' ఇత్యుపజుహ్వా మాజ్యం గృహీత్వా "అగ్నిర్జీర్ణం" ఇతి జుహ్వా చరుమవదాయ హుత్వా 'సమజ్తాం బర్హిః' ఇతి స్రావయన్జుహోతి. ౧౬౬

ఉపహోమః క్రియతేఽన యేత్యుప జుహూః। తస్యామాజ్యం ప్రత్యేకం గృహీత్వాగ్నిర్భక్తా దీన్ హుత్వా హూయతేఽన యేతి జుహూః.తస్యాం జుహ్వాం ప్రత్యేకం చరుమవదాయాఽగ్నిర్జీర్ణ మిత్యాదిభిర్హుత్వా స్రువేణ ఆజ్యం గృహీత్వా వేద్యాం స్రావయన్ విషించన్నగ్నౌ జుహోతి.

తతో వామేన స్రువం గృహీత్వా దక్షిణే నాజ్యపాత్రం సంగృహ్యాగ్నేరుపరిధారయ న్నాజ్య శేషం "ఇన్ద్రాయ జుహోమి స్వాహే"తి జుహుయాత్. ౧౬౭

తతస్తదనన్తరం వామేన పాణినా స్రవత్యస్మిన్నాజ్య మితిస్రువస్తం సంగృహ్య ఉద్ధృత్యాగ్నేరుపర్యూర్ధ్వభాగే ధారయన్ పాత్రస్థమాజ్య శేషం స్థాల్యేవ స్రువోపరి ఇంద్రాయ జుహోమిస్వాహేతి జుహుయాత్.

ఇతి శ్రీ నృసింహవాజపేయ యాజియే శ్రీ వైఖానస సూత్రభాష్యే
ఏకోనవింశః ఖణ్డః

అథ వింశః ఖణ్డః

తత్పాత్రేణాధావమాదాయ స్రువేణాన్తరితం'అగ్నిస్తృప్యతు' ఇత్యుపాగ్ని పశ్చిమతః 'వేదిస్తృప్యతు' ఇతి వేద్యాం 'ద్యౌస్తృప్యతు' ఇత్యాకాశే 'పృథివీ తృప్యతు' ఇతి భూమౌ 'బ్రహ్మాద్యాస్తృప్యన్తాం' ఇతి దక్షిణస్యాం తర్పయతి. ౧౬౮

తత్పాత్రేణ తేదాజ్యస్థాల్యా ఆధావం కరకాజ్జల మాదాయ సంగృహ్య తదాపః స్రుచేణ ప్రత్యేకం గృహీత్వాఽన్తరితం స్రువాన్తర్గతం జలముపసమీపేఽగ్నిరిత్యుపాగ్ని అవ్యయం, విభక్తిత్యాదినా అవ్యయీ భావ సమాసః. అగ్నేః పశ్చిమతః సమీపే నినీయ పశ్చిమ వేద్యాం నినీయ తథాకాశే భూమ్యాంచ నినీయ దక్షిణస్యాం వేద్యాం తర్పయతి నినయతి.

ప్రణీతాయాం దక్షిణస్యాం దైవేనాపో గృహీత్వా 'ఓషధి వనస్పతి గన్ధర్వాప్సరసశ్చైవతృప్యన్తాం'ఇత్యుత్తరస్యాం వేద్యాం తర్పయతి. ౧౬౯

ప్రణీతాయాం దక్షిణస్యాం స్రువేణ దైవేన తీర్థేనాపోజలం గృహీత్వా ఉత్తరస్యాం వేద్యాం తర్పయిత్వా నినీయ.

తథోత్తరస్యాం ప్రణీతాయాం సాపసవ్య మపో గృహీత్వా పైతృకేణ 'మేదక్షిణతః పితరః పితామహాః ప్రపితామహాశ్చాక్షయ్యమస్తుతృప్యన్తాం' ఇతి దక్షిణస్యాం తర్పయతి. ౧౭౦

యథా దక్షిణే దైవేనాపస్తథా తాపి దైవేనతీర్థేనస్రువేణోత్తరస్యాం ప్రకర్షేణ నీయతే జలమాన యతి ప్రణీతా. తస్యాం ప్రణీతాయాంసాపసవ్యం ప్రాచీనావీత్యపోగృహీత్వా పైతృకేణ తీర్థేన దక్షిణస్యాం దిశి భూమ్యాం తర్పయతి. నినయతి. అప ఉపస్పృశ్య.

ప్రాసావీరిత్యన్తైశ్చతుర్భిః ప్రవాహణం కృత్వా దక్షిణాది ప్రణీధ్యోరుపాన్తా ఽఙ్గుష్ఠానామికాభిః పవిత్రమక్షతంగృహీత్వా "పవిత్రమసి, పూర్ణమసి, సదసి, సర్వమసి" ఇతి పర్యాయతో జుహోతి. ౧౭౧

అదితేన్వమగ్ంస్థా ఇత్యా ద్యైర్దేవ సవితః ప్రాసావీరిత్యన్తైశ్చతుర్భిర్మన్త్రైరాది పరిషేకవత్ప్రవాహణం పరిషేచనం కృత్వా దక్షిణాది యథాస్యాత్తథా ప్రణీధ్యోర్దక్షిణోత్తరయోరుపాన్తాంగుష్ఠానామికాభి రంగులీభిస్తూష్ణీం సపవిత్ర మక్షతం క్రమేణ గృహీత్వా పర్యాయతః క్రమేణ ప్రతి మన్త్రం జుహోతి.

"అక్షతమసి" ఇతి ప్రణీధి ముత్తరాంచాలయిత్వా తదాధావేన 'ప్రాచ్యాందిశి దక్షిణస్యాందిశి, ప్రతీచ్యాందిశి, ఉదీచ్యాందిశి, ఊర్ధ్వాయాందిశి, అధోధరాధరైః' ఇతియథాధిశం పరిషిచ్య 'మాహం ప్రజాం' ఇత్యుత్తర ప్రణీధిం గృహీత్వా దక్షిణ ప్రణీధౌ స్వల్పమాధావం స్రావయిత్వా "స్వాం యోనిః" ఇతి దక్షిణ ప్రణీధ్యాః జల ముదకపాత్రే స్రావయతి 'ఆపోహిష్ఠా' దినా తదద్భిః ప్రోక్ష్య ప్రణీధీ విసర్జయతి. ౧౭౨

అక్షత మితి జాత్యేకవచనమ్. తూష్ణీం దక్షిణ ప్రణీధి పవిత్రం గృహీత్వా పవిత్రమసీతి హుత్వా, తూష్ణీముత్తర ప్రణీధి పవిత్రం గృహీత్వా సదసీతి హుత్వా, తూష్ణీం దక్షిణ ప్రణీధ్యక్షతాన్ గృహీత్వా పూర్ణమసీతి హుత్వా, ఉత్తర ప్రణీధ్యక్షతాన్ గృహీత్వా సర్వమసీత్యేవం జుహోతీత్యర్థః ఇత్యేకః పక్షః. తూష్ణీం దక్షిణ ప్రణీధి పవిత్రం గృహీత్వా పవిత్ర మసీతి హుత్వా తూష్ణీం దక్షిణ ప్రణీధ్యక్షతాన్ గృహీత్వా పూర్ణమసీతి హుత్వా, తూష్ణీముత్తర ప్రణీధి పవిత్రం గృహీత్వా సదసీతి హుత్వా. తూష్ణీముత్తర ప్రణీధ్యక్షతాన్ గృహీత్వా సర్వమసీత్యేవం పర్యాయత్వేన పర్యాయతో జుహోతీత్యర్థ ఇత్యపరః పక్షః. ఉత్తరపక్ష ఏవసుష్ఠు. అక్షితమసీతిక్షేష్ఠ ఇత్యన్తేన మంత్రేణఉత్తరాం ప్రణీధిం కించిత్ప్రచం స్థానాచ్చాలయిత్వా కంపయిత్వా తదాధావేన తత్ప్రణీధి జలేన యథాదిశం దిశమనతిక్రమ్య

తత్తన్మంత్రేణ పరిషిచ్య సమ్మార్జ్యతాం ప్రణీధిం గృహీత్వాఽగ్నేఃపూర్వతో నీత్వా దక్షిణ ప్రణీధౌ స్వల్పం కించిదాధావం జలం స్రావయిత్వా నినీయ దక్షిణ ప్రణీధ్యాం జల ముదకపాత్రే కరకే స్రావయతి. తదద్భిస్తదుదకపాత్ర జలే నాత్మానం ప్రోక్షయతి । ప్రోక్షణం యజమానస్యైవ కర్తవ్యమ్. తథా శ్రౌతే దృష్టత్వాత్. నప్రణీధ్యోః ప్రయోజనా భావాత్ తస్మాదాత్మానమేవ ప్రోక్ష్య ప్రణీధీ విసర్జయతి. ప్రణీధ్యోర్విసర్జనం పాత్ర పేటికాయాం నిధానమ్.

ఇతి శ్రీ నృసింహవాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్రభాష్యే వింశః ఖణ్డః

అథైక వింశః ఖణ్డః

"పునర్దేవేభ్యో హవ్యం వహ" ఇత్యగ్నే ర్దర్శనేన స్రువం విసృజ్య "వర్షిష్ఠాగహ్వరేష్ఠో ఽ గ్రం" ఇతి వర్షిష్ఠ సమిధౌ జుహుయాత్. ౧౭౩

స్రువం స్రుచశ్చ ప్రక్షాళ్య అగ్నేర్దర్శనేన ప్రతపనేనవిసృజ్యేతి స్రువాదీనాం పాత్రాణాం విసర్జనం పాత్రపేటికాయాం నిధానమ్. స్రువాదీనాం ధారణం యావజ్జీవ మాహితాగ్నేః. స్రువాదినిధేనుర్వహణా మిత్యాదదీతేతి పరిధానీయే కర్మణి నిర్దిష్టత్వాత్. వర్షిష్ఠాఖ్యా సమిధౌ తూష్ణీం గృహీత్వా మంత్రేణ జుహుయాత్.

'ఊర్ధ్వం యజ్ఞం నయతః' ఇత్యూర్ధ్వ సమిధౌ. ౧౭౪

ఊర్ధ్వం యజ్ఞం నయతం ఇత్యూర్ధ్వ సమిధౌ.

"పశ్చిమతః పరిధిమపనయ' ఇత్యేవం దక్షిణత ఉత్తరతశ్చ పరిధీన్. ౧౭౫

పశ్చిమతః పరిధి మపనయేతిపశ్చిమపరిధిముపనీయతూష్ణీంప్రహృత్య ఏవమనేన ప్రకారేణ దక్షిణతఃపరిధిమపనయేతి దక్షిణపరిధి ముత్తరతః పరిధి మపనయేత్యుత్తర పరిధిం చాపనీయ తూష్ణీంప్రహృత్యనాత్యగ్రంప్రహృత్య మధ్య పరిధే రథస్తాదంగారేషూపోహయే దేవం పరిధీన్ జుహుయాత్.

"పశ్చిమతో విష్ణోస్సదనమసి' ఇత్యేవం దక్షిణత ఉత్తరతః ప్రాచ్యాం ఇతి చ పరిస్తరణ బర్హిషస్సర్వాన్సరి సమూహ్య 'అప్యాయన్తాం' ఇతి జుహోతి. ౧౭౬

పశ్చిమతో విష్ణోస్సదనమసీత్యేవ మనేన ప్రకారేణ దక్షిణత ఉత్తరతః ప్రాచ్యామితి చ విష్ణో స్సదన మసీతి మన్త్రం సన్నమ్య తత్తదిగవస్థితాన్ పరిస్తరణ బర్హిష ఉద్ధృత్య సర్వానన్యాన్ పరిస్తరణ బర్హిషశ్చాపనీత్వా పరిసమూహ్య సమూహీకృత్య కూర్చాశ్చేద్గ్రంథీన్విసృజ్య ప్రోక్ష్య నాత్యగ్ర మాప్యాయన్తా మితి జుహోతి.

'శుధ్యన్తాం పితృషదనగ్ం శుధ్యన్తాం దేవసదనం" ఇత్య విచ్ఛిన్నమాస్తీర్య నై ఋత్యేదహేత్. ౧౭౭

విచ్ఛిద్యత ఇతి విచ్ఛిన్నం, యథాస్యాత్తథోల్ముకా నాస్తీర్య అగ్నే రై ఋర్ఋత్యే సమూహ్య దహేత్. భస్మ కుర్యాత్.

అవిచ్ఛిన్నేన బ్రహ్మ వర్చసాయేతి. ౧౭౮

తేనావిచ్ఛినేనదాహేన బ్రహ్మణో వర్చస్తేజో విశేషః. బ్రహ్మహస్తిభ్యాం వర్చస ఇత్యచ్ ప్రత్యయః. తస్మై బ్రహ్మవర్చసాయ యజమానో భవతీతి విజ్ఞాయతే.

'భూంతిస్మే' ఇతి భస్మ గృహీత్వా లలాటహృదాబాహుకణ్ఠాదీన్ 'ఆదిత్యసోన్నమోనమ' ఇతూర్ధ్వాగ్రమాలిప్య(కిలాండ్గృహ్య సూత్రే) ఆపోహిష్ఠా" ఇతిప్రోక్ష్య 'ఓంచమేశ్వర' ఇతి "బాల కృతం వా" ఇతిచాఽగ్నిం పూర్వవదాదిత్యం చోపస్థాయ

పునర్వేది మూలమాసాద్యాఽగ్నిం వైశ్వానర సూక్తే నోపస్థాయ ప్రణామం కుర్యాదితి క్రియాఽన్తే హోమః. ౧౭౯

తస్మాదవిచ్ఛిన్నం యథాస్యాత్తథా సర్వం దగ్ధ్వా తద్భస్మ భూతిం గృహీత్వా లలాట హృత్కంఠాదీనా మాదిత్యసోన్నమో నమ ఇతూర్ధ్వాగ్ర మాలిప్యాత్మానం ప్రోక్ష్య ఓంచమ ఇతిద్వాభ్యా మగ్నిం లౌకికాగ్ని ముపస్థాయ పూర్వవదాదిత్యో యత్ర దృశ్యః తత్రస్థిత్వా తముస్థాయ పునర్వేద్యా మూలం వేదిమూలం సమీపమాసాద్య ప్రాప్య అగ్నిమౌపాస నాగ్నిం వైశ్వానర సూక్తే నోపస్థాయ ప్రణామం నమస్కారం కుర్యాత్ ఇతి శబ్దః పరిసమాప్తౌ. క్రియాయాః కర్మణోఽన్తే హూయత ఇతి క్రియాన్తహోమః. సర్వత్ర సంస్కార హోమాన్తే భవతి. యత్ర యత్రౌపాసనాగ్నౌ సంస్కార హోమస్తత్ర తత్ర వైశ్వానరసూక్తే నోపస్థాయతమౌపాసనాగ్నింతత్కుండే అరణ్యాం సమిధ్యాత్మనివా సమారోపయేత్.

"ఓంచమే స్వర" ఇతి లౌకికాగ్ని విసర్జన మితి విజ్ఞాయతే. ౧౮౦

యత్ర యత్ర లౌకికాగ్నౌ సంస్కారహోమః తత్రతత్ర ఓంచమేస్వర ఇతి మంత్రాభ్యా ముపస్థాయ తమగ్నిం ప్రణమ్య తమగ్నిం విసృజేదస్య ధారణస్యా ప్రయోజనత్వాత్. లౌకికాగ్నేర్విసరజనంత్యాగః. తస్మాదోంచమే స్వర ఇత్యుపస్థాయ వీప్సా పరిసమాప్తౌ.

ఇత్యేకవింశః ఖణ్డః

మాధవాచార్య పుత్రేణ నృసింహాగ్ని చితాకృతే ।
వాజపేయ కృతా భాష్యే ప్రశ్నోఽయం ప్రథమోగతాః.॥

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజియే శ్రీ వైఖానస సూత్రభాష్యే
ప్రథమ ప్రశ్నార్థ వివరణే దశమః పటలః.

అథ ద్వితీయః ప్రశ్నః

అథ ప్రథమః ఖణ్డః

అఘోరాదీన్ ప్రవక్ష్యేథ నృసింహాగ్ని చితామయా ।
నాన్దీ ముఖాది భాష్యంచ నత్వా రామం ప్రభాష్యతే॥

నాన్దీ ముఖమ్

అథ శారీరేషు సంస్కారేష్వృతు సంగమనవర్జం నాన్దీముఖం కుర్యాత్. ౧

అథానన్తరం శారీరేషు సంస్కారేషు ఋతుసంగమనేవర్జ్యత ఇత్యృతు సంగమన వర్జం సాద్యస్కాలిక (లీన) త్వాత్. నిషేక వర్జ్యమితి వక్తవ్యం. తస్యాపి సాద్యస్కాలికత్వాత్ జాతకర్మోద్ధాన వర్జమితి వక్తవ్యమ్. జాతకర్మోద్ధానయోర్నాంది ముఖం వర్జయేదితి ప్రాయశ్చిత్తే నిర్దిష్టత్వాత్. పారాయణ వ్రతబన్ధ విసర్గ వర్జమితి వక్తవ్యమ్. అస్యాపి సాద్యస్కాలికత్వాత్. నాందీముఖస్య పూర్వేద్యుః కర్తవ్యత్వాచ్చ. ఋతుసంగమనాదివర్జమన్యత్ర నాందీముఖం కుర్యాత్. నాందీముఖమితి కర్మనామ తస్య నిర్వచన మాహ.

శ్వః కర్తాస్మీతి గర్భాధానాది క్రియాం యదహఃకరోతి తదహర్నాన్దీ భవతి. ౨

శ్వః పరేద్యుః కర్మ కరోతీతి కర్తా అస్మిభవా మీత్యస్యాయ మర్థః. తత్తత్కర్మ కరణదినాత్పూర్వే హన్యేవ శ్రోత్రియాన్ ప్రాయశ్చిత్తవిదశ్చాచార్య ప్రముఖానాహూయ గంధాద్యైరభ్యర్చ్య కర్మావేద్యతైః ఏనః జ్ఞాత

తదుక్తకృచ్ఛ్రాణ్యాచరిత్వా ఏతత్కర్మ కరిష్యామీతి సంకల్ప్య పూర్వం శ్వః కర్మాస్మీతి జ్ఞాత్వా గర్భాధానమాదిర్యాసాం క్రియాణాంసంస్కారాణాం తాం గర్భాధానాది క్రియాం యదహః యస్మిన్ దినే కరోతి తదహస్తద్వాసరః. నన్దంతి తుష్యన్త్యస్మిన్ దేవాః పితరశ్చేతి నాందీ సంజ్ఞా భవతి.

తస్యాముఖం సర్వదేవ పితృదైవత్యం నాన్దీముఖ మభ్యుదయ శ్రాద్ధం దైవికవత్కరోతి. ౩

తస్యాః నాంద్యాః ముఖ్యతే ప్రథమత్వం గమ్యత ఇతి ముఖం సర్వే దేవాః సర్వే పితరశ్చ యస్య దేవతా భవన్తి తత్సర్వ దేవతా పితృదేవత్యం నాందీముఖం కిమిదమితి నజ్ఞాయత ఇత్యతో నామాన్తర మాహ. అభ్యుదేతి సంతోషస్తే షామస్మాదిత్యభ్యుదయః, శ్రద్ధయా భక్త్యా క్రియతఇతిశ్రాద్ధం. తచ్చతదభ్యుదయ శ్రాద్ధం. పైతృక మప్యత్ర దైవికవత్సర్వం కరోతి.

పూర్వేద్యురేవ పూర్ణాహ్నే యుగ్మాన్బ్రాహ్మణాన్ సుప్రక్షాళిత పాణిపాదాన్ శ్రోత్రియా నన్నేన పరివేష్ట్య అథైనామభ్యుక్ష్య "అథావనీతం" ఇతి మణ్డలానుపలిప్య 'అస్త్వాసనం" ఇత్యాసనాని సదర్భ యవాని నిధాయ తేష్వాసీనాన్పుష్పాద్యైరర్ఘ్యోప పాద మలం కరోతి. ౪

శుభ కర్మాంగ భూతత్వాత్ పూర్వేద్యురిత్యవ్యయమ్. నాన్దీముఖ దినాత్పూర్వస్మిన్ దిన ఏవ. అహ్నః పూర్వభాగః పూర్వాహ్ణః. తస్మిన్ విశ్వేదేవార్థం ద్వౌ ప్రపితామహాది పిత్రర్థం ద్వౌ బ్రాహ్మణానేవం చతురః పిత్రర్థం మాతుః పిత్రర్థం ద్వావితి కేచిత్ తథోక్తం ప్రాయశ్చిత్తే ఏవం యుగ్మాన్ బ్రాహ్మణాన్ సుష్ఠు ప్రక్షాళితౌ పాణిపాదౌ యైః తాన్ సుప్రక్షాళిత పాణిపాదాన్ శ్రోత్రియాన్ అత్తీత్యన్నం భక్షణం తేనాన్నేన నాళికేరాది ఫలేన పరివేష్ట్య నాందీముఖే భోక్ష్యతామితి పూర్వవత్క్రమేణ వృత్వాధాతూనామనేకార్థత్వాదత్ర వరణమేవార్థః అథాపరేద్యుః పూర్వాహ్ణే తేషుస్నాత్వాఽగతేషు నాందీముఖం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య విశ్వేభ్యో దేవేభ్యో జుష్టం పితృభ్యో జుష్టం నిర్వపామీతి తండులైరేవ చరుం బహ్వన్నమపూపాదికంచ

పాచయిత్వా పూర్వవదాఘారం కృత్వాఽన్తే అగ్నేః పశ్చిమతో విశ్వేషాం దేవానాముదగన్త మగ్నేర్దక్షిణతః ప్రాగన్తం పితౄణామిలాం భూమి మభ్యుక్ష మండలాని పాత్రస్థానాని సర్వేషాం చతురస్ర మండలాన్యుపలిప్య గోమయవారిణోపలేపనం కృత్వా ఆసనాని పీఠాని దర్భాదీంశ్చ యవైశ్చ వ్రీహిభిశ్చ సహవర్తత యితి సదర్భ యవాని నిధాయ తేష్వాసనేషు ప్రాఙ్ముఖం విశ్వే దేవాన్. ఉదఙ్ముఖం పితౄనాసయిత్వా తేషాం కరేషు నాందీముఖా విశ్వే దేవాః ప్రియన్తా మితి విశ్వేదేవానం నాందీముఖాః పితరః ప్రియన్తామితి పితౄణాం చ క్రమేణ యవోదకం దత్వా ఆసీనాన్ విశ్వేదేవాన్ పితౄంశ్చ పుష్పాద్యైః పుష్పగంధాక్షతాద్యైః యథోపపాదం యథాసంభవం పుష్ప గంధాక్షత వస్త్రాభరణాద్యైః అలం కరోతి.

శుక్ల బలి శ్వేతసర్షప దధి తణ్డుల మిత్యాహుమనన్తి చతుశ్శుక్లమ్. ౫

శుక్లం శ్వేతవర్ణం బలిరన్నం శ్వేతాని సర్షపాణిచ దధి తండులాంశ్చ తద్బలిం శ్వేతసర్షప దధి తండుల మేతచ్చతుష్టయం చత్వారి శుక్లాని యస్యతచ్చతు శ్శుక్ల మిత్యా మనన్తి వదన్తి.

ఏతదాదాయాఽగ్నేర్దక్షిణతః 'అగ్నయే, సోమాయ, ప్రజేశాయ విశ్వేభ్యోదేవేభ్యః, ఋషిభ్యః, పితృభ్యః, భూతేభ్యః, సర్వాభ్యో దేవతాభ్యః. నమ ఇత్యన్తేన తన్నామ్నా పుష్పాదిభిరభ్యర్చ్య బలిందదాతి. ౬

ఏతచ్ఛుక్ల చతుష్టయం సమేత్యాదాయ హస్తేన కబళ మాత్రం గృహీత్వాఽగ్నేర్దక్షిణతః సమీపే పూర్వవత్ ప్రాగన్తాన్యష్టౌ మండలాన్యుప లిప్యాసనాని ప్రత్యేక ముత్తరాగ్రం నిధాయ తేష్వగ్న్యాది దేవానావాహ్య నమ ఇతి శబ్దోఽన్తే యస్యతేన నమ ఇత్యంతేన తస్య తస్యనామ్నః అన్తేన తన్నామ్నా పుష్పాదిభిః ప్రత్యేక మభ్యర్చ్య ప్రాగన్తం బలిం దదాతి.

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయయాజీయే వైఖానస
సూత్రభాష్యే ద్వితీయ ప్రశ్నే ప్రథమః ఖణ్డః.

అథ ద్వితీయ ప్రశ్నే ద్వితీయః ఖణ్డః

చరు మపూపాది చ నివేద్య ఉదకుమ్భం "ధారాసు" ఇత్య ద్భిరా పూర్య "నమస్సలోమి" ఇతి పాప్మనోఽపహత్యై సపల్లవం కూర్చం పవిత్రమాభరణం తస్మిన్నిదధాతి. ౭

అగ్నయే చతుశ్శుక్లబలింనివేదయామీతి చతుర్థ్యన్తేన తన్నామ్నా బలిందత్వాన్యచ్చరు మన్న మపూపం పైష్టికం ఆదిశబ్దేన వ్యంజన ఫల సక్తూంశ్చ ప్రత్యేకం తన్నామ్నా చరు మపూప వ్యంజన ఫలసక్తూన్ నివే దయామీతి యథోపపాదం నివేద్యాచమనం తాంబూలం దత్వా ఉదక పూరణార్థం కుంభముదకుంభం ప్రక్షాళ్య తంతునా పరివేష్ట్య ధారా స్విత్యద్భిరాపూర్య పాప్మనో యజమానస్య పాపానామపహత్యై వినాశాయ పల్లవైరశ్వత్థాది కిసలయై స్సహవర్తత ఇతి సపల్లవం పవిత్రం కుశాదిదర్భ కూర్చ మాభరణం హిరణ్యం సరత్న మంగుళీయాదికం తత్తస్మిన్ కుంభే నిదధాతి నిక్షిప్య వస్త్రాభ్యామావేష్ట్యాగ్నేః పూర్వస్యామన్యత్రవా ధాన్యోపరి సురక్షితాం నిదధాతి.

ప్రతి సరాం కుతపస్య దుకూలస్య వా త్రివృతాంపుష్పాద్యపి సంభృత్యా ధాయ జుహుయాత్. ౮

ప్రతి సరతి కరం ప్రతి గచ్ఛతీతి ప్రతిసరా తాం కుతపస్య శ్వేతకంబ లాదేర్వా దుకూలస్య శ్వేత పట్టాది వస్త్రస్యవా తయోరసంభవే కార్పాసస్యవా సూత్రాణి గృహీత్వా తైః త్రిరావర్త్యతే, త్రిగుణీ క్రియతేతి త్రివృతా తాం త్రివృతాం ప్రతిసరాం రక్షాబన్ధన సూత్రం హేమాద్రి పాత్రే తండులోపరి పుష్పాది మంగళద్రవ్యాణ్యపి తయా సహ సంభృత్య ఆదాయాగ్ని ముప సమాధాయ జుహుయాత్. వక్ష్యమాణవద్ధునేత్.

ఋచః అగ్నేనయాద్యగ్నిదైవత్యాః సోమేధేన్వాది సౌమ్య దైవత్యాః బ్రహ్మజజ్ఞాన మిత్యాది బ్రహ్మ దైవత్యే రుద్ర మన్య మిత్యాది రుద్ర దైవత్యే అతో దేవా ఇత్యాది విష్ణు దైవత్యాః ఆనోవిశ్వేత్యాది విశ్వేదేవ దైవత్యాః యత్ర స్వమాసీత్యాది సప్తర్షిదైవత్యాః యే భూతా ఇత్యాది భూత దైవత్యావ్యాహృతీః "అగ్నయే కవ్యవాహనాయ, సోమాయ పితృమతే, యమాయచాఙ్గోరస్పతయే. ఏతయే ఇహ పితర ఉశన్తస్త్వా, సానోదదాతు" ఇతి ఋచఃపితృదైవత్యాః "పృథివీ గతేభ్యఃపితృభ్యః, అన్తరిక్షగతేభ్యఃపితామహేభ్యః, దివిగతేభ్యఃప్రపితామహేభ్యః స్వధా నమస్స్వాహా" ఇతి పితృభ్యః పైతృక ముపవీతీ హుత్వా వ్యాహృతీ స్సామాన్యతో దేవతాభ్యస్తాభ్యోఽష్టాభ్యో జుహోతి. ౯

అగ్నిర్దేవతా యాసాంతా అగ్ని దైవత్యాఃసోమోదేవతా యాసాంతాః సోమదైవత్యాః బ్రహ్మదేవతా యస్యాస్తే బ్రహ్మ దైవత్యే తథా రుద్ర దైవత్యే విష్ణుర్దేవతా యాసాంతా విష్ణుదైవత్యాః విశ్వేదేవా దేవతాః యాసాం తాః విశ్వే దేవ దైవత్యా సప్తఋషయో దేవతాః యాసాంతాః సప్తర్షి దైవత్యాః. భూతా దేవతా యాసాం ఋచాం తా భూత దైవత్యాః. వ్యాహృతిరిత్యృచః పితరో దేవతా యాసాంతాః పితృదైవత్యాః పితృభ్యః పైతృకహోమ ముపవీతీ యజమానో హుత్వా వ్యాహృతీర్జుహోతి. సామాన్యతః సామాన్యాకారేణ అగ్న్యాదీనాం నామభిః తాభ్యోఽగ్న్యాదిభ్యో దేవతాభ్యో జుహోతి. సర్వేషామాజ్యేనైవ హోమః కర్తవ్యః. వైశ్వదేవ పైతృక హోమావాజ్యచరుభ్యాం కర్తవ్యౌ.

పాత్రేష్వాజ్య భాగం స్రువేణాఽభిఘార్య ద్విర్దేవ శేషం పితృభ్యః ప్రాగన్తం క్షిప్త్వా తదఙ్గుష్ఠేన తచ్చరుం స్పర్శయతి. ౧౦

అన్నసంస్కారార్థం తచ్చరుమితి వచనాత్ పాత్రేషు విశ్వేదేవాదీనాం భోజన భాజనేషు దైవికం పైతృకమిత్యాజ్యం విభజ్య తదాజ్యభాగంతథైవ

స్రువేణాభిఘార్య ఉపస్తీర్య విశ్వేదేవ పాత్రయోరన్నాది సర్వం ద్విర్ద్వి ర్దత్వా తథా ద్విర్ద్విర్దేవ శేషం విశ్వేదేవానాం దత్తావశిష్ట మన్నాదికం పితృభ్యః ప్రాగన్తముదఙ్ముఖానాం పాత్రేషు పశ్చిమాది ప్రాగన్తం యథా స్యాత్తథా క్షిప్త్వాదత్వా తద్విశ్వేదేవాదీనాం దక్షిణపాణేరంగుష్ఠస్తేన తదంగుష్ఠేన తత్పాత్రేషు ప్రక్షిప్తం చరుం హోమావశిష్టాద్యన్నం తచ్చరుం స్పర్శయతి.

తతో నమస్కృత్య 'ఆసత్యేనరజసా' ఇతి క్షీరేణ దధ్నావా శ్వేతమన్నం బ్రాహ్మణాన్భోజయేత్. ౧౧

తత్తస్యదనన్తరం నమస్కృత్యవిశ్వేదేవాదీనభివన్ద్య. క్షీరేణదధ్నావా మిశ్రితం శ్వేతమన్నం బ్రాహ్మణాన్ విశ్వేదేవాదీనగ్న్యాద్యర్థమన్యానపి బ్రాహ్మణాన్ యథాతృప్తి భోజయేత్.

అనుత్థితేభ్యస్సమూహోచ్ఛిష్టం శోధయిత్వాఽచాన్తా న... మాన్యపుణ్యాహం వాచయిత్వా స్వస్తిసూక్తేనతామభిమృశ్య "స్వస్తి దావిశస్పతిః' ఇతి ప్రతి సరాం బధ్నాతి. ౧౨

భుక్త్వాచమనార్థ మనుత్థితేభ్యో విశ్వేదేవాదిభ్యః సకాశాత్సమూహ్య సమూహితఃఉచ్ఛిష్టం క్తభాజనాదికం బహిర్నిక్షిప్య శోధయిత్వా గోమయేన మండల శుద్ధిం కారయిత్వాఽచాం తాన్ కృతాచమనాంస్తాన్ విశ్వేదేవాదీ ననుమాన్య దక్షిణాభిర్యథాశక్తి సంభావ్య తైరనుజ్ఞాతః పూర్వవత్పుణ్యాహం వాచయిత్వా తాం ప్రతిసరామభిమృశ్య పాణినా సంస్పృశ్యాభిమన్త్ర్య ప్రతి సరాం రక్షార్థం పురుషస్య దక్షిణహస్తే స్త్రీణాం వామేచ బధ్నాతి.

'నాన్దీముఖేభ్యః పితృభ్యస్స్వధా నమః, నాన్దీముఖేభ్యః పితామహేభ్యస్స్వధా నమః,నాన్దీముఖేభ్యఃప్రపితామహేభ్యస్స్వధానమః' ఇత్యుక్తే స్వధాఽస్త్వితి ప్రతివదతోదేవాన్తం విసర్జయతి. ౧౩

పితృభ్యః పితామహేభ్యః ప్రపితామహేభ్యః స్వధానమ ఇతి యజమానేనోక్తే సతి స్వధాస్త్వితి ప్రతివదతః ప్రతివచనం (ప్రత్యుత్తరం)

ఉచ్చార్యమాణాన్పితౄన్ దేవా విశ్వే దేవాః అనే యస్మింస్తద్దేవాన్తమిత విశ్వేభ్యో దేవేభ్యో స్వాహా నమ ఇతి యజమానేనోక్తే సతి స్వాహాస్త్వితి ప్రతి వదతాం విశ్వేదేవానాం విసర్జనమంతం యథాస్యాత్తథా విసర్జయతి తానుద్వాసయతి.

తేనోదకుమ్భేనాఽపరేద్యు స్స్నాయాత్. ౧౪

తేన మంత్రవత్సాధితేనోదకుంభేన జలేన అపరేద్యుః సంస్కారకరణ దినే స్నాయాత్. యజమానో నియమేన స్నానం కుర్యాత్.పాప్మనోపహత్యా ఇతి వచనాత్. యద్వా తదానీమేవ యాసు.గంధా రసా ఇతి తేనోదకుంభేనా భ్యుక్షణం కుర్యాత్. తదుక్తం శ్రౌతే.

నాన్దీముఖ మితి విజ్ఞాయతే. ౧౫

సర్వత్రైవం నాన్దీముఖం కర్తవ్య మితి విజ్ఞాయతే.

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయయాజీయే వైఖానస
సూత్రభాష్యే ద్వితీయ ప్రశ్నే ద్వితీయః ఖణ్డః.

అథ ద్వితీయ ప్రశ్నే తృతీయః ఖణ్డః

ఉపనయనకాలః

అథ గర్భాధానాది వర్షే పఞ్చమే బ్రహ్మవర్చసకామ మాయుష్కామమష్టమే నవమే శ్రీకామం వసన్తే బ్రాహ్మణ ముపనయీత. ౧౬

సర్వాశ్రమాణాం ప్రథమత్వాదుద్దేశ క్రమ ముల్లంఘ్యాత్రోపనయన ముచ్యతే. ఉపనీత స్యైవ సర్వకర్మాధికారిత్వ మితి విజ్ఞాపనార్థం అథా నంతరం గర్భాధానమాదిర్యస్మిన్ తత్ గర్భాధానాది గర్భాధానకాలమారభ్య పంచమే వర్షే సంవత్సరే బ్రహ్మవర్చసం కామయత ఇతి బ్రహ్మవర్చసకామః తం పుత్రమునయీత. అయుర్దీర్ఘం కామయత ఇత్యాయుష్కామః తం

గర్భాధానాదష్టమే వర్షే ఉపనయీత. శ్రియం సంపదం కామయత ఇతి శ్రీకామః. తం గర్భాధానాది నవమే వర్షే ఉపనయీత. వా శబ్దః కామ్య వికల్పార్థః. నిష్కామోవాఏతేషుకాలేషూపనయీతేతిసకామస్య నిష్కామస్యవా గర్భాష్టమ ఏవోపనయనం కర్తవ్యం. "అష్టమే బ్రాహ్మణముపనయీ" తేతి శ్రుతేః. గాయత్ర్యా బ్రాహ్మణమసృజదితి గాయత్ర్యాః ప్రథమ పాదాక్షర సంఖ్యా కాలానతిక్రమేణ బ్రాహ్మణస్యోపనయనం కర్తవ్యం. తత్ జ్ఞాపనార్థ మేవ గర్భాధానాదితి వదతి. సప్తమేఽష్టవార్షరస్యాంతర్భూతత్వాత్.తస్మా ద్గర్భాధానాదష్టమే వర్షే వసన్తే ఋతౌ వా బ్రాహ్మణముపనయీతబలాబలం విచిన్త్యోపనయనం కుర్వీత. అస్య శ్రుత్యుక్తత్వాత్ అన్యత్రగురుబలాన్విత మేవోపనయీత.

ఏకాదశే గ్రీష్మే రాజన్యమ్. ౧౭

గర్భాధానాద్యేకాదశే వర్షే గ్రీష్మేఋతౌరాజన్యంక్షత్రియముపనయీత అస్య అయం ముఖ్యః కాలః. త్రిష్టుభా రాజన్య మితి శ్రుతేః.

ద్వాదశే శరది వైశ్యమ్. ౧౮

గర్భాధానాది ద్వాదశవర్షే శరది ఋతౌ విశోఽపత్యం వైశ్యముపన యీత. అయ మస్య ముఖ్యః కాలః సప్తమే బ్రహ్మవర్చస కామమష్టమే ఆయుష్కామం నవమే తేజస్కామం దశమే ఽన్నాద్యకామమేకాదశే ఇంద్రియ కామం ద్వాదశే పశుకామం త్రయోదశే మేధాకామం చతుర్దశే పుష్టికామం పంచదశే భ్రాతృవ్య వన్తం షోడశే సర్వకామ మిత్యాపస్తంభః సప్తమే బ్రాహ్మణస్య నవమే రాజన్యస్య ఏకాదశే వైశ్యస్యేతి పైఠీనసిః పంచమే బ్రాహ్మణ ముపనయీత గర్భాష్టమే రాజన్యస్య గర్భద్వాదశేవా గర్భద్వాదశేవైశ్యస్యగర్భషోడశేవా,ఇతి గౌతమః.పంచమేనవమేవాబ్రాహ్మ ణస్యషష్టేద్వాదశేవారాజన్యస్యఅష్టమేచతుర్దశేవావైశ్యస్యేత్యంగిరాః జగత్యా వైశ్య మితి శ్రుతేః.

ఆషోడశాద్బ్రాహ్మణ మాద్వావింశాత్క్షత్రియ మాచతుర్వింశా ద్వైశ్య మితివా. ౧౯

ముఖ్య కాలాసంభవ పక్షమాహ ఆషోడశాదితి. "అజ్ఞివిధా" గర్భాధానాద్యషోడశాద్వర్షాత్ బ్రాహ్మణ ముపనయీత పూర్వ పూర్వా లాభే ఉత్తరోత్తర షోడశ వర్షాంతకాల ఇత్యర్థః. జన్మాద్యా ద్వావింశా ద్వర్షా ద్వైశ్యముపనయీత ఇతి. వాశబ్దః పక్షాంతరే. యేనకేన చిదంతరాయేణ ముఖ్యకాలాసంభవే ఆషోడశాది గౌణకాలేషూపనయీత.

అతీతే సావిత్రీ పతితా భవన్తి. ౨౦

అతీతే గౌణకాలేష్వతి క్రాంతే సావిత్ర్యాః పతంతి సావిత్ర్యధ్యయనాభావాదధో గచ్ఛంతీతి సావిత్రీ పతితా భవన్తి.

తేషా ముద్దాలక ప్రాయశ్చిత్తమ్. ౨౧

తేషాం సావిత్రీ పతితానా ముద్దాలయతి. పతిత మిత్యుద్దాలకం ప్రాయస్యా వినష్టస్య కర్మణః చిత్తమనుసంధానం ప్రాయశ్చిత్తం సుడాగమః తచ్చ తదుద్ధాలకం ప్రాయశ్చిత్తమ్.

ఉద్దాలకమ్

ద్వౌమాసౌ యావకేన మాసం క్షీరేణాఽమిక్షయాఽర్థమాసమష్టరాత్రం ఘృతేనాఽయాచితేన షడాత్రం త్రిరాత్రముదకేనోపవాస మహోరాత్రం వర్తతే ఇత్యేత దుద్దాలక మనేన వాఽశ్వమేధాఽవా భృథ స్నానేన వా వ్రాత్యస్తో మేనవేష్ట్వా పునర్గర్భాధానాదిసంస్కారంకృత్వాశుద్ధాఉపనేయా స్సావిత్రీ పతితా భవన్తీతి విజ్ఞాయతే. ౨౨

తథేత్యత ఆహ. ద్వౌమాసౌ కాలాధ్వనోరత్యంత సంయోగ ఇతి ద్వితీయా యావకేన యవసంబంధేన యవాగ్విత్యర్థః వర్తతే. మాసం క్షీరేణ వర్తతే. శ్రుతేః. క్షీరే దధియోగేన కాచిద్వి క్రియాస్యాత్ తత్రయా కాఠిన్యాసాఽమిక్షా మానస్యార్థమర్థమాస మామిక్షయా వర్తతే అష్ట చ తారాత్రయః అష్టరాత్రం ఘృతేన వర్తతే నయాచ్యేత ఇత్య యాచితం యః కశ్చిత్రీవిత్యాదత్తమన్నాదికం భోజనం షడాత్రం త్రిరాత్రం పంఖ్యాపూర్వో

ద్విగుః. ద్విగురేకవచనమితి సర్వేత్రైక వచనం ఉదకేన జలపానేనవర్తతే ఉపవాసోఽనశనం అహశ్చ రాత్రిశ్చ తదహోరాత్ర మేకదినం వర్తతే వరతీత్యేత దుద్దాలకం నామ ప్రాయశ్చిత్తం భవతి. అనే నోద్దాలకేన వా అశ్వమేధస్యాంతే కృతేఽవభృథస్నానం తేనాఽశ్వమేధాఽవభృథస్నానేన వా, వ్రాత్యా స్సంస్కార హీనాస్తేషాం స్తోమః ప్రాయశ్చిత్తార్థ యాగస్తేన వ్రాత్యస్తో మేన వేష్ట్వా యాగం కృత్వా వా విధినోద్దాలకం వ్రతం కర్తుమశక్తశ్చేద్యేనకేన చిత్కృత మశ్వమేధాఽవ భృదం గత్వా తత్ర కృతేన స్నానేన వా తదసంభవే వ్రాత్యస్తోమేన వేష్ట్వా పూర్వకృతమపి పునర్గర్భాధానాది సంస్కారం చౌలకాంతం హుత్వా యథాశక్తి హిరణ్యాదికం ప్రాయశ్చిత్తోక్తవద్దత్వాపితా చాంద్రాయణం చరిత్వా శుద్ధాత్మనా పిత్రాదినా శుద్ధాః పూతాత్మానో బ్రాహ్మణాదయః సావిత్రీ పతితా ఉపనేతుమర్హా ఉపనేయా భవంతి. ఇతి విజ్ఞాయతే.

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయయాజీయే శ్రీ వైఖానస
సూత్రభాష్యే ద్వితీయ ప్రశ్నే తృతీయః ఖణ్డః

అథ ద్వితీయ ప్రశ్నే చతుర్థః ఖణ్డః

ఉపనయనమ్

బ్రాహ్మణస్య పాలాశో బైల్వోవా కేశాన్తో నిర్వ్రణోఽనున్మృష్టో ఽనుద్వేజనో యూపవద వక్రోదణ్డః కృష్ణమృగస్యాఽజినం మౌఞ్జీమేఖలా. ౨౩

బ్రాహ్మణస్య పలాశసమ్బన్ధీ పాలాశః. బిల్వ సమ్బన్ధీ బైల్వోవా దండః కేశాః శిరోరుహ ఏవాన్తః అవసాన మాయతం యస్య సః కేశాన్తః. నిర్గతాని వ్రణాని యస్మాత్సః నిర్వ్రణః. నాస్తు న్మర్శనం త్వగుద్గమనం యస్యసోఽనున్మృష్టః. నాస్తు ద్వేజనం కమ్పనం యస్యసోఽనుద్వేజనః. యూపవదూర్ధ్వ ఇవ గోపుచ్ఛాకృతిః నాస్తి వక్రంయస్యసోఽవక్రః.దండ్యతే శిక్ష్యతే శ్వాద్యనేనేతి దండః. కృష్ణమృగస్య కృష్ణసారాఖ్య మృగస్యాజినం

చర్మ ముంజోబల్బజాఖ్య దర్భ విశేషః, తేన కృతా మౌంజీ. మీయత్తే కట్యాం ప్రక్షిప్యత ఇతి మేఖలా. సాత్రివృతా భవతి.

> క్షత్రియస్య నైయగ్రోధోలలాటాన్తో దణ్డో రౌరవ మజినం మౌర్వీ మేఖలా. ౨౪

క్షత్రియస్య న్యగ్రోధో వటః తత్సంబన్ధి నైయగ్రోధః. లలాటాన్తో యస్య స లలాటాన్తః. పూర్వవల్లక్షణయుక్తో దండః. ప్రాయేణ రౌతీతి రురుః మృగవిశేషః తత్సంబన్ధీ రౌరవ మజినం మూర్వాదేవీ తయాకృతా మౌర్వీ మేఖలా భవతి.

> వైశ్యస్యౌదుమ్బరో నాసికాన్తో దణ్డో బాస్త్రవ మజినం శాణీ మేఖలా. ౨౫

వైశ్యస్య ఉదుమ్బర సంబంధీ ఔదుమ్బరః. నాసికాయా అగ్రమేవాన్తః యస్య సనాసికాన్తః పూర్వవల్లక్షణయుక్తో దండః. బస్యతేయజ్ఞాదాహింస్యత ఇతి బస్తః ఛాగః తత్సంబన్ధీ బాస్తమజినం. శణత్వచాకృతాశాణీ ఖలా భవతి.

> 'ఓంభూర్భువస్సువస్తత్సవితుః'ఇతిసావిత్రీ'ఓంభూర్భువస్సువస్తత్సవితుః" ఆపోజ్యోతీరసః ఇతి ప్రాణాయామః "ఓం భూర్భువస్సువస్స్వాహా" ఇతి వ్యాహృతిః. "అగ్నయే సమిధం" ఇతి ద్వే 'అగ్నయే సమిధౌ'ఇతి చత్వారి"అగ్నయే సమిధః' ఇతి సమిధాధాన మేతాని బ్రాహ్మణస్య. ౨౬

బ్రాహ్మణాదీనాం దండాజిన మేఖలాః క్రమేణోక్త్వేదానీం తేషాం సావిత్ర్యాదయ ఉచ్యన్తే. ఓం భూర్భువస్సువస్తత్సవితురితి సవితాదేవతా యస్యాస్సా సావిత్రీ. ఓం భూర్భువస్సువస్తత్సవితురాపోజ్యోతీరస ఇతి ప్రాణాయామః. ప్రాణా ఆయమ్యన్తే ఽనేనేతి ప్రాణాయామః. ఓంభూర్భువస్సువస్స్వాహేతి వ్యాహరత్యేభిరితి వ్యాహృతిః. ఏకాం సమిధమగ్నయే సమిధ మితి, ద్వే సమిధావగ్నయే సమిధావితి. చత్వారి సమిధోఽగ్నయే సమిధ ఇతి మన్త్రత్రయేణ పమిధాం సప్తానామాధానమగ్నౌ ప్రహరణం ఏతాని బ్రాహ్మణస్య భవన్తి.

> "ఓం భూర్భువస్తత్సవితు ఇతి సావిత్రీ 'ఓం భూర్భువస్తత్సవితుః, తేజో జ్యోతీరసః' ఇతి ప్రాణాయామః "ఓం భూర్భువస్స్వాహా" ఇతి వ్యాహృతిః "అగ్నయే సమిధం' ఇతి ద్వే 'అగ్నయే సమిధౌ' ఇతి సమిధాధాన మేతాని క్షత్రియస్య. ౨౭

ఓం భూర్భువస్తత్సవితురితి సావిత్రీ. ఓం భూర్భువస్తత్సవితుః తేజో జ్యోతీరస ఇతి ప్రాణాయామః. ఓం భూర్భువస్స్వాహేతి వ్యాహృతిః ఏకాం సమిధమగ్నయే సమిధమితి, ద్వే సమిధావగ్నయే సమిధావితి, మన్త్రద్వయేన సమిధాం త్రిస్యాణాం ఆధానమగ్నౌ ప్రక్షేపణంసమిధాధాన మేతాని క్షత్రియస్య భవన్తి.

> "ఓం భూస్తత్సవితుః" ఇతి సావిత్రీ 'ఓం భూస్తత్సవితుః, అగ్నిర్జ్యోతీరసః" ఇతి ప్రాణాయామః 'ఓం భూస్స్వాహా' ఇతి వ్యాహృతిః 'అగ్నయే సమిధం" ఇతి సమిధాధానమేతాని వైశ్యస్య భవన్తి. ౨౮

ఓం భూస్తత్సవితురితి సావిత్రీ. ఓం భూస్తత్సవితురగ్నిర్జ్యోతీరస ఇతి ప్రాణాయామః. ఓం భూస్స్వాహేతి వ్యాహృతిః. అగ్నయే సమిధ మితి సమిధ ఏకస్యాధానం సమిదాధానం ఏతాని వైశ్యస్య భవన్తి.

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్రభాష్యే
ద్వితీయ ప్రశ్నార్థ వివరణే చతుర్థః ఖణ్డః.

అథ ద్వితీయప్రశ్నే పంచమః ఖణ్డః

> ప్రోష్ఠ పదహస్తాశ్వ్యన్యనూరాధాపూర్వోత్తర పునర్వసూ మృగశిరో వా యావన్తి పున్నామాని నక్షత్రాణి ౨౯

సంవత్సర మృతూనుక్త్వేదానీం నక్షత్రాణ్యాహ. ప్రోష్ఠపదః పూర్వాషాఢా నక్షత్రం హస్తశ్చైతా ప్రోష్ఠపద హస్తా. అశ్విన్యనూరాధా పూర్వత్రయ ముత్తరాత్రయం. పునర్వసూ చ మృగశిరశ్చైవా యావన్తి యావత్సంఖ్యా కాని పున్నామాని పుంలింగాని శతభిషఙ్మూల మృగశీర్షాదీని నక్షత్రాణి తావన్త్యుపనయనే శ్రేష్ఠాని భవన్తి.

తత్రాఽగ్నేర్వాయవ్యా ముపవీతాజిన మేఖలాహత వస్త్రదణ్డ శరావాశ్మ సమిద్దర్భాది సంభారాన్దర్భేషు సంభృత్య "సఞ్చత్వే జగ్ముః" ఇతి ప్రోక్షయతి. ౩౦

తత్రేతి. యత్రవసన్తర్తౌ శుక్లపక్షే కృష్ణపక్షేఽపి ఆదశమ్యారిక్తానన ధ్యాయతి థీన్ విహాయాన్యే శుభతిథయః శుభాని శుభవాసరాః శుభాని ప్రోష్ఠపదాది నక్షత్రాణివా పున్నామాని శుభయోగాః శుభకరణాని సన్తి. తత్ర వాసరే పూర్వవదగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య అగ్నేర్వాయవ్యాం దిశి దర్భానాస్తీర్య ఉపవీయత ఇత్యుపవీతం అంగుష్ఠం వినా చతురంగులి మూలం శుద్ధేన కార్పాస తన్తునా — షణ్ణవతి పర్యాయం పరివేష్ట్య త్రిగుణీకృత్య ప్రాణాయామేన రజ్జుం కృత్వా త్రివృతం తద్గుణం త్రిరావేష్ట్య గ్రథిత ముపవీతం ఉపవీతాయతమజినమేకీకృతం త్రిఖండం త్ర్యంగుల మేకాంగులంవా విస్తృతమజినం ముంజేనాన్యేన దర్భేణవాకృతా త్రివృతా పునస్త్రిగుణీకృతా పరివేష్టన పరిమాణా రశనామేఖలా అహతం నూతనం చ తద్వస్త్ర మాహత వస్త్రం దండః పాలాశాదిః పూర్వోక్తలక్షణాన్వితః శరావో మల్లకః అశ్మ పిషణీ శిలా సమిత్పాలాశ్య స్సప్తసమిధోఽష్ట సమిధోన్యాః పంచసమిధశ్చ దర్భాక్షతావినియోగార్థమాది శబ్దేన కూర్చ గోమయలాజాఽ పూపక్షురాదియ్యై రద్దస్తేఽపి గృహ్యన్తే తే చతే సమ్భారాః తాన్ పూర్వమాస్తృతేషుదర్భేషు సంభృత్య నిధాయ సంచత్వే జగ్ముః ఇతి ప్రోక్షయతి.

అథాజ్యేనాఘారం హుత్వాఽచాన్తం మంగళయుక్తం కుమార మాసయిత్వా అగ్నేర్నైరృత్యాం మస్తకే దర్భ ప్రాగుత్తరాగ్రాసన్యస్య సరోమాణం దర్భం 'ఇన్ద్రశస్త్రం'

ఇతి చతుర్భిః ప్రదక్షిణం చతుర్దిశం ఛిత్వా "యేనావపత్, యత్క్షురేణ' ఇతి సర్వతోవపతినాఽధోజత్రోః. ౩౧

అథానంతరం ఆజ్యేన పూర్వవదాఘారం హుత్వా ఆచాంతం తూష్ణీం కృతాచమనం మంగళైశ్శుభ్రగంధమాల్యాద్యాభరణాని శోభనద్రవ్యైర్యుక్త ముపేతం మంగళయుక్తం తుష్టితం మాదయతీతి కుమార మాచార్యస్య దక్షిణభాగే నైరృత్యా మాసనే ప్రాఙ్ముఖమాసయిత్వా మస్తకే తస్యశిరసి దర్భౌద్వౌ ప్రాగగ్రం చోత్తరాగ్రం చ తౌ ప్రాగుత్తరాగ్రా విన్యస్యపేకైక స్యోపరి విక్షిప్య తూష్ణీం క్షురమాదాయ తీక్ష్ణీకృత్య రోమ్నా కేశేన సహ వర్తత ఇతి సరోమాణం దర్భమిన్ద్రశస్త్రమితి చతుర్భిర్మంత్రైః యథా లింగం ప్రాగాది ప్రదక్షిణం యథాస్యాత్తథా చతుర్దిశం ఛిత్వా ఛిన్నం సరోమాణం దర్భం గోశకృద్యుక్తం శరావం మాత్రా బ్రహ్మచారిణావా తస్యోత్తరే ధారయేత్. తత్ర నిక్షిపతి ఏవం క్రమేణ ఛిత్వా సర్వం దర్భ శేషమపి నిక్షిపతి. సర్వత్రాగలాద్వపనం కరోతి. నాధోజత్రోః భుజశిరసో రధస్తాత్ కక్షాది నవపతి.

గోశకృద్యుక్తే శరావే కేశాన్గృహ్ణీయాత్. ౩౨

గోశకృద్గోమయం తేనయుక్తమన్వితం తస్మిన్ గోశకృద్యుక్తే శరావే కేశాన్ గృహ్ణీయాత్ తముదుంబరమూలే గోష్ఠేవా గూహయేత్.

యత్ర మౌణ్డ్యం శిఖా భ్రూ వర్జమానఖం వపతి. ౩౩

ముండ్యతే ఖండ్యత ఇతి ముండః తస్యభావః మౌండ్యం. యత్ర యస్మిన్ కర్మణి మౌండ్య మిత్యుక్తం తత్ర శిఖ్యత ఇతి శిఖా ఊర్ధ్వ మధశ్చ భ్రమతి చలతీతి భ్రూః భ్రువౌ వర్జేత ఇతి భ్రూవర్జమానఖం శిరః ఆరభ్యపాదనఖాంతం భవతి.

స్నాత్వాఽచాన్తం పుణ్యాహం వాచయిత్వా భుక్తవన్త మాసయతి దక్షిణే కుమారమ్. ౩౪

నద్యాదిషు స్నాత్వా చాంతం కుమారం పూర్వేద్యుః సాధితేన కుంభోదకేన స్నాపయిత్వాఽచాంతం పుణ్యాహం వాచయిత్వా భుక్తవంతం కుమారై స్సహకృత భోజనం కుమారం యజమానస్య దక్షిణ ఆసయతి.

అథపరిస్తీర్య 'ఆయుర్దాఅగ్నే, ఆయుర్దాదేవ' ఇతి ప్రధానం పఞ్చవారుణమ్ వ్యాహృతి పర్యన్తం జుహోతి. ౩౫

అథ పరిస్తీర్య పరిషిచ్య ప్రధానాం కర్మణో ముఖ్యామాహుతిం పంచవారుణం వ్యాహృతి పర్యంతం జుహోతి.

'ఆతిష్ఠే' ఇతి వాయవ్యా మశ్మ పాదాఙ్గుష్ఠేన దక్షిణేన స్పర్శయతి. ౩౬

అగ్నేర్వాయవ్యామశ్మపేషణ పాషాణందర్భోపరిసన్న్యస్యకుమారస్య దక్షిణ పాదాంగుష్ఠేన తదశ్మ స్పర్శయతి స్పర్శనం కారయతి.

'యా అకృన్తన్" ఇతి వస్త్రం "ఇయం దురుక్తాత్" ఇతి మేఖలాం 'పరీదం' ఇత్యుత్తరీయం 'యజ్ఞోపవీతం' ఇత్యుపవీతం "మిత్రస్యచక్షుః" ఇతి కృష్ణాజినం తస్మైదదాతి. ౩౭

వస్త్రం తస్మైదదాతి తన్మంత్రం వాచయిత్వాంతః పుచ్ఛం కౌపీనం ధారయిత్వా వస్త్ర మావేష్టయతి. తథా మేఖలాదౌ తత్తన్మంత్రం వాచయిత్వా త్రిః పరివీయార్ష క్రమేణ పరివేష్ట్య గ్రంథిం కృత్వాఽగ్రముపగూహయతి. ఉత్తరీయ ముత్తరాచ్ఛాదనంవస్త్రంతస్మైదదాతితన్మత్రంవాచయిత్వోపవీతవద్ధారయతి ఉపవీతందదాతితన్మంత్రంవాచయిత్వాదక్షిణహస్తముద్ధృత్యోపవీతం ధారయతి. కృష్ణాజినం తస్మైకుమారాయ దదాతి తన్మంత్రం వాచయిత్వోపవీతవద్ధారయతి. పూర్వవత్పవిత్రమపి ధారయతి.

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయయాజీయే వైఖానస
సూత్రభాష్యే ద్వితీయ ప్రశ్నే పంచమః ఖణ్డః.

అథ ద్వితీయ ప్రశ్నే షష్ఠః ఖణ్డః

తతో విధివదాచమనం కారయిత్వా సదస్యాననుజ్ఞాప్య 'దేవస్యత్వే' తి బాహూ ఆలభ్యోత్తరే ప్రాఙ్ముఖః ప్రాఙ్ముఖముపనయీత. ౩౮

తతోనంతరం విధివత్పూర్వోక్తేన విధినాఽచమనం కారయిత్వా. ఆసన్నేముహూర్తే గురురిమం కుమార ముపనేష్య ఇతివదన్ సదసి సాథవస్తాన్ సదస్యాన్ బ్రాహ్మణా ననుజ్ఞాప్య ఆవేద్య ఉపనయేతి తై రమజ్ఞాతః కుమారస్య బాహూ దక్షిణవామ హస్తౌ స్వస్య దక్షిణోత్తరాభ్యాం పాణిభ్యామాలభ్యసంగృహ్యోత్తరే స్వస్యోత్తరేపార్శ్వే ప్రాఙ్ముఖోగురుః। ప్రాఙ్ముఖం కుమారముపనయీత ఉపసమీపం నయేత్.

'ఆయుష్టే విశ్వతః' ఇతి దక్షిణపాణిం గృహీత్వోద్ధరతి. ౩౯

తస్య దక్షిణ పాణిం గృహీత్వోద్ధరతి ఉద్గృణ్హాతి.

"అగ్నిష్టే హస్తమగ్రభీత్" ఇతి విసర్జయతి. ౪౦

విసర్జయతి మంత్రాన్తే త్యజ్యతి.

'అసావపోఽశాన' ఇత్యాచారమ్. ౪౧

ఆచరతీత్యాచారం బ్రహ్మచారి ధర్మం.

"మమ హృదయ" ఇతి తస్య హృదయ స్పర్శనం కృత్వా "భూర్భువస్సువస్సు ప్రజా" ఇతి ప్రశంసతి. ౪౨

తస్య కుమారస్య హృదయ మురః స్థలం తస్య స్పర్శనం హృదయ స్పర్శనం కృత్వా ప్రశంసతి ఆచారం వదతి. యథా మంత్రలింగ మాచారం ప్రశంసన్ యథావిభక్తి ప్రత్యుత్తరమపి వాచయతి. తథాహి అసౌ దేవదత్త శర్మన్ అపోశాన. అశ్నామి. సమిధ ఆధేహి, ఆదధామి, కర్మకురు. కరోమి, మాదివాస్వాప్సీః, నస్వపామి, భైక్షాచర్యం చర చరామి, సదారణ్యాత్సమిధ ఆహరోదకుమ్భంచ ఆహరామి. ఆచార్యాధీనో వేద మధీష్వ, అధీష్యే మమ హృదయం హృదయంతే అస్తు, తథా అస్తు. మమ చిత్తం చిత్తేనాన్వేహి అన్వయామి. మమవాచ మేక మనాజుషస్వజుషే. బృహస్పతిస్త్వాం నియునక్తుమహ్యమ్ నియునజ్మి మామేవానుసగ్ంరభస్వ సగ్ంరభే, మయిచిత్తాని సన్తుతే. తథాకరోమి మయిసామీప్య మస్తుతే. తథాకరోమి

మహ్యం వాచం నియచ్ఛతామ్. నియచ్ఛామి. ప్రాణానాం గ్రన్థిరసి. అస్మిన్ సమావిస్రసః. న విస్రసామి. భూర్భువస్సువః సుప్రజాః ప్రజయా భూయాసం సువీరో వీరైః సుపోషః పోషైః భూయాసం ఏవం సర్వత్ర అథవా తథా కరోమీతి వాచయతి.

"భూః ఋక్షుత్వా" ఇతి 'భువో యజుష్షుత్వా' ఇతి 'సువస్సామసుత్వా' ఇతి 'ఇష్ణుతస్తే" ఇతి "అనలస్యతే' ఇతి ఇదం వత్సాన్యేవ" ఇతి షడ్భిః కర్ణే జపిత్వా నామ శర్మాన్తం కుర్యాత్. ౪౩

షడ్భిర్మన్త్రైర్దక్షిణే కర్ణే జపిత్వా నామ తస్యాభిధానం శర్మాన్తం యథా స్యాత్తథా దేవదత్త శర్మేతి ప్రతిమన్త్రం కుర్యాత్. క్షత్రియస్య నామ వర్మాన్తం వైశ్యస్య నామ గుప్తాన్తం భవతి.

'అగ్నిరాయుష్మాన్" ఇత్యాదికైః పఞ్చభిర్దక్షిణహస్తే కనిష్ఠాద్యఙ్గుళ్యగ్రాణి పర్యాయేణ విసృజేత్. ౪౪

పంచభిర్మంత్రైర్దక్షిణే హస్తే కనిష్ఠా స్వల్పాంగులిరాదిర్యస్మిన్ తత్కనిష్ఠాద్యంగులీనా మగ్రాణి ప్రతిమన్త్రం గృహీత్వా పర్యాయేణ క్రమేణ విసృజేత్.

"ఆయుర్దా" ఇతి దక్షిణే కర్ణే 'ప్రతిష్ఠావాయౌ' ఇతి వామే చ జపతి. ౪౫

దక్షిణే కర్ణే వామే చ కర్ణే జపతి.

'స్వస్తి దేవ' ఇత్యగ్నిం ప్రదక్షిణం కారయిత్వా దక్షిణే నివేశ్య "రాష్ట్రభృదసి" ఇతి కూర్చం దత్వా 'శంనోదేవీ' ఇతి ప్రోక్ష్య మూలహోమం వ్యాహృతి పర్యన్తం జుహోతి. ౪౬

ప్రదక్షిణమగ్నేః ప్రణామం చ కారయతి. తదాహ ధర్మే స్వస్తి దేవేత్యగ్నిం ప్రదక్షిణం ప్రణామం చ కృత్వాఽసీతేతి, తస్మాదగ్నిం ప్రదక్షిణం కారయిత్వా దక్షిణే నివేశ్యాసయిత్వా రాష్ట్రభృదితి యథాలింగమూర్ధ్వాగ్రం కూర్చం దత్వా తం ప్రోక్ష్య మూలహోమం వ్యాహృతి పర్యన్తం జుహోతి.

'అదితిస్తే కక్ష్యాం" ఇతి హుతశేషం భోజయిత్వా 'యోగే యోగేతవస్తరం' ఇత్యాచమనం దదాతి. ౪౭

హుతశేషమాజ్యం తస్య పాణౌ దత్వా భోజయిత్వా ప్రాశయిత్వా యోగే యోగే ఇతి మన్త్రం వాచయన్నాచమనం దదాతి. పూర్వవదాచమనం కారయేత్.

'శతమిన్నుశరద ఇత్యాదిత్యం నమస్కృత్యాగన్త్ర సమగన్మహీతి ప్రదక్షిణం కారయిత్వా "శకాయ" త్వే త్యుత్తమాంగస్య మభిమృశ్యాధీహి భో ఇతి తేన ప్రార్థితో గురురథాహ సావిత్రీం భో ఇతి శిష్యమనుశాస్తి గణానాం త్వేతి గణముఖ్యం ప్రణమ్యోజోఽసీతి సావిత్రీం పావకానః సరస్వతీతి సరస్వతీంచ ప్రణమ్య యథోక్తం సావిత్రీం పచ్ఛోఽర్ధర్చశో వ్యస్తాం సమస్తా మధ్యాపయేత్. ౪౮

ఆదిత్యం నమస్కృత్య ఆదిత్యస్యైవ ప్రదక్షిణం చాదిత్యస్య కృత్వేతి ధర్మే ఉక్తత్వాత్. ఆదిత్యస్యైవ నమస్కారం ప్రదక్షిణం చ కారయిత్వాఽభిముఖమాసయిత్వా ఉత్తమాంగం తస్య మూర్ధాన మభిమృశ్య సంస్పృశ్య గణముఖ్యం గణానాం త్వేత్యావాహ్యాభ్యర్చ్య ప్రణమ్య యథోక్తం బ్రాహ్మణాదీనాం తథా తాం సావిత్రీం పచ్ఛః పాదశః ప్రతిపదం, అర్ధర్చశః ప్రత్యర్ధర్చం వ్యస్తాం విభక్తాం సమస్తామవిభక్తాం ఏవం త్రివిధాం సావిత్రీ మధ్యాపయేత్. దక్షిణకర్ణే జప్త్వాఽధ్యయనం కారయేత్.

ఇతి శ్రీ నృసింహవాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్రభాష్యే ద్వితీయ ప్రశ్నే షష్ఠః ఖణ్డః

అథ ద్వితీయ ప్రశ్నే సప్తమః ఖణ్డః

ధాతాది పూర్వం సవిత్రే కాణ్డర్షయే సదసస్పతి మాదేవోయాతు, అభీవృతం, సఘానో, విజనాఞ్ఛ్యావా, విసుపర్ణో భగం ధియమితి సావిత్ర వ్రత సూక్తమగ్నే వాయ విన్ద్రాదిత్య వ్రతానామితి సావిత్ర వ్రతబన్ధం పఞ్చభిర్వ్యాహృత్యన్తం జుహోతి. ౪౯

సావిత్రీ వ్రతబన్ధం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య ధాతాదయః పూర్వం యస్మిన్ ధాతాది పూర్వం సవితాదేవతా యస్యతత్ సావిత్రంతచ్చతద్వ్రతం తస్య సూచ్యత ఇతి సూక్తం ఆజ్యేన హుత్వా అగ్నే వాయవింద్రాదిత్య వ్రతానా మితి సావిత్రీ వ్రతబన్ధం శిష్యం వాచయిత్వా ప్రతిమన్త్రంపంచభి స్సమిద్భిర్హుత్వా అజ్యేన వ్యాహృతిః ఏవం వ్యాహృతశ్యన్తం బ్రహ్మచారీ జుహోతి.

'అగ్నయే సమిధమితి, ద్వే అగ్నయే సమిధౌ ఇతి, చత్వారి అగ్నయే సమిధః ఇతి సప్తపాలాశాఙ్కురాణి ఘృతాక్తాని జుహోతి. ౫౦

మంత్ర లింగాత్. ఏకం ద్వే చత్వార్యేవం సప్తపాలాశస్యాంకురాణి తరుణాగ్ర పల్లవాని పాలాశాంకురాణి తరుణపలాశేధ్మాని ఘృతాక్తాని ఆజ్య ప్లుతాని బ్రహ్మచారీ జుహోతి. మంత్రలింగాత్.

"సూర్య ఏషతే పుత్రః' ఇత్యాదిత్యం దర్శయతి. ౫౧

ఆదిత్యం ధర్శయతి.

అష్టాభిస్సమిద్భిర్హోమ కర్మణి శిష్యం యోజయేత్. ౫౨

అష్టాభిస్సమిద్భిః పాలాశాదిభిరిధ్మైర్వా హోమకర్మణి శిష్యం బ్రహ్మచారిణం యోజయేత్. నిత్యం సాయం ప్రాతస్సమిదాధానం కుర్వీతి నియోజయేత్. సోపిసమిదాధాన మారభ్యతే. సయావత్సమావర్తనం తావ ద్ధోష్య ఇతి సంకల్ప్య.

"యథాహేతి" దక్షిణాది ప్రదక్షిణం వేదిం పరిమృజ్యపూర్వవత్పరిస్తృణాతి. ౫౩

ప్రాణాయామం కృత్వా యథాహేతి దక్షిణవేదిరాదిర్యస్మిన్ తద్దక్షిణాది ప్రదక్షిణం యథాస్యాత్తథా వేదిం చతుర్దిశం సాధావేస పాణినా పరిమృజ్య పూర్వవదదితేను మన్యస్వేత్యాదిభిః పరిస్తృణాతి. పరిషించతి.

వ్యాహృతీః 'ఏషాతే, మేధాం మ ఇన్ద్రోదదాతు, అప్సరాసు అమాం మేధా' ఇత్యష్టౌ జుహోతి. ౫౪

అష్టౌ సమిధో జుహోతి.

యథా హేతి తథా పరిమృజ్య ప్రాసావీరిత్యన్తైశ్చతుర్భిః ప్రవాహణం కృత్వా భూతిః స్మేతి భస్మ గృహీత్వాలలాట హిక్కబాహు కంఠాదీనాదిత్య స్సోమోనమ ఇత్యూర్ధ్వాగ్రమాలిప్యాపోహిష్ఠేతి ప్రోక్ష్య యత్తే అగ్నే తేజస్తేనేత్యగ్ని ముద్వయ మిత్యాదిత్యం చోపతిష్ఠేత. ౫౫

యథాహేతి యథాపూర్వం పరిమృజతి. తథా పరిమృజ్య ప్రాసావీ రితది న్తైశ్చతుర్భిర తేనుమంస్థాద్యైః ప్రవాహ్యతే సంస్రావ్యత ఇతి ప్రవాహణం పరిషేచనం కృత్వా భూతిస్స్మేతి భస్మభూతిం గృహీత్వా లలాటం ఫాలతలం హిక్కా హృదయాదూర్ధ్వం బాహూ భుజౌ కంఠోగలశ్చాది శబ్దేన కుక్షివక్షః పృష్ఠ మస్తకాని తాని లలాట హిక్క బాహు కంఠాది స్థానాని ఆదిత్యస్సోమోనమ ఇత్యూర్ధ్వాగ్ర మాలిప్యాత్మానం ప్రోక్ష్య మన్త్రైరగ్ని ముపస్థాయాదిత్యం చోపతిష్ఠేత.

నిత్యం సాయం ప్రాతరేవం జుహుయాత్. ౫౬

నిత్యం ప్రతిదినమాసమావర్తనాత్సాయం ప్రాతరేవ మనేన ప్రకారేణ జుహుయాత్.

యతో బ్రహ్మదత్త మిదమిజ్య మగ్నిహోత్ర మేతస్మా
లాస్త దగ్నయ ఇతి బ్రహ్మవాదినో వదన్తి. ౫౭

యతో యస్మాత్ కారణాత్ బ్రహ్మణాదీయత ఇతి బ్రహ్మదత్త మిద మేతదృష్ఠం సౌగ్యమిజ్య మగ్నిః. హోనరకాత్త్రాయత ఇత్యగ్ని హోత్రం తతస్తస్మాత్కారణాదేత దేవమూల ముత్పత్తిస్థానం యేషాం తే ఏతస్మాలా అగ్నయ ఉపాసనావయ ఇతి బ్రహ్మవాదినో వదన్తీతి విజాయతే.

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయ యాజియే శ్రీ వైఖానస
సూత్రభాష్యే ద్వితీయ ప్రశ్నే సప్తమః ఖణ్డః

అథ ద్వితీయ ప్రశ్నే అష్టమః ఖణ్డః

అగ్నిష్ట ఆయురితి దణ్డ మిన్ద్రో మరుద్భిరితి శరావం కఠినం
వా భైక్ష్యపాత్రం దద్యాత్. ౫౮

దండముక్తం. శరావమపి కఠినమితి, యదూర్ధ్వమౌ పతితమపి నభిద్యతే తత్కఠినం, దారవమలాబు పాత్రంవా. తదుక్తం ధర్మే అలాబు దారవం మృణ్మయంల వా గృహ్ణీతీతి. భిక్షాసమృద్ధి పాత్రం భైక్షపాత్రం దద్యాత్. సోపితత్తన్మంత్రేణ దండం భిక్షాపాత్రంచ గృహ్ణీయాత్.

"భవతి భిక్షాం దేహి' తి బ్రాహ్మణో బ్రూయాత్, ౫౯

క్షత్రియో 'భిక్షాం భవతి దేహి" తి. ౬౦

వైశ్యో 'భిక్షాం దేహి భవతీ' తి. ౬౧

మౌనవ్రతేన బ్రాహ్మణేభ్యో భైక్ష మామమితరేభ్యో
గృహ్ణీయాత్. ౬౨

మునేః కృత్యం మౌన మభాషణం తదేవ వ్రతం నియమః ఏవం మౌనవ్రతేన బ్రాహ్మణేభ్యోఽనభిశస్తేభ్యో భిక్ష్యతే యాచ్యత ఇతి భిక్షా తస్యాస్సమూహో భైక్ష్యం పక్వమామ మపక్వం తండులాది రితరేభ్యః క్షత్రియాదిభ్యో గృహ్ణీయాత్.

'యస్యత" ఇతి గురుర్భైక్ష మాదాయ 'సుశ్రవ" ఇతి
ప్రోక్షయతి. ౬౩

యస్యత ఇతి గురురాచార్యో భైక్షమన్నం శిష్యా దాదాయ ప్రోక్షయతి.

హవిషా పూపలాజ సమాయుతేన మిన్ద్రాహుతీ హుత్వాఽన్త
హోమోహూయతే. ౬౪

హూయత ఇతి హవిస్తేన హవిషా భిక్షాన్నేన పూయన్తే విశీర్యన్త ఇత్యపూపాః. లాజ్యన్తే భర్జ్యన్తే ఇతి లాజాః. తాభ్యాంసమాయుత మన్వితం తేనాపూపలాజ సమాయుతేన మిన్ద్రాహుతీ హుత్వాఽన్తహోమోహూయతే పూర్వవదన్త హోమం కుర్యాత్. అన్తహోమాన్తే తమగ్నిమరణ్యాదౌ సమారోప్య తస్మిన్నిత్యం సమిదాధానం ప్రాజాపత్యాది వ్రతబన్ధ విసర్గం చ జుహోతి.

మౌనవ్రతేనా సన్ధ్యాగమాత్తిష్ఠతి. ౬౫

మౌనవ్రతేన సన్ధీయతే తత్కాలానుష్ఠానమితిసంధ్యా తస్యాఆగమనం తస్మాదా సంధ్యాగమాత్తిష్ఠతి. యం కంచిదాసనమారుహ్య తూష్ణీముపవిశతి మాధ్యాహ్నికం కృత్వా వా సాయంసంధ్యా ముపాస్యవా మౌన వ్రతం విసృజేత్. అపరాహ్ణే చేత్సాయం సంధ్యా ముపాస్య వ్రతం విసృజేత్.

తస్మా ఆశ్రమధర్మాణ్యాచక్షీత. ౬౬

తస్మై బ్రహ్మచారిణే ఆశ్రమ్యతేఽస్మిన్ తపస్య ఇత్యాశ్రమస్తస్య ధర్మాన్యనుష్ఠేయాని కర్మాణి ఆశ్రమ ధర్మాణి ఆచక్షీత ధర్మేషు యథా వక్ష్యతి తథా బ్రూయాత్. సోపి తేనోక్తాశ్రమ ధర్మాణ్యాచరేత్.

చోదితాతిక్రమే దణ్డేన నహన్యాత్. ౧౭

చోదితస్యోక్తస్యాశ్రమ ధర్మస్య అతిక్రమ ఉల్లంఘనమకరణం. తస్మిన్ చోదితాతిక్రమేసతి దండేన నహన్యాత్. నహింసేత్.

దుష్టవాక్యైర్నశపతి. ౧౮

దుష్టాని నష్టో భవేత్యాదీన్య నర్హాణిచ తాని వాక్యాని వచనానితైః దుష్టవాక్యైర్నశపతి. న శాపం దదాతి.

అతిక్రమానురూపం కృచ్ఛ్రమాదిశతి. ౧౯

కింతు అతిక్రమస్యాతి కృతస్య కర్మణోనురూప మనుగుణ మతిక్రమానురూపం కృచ్ఛ్రేణ దుఃఖేన చరతీతి కృచ్ఛ్రం చాంద్రాయణం ప్రాజాపత్యాదిక మాదిశతి. యథా ప్రాయశ్చిత్తే వక్ష్యతి తథా శాసతి.

గురుణా శిష్యో రక్షితవ్యో యస్మాచ్ఛిష్యకృతం దురితం ప్రాప్నోతి. ౨౦

గురుణా శిష్యోరక్షితవ్యః పాపేభ్యో పాలయితవ్యః. యస్మాత్ కారణాత్ శిష్యేణ కృతం దురితం కర్మాకరణ పాపం గురుం ప్రాప్నోతి. తస్మాత్ శిష్యో రక్షితవ్యః. అజ్ఞానాదకృతస్య ప్రాయశ్చిత్తం విధాతవ్యమ్.

అవశ్య మకుర్వన్తం శిష్యం త్యజతి. ౨౧

జ్ఞాత్వాప్య వశ్యం నైమిత్తికం కర్మాకుర్వన్త మనాచరం తంశిష్యం త్యజతి విసృజతి.

అన్యథా త్యాగే పత్నీ పుత్ర శిష్యాణాం పతతి. ౨౨

అన్యథా ఇతరథా పత్నీ పుత్ర శిష్యాణాం భార్యాత్మజాంతే వాసినాం సాధూనాం త్యాగే విసర్జన నిమిత్తే పతతి. అధోగచ్ఛతి. పతివ్రతాయాః పత్న్యాః త్యాగే పతిః పతతి. సత్పుత్రస్యత్యాగే పితా పతతి. వినీతస్య శిష్యస్య త్యాగే గురుః పతతి.

కాషాయాజిన యోరన్యతరవాసా జటీశిఖీవా మేఖలీ దణ్డీ సూత్రాజినధారీ బ్రహ్మచారీ శుచిరక్షార లవణాఽశీ యథోక్తేషు వర్షేషు బ్రహ్మచారీ ధర్మాణ్యను తిష్ఠతీతి విజ్ఞాయతే, ౨౩

కాషాయం ధాతువస్త్రమజినం కృష్ణాజినం తయోః కాషాయాజినయో రన్యతర మేకంవా కాషాయంవాఽజినంవావాసోవస్త్రంయస్యాసావన్యతరవాసాః జటాస్యేతి జటీ. శిఖాస్యేతి శిఖీ, మేఖలాస్యేతి మేఖలీ. దండోస్యేతి దండీ, సూత్ర ముపవీత మజినం చ తయోర్ధారణ మస్యేతి సూత్రాజినధారీ. శుచి శ్శుద్ధాత్మా, క్షారం మరీచ్యాది, లవణం సముద్రాది. తాభ్యాం వినాఽశనం భోజనమస్యాస్తీత్యక్షారలవణాశీ భవేత్. ఆసావిత్రీ వ్రత సమాప్తేరయం గాయత్రో నామ బ్రహ్మచారీ భవతి. యథా ధర్మేషూక్తేషు ద్వాదశసువింశ ష్వవా వర్షేషు వత్సరేషు సావిత్రీ వ్రత విసర్జనాదూర్ధ్వం విశిష్టానాం గృహస్థానాం గృహేషు భిక్షాటనం కృత్వా క్రమేణ వేదవ్రతాన్యా చరన్ వేదాధ్యయన మాస మావర్తనాత్ తదోక్తాని బ్రహ్మచారి ధర్మాణ్యనుతిష్ఠతి అనుష్ఠానం కరోతి యః సః బ్రహ్మనామా బ్రహ్మచారీ భవతీతి విజ్ఞాయతే.

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయ యాజియే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే
ద్వితీయ ప్రశ్నే అష్టమః ఖణ్డః

అథ ద్వితీయ ప్రశ్నే నవమః ఖణ్డః

పారాయణ వ్రత విసర్గః

అథ పారాయణ వ్రతాని. ౨౪

అథ పారాయణం వేదపఠనం తస్య వ్రతాని ప్రాజాపత్యాదీని పారాయణ వ్రతాన్యథ ఆరభ్యన్తే.

చతుర్థే పఞ్చమే సప్తమే వా పుణ్యేపున్నామ్ని నక్షత్రేశిష్య మాచాన్తం పుణ్యాహంవాచయిత్వాఽగ్నింపరిస్తీర్య ప్రాఙ్ముఖ ముపవేశయతి. ౨౫

ఉపనయనా దూర్ధ్వం చతుర్థేఽహని తత్రాసమ్భవే పంచమేఽహని తత్రా సమ్భవే సప్తమేఽహని వా సావిత్రీ వ్రత విసర్జనం ప్రాజాపత్య వ్రత బన్ధంచ కుర్యాత్. పుణ్యే శుభేహని పున్నామ్ని పురుషాభిధానే మృగశీర్ష మూల శతభిషాదికే నక్షత్రేన్యాని పారాయణ వ్రతానికుర్యాత్. ప్రాజాపత్యం సావిత్రం త్రిరాత్ర మితి వచనాత్. శిష్య మాచాన్తం పుణ్యాహంవాచయిత్వా నద్యాది జలసమీపే గృహే గోశాలాయాం వా గురుః పూర్వవదుపనయనా గ్నావాఘారం కృత్వా పరిస్తీర్యాగ్నిం పరిషిచ్య ప్రాఙ్ముఖం శిష్య ముపవేశయతి.

తస్యోత్తరే మాతా బ్రహ్మచారీ వా సమాసీత. ౨౬

తస్య శిష్యస్యోత్తరే మాతా తస్య జననీ సమాసీత. అన్యో బ్రహ్మ చారీవా సమాసీత.

ధాతాది పూర్వం సావిత్ర వ్రతసూక్తం 'అగ్నేవాయవిన్ద్రా దిత్య వ్రతానామిత్యూహిత్వాచారిషం విసర్జయామీతి సావిత్ర వ్రతవిసర్గం హుత్వా పూర్వాణి సూత్రదణ్డాదీన్యప్సు విసృజ్య స్నాతాయనవాన్యుపవీతాదీనిపూర్వవద్ధత్వాతమద్భిరభ్యుక్ష్య దక్షిణే నివేశ్య ధాతాది పూర్వం ప్రజాపతయే కాణ్డర్షయే, సదసస్పతిం, ప్రజాపతే నత్వాత్. రయీణాం పతిం, ప్రజా పతేత్వం నిధిపాః, తవేమేలోకాః, ప్రజాపతిం ప్రథమం యోరాయ ఇత్యగ్నాద్యదిషు పంచసు ప్రాజాపత్య మిత్యుభ యత్రోహిత్వా వార్షికం ప్రాజాపత్య వ్రతబన్ధం హుత్వా శిష్యేణవ్రతం బంధయతి. ౨౭

ధాతాది పూర్వం సావిత్రవ్రత సూక్తమాజ్యేన హుత్వా అగ్నేవాయ విన్ద్రాదిత్య వ్రతానామితి మన్త్రానూహిత్వా ప్రకృతి మన్త్రం వైకృతేన పదేన యోజన మూహనం. అగ్నే వ్రతపతే సావిత్రవ్రత మచారిషం. తదశకం తన్మేరాధితత్సమృద్ధ్యతాం తత్సావిత్ర వ్రతం విసర్జయామీతి సర్వ మచారిషం విసర్జయామీతిసన్నమ్యపంచభిస్సమిద్భిర్హుత్వాఽజ్యేనవ్యాహృతీః ఏవం బ్రహ్మచారీ వ్యాహృతి పర్యన్తం సావిత్రీ వ్రత విసర్గం హుత్వా పూర్వాణి పూర్వధృతాని సూత్ర ముపవీతం దండం పాలాశం ఆది శబ్దేన వస్త్రమేఖలోత్తరీయ కృష్ణాజినాన్యపి గృహ్యన్తే. ఏతాని పూర్వాణి సూత్ర దండాదీన్యప్సుజలేషు స్నాత్వా విసృజ్యస్నాతాయ కృతస్నానాయశిష్యాయ నవాని నూతనాన్యుపవీతాని పూర్వవదుపనయనోక్త ప్రకారేణ దత్వా తత్త న్మంత్రేణ ధారయిత్వాతమాచాన్తం శిష్యంపూర్వవత్తర్పణంబ్రహ్మయజ్ఞంచ కారయిత్వాఽద్భిరభ్యుక్ష్య మాతుః బ్రహ్మచారిణోవా దక్షిణే నివేశ్య ఆస యిత్వా ధాతాది పూర్వం ప్రాజాపత్యాది సూక్తమాజ్యేనహుత్వాఽగ్న్యాదిషు పంచసు మన్త్రేషు ప్రాజాపత్య వ్రతం చరిష్యామ్య చారిషం బంధయామి విసర్జయామీత్యుభయత్ర బన్ధ విసర్జనయోరూహిత్వా ప్రతిమన్త్రంసన్నమ్య ప్రాజాపత్య వ్రతబన్ధం వ్యాహృతి పర్యన్తం హుత్వా వర్షస్సంవత్సరోఽస్యా స్తీతి వార్షికం ప్రాజాపత్య వ్రత కాలాధారభ్య ఆ సంవత్సరం ప్రాజాపత్య వ్రత చరణం త్రైవార్షికం వా ప్రాజాపత్యే త్రిసంవత్సరాదూర్ధ్వం న తిష్ఠే దితి. సూత్రకార వచనాత్. ప్రాజాపత్యోనామ బ్రహ్మచారీ తత్కాండాది వేదాధ్యయనం ధర్మే వక్ష్యమాణ [illegible]వదాచారం కరోతి. సర్వత్ర శిష్యస్య వ్రతం ప్రాజాపత్యాదికం తేన శిష్యేణ బ్రహ్మచారిణా బన్ధయతి వ్రతబన్ధనం కారయతి. నన్వయం మంత్రలింగాత్.

వర్షే వర్షే తథైవ వ్రత విసర్గం హుత్వా తత్తద్వ్రతం విసృ జ్యాన్యద్వ్రతం బధ్నాతి. ౨౮

వర్షే వర్షే ప్రతి సంవత్సరం యథాపూర్వముక్తం తథైవ శిష్యస్య వ్రత విసర్గం శిష్యైనైవ హుత్వా తత్తదితి యద్యద్వ్రతం పూర్వంబధ్నాతి. తత్తద్వ్రతం విసృజ్య అన్యదితరదనన్తరం వ్రతం బధ్నాతి.సర్వత్రహోమం కృత్వా తత్తద్వ్రతం బధ్వా తత్తత్కాండాధ్యయనం కారయిత్వా తత్తదన్తే తత్తద్వ్రతం విసృజ్య అన్యద్వ్రతం బధ్నీయాదిత్యర్థః.

ఇతి శ్రీ నృసింహవాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్రభాష్యే
ద్వితీయ ప్రశ్నే నవమః ఖణ్డః

అథ ద్వితీయప్రశ్నే దశమః ఖణ్డః

"సోమాయకాణ్డర్షయే, సదసస్పతిం, సోమోధేనుం, అషాఢం త్వగ్ం సోమక్రతుభిః యాతే ధామాని హవిషా, త్వమిమా ఓషధీః యాతే ధామాని దివీతి సూక్తం సౌమ్య వ్రతస్య.' ౯

ఇదానీం వ్రతానుక్రమ ఉచ్యతే. సూక్తం సోమోదేవతా అస్యేతి సౌమ్యం తచ్చతద్వ్రతం తస్య సౌమ్య వ్రతస్య సుష్ఠూచ్యత ఇతి సూక్తం.

'అగ్నయే కాణ్డర్షయే, సదసస్పతిం, అగ్నేనయ, ప్రవశ్శుక్రాయ,అచ్ఛాగిరః అగ్నేత్వ మస్మత్.అగ్నేత్వంపారయా ప్రకారవోమననాః ఇతి సూక్తమాగ్నేయ వ్రతస్య. ౧౦
తథాగ్నేయ వ్రతస్య.

'విశ్వేభ్యో దేవేభ్యః కాణ్డర్షభ్యః, సదసస్పతిం, ఆనోవిశ్వే, శన్నోదేవా, యే సవితుః, అగ్నేయాహి, ద్యౌఃపితః, విశ్వే దేవాశ్శృణుత' ఇతి సూక్తం వైశ్వదేవ వ్రతస్య. ౧౧
తథా సూక్తం వైశ్వదేవ వ్రతస్య.

బ్రహ్మణేకాణ్డర్షయే, సదసస్పతిం,బ్రహ్మజజ్ఞానం పితావిరాజాం బ్రహ్మదేవా న జనయత్, అన్తరస్మిన్, బ్రహ్మన్దేవాస్త్రయస్త్రింశత్, చతస్ర ఆశా ఇతి సూక్తం బ్రాహ్మ వ్రతస్య. ౧౨
తథా సూక్తం బ్రాహ్మ వ్రతస్య భవతి.

ఋతం చ సత్యంచ, దేవ వ్రతస్య, యస్మేగర్భే. తరత్సమన్దీ ఇతి ప్రాజాపత్యే. ౧౩
ఋతంచ సత్యంచ దేవకృతస్య యస్మేగర్భే తరత్సమందీతి ప్రాజాపత్య వ్రతే స్వాధ్యాయ సూక్తం భవతి.

పసోః పవిత్రమ్, పవస్వ విశ్వచర్షణే" తి సౌమ్యే. ౧౪
వసోః పవిత్రం పవస్వ విశ్వచర్షణేతి సౌమ్యవ్రతే.

జాతవేదస్తే త్యాగ్నేయే. ౧౫
జాతవేదస ఇత్యాగ్నేయ వ్రతే.

"విష్ణోర్నుకం. సహస్ర శీర్షా, త్వమగ్నేరుద్రో, ఆత్వాహార్షం ఇతి వైశ్వదేవే. ౧౬
విష్ణోర్నుకం. సహస్ర శీర్షా. ఆత్వాహార్షం త్వమగ్నే రుద్ర ఇతి వైశ్వదేవవ్రతే.

'ఏకాక్షరం త్వక్షరిత' ఇతి బ్రాహ్మే. ౧౭
ఏకాక్షర సూక్తం బ్రాహ్మవ్రతే భవతి.

తత్తద్వ్రత దైవత్యం స్వాధ్యాయసూక్తం తత్తత్కాణ్డం చాధీయాత. ౧౮

తస్య వ్రతస్య దైవత్యం ప్రాజాపత్యాది సూక్తం తత్తద్వ్రత దైవత్యం స్వాధ్యాయ సూక్తం పృశం చేతి తత్తత్కాణ్డ మితి ప్రాజాపత్యే ప్రథమ పంచమ ద్వితీయాని కాండాని. సౌమ్యేవ్రతే షష్ఠకాణ్డం ఆగ్నేయ వ్రతే సప్తమం కాండం. వైశ్వదేవవ్రతే తృతీయం కాండం, బ్రాహ్మవ్రతే చతుర్థం కాండమేవం తత్తత్కాండం చాధీయాత క్రమేణాధ్యయనం కారయాత.

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయయాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర
భాష్యే ద్వితీయ ప్రశ్నే దశమః ఖణ్డః

అథ ద్వితీయ ప్రశ్నే - ఏకాదశః ఖణ్డః

తథైవ ధాతాది వ్రత విసర్గం హుత్వా బ్రాహ్మవ్రతం విసృజ్య నవాన్యుపవీతాదీని పూర్వవద్ధత్వా తమద్భిరభ్యుక్ష్య దక్షిణే నివేశ్య ధాతాది పూర్వం 'శుక్రియాం మకాణ్డర్ష యే, సదసస్పతిం ప్రవర్గ్య దేవతాభ్యః కల్పయామి. సామ్రాజ్యాయ కల్పయామి మహావీరాయ కల్పయామి, పృథివ్యై కల్పయామి స్వాహా ఇత్యుత్తరే 'సోమాయ కల్పయామి, పితృభ్యః కల్పయామి, పితృభ్యో మంత్ర పితృభ్యః కల్పయామి, రుద్రాయ కల్పయామి, రుద్రాయ రుద్రహోత్రే కల్పయామి స్వాహా' ఇతి దక్షిణే చాహుతీరేతా హుత్వా "అగ్నే వ్రతపతే శుక్రియ వ్రతం బన్ధయామి" ఇతి శుక్రియవ్రతం షాణ్మాసికం త్రైమాసికంవా బధ్నీయాత్. ౮౯

యథా బ్రాహ్మ వ్రతం బధ్నాతి తథైవ శిష్యేణ ధాతాది వ్రతవిసర్గం వ్యాహృతి పర్యన్తం హుత్వా బ్రాహ్మవ్రతం విసృజ్య నవాన్యుపవీతాదీని పూర్వవద్ధత్వేత్యనేన సర్వత్ర వ్రత విసర్జనేషు పూర్వధృతానాం సూత్రదండాదీనామప్సు విసర్జన మన్యేషాం సూత్ర దండాదీనాం నవానాం ధారణం చ కర్తవ్యమ్. అగ్నేరుత్తరేభాగే దక్షిణేభాగే చాహుతీరేతా ఇమా హుత్వా శుక్రియ వ్రతం ధాతాదీ పూర్వం వ్యాహృతి పర్యన్తం హుత్వా షాణ్మాసికం త్రైమాసికం వా బధ్నీయాత్. ఇతి శుక్రియ వ్రతబన్ధకాలాదారభ్య షణ్మాసం త్రిమాసం వా వ్రతచరణకాల ఇత్యర్థః.

"చిత్స్థ పరిచితస్థ" ఇత్యాదినానువాకేన శిరోఽహతేన వాససా వేష్టయేత్. ౯౦

అనువాకేన శిరః అస్యమూర్ధానం ముఖసహిత మహతేన వాససా వస్త్రేణ వేష్టయేత్.

యథైన మహస్సూర్యో నాభితపేన్ముఖమస్య. ౯౧

యథైనం బ్రహ్మచారిణ మహః దివాసూర్యోనాభితపేత్. నసంపతతి. తథాస్య బ్రహ్మచారిణో ముఖం వాససా వేష్టయేత్.

తస్మాద్రేఫాయతి. ౯౨

యస్మాత్కారణాత్ సూర్యో రేఫాయతి హింసాఽయతీత్యస్మాత్కారణాన్ముఖం వస్త్రేణ వేష్టయేత్.

స్త్రీ శూద్రాభ్యా మనభిభాష్య శుక్రియ బ్రాహ్మణాఽరుణ నారాయణాద్యారణ్య కాణ్డ మధీయీత. ౯౩

స్త్రీ శూద్రాభ్యాం సహానభిభాష్య సంభాషణ మకృత్వా శుక్రియ బ్రాహ్మణారుణ నారాయణాద్యరణ్య కాండ మధీయీత.అధ్యాపయీత

ఇతి వ్రత పారాయణం విజ్ఞాయతే. ౯౪

అనేన ప్రకారేణ వ్రతస్య పారాయణ మవసానం వ్రత పారాయణం శుక్రియ వ్రతమితి విజ్ఞాయతే.

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజియే శ్రీ వైఖానస సూత్రభాష్యే
ద్వితీయ ప్రశ్నార్థ వివరణే ఏకాదశః ఖణ్డః.

అథ ద్వితీయ ప్రశ్నే - ద్వాదశః ఖణ్డః

ఆ షా ఢో పా క ర్మ

అథాషాఢోపాకర్మ కుర్యాత్. ౯౫

అథాషాఢే మాసే ఉపాకర్మ కుర్యాత్.

ఆపూర్వమాణపక్షే రిక్తాపర్వణీ వర్జయిత్వా బుధవారే తిథిం గృహ్ణాతి. ౯౬

ఆపూర్యమాణో వర్ధమానశ్చన్ద్రో యస్య తత్తస్మిన్నాపూర్యమాణ పక్షే రిక్తేతి చతుర్థీ నవమీ చతుర్దశీ తిథీనాం సంజ్ఞా, పర్వపూర్ణిమాఽమావాస్యాచ తేరిక్తా పర్వణీ వర్జయిత్వాఽన్యాసాంతిథీనాం మధ్యేయాబుధవారేఽన్యస్మిన్ శుభవారేవా భవేత్తాం తిథి ముపాకర్మార్థం గృహ్ణాతి.

తత్రాఘారం హుత్వాఽగ్నిం పరిస్తీర్య శిష్యం వాపయిత్వా స్నాతం పుణ్యాహం వాచయతి. ౯౭

తత్ర తిథౌ పూర్వాహ్నే పూర్వవదాఘారం హుత్వాగ్నిం పరిస్తీర్య శిష్యం నాపితేన వాపయిత్వా స్నాతం బ్రహ్మచారిణం పుణ్యాహం వాచయతి.

ప్రోక్షణైః ప్రోక్ష్యాగ్నిం ప్రదక్షిణం కారయిత్వా కూర్చం దదాతి. ౯౮

ప్రోక్షణైర్మన్త్రైః ప్రోక్ష్యాగ్నిం ప్రదక్షిణం కారయిత్వా రాష్ట్రభృదితి కూర్చం దదాతి.

ఆసయిత్వా దక్షిణే "శంనోదేవీరితి ప్రోక్ష్య ప్రధానాః పఞ్చాశదాహుతీ రాజ్య చరుభ్యా మక్షతధానాభ్యాం వా జుహోతి. ౯౯

స్వస్యదక్షిణే తమాసయిత్వా శన్న ఇతి ప్రోక్ష్య ప్రధానా ముఖ్యాః పంచాశత్సంఖ్యాకా ఆహుతీరాజ్యం చరుం చమిశ్రీకృత్య తాభ్యామాజ్య చరుభ్యాం వా అక్షతాస్సతండులాధానా శ్రేష్టయవాః తా సమేత్య తాభ్యా మక్షతధానాభ్యాంవా జుహోతి.

అగ్నయే, పృధివ్యై, ఋగ్వేదాయ, యజుర్వేదాయ. సామ వేదాయ, అథర్వణ వేదాయ, వాయవే, అన్తరిక్షాయ, దివసాయ, సూర్యాయ, దిగ్భ్యః, చంద్రమసే ఆధ్యాయాయ అనధ్యాయాయ, అధ్యాయ దేవతాయై. అనధ్యాయదేవతాయై శ్రద్ధాయై, మేధాయై, ధారణాయై, ఆచార్యాయ, ఛన్దసే ఋషిభ్యః. సప్తర్షిభ్యః, మునిభ్యః, గురుభ్యః, అహో రాత్రేభ్యః, అర్ధమాసేభ్యః, మాసేభ్యః, ఋతుభ్యః, సంవత్సరేభ్యః. పరివత్సరేభ్యః, ఇదావత్సరేభ్యః. ఇదువత్స రేభ్యః, వత్సరేభ్యః. బ్రహ్మణే, సావిత్ర్యై, ప్రజాపతయే, ఉశనసే, చ్యవనాయ. బృహస్పతయే, సోమాయ, అఙ్గిరసే, దర్భాయ, శఙ్ఖాయ, లిఖితాయ. స్థూలశిరసే. వైనతేయాయ శిఖినే. ఈశ్వరాయ, అధికృతాధి దేవతాభ్యః, సదసస్పతి మద్భుతం ప్రియమిన్ద్రస్య కామ్యం సనిం మేధామయా సిషం స్వాహా" ఇతి పూర్వవత్ప్రాజాపత్య వ్రతబన్ధం ధాతాది

వఞ్చవారుణం మూలహోమం స్విష్టాకారం చ హుత్వా హుత శేషం 'ఆదితిస్తే కక్ష్యం ఇతి భోజయిత్వా' యోగే యోగే తవస్తరం' ఇత్యాచమనం దదాతి. ౧౦౦

పూర్వవత్ప్రాజాపత్య వ్రతబన్ధ మాజ్యేన హుత్వా హుతశేషం భోజయిత్వా ప్రాశయిత్వాఽచమనం దద్యాత్.

అథ ప్రాఙ్ముఖ ముదఙ్ముఖం వా బ్రహ్మాఞ్జలింకారయిత్వాదక్షిణ మధ్యాసీనం వేడాన్వేదౌ వేదం వా సూత్ర సహిత మధ్యాప యతి. ౧౦౧

అథ ప్రాఙ్ముఖ ముదఙ్ముఖం వా బ్రహ్మచారిణం బ్రాహ్మమాసన మాస యిత్వా బ్రహ్మణేఽంజలిః। బ్రహ్మాంజలిః తం బ్రహ్మాంజలిం కారయిత్వాస్వస్య దక్షిణభాగ మధ్యాసీనం అధిశీజ్స్థాసాం కర్మేతి ద్వితీయా, స్వస; దక్షిణే భాగే సమాసీనం ముకుళిత హస్తం శిష్యం వేదాన్ఋగ్యజుస్సామముఖ్యాన్ వేదావృగ్యజుషీ వేదమృగ్వేదం వా స్వసూత్రం యద్వేద మూలం తద్వేద పూర్వం స్వ సూత్రేణ సహిత మన్వితం సూత్రసహిత మపివా స్వశాఖా మధ్యాపయతి. అధ్యయనం కారయతి.

అన్తరాప్యేవ మధ్యాపయితు కామోహుత్వాఽధ్యాపయేత్. ౧౦౨

అన్తరాప్యుపనయన మాసాషాఢమాసయోర్మధ్యేపి అధ్యాపనం కార యితుం కామయత ఇతి అధ్యాపయితు కామ అచార్యః ఏవ మనేన ప్రకారేణ హుత్వా తత్తద్వేదా దౌ త్రీనేకం వా అనువాక మధ్యాపయేత్.

అర్ధపఞ్చమానర్ధ షష్ఠాన్వామాసా నధ్యాయానుపా కుర్వీత. ౧౦౩

తదారభ్య అర్థం మాసస్యార్థం పంచమం మాసం యేషాంతా నర్ధ పంచమాన్మాసాన్ అర్థం షష్ఠం మాసం ఏషాంతా నర్ధ షష్ఠాన్వా మాసాన్ అర్థాధిక పంచమాసా నర్థాధిక షణ్మాసాన్వాఽన్యాయాన్ వేదానుపాకుర్వీత. వేదోపకరణ కాలాదారభ్య అర్థపంచమా నర్ధ షష్ఠాన్వా మాసాన్ తూష్ణీం

స్థిత్వాఽగామి పౌషే మాఘే వా మాసే ఉపాకర్మోక్త తిథిషు గ్రామాద్బహిర్జలసమీపే ఉపాకర్మవద్ధోమం వ్రత విసర్గం చ హుత్వాఽధ్యాయాన్ విసృజేత్. తద్ధర్మే వక్ష్యతి.

అత ఊర్ధ్వం శుక్లేషు, ౧౦౪

అత ఊర్ధ్వం వేద విసర్జనాదూర్ధ్వం శుక్లేషు శుక్లపక్షేషు తిథిషు యావతోఽనధ్యయన కాలాన్ ధర్మే వక్ష్యతి. తావతో విహాయాన్యాసు తిథిషు వేద మధ్యాపయేత్.

కామం తు వేదాఙ్గాని. ౧౦౫

కామం యథేష్టం శుక్లేషు కృష్ణేషు అనధ్యాయేషు వా వేదాంగాని శిక్షాదీన్యధ్యాపయేత్.

ఇతి వేదోపాకరణమ్. ౧౦౬

ఇత్యేతద్వేదోపాకరణమ్.

శ్రావణోపాకర్మ

అథ శ్రావణే పౌర్ణమాస్యా మగ్నిం పరిస్తీర్య శిష్యం వాపయిత్వా స్నాతం పుణ్యాహం వాచయతి. ౧౦౭

అథానన్తరం శ్రావణేమాసే పౌర్ణమాస్యాం పూర్వవదాఘారం హుత్వా అగ్నిం పరిస్తీర్య శిష్యం వాపయిత్వా.

పూర్వవద్వ్రతబన్ధం ధాతాది పఞ్చ వారుణం మూలహోమం స్విష్టాకారం చ జుహోతి. ౧౦౮

పూర్వవత్ప్రాజాపత్య వ్రతబన్ధం ధాతాది పంచవారుణంమూలహోమం స్విష్టాకారాంతం జుహోతి.

అధ్యయన పారాయణాయేతి శ్రావణమ్. ౧౦౯

తస్మిన్నగ్నావేవ సావిత్ర్యా పాలాశాది సహస్ర సమిధో జుహోతి. ఇదం శ్రావణం కర్మాధ్యయన పారాయణాయ వేదాధ్యయనపరిపూరణాయ భవతీతి విజ్ఞాయతే. తత్తస్మాత్కారణా దేవం శ్రావణం కర్తవ్యం.

తథైవ నైష్ఠికో యావజ్జీవమాశ్రమధర్మాణ్యనుతిష్ఠేత. ౧౧౦

బ్రహ్మచర్యే నిష్ఠాతాత్పర్య మస్యేతి నైష్ఠికస్సదా బ్రహ్మచారీయావజ్జీవం యావత్ప్రాణావసానం తావత్కాల మాశ్రమస్య నైష్ఠికస్యయానిధర్మే వక్ష్యమాణాని ధర్మాణి తాన్యాశ్రమ ధర్మాణ్యను తిష్ఠేత.

ఉపాకుర్వాణో వేద మధీత్యస్నాయాదితి విజ్ఞాయతే. ౧౧౧

ఉపాకర్మ కుర్వాణః ప్రియమాణో బ్రహ్మచారీ వేదం సాంగమధీత్య స్నాయాత్స్నాతకో భవేదితి విజ్ఞాయతే.

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయయాజీయే వైఖానస
సూత్రభాష్యే ద్వితీయ ప్రశ్నే ద్వాదశః ఖణ్డః.

అథ ద్వితీయ ప్రశ్నే - త్రయోదశః ఖణ్డః

సమావర్తనమ్

అథ సమావర్తనం వ్యాఖ్యాస్యామః. ౧౧౨

అథ సమ్యగా వర్తత ఇతి సమావర్తనం వ్యాఖ్యాస్యామః వక్ష్యామః

ఉదగయన ఆపూర్యమాణ పక్షే తిష్యోత్తరేషు చిత్రా విశాఖయోర్హస్త రోహిణ్యోర్మృగశిరసి వా నక్షత్రేయత్రాపస్తత్రాగారే గోష్ఠేవాఽఘారం హుత్వాఽగ్నిం పరిస్తీర్య తథైవ ధాతాది వ్రత విసర్గం హుత్వా 'వయస్సుపర్ణాః' ఇతి వస్త్రావకుణ్ఠనం మోచయిత్వా శుక్రియ వ్రతం విసర్జయతి. ౧౧౩

ఉదగయతి రవిర్గచ్ఛతీత్యుదగయనం తస్మిన్నుత్తరాయణే పౌషాది షణ్మాసేష్వే కస్మిన్ మాసే ఆపూర్యమాణపక్షే శుక్లపక్షే రిక్తాపర్వ వర్జితే తిథౌ శుభవారేతిష్యః పుష్యః ఉత్తరాత్రయంతేషు తిష్యోత్తరేషునక్షత్రేషువాచిత్రా విశాఖయోర్వా హస్త రోహిణ్యోర్వా మృగశిరసివానక్షత్రే యత్ర యస్మిన్దేశే స్వగ్రామ సమీపే ఆపః నద్యాది జలాని తిష్ఠన్తి తత్ర తత్తీరే అగారే స్వస్య గృహేవా గోష్ఠే గోశాలాయాం వా ఆఘారం హుత్వాగ్నిం పరిస్తీర్య యథా శుక్రియ వ్రతం బధ్నాతి తథా ధాతాది వ్రత విసర్గం హుత్వావస్త్రావకుంఠనం వస్త్రవేష్టనం మోచయిత్వా పరిత్యజ్య శుక్రియ వ్రతం విసృజేత్.

ఇమగ్గ్‌ం స్తోమం, త్ర్యాయుషం జమదగ్నేః "ఇతి ప్రధానం పఞ్చవారుణం మూలహోమాన్తం హుత్వా" ఉద్వయంతమసః ఉదుత్యం 'ఇత్యేతాభ్యామాదిత్య ముపస్థాయ' ఉదుత్తమం "ఇత్యుత్తరీయం" 'అభావయం' ఇతి సూత్ర దణ్డాదీన్యప్సు విసృజ్య 'శివోనామాసి' ఇతి క్షురముపలేన కర్షయిత్వా సాక్షతై రాథావైః "శివానః" ఇతి శిరోఽఞ్జయిత్వా గోదానం,

అపఉన్దన్తు, ఓషధేత్రాయస్వ, యత్షురేణ 'ఇతి చతుర్దిశం యేనావపత్' ఇతి సర్వతో నఖాన్తం వపతి. ౧౧౪

ప్రధాన మాహుతిం హుత్వాఽదిత్య ముపస్థాయ ఉత్తరీయం వస్త్రం సూత్రాందీన్ యజ్ఞోపవీత మేఖలాజిన దండాదీని పూర్వధృతాన్యప్సు విసృజతి. క్షురం కేశఖండన శస్త్రం ఉపలేన పాషాణేన కర్షయిత్వా తీక్ష్ణీకృత్య అక్షతైస్సహవర్తన్త ఇతి సాక్షతైరాధాపైర్జలైః శిరస్తస్య మస్తక మంజయిత్వా సంసిచ్య చతుర్దిశం ప్రాగాదిచతుర్దిక్షుసర్వతః శిఖాభ్రూవర్జంనఖాన్తమాపాదమస్తకం వపతి. మంత్రవ ద్వపనం కరోతి. తత ఏనం నాపితేన వాపయతి.

శరావేసానడుహశకృతి కేశాదీన్యాదాయ 'ఇదమహమముష్య ఇత్యుదుమ్బర దర్భయోర్మూలే గోష్ఠేవా గూహయేత్. ౧౧౫

శరావే మృణ్మయే అనడుహః సౌరభేయస్య శకృత్కరీషంతేన సహ వర్తత ఇతి తస్మిన్ సానడుహ శకృతి కేశాదీనితి. కేశ రోమ నఖాగ్రాణ్యాదాయ సంగృహ్య ఉదుమ్బర దర్భయోరన్యతరస్యమూలేవా గోష్ఠేగోవాసస్థానేవా గూహయేత్ నిక్షిపేత్.

అన్నాద్యాయవ్యూహధ్వం ఇతి దన్తధావన మౌదుమ్బరేణ కాష్ఠేన కరోతి. ౧౧౬

దన్తానాం ధావనం శోధనం దంతధావన మౌదుమ్బరేణ కాష్ఠేనకరోతి. దారుణా చతురంగులాయామేన కనిష్ఠాంగుల పరిణాహేన కాష్ఠేన కరోతి.

శీతోష్ణాభిరద్భిః "ఆపోహిష్ఠ" ఇత్యాదిభి ఋగ్భిస్తిసృభి స్స్నాపయిత్వా హిరణ్య పవమానాభ్యాం ప్రోక్షయతి. ౧౧౭

శీతాః స్వాభావికాః ఆపః ఉష్ణా అగ్నితప్తాః తా ఉభయా యథాశరీరహితం తథా మిశ్రీకృత్యతాభిశ్శీతోష్ణాభిరద్భిః స్నాపయిత్వాఽభిషేచయిత్వా కరకజలైః ప్రోక్షయతీతి యత్తదేవ స్నాతకం కర్మేతి విజ్ఞాయతే.

పూర్వం తథా ప్రధానాన్హుత్వా పురోదయాదిత్యస్య బ్రాహ్మ వ్రతం విసృజ్య శుక్రియ వ్రతస్య గ్రహణ విసర్గా విత్యేకే. ౧౧౮

యథాపూర్వ మిమం స్తోమమితి ప్రధానాహుతిః. తథా తాం ప్రధానాం హుత్వా పురాపూర్వ ముదయాదిత్యస్యోదయకాలాత్ప్రాగ్బ్రాహ్మవ్రతం పూర్వబద్ధం విసృజ్య తదానీమేవ పూర్వవత్ శుక్రియ వ్రతస్య గ్రహణంబన్ధో విసర్గో విసర్జనం తౌ గ్రహణ విసర్గౌ కుర్యాత్. తాం న షాణ్మాసికం త్రైమాసికం వేత్యేకే వదన్తి.

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయ యాజియే శ్రీ వైఖానస సూత్రభాష్యే ద్వితీయ ప్రశ్నే త్రయోదశః ఖణ్డః

అథ ద్వితీయ ప్రశ్నే – చతుర్దశః ఖణ్డః

దివి శ్రయస్వ–ఇత్యహతే వాససీ గన్ధాభరణాదీని చ ప్రోక్ష్య నమో గ్రహాయ ఇతి గన్ధం గృహీత్వాప్రాచీనమఞ్జలింకృత్వా "అప్సరస్సు" ఇతి గాత్రాణ్యనులేపయేత్. ౧౧౯

అహతే నూతనే వాససీ. గంధోమలయజః, ఆభరణాని కుండలమణిహారాంగులీయకాదీని చ ఆది శబ్దేవ పుష్పాంజన దర్పణదండ ఛత్రోపానన్మేఖలోపవీతాజిన వాహన మధుపర్కాదీని సంగృహ్యన్తే. తాన్యహతే వాససీ గంధాభరణాదీని చ ప్రోక్ష్య గంధం గృహీత్వా ప్రాచీనం ప్రాంచమంజలిం దేవేభ్యో ముకులిత హస్తం కృత్వా గాత్రాణి లలాటాద్యంగాన్యనులేపయేత్. క్రమేణ లేపనం కారయేత్.

"తేజోవత్స్వైవ" ఇతి వస్త్రం పరిధాయ" సోమస్యతనూరసి" ఇత్యుత్తరీయం గృహ్ణాతి. ౧౨౦

వస్త్రం పరిధాయోత్తరీయం గృహ్ణాతి.

పూర్వవన్మేఖలాదీన్యాదదీత. ౧౨౧

పూర్వవదుపనయనోక్తవన్మేఖలాదీనా దదీత గృహీత్వా ధారయేత్.

ఆభరణ కుణ్డల మణీన్బదరేణ సువర్ణేన వా కృతానాచ్ఛాద్య దర్భేణ బధ్నీయాత్. ౧-౨౨

అభరణ మంగులీయకం కుండలం కర్ణవేష్టనం మణిర్మాణిక్యము క్తాదామాదిః తానాభరణ కుండల మణీన్ బదరేణ బదరఫలైర్వా సువర్ణేన వా నిష్పాధనికయోర్విషయమిదమ్. తేనబదరేణ సువర్ణేన వా కృతాన్‌తత్రధా కృత్యారచితాన్ అచ్ఛాద్య పర్ణేన ప్రచ్ఛాద్య దర్భేణాసజ్జ్య బధ్నీయాత్.

ఇతి శ్రీ నృసింహవాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్రభాష్యే
ద్వితీయ ప్రశ్నే చతుర్దశః ఖణ్డః

అథ ద్వితీయ ప్రశ్నే - పంచదశః ఖణ్డః

తదగ్నావుపరి ధారయన్ 'ఆయుష్యం వర్చస్యగ్ం. ఉచ్చైర్వాది శునమహగ్ం. ప్రియం మా. ఇయ మోషధి' ఇతి పఞ్చభిర్జుహుయాత్. ౧-౨౩

తదగ్నావుపర్యూర్ధ్వభాగే ధారయన్ వామేన పాణినా గృహ్ణన్ తదగ్నౌ గ్రథితాభరణో పరిస్రావయన్ పంచభిర్మంత్రైర్జుహుయాత్.

'సమ్రాజం చ విరాజం చ' ఇతి ఉదకపాత్రే పరిప్లావ్య' ఋతుభిరిష్ట్వార్తవైః 'ఇయమోషధి' ఇతి తాభ్యాం కుణ్డలాభ్యాం దక్షిణాది కర్ణయోరలం కరోతి. ౧-౨౪

ఉదకపాత్రేఽస్యస్మిన్ జలపాత్రే పరిప్లావ్య ప్రక్షాళ్యతాభ్యాం కుండలాభ్యాం దక్షిణాది కర్ణయోరలం కరోతి.

'శుభికే' ఇతి మణినాకణ్ఠ మాముచ్య' ఇదం బ్రహ్మ పునీమహే ఇత్యఙ్గులీయకం గృహీత్వా బ్రహ్మపునాత్విత్యంగుళ్యాం నిక్షిప్య. 'యదాఞ్జనం' ఇతి దక్షిణం చక్షుః 'యన్మేమన' ఇతి వామంచాఽఞ్జనేనాఽఞ్జయిత్వా" ఇమాస్సుమనసః. ఇతి స్రజమాదాయ "దేవస్యత్వా" ఇత్యాదర్శన మవేక్షేత. ౧-౨౫

మణినా మణిహారేణ తదలాభేయేన కేన ముక్తాదినా మణినావా కంఠమాముచ్య అసజ్య కంఠే ఆబద్ధ్య ఇదం బ్రహ్మ పునీమహ ఇతి అంగుళీయకం గృహిత్వా బ్రహ్మపునాత్వితి ధారయేత్. దక్షిణం చక్షుర్నేత్రం వామం చక్షుశ్చాంజనేన కజ్జలేనాంజయిత్వా స్రజం పుష్పమాలికా మాదాయ ధారయేత్. ఆదర్శనం దర్పణ మాదాయా వేక్షేత స్వస్వరూపమభివీక్షయేత్.

తేనైవ వైణవం దణ్డ ముపాజం గృహ్ణీయాత్. ౧-౨౬

తేనైవ దేవస్యత్వేతి మంత్రేణ వేణుసంబంధి వైణవం దండం గృహ్ణీయాత్.

ఇన్ద్రస్య వజ్రో ఽసి ఇతి "వేగవేజం" ఇతి త్రిరున్మార్ష్టి. ౧-౨౭

త్రిః కృత్వ ఉన్మార్ష్టి. మూలాదగ్రం పరిమృశతి.

'ఉపానహా" ఇత్యుపానహా వారుహ్య 'ప్రజాపతే శ్శరణం. భువగపునాతు" ఇతి ద్వాభ్యాం ఛత్రం గృహ్ణీయాత్. ౧-౨౮

ఉపానహౌ పాదత్రాణౌ వారుహ్య పద్భ్యా మారుహ్య ఛత్రమాతపత్రం గృహ్ణీయాత్.

యో మే దణ్డః 'ఇతి పునర్దణ్డం ప్రమాదే సత్యాహరేత్. ౧-౨౯

పునర్దణ్డమితి పూర్వదండస్య ప్రమాదే భగ్నాదినా నష్టేసతి పునరన్యద్దండమే తన్మంత్రేణ హరేత్. గృహ్ణీయాత్.

తతో వాహనం పూజయిత్వా 'ప్రతిష్ఠేస్థోదేవతానాం' ఇత్యభిమృశ్య రథంతరమసి "ఇతి రథం' అశ్వోఽసి హయోఽసి "ఇత్యశ్వం" ఇన్ద్రస్యత్వా వజ్రేణ ఇతి హస్తినంవా ఆరుహ్యావతరేత్. ౧౩౦

తతస్తదనన్తరం వహతీతి వహనం రథాదికం యానం పూజయిత్వా వస్త్రాదివాలంకృత్యాభిమృశ్య రథం శకటాభ్యాం కృత. మశ్వం వాజినం హస్తినం గజం వా ఆరుహ్య ఉత్తరాభిముఖః కతిచిత్పదాని గత్వాఽవతరేత్.

అభ్యాగత ముత్తమం కన్యాప్రదః 'సగ్గం ప్రవన్తు" ఇతి నిరీక్ష్య 'యశోఽసి' ఇత్యావసథే విష్టరం కూర్చం పాద్య మర్ఘ్యమాచమనీయం మధుపర్కం చ సంకల్పయతి, ౧౩౧

యానాదవరుహ్య గృహం ప్రత్యభ్యాగత మాగచ్ఛన్త ముత్తమం శ్రేష్ఠం స్నాతకం కన్యా ప్రదీయతేఽనేనేతి కన్యాప్రదః శ్వశురః సంప్రవన్త్వితి నిరీక్ష్య దృష్ట్వా అవసథే గృహే విష్టరం కుశాద్యాసనం కూర్చం పాద్యం పాదప్రక్షాళనార్థం జలం అర్ఘ్యం సాక్షతదర్భంతోయమాచమనీయ మాచమనార్థం వారి మధుపర్కం మధునాజలేన వా క్షీరాజ్య దధ్నాం వర్కం సమ్మేలనం మధుపర్కమే తద్ధర్మే వక్ష్యతి చ స్వముచ్చయే. సంకల్పయతి. సమ్యగేవం పరికల్పయతి.

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే
ద్వితీయ ప్రశ్నే పంచదశః ఖణ్డః

అథ ద్వితీయ ప్రశ్నే షోడశః ఖణ్డః

తత్రోపవేశ్య 'రాష్ట్రభృదసి" ఇతి కూర్చం దత్వా "అపః పాదౌ" ఇతి పాదౌ సవ్యాది ప్రక్షాళయతి. ౧౩౨

తత్రాసన ఉపవేశ్యతం ప్రాఙ్ముఖమాసయిత్వా కూర్చందత్వా పాదౌ స్నాతకస్యైవ సవ్యాది వామాన్తం ప్రక్షాళయతి.

సధౌతపాదో 'విరాజ' ఇతి స్వహస్తేన తద్ధస్తం పరిమృశ్యతే నాత్మనో హృదయ మభిమృశతి. ౧౩౩

స్నాతకః ధౌతౌ ప్రక్షాళితౌ పాదౌ యస్య సధౌతపాదః స్వస్యహస్తేన స్వస్యపాణినా తస్య కన్యా ప్రదస్యహస్తః పాణిస్తం తద్ధస్తం పరిమృశ్య సంస్పృశ్య తేన మంత్రేణాత్మనః స్వస్య హృదయమభిమృశతి.

తతో 'మయితేజ' ఇత్యర్ఘ్యమాచమనీయం చాఽదదీత. ౧౩౪

తతస్తదనంతరం కన్యాప్రదేన దత్తమర్ఘ మాచమనీయం చాదదీత గృహ్ణీయాత్ మయితేజ ఇతి మంత్రావృత్తిః ఉభయోర్యుగపదసంభవాత్.

'అమాగన్యశసా" ఇతి మధుపర్కం దద్యాత్. ౧౩౫

మధుపర్కం స్నాతకాయ దద్యాత్.

'దేవస్యత్వా" ఇతి ప్రతిగృహ్య 'యన్మధునోమధవ్యం" ఇతి ప్రాశ్నీయాత్. ౧౩౬

ప్రతిగృహ్యప్రాశ్నీయాద్భక్షయేత్.

'యోగే యోగే తవస్తరం' ఇత్యాచమ్యా చామేత్. అమృతాపిధానమసి' ఇతి ధేనుంబద్ధ్వా "గౌర్ధేనుః" ఇతి తృణ ముష్టిం ప్రదాయ "గౌరస్యపహతా' ఇతి సంస్పృశ్య 'తత్సుభూతం ఇతి విసర్జయతి. ౧౩౭

ఆచమ్యాచమేత్. అచమనం కృత్వా పునరాచమనం కుర్యాత్. ధేనుం సవత్సాంగాం బద్ధ్వాఽగ్రతోఽవస్థాప్య తృణానాం దూర్వాదీనాం ముష్టిః గ్రాసస్తాం తృణముష్టిం ధేనవే ప్రదాయదత్వాసంస్పృశ్య ధేనుమభిమృశ్య విసర్జయతి, మోచయతి. తామాచార్యో గృహ్ణీయాత్.

'విరాజ" ఇతి పాద్యదానం 'అమాగన్యశసా' ఇత్యాచమనం "అమృతోపస్తరణమసి' ఇతి మధుపర్కదానం 'పృథివీ" ఇతి తస్యాన్న సంకల్పనం 'అమృతాపిధానమసి' యితి ముఖవాసదాన మితి విశేష యిత్యేకే. ౧౩౮

పాద్యదాన మాచమనం మధుపర్కదానం తస్యస్నాతకస్య అన్నస్య భోజనస్య సంకల్పనం దానమన్న సంకల్పనం ముఖవాస సకర్పూర తాంబూలస్తస్య దానం ముఖవాసదాన మితి విశేషః అన్యత్సమాన మిత్యేకే వదన్తి.

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయ యాజీయే వైఖానస సూత్రభాష్యే
ద్వితీయ ప్రశ్నే షోడశః ఖణ్డః

అథ ద్వితీయ ప్రశ్నే సప్తదశ ఖణ్డః

"ద్యౌస్త్వా దదాతు" ఇతి బ్రాహ్మణాన్భోజయిత్వా 'ఇన్ద్రాగ్నీ మేవర్చః" ఇత్యేషాం ప్రణామం కుర్యాత్. ౧౩౯

బ్రాహ్మణాన్ స్నాతకవ్రతాంగ మష్టభ్యో హీనాన్ భోజయిత్వా ... వతామేషా మేతేషాం ప్రణామం నమస్కారం కుర్యాత్.

పుణ్యాహం వాచయిత్వాఽజ్యేన వ్యాహృతీర్హుత్వా బాన్ధవై స్సహధామభుజ్జీత. ౧౪౦

పుణ్యాహం వాచయిత్వా స్నాతకవ్రతాంగహోమం కరిష్యసంకల్ప్య అగ్నిం పరిషిచ్యాజ్యేన వ్యాహృతీర్హుత్వా పునః పరిషిచ్యాగ్ని మాదిత్యం పూర్వవదుపతిష్ఠేత. ఏవమాపాణిగ్రహణాన్నిత్యం సాయం ప్రాతర్హోతవ్యం. బాంధవైః జ్ఞాతిభిః స్వజాతీయైర్వా సహైక పంక్త్యుపవిష్టై స్సహస్నాతకో ధామమాంస మన్నేన సహ భుంజీత ప్రాశ్నయాత్.

మధుధామ్నోశ్చోదనాయాం తోయపిష్టౌ ప్రతినిధీగృహ్ణీయాత్ ౧౪౧

మధుక్షౌద్రం ధామమాంసం తయోర్మధుధామ్నో శ్చోద్యతే వక్ష్యత ఇతి చోదనా తస్యాం చోదనాయాం సత్యాం యత్రయత్ర మధునా ధామ్నా వా సహకర్తవ్యమితి వివక్షితం భవతి. తత్ర తత్ర తోయముదకం పిష్టమపూపాదికం పైష్టికం తే తోయపిష్టౌ ప్రతినిధీ యేతే క్షిప్యేత ఇతి ప్రతినిధీ గృహ్ణీయాత్.

యస్మాత్ "ఆపోవై సర్వాదేవతా స్సర్వార్థ సాధకా" ఇతి వేద్యర్థం సంభారార్థం పృథివీ వనస్పతయఃపశ్వర్థమోషధయ ఇతి వేదాను శాసనం భవతి. ౧౪౨

యస్మాత్కారణాత్ ఆపోవై సర్వాదేవతాః సర్వార్థసాధకా ఇతి శ్రుతేః ఆపయేర మధునః ప్రతినిధిర్భవతి యత్రోక్త వేదేఽసంభవే తత్రవేద్యర్థం భూమిః పృథివీ ప్రతినిధిర్భవతి. యత్రోక్త సంభారా సంభవే తత్ర తత్సంభారార్థం వనస్పతయః అశ్వత్థౌదుమ్బరాదయః ప్రతినిధయో భవంతి. యత్రోక్త పశుధా మాప్యభావే ప్రతిషేధే వా తత్రపశ్వర్థమోషధయఃవ్రీహ్యాదయః తద్వికారాః పైష్టికాః ప్రతినిధయో భవంతీతి వేదానా మనుశాసతీ శిక్షతీతి. వేదాను శాసనం భవతి. తస్మాద్ధామ పైష్టిక సహిత మోదనం బాంధవైస్సహ భుంజీత.

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయయాజీయే వైఖానస సూత్రభాష్యే ద్వితీయ ప్రశ్నే సప్తదశః ఖణ్డః.

అథ ద్వితీయ ప్రశ్నే అష్టాదశః ఖణ్డః

ప్రాణాగ్ని హోత్రః

అథ ప్రాణాగ్నిహోత్ర విధానమ్. ౧౪౩

ప్రాణార్థ మగ్నిహోత్రం తస్య విధానం విధిః ప్రాణాగ్ని హోత్ర విధాన మారభ్యతే.

స్వయం జ్యోతిరాత్మా యజమానో బుద్ధిః పత్నీ హృదయ పుణ్డరీకం వేదీ రోమాణి దర్భాః ప్రాణోగార్హపత్యోఽపాన ఆహవనీయోవ్యానోఽన్వాహార్య ఉదానస్సభ్య స్సమాన ఆవసథ్య ఇతి పఞ్చాగ్నయో భవన్తి జిహ్వాదీన్ద్రియాణి యజ్ఞపాత్రాణి రసాదయో విషయా హవీంష్యస్యఫలమో మర్థావాప్తిః తదేవ మేతాధ్వర్యురాత్మయజ్ఞం సంకల్ప్య అమృతోపస్తరణమసి' ఇత్యన్నం ప్రోక్ష్య అన్నసూక్తే నాభిమృశ్య 'ఊర్జస్కరం" ఇత్యాధావం పీత్వాఽఙ్గుష్ఠాఽనామికా మధ్యమైరాదాయాన్నం ప్రాణాయస్వాహా. అపానాయస్వాహా, వ్యానాయస్వాహా, ఉదానాయస్వాహా, సమానాయస్వాహా,

ఇతి పఞ్చాహుతీః పాత్రం స్పృశన్నేవహుత్వా ఊర్జస్కరం
ఇతి పునశ్చాధావం పీత్వాఽశ్నీయాత్. ౧౪౪

తదృధేత్యత ఆహ. స్వయం జ్యోతిః స్వయం ప్రకాశః ఆత్మా పరమాత్మా యజమానః యష్టాభవతి. బుద్ధిః ధీరేవపత్నీ యజ్ఞపత్నీ హృదయంచ తత్పుండరీక మబ్జం హృదయ పుండరీకం వేదిః అన్తర్వేదిః స్యాత్. రోమాణి కేశాది లోమాది దర్భాః పరిస్తరణాదయో భవంతి ప్రాణోనామ హృదిస్థో వాయుః. స ఏవ గార్హపత్యోఽగ్నిర్భవతి. అపానో గుదస్థితో వాయుః స ఏవాహవనీయోఽగ్నిర్భవతి. వ్యానసర్వ శరీరస్థో వాయుస్స ఏవాన్వాహార్యాగ్నిర్భవతి. ఉదానః కంఠ దేశస్థో వాయుస్స ఏవ సభ్యోఽగ్నిర్భవతి. సమానో నాభి సంస్థితో వాయుస్స ఏవావసథ్యోఽగ్నిర్భవతి. అనేన ప్రకారేణ ప్రాణాదయ ఏవ పంచాగ్నయో భవన్తి. జిహ్వారసనా ఆదిర్యేషాం ఘ్రాణ చక్షుః శ్రోత్రత్వఙ్మనసామిన్ద్రియాణాం తాని జిహ్వాదీంద్రియాణి యజ్ఞపాత్రాణి స్రువాదయో భవన్తి. రసాః క్షారలవణకటుతిక్తామ్లమధురాఃఆదయో యేషాంతే రసాదయో విషయాః ఓదనాదయో హవీంషి హోమ్యానిభవన్తి. అస్య ప్రాణాగ్ని హోత్రస్య ఫలం ప్రయోజనం ఓం ఇత్యోంకారస్యపరబ్రహ్మ స్వరూపిణః ప్రణవస్య అక్షస్య ఇదమస్య వాచకమితి విజ్ఞానస్య అవాప్తిః ప్రాప్తిః ఓం అర్థావాప్తిర్భవతి. తత్తస్మాత్కారణాత్ ఏవ మనేన ప్రకారేణైకోధ్వర్యుః ఋత్విగస్యాస్తీత్యేకాధ్వర్యురాత్మానం యజతీత్యాత్మయజ్ఞం ప్రాణాగ్ని హోత్రం హోష్య ఇతి సంకల్ప్య అన్నం ప్రోక్ష్యాభిమృశ్యాపః పీత్వాంగుష్ఠానామికా మధ్య మై రంగులిభి రక్ష మాత్ర మన్న మాదాయ పంచాహుతీః పాత్రం భోజిన భాజనం వామపాణినా స్పృశన్ స్పర్శన కుర్వన్నేవాస్య మస్పృశన్ హుత్వా ఊర్జస్కరమితి పునశ్చాధావం పీత్వా యథాకామ మశ్నీయాత్.

ఆచమ్యాపో గృహీత్వా దిత్యాభిముఖం "ఓం ప్రాణానాప్యాయస్వ ఇత్యుదర మభిమృశేత్. ౧౪౫

భుక్త్వాఽచమ్యాచమనం కృత్వా దక్షిణేన పాణినాఽపో గృహీత్వాఽదిత్యాభిముఖం వీక్ష్య విక్షిప్యోదరం కుక్షి మభిమృశేత్.

దక్షిణేన కరాఙ్గుష్ఠాగ్రేణ 'అణోరణీయాన్' ఇతి దక్షిణ పాదాఙ్గుష్ఠే జలం సంస్రావయేత్. ౧౪౬

పునర్జలం గృహీత్వా దక్షిణేన కరాంగుష్ఠాగ్రేణదక్షిణపాదాంగుష్ఠేఽనుస్రావయేత్. అపివాఽపో గృహీత్వా ఽ దిత్యాభిముఖం యథాస్యాత్తథా తిష్ఠన్నుదరమభిమృశ్యాంగుష్ఠాగ్రేణ సంస్రావయేత్.

ఏవం సాయం ప్రాతః ప్రాణాగ్నిహోత్రం యజేత. ౧౪౭

ఏవం నిత్యం సాయం ప్రాతః ప్రాణాగ్నిహోత్రం యజేత హూయేత.

ఆత్మయాజినా మిదమిజ్య మగ్నిహోత్రం యావజ్జీవకమితి బ్రహ్మవాదినో వదన్తి. ౧౪౮

ఆత్మానం యష్టుం శీలం యేషాం తేషాం ఆత్మయాజినా మిదమేతదృష్ట మార్హమిజ్యం యజ్ఞ మగ్నిహోత్రం యావజ్జీవం యావదాయురవధి తావత్కాలం యస్య తద్యావజ్జీవకమితి బ్రహ్మవేదార్థం వక్తుం శీలం యేషాంతే బ్రహ్మ వాదినః ఋషయో వదన్తి.

తదేవం భుక్త్వా గచ్ఛన్తం 'అనృణో బ్రహ్మపదమభ్యేతి ఇతి సామపూర్వం మాతా పితా గురుర్వా పైతృకాదిక మృణ త్రయం జాయమానస్య బ్రాహ్మణస్య సహజాత మిత్యుక్త్వా వారయేదితి విజ్ఞాయతే (విఖనాః ప్రాహ) ౧౪౯

తత్తస్మాత్కారణాదేవ మనేన ప్రకారేణ బాంధవైస్సహభుక్త్వా గచ్ఛన్తం తీర్థ యాత్రార్థం ప్రవజంతం స్నాతక మృణత్రయాన్ముక్తోఽనృణో ద్విజః బ్రహ్మపదం పరబ్రహ్మ స్వరూపి పదం స్థాన మధ్యేత్యభి గచ్ఛతి. యః క్రమేణ గర్భాధానాది సంస్కారైస్సంస్కృతో బ్రహ్మచారీ భూత్వా వేదవ్రతాన్యాచరన్ దారాన్ సంగృహ్య పుత్రవాన్ సోమయాజీ భవతి. సోఽనృణో బ్రహ్మపద మభ్యేతి నాన్యధేతి సమాసాంత వచనమ్. పూర్వం

[శ్రీ వైఖానస ఘారం ౧౩]

యస్మిన్ సామవచన పూర్వం ప్రియవచన పూర్వకం యథాస్యాత్తథా మాతా తస్య పితా గురుర్వా పైతృకాదిక మితి పైతృకమృణ మనపత్యత్వ మార్షమ బ్రహ్మచర్యం దైవిక మయజన మేతత్పైతృకాదిక మృణత్రయం జాయమానస్య బ్రాహ్మణస్య సహజాతం తస్మాదేత దృణత్రయం క్రమేణాపా కృత్యానృణో భవేత్యుక్త్వా గచ్ఛన్తంస్నాతకం దార సంగ్రహణార్థం వార యేత్. రున్ధేత్. వీప్సా పరిసమాప్త్యా జాయమానో వై బ్రాహ్మణః త్రిభిః ఋణవా జాయతే. బ్రహ్మచర్యేణ ఋషిభ్యః యజ్ఞేన దేవేభ్యః ప్రజయా పితృభ్యః ఏషవా అనృణ ఇతి.

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయయాజియే శ్రీ వైఖానస సూత్రభాష్యే
ద్వితీయ ప్రశ్నే అష్టాదశః ఖణ్డః
(ఇతి షష్ఠః పటలః)

మాధవాచార్య పుత్రేణ నృసింహాగ్ని చితాకృతే ।
వాజపేయ కృతా భాష్యే ప్రశ్నోఽయం ద్వితయోగతః ॥

అథ తృతీయః ప్రశ్నః

ప్రథమః ఖణ్డః

వివాహ భేదాః :

అథాతః పాణిగ్రహణమ్. ౧

సమావర్తన ముక్త్వేదానీం పాణిగ్రహణ ముచ్యతే. అథ శబ్ద ఆరంభార్థః. అతః యతోఽనృణో భవతీత్యుక్తం అతః కారణాత్. పాణిః గృహ్యత ఇతి పాణిగ్రహణమ్. వివాహకర్మ అథ ఆరభ్యతే.

అష్టౌ వివాహా భవన్తి. ౨

తర్హి తే కిన్నామానః కియన్త ఇత్యత ఆహ. అష్టౌ సంఖ్యాకాః. విశిష్టేన వహన్తి దారా ఏభిరితి వివాహా భవన్తి.

బ్రాహ్మో దైవః ప్రాజాపత్య ఆర్ష ఆసురో గాన్ధర్వో రాక్షసః
పైశాచ ఇతి. ౩

బ్రహ్మ సంబంధో బ్రాహ్మః. బ్రహ్మకృత్యం వా బ్రాహ్మః. తథా దైవః ప్రాజాపత్యః, ఆర్షః, ఆసురో, గాంధర్వో. రాక్షసః. పైశాచ ఇతి వివాహానా మష్టానాం నామాని భవన్తి.

యదభిరూపం వృత్తవయస్సంపన్నమాహూయార్హయిత్వా
కన్యాలఙ్కృత్య దాస్యతే స బ్రాహ్మ ఇతి కీయతే. ౪

లక్షణమాహ. అభిరూపం కన్యాసదృశరూపం వృత్తమాచారం కులాగతం వయః కాలికావస్థా పూర్వవయః బాల్య యౌవన ఇత్యాది తయోస్సమృద్ధిః యస్యతం వృత్త వయస్సమృద్ధం వరమాహూయ గృహమాగతమర్హయిత్వా వస్త్రాదినాలంకృత్య తస్మైవరాయ కన్యా సౌవర్ణాలంకృతా వస్త్రాభరణ గన్ధమాల్యైర్విభూషితా దాస్యతే దానం కరిష్యత ఇతి యత్ సవివాహో బ్రాహ్మ ఇతి గీయతే. ఉచ్యతే.

యదృత్విజో యజ్ఞస్యాత్మనోఽలఙ్కృత్య కన్యాం ప్రతిపాద యతి సదైవః. ౫

వృత్తవయః సమ్పన్నమస గోత్రం ప్రజ్ఞాత బాన్ధవ మాత్మనః స్వస్య యజ్ఞస్యాగ్నిష్టోమాదేః ఋత్విఙ్మియం కన్యా తద్దక్షిణేతి వృత్వా యజ్ఞకాలేఽన్తేవా తస్యర్త్విజః కన్యాం యథాశక్త్యలంకృత్య ప్రతిపాదయతి. దదాతీతి యః సవివాహోదైవ ఇతి గీయతే.

యుగపద్ధర్మానువర్తినౌ స్యాతామితి వాచానుమాన్యాగ్నికార్యం స్వయం కృత్వా యత్కన్యామర్హయిత్వా దద్యాత్స ప్రాజాపత్యో భవతి. ౬

యుగపదుభావేకదైవ ధర్మాన్ గార్హస్థ్య మనువర్తితుం శీలం యయోస్తౌ యుగపద్ధర్మానువర్తినౌ స్యాతాం భవేతామితి వాచా వచసాఽనుమాన్య అనూచ్య అగ్నౌ కర్తు మర్హం వివాహతన్త్ర మగ్నికార్యమూఘారాద్యం స్వయం స్వహస్తేన కృత్వా కన్యామర్హయిత్వా యథాశక్త్యలంకృత్య వరాయ దద్యాదితి యత్స ప్రాజాపత్యో వివాహః. ఇతి గీయతే.

యద్గో మిథునేనైకేన ద్వాభ్యాం వా కన్యాం దదాతి తమార్షమాచక్షతే. ౭

గోః పుమాంశ్చ స్త్రీ చ తౌ గోమిథున మేకం వా దరిద్రశ్చేద్ద్విగోమిథునేవా శుల్కార్థం గృహీత్వా కన్యామూల్యేన తేనైకేన గోమిథునేన వా ద్వాభ్యాం గోమిథునాభ్యాంకన్యామూల్యాభ్యాం వా తస్మైవరాయ కన్యాం యథాశక్త్యలంకృత్య దదాతీతి యత్తం వివాహమార్ష మాచక్షతే వదన్తి

యత్కన్యా మాభరణ మారోప్య శక్త్యా బన్ధుభ్యో ధనం దత్త్వాఽఽహరతే తమాసుర మామనన్తి. ౮

కన్యామాభరణం మంగళసూత్రాది భూషణ మారోప్య సజ్జ్య శక్త్యా స్వవిభవాను గుణేన ధనమర్థం కన్యా శుల్కార్థం బంధుభ్యః కన్యా పిత్రాదిభ్యో దత్త్వా కన్యా మాహరేత గృహ్ణాతీతి యత్తం వివాహ మాసురం ఆమనన్తి వదన్తి.

కామయోగో యదుభయో స్సగాన్ధర్వః. ౯

కామ్యతే ఽన్యోన్యమభిలషన్తీతి కామః తేన యుజ్యత ఇతి కామయోగః ఉభయోః కన్యావరయోర్భవతీతి యత్సవివాహో గాంధర్వ ఇతి గీయతే.

ప్రసహ్య యత్కన్యా హరణం స రాక్షసః ౧౦

ప్రసహ్య బలాత్కారేణ కన్యాయా హరణం స్వీకరణం కన్యాహరణం భవతీతి యత్స, వివాహో రాక్షస ఇతి గీయతే.

సుప్తాం ప్రమత్తాం వా రహసి యద్గచ్ఛతి స పైశాచో భవతి. ౧౧

సుప్తాం నిద్రితాం వా ప్రమత్తాం పానాదినోన్మత్తాం వా కన్యాం రహస్యేకాంతే గచ్ఛతి మైథునం కరోతీతి యత్స వివాహః పైశాచో భవతి.

ఏతేషాం ప్రథమే చత్వారస్తోయ ప్రదాన పూర్వకాశ్మస్తా బ్రాహ్మణస్య నేతరే జఘన్యాః. ౧౨

ఏతేషాం వివాహానాం మధ్యే ఆద్యాః చత్వారో బ్రాహ్మదైవ ప్రాజాపత్యార్షాః తోయేన జలేన ప్రదీపయత ఇతి తోయ ప్రదానంపూర్వం ఏషాంతే

తోయ ప్రదాన పూర్వకాః శస్తా ముఖ్యా బ్రాహ్మణస్య భవన్తి. ఇతరేజఘన్యాశ్చరమాః ఆసుర గాంధర్వ రాక్షస పైశాచాః చత్వారో వివాహాః బ్రాహ్మణస్య నశస్తా భవన్తి. క్షత్రియ వైశ్యయోరాసురాద్యాశ్చత్వారో వివాహాఃభవన్తి బ్రాహ్మణస్యాప్యాసుర గాంధర్వౌ శస్తా వితికేచిత్. రాక్షస పైశాచౌచవిధినా కర్తవ్యావిత్యపరే వదన్తి. తదుక్తం ప్రాయశ్చిత్తే తస్మాద్బ్రాహ్మణేన బ్రాహ్మాద్యాశ్చత్వారో వైవాహ్యాః ఫలమాహ.

యస్మాత్త్రీన్ పూర్వాం స్త్రీనపరానార్షి జాతష్షట్పూర్వాన్షడపరా న్ప్రాజాపత్యే నోఢాయాంజాత స్సప్తపూర్వాన్సప్తా పరా న్దైవీసుతో దశపూర్వా న్దశాపరా నాత్మానం చైక వింశతికం బ్రాహ్మీ పుత్రః పావయేదితి. ౧౩

యస్మాత్కారణాత్ త్రీన్ పురుషాన్ స్వస్యపూర్వాన్ పూర్వజాతాన్ త్రీనపరాన్ చరమజాన్ పురుషానాత్మానంచ ఏతాన్ సప్తపురుషాన్ మాతృవంశే పితృవంశే చ ఆర్షేణ వివాహేనోఢా పత్నీ ఆర్షీతస్యాం జాతఉత్పన్నః పుత్ర ఆర్షజాతః పుత్రః పావయేత్. తథా షట్ పూర్వాన్ పురుషాన్ షడాపరా నపరజాతా నాత్మానం చైతాన్ త్రయోదశ పురుషాన్ పితృమాతృ వంశ్యాన్ ప్రాజాపత్యేన వివాహే నోఢాయాః కృత వివాహాయాః పత్న్యాం జాత ఉత్పన్నః పుత్రః పావయేత్ తథా సప్తపూర్వాన్ సప్తా పరానాత్మానం చైతాన్ పంచదశ పురుషానుభయత్ర వంశ్యాన్ దైవేనోఢా దైవపత్నీ తస్యాః సుతః పుత్రః దైవీసుతః పావయేత్. తథా దశ పూర్వాన్ దశాపరాశ్చరమాన్ ఆత్మానం చైకవింశతి కమేతాన్ పురుషాన్మాతృ పితృ వంశ్యాన్ బ్రాహ్మేణ వివాహేనోఢా బ్రాహ్మీ తస్యాః పుత్రో బ్రాహ్మీ పుత్రః పావయేత్ పావనాన్ పవిత్రాత్మనః కుర్యాత్ స్వర్గస్థాన్ కుర్యాదిత్యర్థః.

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయ యాజీయే వైఖానస సూత్రభాష్యే తృతీయ ప్రశ్నే ప్రథమః ఖణ్డః

అథ తృతీయ ప్రశ్నే ద్వితీయః ఖణ్డః

మాతురస పిణ్డాం పితురసమాన ఋషిగోత్ర జాతాం లక్షణ సంపన్నాం నగ్నికాంకన్యాం వరయిత్వా షష్ఠ్యాహేషుకులస్య పరిశుద్ధ్యై సపిణ్డై శ్రోత్రియై స్సహభూతం భుఞ్జీత. ౧౪

మాతుః జనన్యాః సపిణ్డా నభవతీత్య సపిండా స్త్రీణాం సపిణ్డతా త్రిపురుషావధిః పురుషస్య సపిండతా. షష్ఠ పురుషావధిః కన్యాయా స్త్రిపురుషావధిరితి సూత్రకారై రుక్తత్వాత్. పితుస్సమానం తుల్యమృషిరార్షం ప్రవరం గోత్రం తస్మిన్ జన్మ భవతి యస్యాస్తామసమానర్షి గోత్రజాతాం లక్షణైః సాముద్రికోక్తైః శుభైః చిహ్నైః సమ్పృక్తేత ఇతి లక్షణ సంపన్నాం, నగ్నమస్యాస్తీతి నగ్నికామితి వయోఽవస్థా అష్టవర్షాం నవవర్షాం వేతి నగ్నికాయాభావే గౌరీం వాఽనార్తవాం దశవర్షామేకాదశవర్షాం వా కనతీతి కన్యాతాం బ్రాహ్మాది విధానేన వివాహకాలాత్ప్రాగేవ శుభే ముహూర్తే తామలంకృత్య పుణ్యాహం వాచయిత్వా బాంధవ సన్నిధౌ విదమిత్థమితి పరస్పరముభయవాదినౌ సంభాష్య దేవదత్త పుత్రాయ భార్గవ గోత్రాయ, యజ్ఞదత్త శర్మణే వరాయ ఇమాం కన్యాం దాస్యామీతి కన్యాపితా యజ్ఞదత్తసుతాం కాశ్యప గోత్రాం యజ్ఞదాయీ మిమాం కన్యాం వృణీమహేఽస్మత్పుత్రాయేతి వరపితా, అంగుళీయకం పుష్పమాలికాం వా దద్యాత్. ఏవం కన్యాం వరయిత్వా గురుః కుర్వీత. అహః వివాహదినం పంచధా విభజ్య పంచచ తాన్యహాని ప్రాతస్సంగవ మధ్యాహ్నాపరాహ్ణ సాయంకాలాని, తేషు పంచాహేష్వే కస్మిన్ కాలే కులస్యతయోర్వాం శస్య పరిశుద్ధ్యై పవిత్రార్థం వధూగృహే భూతం మహాన్తమోదనం సాపూపవ్యంజనం పాచయిత్వా వివాహకాలాత్ప్రాగేవ సపిండైః కన్యాపితుః జ్ఞాతిభిశ్చసహైక పంక్త్యాం వరపితా భుంజీత. నవరః. ఆపాణిగ్రహణాదస్యమహాదాన ప్రతిగృహీతృత్వాత్.

యస్మాత్సపూతో భవతీతి విజ్ఞాయతే. ౧౫

యస్మాత్కారణాత్ సవంశః పూతః శుద్ధోభవతితస్మాద్భోజనం కర్తవ్యమితి విజ్ఞాయతే.

పాణిగ్రహణ ప్రకారః ।

కనిక్రదాదినా కన్యాగృహం గత్వా 'ప్రసుగ్మన్తా' ఇతితా మీక్షిత్వా 'అభ్రా తృఘ్నం ఇతి తయేక్ష్య మాణః. ౧౬

ఆసన్నే ముహూర్తే వస్త్రాభరణ గంధమాల్యాద్యైరలంకృతో వరః వాహనం రథ మశ్వ గజ మాందోళికాం వాఽలంకృత్య సమావర్తనోక్త మంత్రైరథ్యారూఢో బాంధవైస్సహపణ్య పుణ్యాంగనాదిభిరిక్షుదండ కదళీ క్రముక నాళికేరాది శోభన ద్రవ్య ధారిణీభిశ్చసహ మంగలగీత వాద్య ఘోషణ పురస్సరం కనిక్రదాది వేదనాద సమన్వితః కన్యాగృహం గత్వా ఆగతం వరం కన్యాప్రదః ప్రాఙ్ముఖ మాసయిత్వా సమావర్తనోక్తవన్మధు పర్కమాచమనాంతం కృత్వా కన్యాదానం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య వస్త్రా భరణాదినా యథాశక్త్యలంకృతాం కన్యా ముపన్నతాసనస్థాం ప్రత్యఙ్ముఖీం కారయేత్. వరస్తాం కన్యా మీక్షిత్వా సమీక్ష్యతయా కన్యయా స్వయమీక్ష్య మాణః ప్రతి వీక్షితస్సన్

గురుణాగ్ని ముఖేకృతే కన్యాప్రదో వర గోత్ర నామ శర్మా న్తం తస్మై తామస్య సహధర్మచారిణీ భవతీతి బ్రాహ్మే వివాహే ధర్మ ప్రజాసంపత్యర్థం యజ్ఞపత్న్యర్థం బ్రహ్మ దేవర్షి పితృతృప్త్యర్థం ప్రజా సహత్వ కర్మభ్యో దదా మీత్యుదకేన తాం దద్యాత్. ౧౭

గురుణాచార్యే ణాగ్నిముఖే అఘారేకృతే సతితాం కన్యాముదకేనా హరతే గృహ్ణాతి కన్యాప్రద ఉదఙ్ముఖః ప్రాఙ్ముఖాయ వరాయప్రత్యఙ్ముఖీం కన్యాం తోయధారాపురస్సరం దదాతి కేశవశర్మణో నప్త్రే నారాయణశర్మణః పౌత్రాయ మాధవ శర్మణః పుత్రాయ భారద్వాజ గోత్రాయ గోవిందశర్మణే వరాయ విష్ణుశర్మణో నప్త్రీం మధుసూదన శర్మణః పౌత్రీం త్రివిక్రమ శర్మణః (మమ) పుత్రీం శ్రీ దేవీదాయీం కాశ్యపగోత్రాంసాలంకారామిమాం కన్యాం ధర్మప్రజా సమ్పత్త్యర్థం యజ్ఞపత్త్యర్థం బ్రహ్మతృప్త్యైదదామీ త్యేవం త్రిః కృత్వః ఉచ్చార్య సాక్షత హిరణ్యతోయధారాం వరస్యహస్తే దద్యాత్.

తాం ప్రజాపతిః స్త్రియా మిత్యుదకేన హరతే. ౧౮

సవరః ప్రజాపతిః స్త్రియామిత్యుదక ధారాపురస్సరం కన్యాం ప్రతి గృహ్ణాతి. దానఫల సిద్ధ్యర్థం యథాశక్తి గవాది దక్షిణాం చ దదామీత్యేత ద్విధానం బ్రాహ్మదైవప్రాజాపత్యానామేవ ఆర్షాసురాది వివాహ మతాంతర మాహ.

వస్త్ర గన్ధాభరణాదీని సంభృత్య 'కనిక్రదాదినా" కన్యాగృహం సహబాన్ధవైర్గత్వా 'తేజ ఆయుః శ్రియం" ఇతి వస్త్రాదినా లంకృత్య "ప్రజాపతి స్సోమం" ఇతి తథాభరణ మారోప్యా దదీతేత్యేకే. ౧౯

వస్త్రగంధాభరణాదీ నిత్యాది శబ్దేన పుష్పదామాక్షత కదళీనారికేళాది మంగళ ద్రవ్యాణి. గృహ్యన్తే. పాత్రేష్వేతాని సంభృత్య పుణ్యపణ్యాంగ నాదిభిర్వాహయిత్వా కన్యాగృహం సహబాన్ధవైర్గత్వా అన్తః ప్రవిశ్య మధు పర్కం గృహీత్వా పూర్వవన్నోన్యాభి వీక్షణంచ కృత్వా తేజ ఆయురితి వస్త్రాదినేత్యాది శబ్దేన గంధమాల్యాక్షతా గృహ్యన్తే. తేన వస్త్రాదినాతామ లంకృత్య ప్రజాపతి స్సోమ మిత్యాభరణం మంగళసూత్రాదిక మారోప్య యురా ప్రజా తిః స్త్రియామిత్యుదకేనాహరతి తథాతాం కన్యామాదధీత ప్రతిగృహ్ణీయాదిత్యేకే వదన్తి. తస్మాద్బ్రాహ్మదిషు వివాహాదిషు నిరీక్షణా నంతరమేవ తత్తన్మంత్రేణ వస్త్రాద్యలంకరణం అభరణారోపణంచ కృత్వా పశ్చాన్మంత్రేణ ప్రతిగ్రహణం కర్తవ్యమ్.

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే

తృతీయ ప్రశ్నే ద్వితీయః ఖణ్డః

అథ తృతీయ ప్రశ్నే తృతీయః ఖణ్డః

తతః సహస్నాతాయా వధ్వా నవవస్త్రాలంకారా ద్యాః పుణ్యా హస్తే పాణిం గృహీత్వా 'సుమంగలీరియం వధూః'ఇత్యగ్ని శాలా మాగత్య ప్రాఙ్ముఖ మాసయిత్వా తస్యై శుద్ధామ్బర వేషః కూర్చం దదాతి. ౨౦

ఏవం కృత్వావరోవధ్వా ఉత్తరత స్తిష్ఠన్ సమావర్తనకాల ధృత ప్లక్ష లాజినే విసృజ్యాచమ్య ద్వితీయం యజ్ఞోపవీతంచ ధృత్వా తతోనంతరం జాయాపతీ స్నానం కుర్యాతాం అవగాహన స్నానంకర్తుమశక్తశ్చేదుభయో ర్మంత్ర స్నానం కర్తవ్యం. ఆత్మనా సహ స్నాతాయాః వధ్వాః పత్న్యాః పునర్నవం నూతనం వస్త్రం గంధమాల్యాద్యలంకరణం చ యస్యాస్తస్యా నవవస్త్రాలంకారాయాః పుణ్యాహం వాచయిత్వా తస్యాన్తే తస్యాః దక్షిణ పాణిం గృహీత్వా అగ్నిశాలాయామితి యత్ర గురుణా కృతాఘారోఽగ్ని స్తిష్ఠతి.తామగ్నిశాలామాగత్య ప్రాపయ్య అసనే ప్రాఙ్ముఖే యథాతథాసిత్వా వధూ మపి తథైవ ఆత్మనో దక్షిణ కఆసయిత్వా తస్యై పత్న్యై శుద్ధంశుక్లవర్ణంచ తదంబరం వస్త్రంతేన ధృతేన యః కశ్చిద్వేష అకల్పేజాయతేస శుద్ధాంబర వేషోవరః పూర్వవత్ కూర్చం దదాతి

తతః పరిస్తీర్య "అగ్నిరైతు ఇమాఽమగ్ని'ఇమామగ్నిస్త్రాయతాం. మాతేగృహే, ద్యౌస్తే పృష్ఠం, అప్రజస్తాం. దేవకృతం ఇతి పఞ్చవారుణాన్తం ప్రధానాన్ జుహుయాత్. —౧

తతస్తదనంతరం పరిస్తీర్య అగ్నిం పరిషిచ్య జుహుయాత్ అగ్నేరపరస్యా మాస్తీర్ణేషు దర్భేష్వశ్మానం 'ఆతిష్ఠే'తివధ్వాః పాదాఙ్గుష్ఠేన దక్షిణేన స్పర్శయతి. —౨

అగ్నేరపరస్యాం పశ్చిమస్యాం దిశి ప్రాగగ్రాన్ దర్భానాస్తీర్య తేష్వాస్తీర్ణేషు దర్భేషు అశ్మానం పేషణ పాషాణ మధిరోప్య, తమశ్మానం వధ్వాః పాదాంగుష్ఠేన స్పర్శయతి అశ్మ స్పర్శనం వరః కారయతి.

'ప్రత్యఙ్ముఖ' ఇతి పాణిగ్రహణమ్ "సరస్వతీ" ఇతి విసర్గం 'అఘోరచక్షుః' ఇత్యాసనం చ కృత్వా "ఇమాన్లాజాన్" ఇత్యభిఘార్య 'ఇయం నారీ' ఇతితస్యా లాజాఞ్జలినాజుహోతి, ఉదాయుషేత్యుత్తిష్ఠతి. —౩

పాణిం కరతలం గృహీత్వా విసర్గం విసర్జన మాసనం చ కృత్వా తస్యా అంజలి మభిఘార్య తస్యా భ్రాతా లాజానాపూరయేత్. తస్యాః సోదర్యోలాజానావపతీత్యేకే. సమా మనన్తీత్యాపస్తంబ వచనాత్. తస్యాఽభావేఽన్యేన యోనిబంధునా వా పూరయిత్వా పునరభిఘార్య తదంజలిం

స్వస్య పాణిభ్యాం గృహీత్వా లాజాంజలినోత్తర పార్శ్వేతో జుహోతి. కఠిన ద్రవ్యత్వాత్. పురోడాశవత్సర్వత్ర చర్వాది కఠిన హోమద్రవ్యాణాంపార్శ్వత ఏవ కర్తవ్యః. ఆజ్యాది ద్రవ్యాణామగ్రతఏవ.తస్మాదంజల్యుత్తరపార్శ్వతః లాజాన్ హుత్వా ఉత్తిష్ఠత్యుద్గచ్ఛతి.

'ప్రత్యఙ్ముఖ' ఇతి వధూముఖేక్షణం 'సరస్వతీ' ఇతి పాణి గ్రహణమ్ 'అఘోరచక్షుః' ఇతి విసర్గం 'ఇమాల్లాజాన్' ఇతి లాజపూరణం 'ఇయం నారీ ఇతి హోమం' ఉదాయుషా ఇత్యగ్ని ప్రణామం కుర్యాదిత్యేకే. —౪

పక్షాన్తర మాహ. వధ్వాముఖం తస్యేక్షణం దర్శనం వధూముఖేక్షణం పాణిగ్రహణం విసర్గం లాజానాం హోమ మగ్ని ప్రణామం కుర్యాదిత్యేకే వదన్తి.

ఇతి శ్రీ నృసింహవాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్రభాష్యే

తృతీయ ప్రశ్నే తృతీయః ఖణ్డః

అథ తృతీయ ప్రశ్నే - చతుర్థః ఖణ్డః

'విశ్వా ఉతత్వయా' ఇత్యగ్నిం ప్రదక్షిణం కృత్వా "అతి గాహే మహిద్విష" ఇత్యాసిత్వా త్రిధైవం లాజహోమం జుహుయాత్. —౫

జాయాపతీ అగ్నిం ప్రదక్షిణం కృత్వాఽఽసిత్వా పునరేవం హుత్వా త్రిధా, త్రిః కృత్వ ఏవం లాజహోమం జుహుయాత్.

తతోమూల హోమాన్తేఽగ్నిం పతిఘ్నీ ర్యస్తాం వాయుం నిన్దితాన్త మాదిత్యం ఘోరాన్తం గన్ధర్వంయశోఘ్నీ ర్యస్తాం చంద్రం పుత్రఘ్నీ ర్యన్తంహుత్వా వ్యాహృతీః. —౬

అతః అస్మాదన్తరం మూలహోమాన్తేగ్నిం పతిఘ్నీ ర్యంతంతనూస్తామితో నాశయ స్వాహేత్యేతదనేఽవసానే యస్యతమగ్నింపతిఘ్నీ ర్యం తం తథావాయుం నిందితాం తం తథాఽదిత్యం ఘోరాంతం తథా గన్ధర్వం యశోఘ్నీ ర్యంతం తథా చంద్రం పుత్రఘ్నీ ర్యంతం హుత్వా వ్యాహృతీర్జుహోతి.

ప్రసోసావీరిత్యన్తైశ్చతుర్భిః ప్రవాహణం కృత్వా పునః పరి

స్త్రీర్య స్విష్టకృన్నిన్ద్రాహుతీ ర్విచ్ఛిన్న మృద్ధింసప్త సమిద్వ్యాహృతీశ్చ జుహుయాత్ ౨౭

ప్రాసావీరిత్యంతై శ్చతుర్భిరదితేన్వమంస్థా ఇత్యాద్యైః. ప్రవాహణం పరిషేకం కృత్వా, గృహప్రవేశ హోమం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య పునః ప్రసువేత్యం తైశ్చతుర్భిః పరిస్తీర్య పరిషిచ్య స్విష్టకృత్ప్రభృతీర్వ్యాహృతీశ్చ హుత్వా.

అగ్నేరపరస్యా ముదస్తీర్యో దగగ్రాన్సప్త బర్హిషో వధ్వా సహదక్షిణేనపాదేనఏకమిషేవిష్ణుఇతిద్వే ఊర్జే ఇతిత్రీణిప్రతాయ ఇతి "చత్వారిఇతిపఞ్చపశుభ్యఃఇతిషడ్రాయస్పోషాయ" ఇతి సప్తసప్తభ్యః" ఇతి తాన్పర్యాయేణాక్రమ్య గత్వా 'సఖా' ఇతి నివర్తేత. ౨౮

అగ్నేరపరస్యాం ప్రస్తరాదపరతః ప్రోక్ష్యోదగ్రసమసంస్పృష్టాన్ దర్భానాస్తీర్యోదగగ్రాంత్సప్త బర్హిషో వధ్వా సహ వరః దక్షిణేన పాదేన తాన్ బర్హిషః పర్యాయేణ పశ్చిమాది పూర్వా న్సమాక్రమ్యైకైకస్యోపరి పాదం నిక్షిప్య సప్తమం బర్హిర్గత్వా నివర్తేత ప్రత్యాగమ్య. ఆసిత్వా.

మమ హృదయ ఇతి తస్యా హృదయ మభిమృశతి. ౨౯

తస్యా వధ్వా హృదయ మభిమృశతి.

ప్రోక్షణైః ప్రోక్ష్య పుణ్యాహం స్వస్తి ఘోషేణ 'అరున్ధతీ, ఇన్ద్రాణీ. అదితిః శ్రీరివ" ఇతి వధ్వాః 'మనుః. ప్రజాపతిః, పురుషోత్తమః, మహేన్ద్ర ఇవ ఇతి వరస్య చ చత్వారి స్తోమాన్యారోపయేయుః. ౩౦

ప్రోక్షణైరాపోహిరణ్య పవమానైః ప్రోక్ష్య పుణ్యాహం వాచయిత్వా స్వస్త్యాశీర్వచనానాం పుణ్యాహాన్తర్గతానాం వినోదాది మన్త్రాణాంఘోషధ్వనిః తేన స్వస్తిఘోషేణ సహ అరున్ధతీత్యాధిభిః చతుర్భిర్మన్త్రైశ్చత్వారి స్తోమాన్యక్షత పుష్ప దూర్వాంకుర గన్ధానాం సమూహాని వధ్వాః శిరసి తథా చత్వారిస్తోమాని వరస్య శిరసి చారోపయేయుః. సర్వే నిక్షిపేయుః. ౩౧

ఇతి పాణిగ్రహణమ్.

ఇతి శబ్దః క్రియా పరిసమాప్తౌ. పాణిగ్రహణం స్తోమారోపణాన్తమేవేతి.

ధ్రువ దర్శనాన్త మిత్యేకే. ౩౨

ధ్రువదర్శనాంతం పాణిగ్రహణ మిత్యేకే వదన్తి.

తతః ప్రభృతి గార్హస్థ్యం ధర్మమనుతిష్ఠతీతి విజ్ఞాయతే. ౩౩

ధ్రువదర్శనాదారభ్య గృహే తిష్ఠతీతిగృహస్థః. తత్సంబంధిగార్హస్థ్యం ధర్మమాచార మనుతిష్ఠేత. అనుష్ఠానం ధర్మే వక్ష్యమాణవత్కుర్వీత.

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయయాజీయే వైఖానస సూత్రభాష్యే తృతీయ ప్రశ్నే చతుర్థః ఖణ్డః.

అథ తృతీయ ప్రశ్నే పంచమః ఖణ్డః

చతుర్థీ వాసః :

అథ చతుర్థీ వాసః ౩౪

అథ చతుర్థీతి. వివాహకాలాదారభ్య చతసృషు రాత్రిషు నివసత్యేతేతి చతుర్థీ వాసః. ఉచ్యత ఇతి వాక్యశేషః.

వైవాహిక మగ్నిం వధ్వా సహోదాయ 'సంప్రవాహారయన్తు' ఇతి వధూం 'సమమం వధ్వా' ఇత్యగ్నిం 'సంశాస్మి' దక్షిణం పాదమగ్రేతిహర దేహలీం మాధిష్ఠాః" ఇత్యావసథే ప్రవిశ్య ప్రాచ్యా మర్ధే సమాదధీత. ౩౫

యస్మిన్నగ్నౌ వివాహః కృతః తం వైవాహిక మగ్నిం మరణ్యాదౌ సమారోప్య తమగ్నిం వధూంచైవ మగ్నిం వధ్వా సహోదాయ వరో వధూ గృహాత్స్వగృహ మాసన్నం చేత్తం ప్రవిశతి. నోచేద్వధూగృహ ఏవ చతుర్థీ సంకల్పః కర్తవ్యః. ఆవసథే గృహే ప్రాచ్యాం పూర్వస్యామర్ధమితి గృహం ద్విధా విభజ్య పూర్వార్ధే పూర్వభాగే ఔపాసనాగ్ని కుండం కృత్వా పూర్వవదుల్లేఖనాదీని కృత్వా తత్రాగ్నిం సమాదధీత. తదుక్తం ప్రాయశ్చిత్తే

అగ్నే రపరస్యా మానడుహం చర్మలోహితం కృష్ణాజినంవా ప్రాచీనగ్రీవ ముత్తరలోమా స్తృణాతి. ౩౬

తస్యాగ్నేరపరస్యాం పశ్చిమస్యా మర్ధే ఆనడుహమితి. అనః శకటం వాహ్యత ఇత్యనడ్వాన్ తత్సంబన్ధ్యానడుహం చర్మసాంగం లోహితం రక్త వర్ణం లోహిత మానడుహం చర్మవా కృష్ణాజినం వా కటం(1) వా ప్రాచీనా పూర్వావస్థితాగ్రీవాకంఠో యస్యతత్ప్రాచీనగ్రీవముత్తరాణ్యూర్ధ్వాణిలోమాని రోమాణి యస్యతదుత్తర లోమోపస్తృణాతి.

---

(1) కటం ; చాప లేక కొయ్య చక్క.

తత్ర ప్రాఙ్ముఖముదఙ్ముఖం వా వధూ ముపవేశ్య పతిః 'ఇహగావః ప్రజాయధ్వం' ఇతి పశ్చాన్నిషీదేత. ౩౭

తస్మిన్ చర్మణి ప్రాఙ్ముఖముదఙ్ముఖం వా యథాస్యాత్తథా వధూం పత్నీం పూర్వముపవేశ్యాఽసయిత్వా పతిర్భర్తా పశ్చాదనుస్వయం నిషీదేత. (అత్యహం). అత్రాహం పత్న్యాసహ త్రిరాత్రం బ్రహ్మచర్యేణ స్థాస్యామీతి సంకల్ప్య తథాపీత.

ఆజ్యోతిషాం దర్శనాద్వాచం యమావన్యతరానుపేతా వాసాతామ్. ౩౮

ఆఙ్ అభివిధౌ జ్యోతిః దీప్తిః యేషాంతేషాం జ్యోతిషాం నక్షత్రాణాం దర్శనాదీక్షణాదాదర్శనాదితి సంబంధః యావన్నక్షత్రాణాం ప్రకాశోదృశ్యతే తావదిత్యర్థః వాచం యమౌ వాగ్యతా వన్యతరేణే తరేణే తరేణ జనేన అనుపేతా అనన్వితౌ అన్యతరానుపేతా వాసాతాం నిషీదేతామ్.

ఉదితే నక్షత్రే ప్రాచీ ముదీచీం వా 'దేవీషడుర్వీః' ఇతి దిశ ముపస్థాయ 'మాహాస్మహి ప్రజయా" ఇతి చన్ద్రం 'సప్తర్షయః" ఇతి సప్తర్షీన్ కృత్తికా నక్షత్రాణ్య రున్ధతీంచ" ధ్రువక్షితిః ఇతి "ధ్రువంచ దృష్ట్వోపతిష్ఠేయాతామ్. ౩౯

ఉదితే నక్షత్రే సతి గృహాన్నిర్గత్య ప్రాచీ ముదీచీం వా దిశంగత్వా తాం దిశముపస్థాయ చంద్రం సప్తర్షీన్ వశిష్టాదీన్ కృత్తికా నక్షత్రాణ్యరున్ధతీం వశిష్ఠపత్నీం ధృవంచ నక్షత్రం స్వయం దృష్ట్వా పత్నీం ధర్శయిత్వోపతిష్ఠేయాతాం. ఉపస్థానం జాయాపతీ కుర్యాతాం.

మనోజ్ఞం తయాసహ సంభాష్య. ౪౦

మనోజ్ఞం హృద్యం ప్రియం యథాస్యాత్తథా తయాపత్న్యా సహ సంభాష్య సంభాషణం కృత్వా.

ఆగ్నేయ స్థాలీపాకః ;

అథాగ్నేయ స్థాలీపాకః. ౪౧

గృహం ప్రవిశ్య పత్న్యా సహాఽగ్నేయ స్థాలీపాకం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య.

'ప్రజాస్థాలీం" ఇతి స్థాలీమభిమృశ్య "అగ్నయే జుష్టం నిర్వపామి" ఇతిస్థాల్యాం తణ్డులాన్నిర్వాప్య 'వాచస్పతయే పవస్వ' ఇతి వధ్వా చరుం శ్రపయతి. ౪౨

చరుస్థాలీం చరుశ్రపణీముఖా మభిమృశ్య ప్రక్షాళ్యాగ్నయే జుష్టం నిర్వపామీతి స్థాల్యాం తండులాన్ నిర్వాప్య ప్రక్షిప్యాస్మిన్ అగ్నావధిశ్రిత్య

వధ్వా పత్న్యా చరుమన్నం శ్రపయతి పాచయతి.

అభిఘార్యో దగుద్వాస్య పరిస్తీర్యాగ్ని ముపసమాధాయ 'హవ్యవాహం' ఇతి స్విష్టకృతా యజేత. ౪౩

ఘృతేనాభిఘార్య ఉత్తరత ఉద్వాస్యాపతీర్య పరిస్తీర్య పరిషిచ్యాగ్ని ముపసమాధాయ పరిసమూహ్యాజ్యేన జుహ్వా ముపస్తీర్య చరుంద్విరవదాయ హవ్యవాహమితి పురోనువాక్యామనుద్రుత్యస్విష్టమగ్న ఇతి స్విష్టకృతా మంత్రేణ యజేత హునేత్.

హుతశేషేణ శ్రోత్రియం బ్రాహ్మణం తర్పయిత్వా తస్మా ఋషభందత్వాఽనృణో భవతీతి విజ్ఞాయతే. ౪౪

హుతశేషేణ చరుణా శ్రోత్రియమాచార్యాదికం బ్రాహ్మణం తర్పయిత్వా భోజయిత్వా అస్మై భోక్త్రే బ్రాహ్మణాయ ఋషభం వత్సతరం పుణ్యాహోక్త దాన మంత్రైర్దత్వా నవిద్యతే ఋణం బ్రహ్మచర్యాఖ్యమనేనేత్యనృణో భవతి.

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్రభాష్యే తృతీయ ప్రశ్నే పంచమః ఖణ్డః

అథ తృతీయ ప్రశ్నే – షష్ఠః ఖణ్డః

పర్వణి స్థాలీపాకః ;

అత ఊర్ధ్వం పర్వణి పర్వణి స్థాలీపాకేన యజేత. ౪౫

అత ఊర్ధ్వం పర్వణి పర్వణి స్థాలీపాకేన యజేత. ఆగ్నేయ స్థాలీపాకేనేత్యర్థః.

నిత్యం యవైర్వ్రీహిభిర్వా హస్తేన 'సూర్యాయ స్వాహా. ప్రజాపతయే స్వాహా. ఇతి ప్రాతరాహుతీ. అగ్నయే స్వాహా. ప్రజాపతయే స్వాహా. ఇతి సాయమాహుతీ జుహుయాత్. ౪౬

పత్న్యా సహ నిత్యోపాసన హోమ మారప్స్యే, తేన యావజ్జీవం యక్ష్యేత ఇతి సంకల్ప్య నిత్యం ప్రతిదినం సాయం ప్రాతః యవైః వ్రీహిభిర్వాఽగ్నిహోత్ర హవిషావా హస్తేన పాణినా పార్శ్వతో జుహుయాత్. అస్మిన్నగ్నౌ స్థాలీపాకాద్యః కర్తవ్యః.

అగ్న్యన్తర సంసర్గేఽనుగతే వా పత్నీ కృచ్ఛ్రం చరతి. ౪౭

అగ్న్యన్తర మితరాగ్ని స్తేన సంసృజ్యత ఇత్యగ్న్యంతర సంసర్గః, తస్మిన్నగ్న్యన్తర సంసర్గే నా గృహదాహాద్యగ్ని నా సంసర్గేవాఽనుగత ఉత్పన్నేవా పత్నీ భార్యా కృచ్ఛ్రం ప్రాజాపత్యాఖ్యం పాదకృచ్ఛ్రం వా చరతి

శ్రోత్రియాగారాన్మథిత్వా వా గ్నిమాదాయ పునరౌపాసన మాదధీత. ౪౮

పతిరేకోపవాసం కృత్వా "శ్రోత్రియాగారాదగ్ని మాదాయ వా అరణ్యాం మథిత్వా వా. తమగ్నిం ఆదాయ పునరౌపాసన మాదధీత, ప్రాయశ్చిత్తోక్త వత్పునరాదానం కృత్వా త్ర్యహాభ్యంతరేఽజస్త్రేను గతే హోమేహీనేచ సద్యోఽను గతే చ యథా ప్రాయశ్చిత్తే వక్ష్యతి తథా కరోతి యద్యకృతే స్థాలీపాకేఽను గతేఽగ్నౌ పునర్వివాహః కర్తవ్యః.

ఉదక్యాఽశుచ్యాది సంసర్గేచ విధానం యజ్ఞ ప్రాయశ్చిత్తే వక్ష్యామః. ౪౯

ఉదక్యా రజస్వలా అశుచి రస్పృశ్యః శునక శూద్రాదిః అదిశబ్దేన సూతికాదిః తైస్సంసర్గః స్పృష్టిః తస్మిన్నుదక్యాఽశుచ్యాది సంసర్గేన విధానం ప్రాయశ్చిత్త విధిం యజ్ఞప్రాయశ్చిత్తే వక్ష్యమః వ్యాఖ్యాస్యామ ఇతి పునరాధాన మేవ కర్తవ్యం. తథాహ శ్రౌత ప్రాయశ్చిత్తే తత్ర అనాలంబుకయా (1) అగ్నయః స్పృష్టా నశ్యేయుః పునరాదధీతేత్యాది.

వియోగే పక్షస్య 'ఉపావరోహ' ఇతి సమిథం యావత్కృష్ణం తావత్తప్త్వా సమారోప్య గచ్ఛేత్. ౫౦

వియోగేఽజస్రేణాగ్నినా విరహె పక్షస్య ప్రవాసే ఉపావరోహేతి సమిధం యావత్కృష్ణం కృష్ణవర్ణః భవతి తావత్తప్త్వాగ్నిం సమారోప్య గచ్ఛేత్.

(1) అనాలంబుకా ; రజస్వలా (ముట్టుది).

అహరహస్తాం ప్రజ్వాల్య హుత్వా తథాన్యాం సమిథం నిదధాతి. ౫౧

అహరహర్నిత్యం తాం సమిథం లౌకికాగ్నౌ ప్రక్షిప్య ప్రజ్వాల్య నిత్యహోమం హుత్వా తథోపావరోహేత్యన్యాం సమిధం యావత్కృష్ణం తప్త్వా సంరక్షితం నిదధాతి.

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయ యాజీయే శ్రీవైఖానస
సూత్రభాష్యే తృతీయ ప్రశ్నే షష్ఠః ఖణ్డః

అథ తృతీయ ప్రశ్నే – సప్తమః ఖణ్డః

పచనేవావసథ్యే చరుమభిఘార్య వైశ్వదేవమ్. ౫౨

పచ్యతే అస్మిన్నోదనాదిక మితి పచనః. చుల్ల్యాదిః. తస్మిన్ పచనాగ్నౌ వా ఆవసథే గృహే భవ ఇత్యావసథ్యం ఔపాసనాగ్నిః తస్మిన్నావసథ్యేవా చరుం వైశ్వదేవార్థం గృహీతమోదన మభిఘార్య, చతుర్ధావిభజ్య వైశ్వదేవ మారప్స్యే. తేన యావజ్జీవం యక్ష్యే నిత్యం వైశ్వదేవం కరిష్యే ఇతి సంకల్ప్య వైశ్వదేవ ప్రధానత్వాద్వైశ్వదేవకర్మ తత్తద్భాగేన కర్తవ్యమ్.

'యథాహ' ఇతి మణ్డలం ప్రదక్షిణ ముపలిప్య పరిమృజ్య పరిషిచ్య 'అగ్నయే స్వాహా సోమాయస్వాహా' ఇత్యుత్తర దక్షిణయోర్మధ్యే వ్యాహృతీః 'విశ్వేభ్యో దేవేభ్యస్స్వాహా, ధన్వన్తరయేస్వాహా, కుహ్వైస్వాహా. అనుమత్యైస్వాహా ప్రజాపతయే స్వాహా. ద్యావా పృధివీభ్యాం స్వాహా వ్యాహృతీః 'ఇమం మే అగ్నే' ఇతి చరుం సేధ్మం జుహుయాత్. ౫౩

అగ్నిహోత్రాయ స్వాహా. వైశ్వదేవా యజ్ఞాయ స్వాహా. బ్రహ్మ యజ్ఞాయస్వాహా, దేవ యజ్ఞాయస్వాహా. పితృ

యజ్ఞాయ స్వధానమస్స్వాహా, భూత యజ్ఞాయ స్వాహా, మనుష్య యజ్ఞాయ స్వాహా. పఞ్చమహాయజ్ఞాయ స్వాహా, వ్యాహృతీః స్విష్టకృద్వ్యాహృతీః. ౫౪

తద్యథేత్యత ఆహ. యథాహేతి మండల మగ్నేః ప్రదక్షిణ ముపలిప్య పరిమృజ్య పరిషిచ్య దేవయజ్ఞం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య ఉత్తర దక్షిణ యోర్భాగయోశ్చక్షుషీ హుత్వా మధ్యే వ్యాహృతిః. ఇధ్మేన కాష్ఠశకలేన వర్తత ఇతి సేధ్మం చరుం జుహుయాత్.

గృ హ బ లి హ ర ణ ం :

అథ గృహదేవతాభ్యో యథాదిశం బలిహరణమ్. ౫౫

అథ గృహదేవతాభ్యో యథాదిశం తత్తన్నామ మంత్రేణ బలిం హ్రియత ఇతి బలిహరణమ్.

బ్రహ్మణేనమః. బ్రహ్మ పురుషేభ్యోనమః. వాస్తోష్పతయే నమః' ఇతి గృహమధ్యే. ౫౬

ఇన్ద్రాయనమః. ఇన్ద్ర పురుషేభ్యోనమః. యమాయనమః, యమపురుషేభ్యోనమః, వరుణాయనమః, వరుణ పురుషేభ్యో నమః, సోమాయనమః. సోమపురుషేభ్యోనమః, అగ్నయే నమః, నిర్ ఋతయేనమః, వాయవేనమః, ఈశానాయనమః' ఇతి. ౫౭

సర్వం దక్షిణే పితృభ్యో జ్ఞాతివర్గ పత్నీభ్యస్తేభ్యః. ౫౮

బలిహరణం పూర్వాన్తముత్తరాన్తంచ కృత్వా పితృయజ్ఞం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య దక్షిణభాగే ప్రాచీనావీతీ దక్షిణాన్తం పశ్చిమాన్తం వా పితృభ్యో బలిహరణం కృత్వా.

కృతోపవీతీ 'యావన్తోఽన్నార్థినస్తావద్భ్యో నిర్వపామి' ఇతి నిరూప్యాకాశే 'విశ్వేభ్యో దేవేభ్యోనమః. దివాచరేభ్యోనమః, నక్తంచరేభ్యోనమః, భూతేభ్యోనమః ఇతి ౫౯

కృతోపవీతీ అప ఉపస్పృశ్య భూతయజ్ఞం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య నిరూప్యాకాశేఽన్తరిక్షే నిక్షిప్య.

ఉచ్ఛీర్షకే "శ్రియై" ఇతి. ౬౦

ఉద్గతం శీర్షం యస్య తస్మిన్ ఉచ్ఛీర్షకే లలాటాన్తముద్ధృత్య భూమౌ నిక్షిపేదిత్యర్థః.

పాదతః "భద్రకాళ్యై" ఇతి. ౬౧

పాదతః పాదయోస్సమీపే.

ప్రతిద్వారం పూర్వాన్త ముత్తరాన్తం వా భువంగయోః మరుద్భ్యః' ఇతి. ౬౨

ద్వారం ద్వారం ప్రతిద్వారం పూర్వాంత ముత్తరాన్తంవా సర్వం దద్యాత్. భువం గచ్ఛతీతి భువంగః తయోఃభువంగయోః ద్వారబన్ధస్యాధః స్థితయోర్దక్షిణోత్తర పట్టికయోః.

ధుల్యాగ్ర పక్షయోః 'అగ్న' ఇతి. ౬౩

ధుల్యా ఆమంత్రికాయాః పక్షయోరుభయోః మృత్పిండయోః.

ఉదధాన్యాం 'అద్భ్యః' ఇతి. ౬౪

ఉదధాన్యాం జలపూర్ణఘటే.

పేషణ్యోరుభయోః 'దృషదే' ఇతి. ౬౫

పేషణ్యోరితి పేషణ్యాం శిలాయాం తత్పుత్రికాయాం.

ఉలూఖల ముసలయోః "వనస్పతిభ్యః" ఇతి. ౬౬

ఉలూఖల ముసలయోః.

శూర్పే "ఓషధీభ్యః" ఇతి. ౬౭

శూర్పే.

వాస్తు పృష్ఠే "శునాంచ పతితానాంచ శ్వపచాం పాపరోగిణాం వయసాంచ క్రిమిణాంచ భూమావన్నం వపామ్యహం" ఇతి బలిశేషం నిర్వపతి. ౬౮

వసత్యత్రేతి వాస్తుగృహం తస్య పృష్ఠేఽపరభాగే హుతశేషం(షడ్ధా) షోఢావిభజ్య మంత్రోక్తానాం ప్రత్యేక మేకీకృత్య వా నిర్వపతి. విక్షిపతి.

పూర్వవత్ప్రవాహణం కృత్వా "భూతిస్మా" ఇతి భస్మాలిప్య 'అపోహిష్ఠా' ఇతి ప్రోక్ష్య యత్తే అగ్నే తేజస్తేన' ఇత్యగ్నిం 'ఉద్వయం' ఇత్యాదిత్యం చోపతిష్ఠేత. ౧౯

సర్వత్ర పూర్వముదకం తతో బలిం పునరుదకంచ దద్యాత్. ఆచమ్య పూర్వవత్పరివాహణం పరిషేచనం కృత్వా భస్మాలిప్య ప్రోక్ష్యాగ్నిమాదిత్యం చోపతిష్ఠేత.

నిత్యం సాయం ప్రాతః పత్నీ వా భూష్ణుకామా బలిం హరేత్. ౨౦

నిత్యం ప్రతిదినం సాయం ప్రాతః పత్నీ వా భూష్ణుకామా వర్ధిష్ణుకామా భర్తర్యశక్తే వా ప్రవసతి. రాత్రౌ దివా వా హోమం వినా అమన్త్రకం తత్తత్స్థానే బలిం హరేత్. దద్యాత్. తథాహ ప్రాయశ్చిత్తే రాత్రావమంత్రకం బలిహరణం పత్నీ వా కరోతీతి.

వైశ్వదేవకాలే ప్రాప్తమతిథిం శక్త్యా తర్పయేత్. ౨౧

మనుష్య యజ్ఞం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య వైశ్వదేవకాలే ప్రాప్తం గృహాగతం న విద్యతే తిథిరస్యేత్యతిథిః. తం దూరాదాగతం పథిశ్రాన్తం ద్విజం శక్త్యా యథా సంభవం యథోపనతమన్నాదినా తర్పయేత్తోషయేత్

వైశ్వానరో హ్యేష భవతి. ౨౨

హి యస్మాత్కారణాద్వైశ్వదేవకాలే ఉపస్థితే యోఽతిథి రేషో యః వైశ్వానరస్సాక్షాద్యజ్ఞ పురుష ఏవ భవతి. తస్మాదతిథిం శక్త్యా తర్పయేత్. రాత్రౌ వివాహశ్చేదకృత్వాన్త హోమమగ్నిం వినా వధ్వా సహ వరో వధూ గృహం ప్రవిశ్య పూర్వవచ్చతుర్థీ వ్రతం సంకల్ప్య చంద్రాదిదర్శనం కృత్వా తదానీమేవ పూర్వవత్ స్థాలీపాకాదీన్ కుర్యాత్. దివా వివాహశ్చేదన్త హోమం కృత్వా వైవాహికం కర్మ పరిసమాప్య తస్యామేవ రాత్ర్యామగ్నిం వధ్వా సహోదాయ చతుర్థీ వ్రతం సంకల్ప్య ధ్రువదర్శనాన్తం కృత్వా పశ్చాదాఘారం హుత్వాఽగ్నేయ స్థాలీపాకాదీన్ కుర్యాత్. అపరరాత్ర్యాం వివాహశ్చేత్తథా వైవాహికం కర్మ పరిసమాప్య తదానీమేవ చతుర్థీ వ్రతం సంకల్ప్య

ఆగ్నేయ స్థాలీపాకాదీన్ కుర్యాత్. ప్రాగుదయాచ్చేదిదం పరేహని రాత్ర్యాం చతుర్థీవాసాదికం కర్తవ్యమ్ అథవా చతుర్థేఽహన్యేన రాత్ర్యాంస్థాలీపాకాదీన్ కుర్యాత్. 'చతుర్థేఽహన్యాగ్నేయ స్థాలీపాకం వైశ్వదేవం కుర్యాదిత్యేకే" వచనాత్.

ఇతి శ్రీ నృసింహవాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్రభాష్యే
తృతీయ ప్రశ్నే సప్తమః ఖణ్డః

అథ తృతీయ ప్రశ్నే - అష్టమః ఖణ్డః

తదేవం త్రిరాత్రం హవిష్యాశినౌ బ్రహ్మచారిణౌ ధౌతవస్త్రవ్రతచారిణౌ స్యాతామ్. ౨౩

తదితి యస్మాచ్చతుర్థీ వ్రతముక్తం తత్తస్మాత్కారణాదేవమనేన ప్రకారేణ తథా త్రిరాత్ర మిదం వ్రతం హవిష్యం క్షారలవణవర్జమోదనం తదశితుం భోక్తుం శీలం యయోస్తౌ హవిష్యాశినౌ బ్రహ్మచారి ధర్మే చ చరత ఇతి బ్రహ్మచారిణౌ తామ్బూలచర్వణ మైథున వర్జితౌ ధౌతం శుద్ధం వస్త్రం తస్య ధారణమేవ వ్రతం చరితుం శీలం యయోస్తౌ ధౌతవస్త్రవ్రతచారిణౌ రాత్రిషు చతుర్థీవాసోక్త చర్మాదిశాయినౌ చస్యాతాం భవేతాం.

నిషేకః:

తతోఽపరస్యాం రాత్రౌ చతుర్థ్యా మలఙ్కృత్యాగ్ని ముపసమాధాయ నవప్రాయశ్చిత్తాని జుహుయాత్. ౨౪

త్రిరాత్రానన్తరం చతుర్థ్యాం రాత్రౌ అపరస్యామపరభాగినాశం రాత్ర్యామలంకృత్య పత్నీమాత్మానం వస్త్రగంధమాల్యాద్యైర్విభూష్యపత్న్యా సహ ప్రాణానాయమ్య నిషేక కర్మకరిష్య ఇతి సంకల్ప్య అగ్నిమౌపాసనముపసమాధాయ పరిసమూహ్య పరిషిచ్యాస్మిన్నగ్నౌ నవ ప్రాయశ్చిత్తాని వ్యాహృతి పర్యన్తం జుహుయాత్.

'అగ్నే. వాయో. ఆదిత్య. ఆదిత్య. వాయో. అగ్నే. అగ్నే వాయో. ఆదిత్య వ్యాహృతీః. ౨౫

'భూర్భగం' ఇతి చతుర్భిర్వధూమూర్ధ్న్యాజ్యేన జుహుయాత్ ౨౬

చతుర్భిర్మంత్రైః వధూమూర్ధ్ని పత్న్యాః శిరసి ఆజ్యేన జుహుయాత్.

అగ్నిం ప్రదక్షిణం కృత్వా ప్రాచ్యా ముదీచ్యాం వాతా ముప వేశ్య 'అభీష్ట్వా వఞ్ఛాఖేన ఇతి యోనిమభిమృశ్య 'సుప్రజా స్త్వాయ' ఇత్యుపగచ్ఛేత్ 'సన్నామనసౌ' ఇత్యాలిఙ్గనం మధుహేన్మధ్విదం' ఇతి మైథునం కుర్వీత. ౭౭

ఉభావగ్నిం ప్రదక్షిణం కృత్వా ప్రణమ్య ప్రాచ్యా ముదీచ్యాం వా చతుర్థీ వాసయేప తాం పత్నీ ముపవేశ్య శాయయిత్వా తస్యా యోనిం దర్భేణ పాణినా వాఽభిమృశ్య ఉపగచ్ఛేత్. తస్యాః సమీపం గచ్ఛేత్, ఆలింగనం తస్యా ఉపగూహనం కృత్వా మిథున స్వభావో మైథునం కుర్వీత.

"సుప్రజాస్త్వాయ" ఇత్యుపగమనం "సన్నామనసౌ" 'ఇత్యాలిఙ్గనం" "ఇమామనువ్రతా" 'ఇతి వధూముఖేక్షణ మిత్యేకే ౭౮

మతాంతర మాహ. ఉపగమన మాలింగనం వధూముఖేక్షణ మిత్యేకే వదన్తి.

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే తృతీయ ప్రశ్నే అష్టమః ఖణ్డః

అథ తృతీయ ప్రశ్నే నవమః ఖణ్డః

ఋతు సంగమనమ్ :

అథ త్రిరాత్ర మృతౌ మలవద్వాసాః స్నానాఞ్జనాదీని వర్జయేత్. ౭౯

అథ నిషేకానన్తరం యదా ఆర్తవం పశ్యతి తదా త్రిరాత్రమృతౌ ఋతుకాలే పత్నీ మలవన్మలయుక్త మధౌతం వాసో వస్త్రం యస్యాస్సామల వద్వాసాః స్నానమంజన మాదిర్యేషాం తైలాభ్యంగదంతధావన భూవిలేఖన నఖకృంతన రజ్జుకరణాదీనాం తాని స్నానాంజనాదీని వర్జయేత్.

ఏకభక్తా స్యాత్. ౮౦

ఏకస్మిన్ కాలే దివైవ భోజనం యస్యాస్సా ఏకభక్తా స్యాత్.

అఖర్వేణాఞ్జలినా యసేన వాపిబేత్. ౮౧

ఖర్వేణ మృత్పాత్రేణ అంజలినావా పాణిభ్యాం వా ఆయసేన అయో మయేన పాత్రేణ వా జలాదీని న పిబేత్.

న శుల్బే నాశ్నాత్. ౮౨

శుల్బేన తామ్రేణ నాశ్నాతి. నభుంజీయాత్. పర్ణేన నాశ్నాతి. కాంస్య పాత్రేణ నాశ్నాతి. తథా చ శ్రుతిః. యాఽభ్యంక్తే తస్యై దుశ్చర్మా. యా ప్రలిఖతే తస్యై ఖలతిః. అపమార్ష్టి యాఞ్క్తే తస్యై కాణో, యాదతో ధావతే తస్యై శ్యావదన్యా నఖాని నికృంతతే తస్యై కునఖీ, యాకృణత్తి తస్యై క్లీబో యారజ్జుగ్ం సృజతి తస్యా ఉద్బన్ధుకోయా పర్ణేన పిబతి తస్యా ఉన్మాదుకో యాఖర్వేణ పిబతి తస్యై ఖర్వః. తిస్రో రాత్రీర్వ్రతం చరేదంజలినావాపిబేద ఖర్వేణవా పాత్రేణ ప్రజాయై గోపీథాయ ఇతి.

న గ్రహ మీక్షేత. ౮౩

గ్రహం చంద్ర సూర్యాది నక్షత్రగణం నేక్షేత నపశ్యేత్.

నదివా స్వపేత్. ౮౪

దివాశబ్దోఽహర్వాచ్యవ్యయమ్. అహ్ని న స్వపేత్. నిద్రాం న కుర్యాత్.

యథోక్తం వ్రతం కుర్యాత్. ౮౫

యథోక్త మిదం వ్రతం తథా త్రిరాత్రం కుర్యాత్.

చతుర్థ్యాం దంతధావనం గంధామలకాదిభిః స్నాత్వా శ్వేత వస్త్రానులేపనా స్త్రీ శూద్రాభ్యా మనభిభాష్య పరమదృష్ట్వా భర్తారం పశ్యేత్. ౮౬

చతుర్థ్యాం చతుర్థేహని ప్రాతః దంతధావన మనింద్య కాష్ఠేనశోధనం దంతధావనం కృత్వా గంధం చందనం ఆమలకం ధాత్రీఫలంతేఆదిర్యేషాం హరిద్ర చూర్ణాది స్నానీయానాం తైర్గంధామలకాదిభిరాలిప్య స్నాత్వా సచే లం స్నానం కృత్వా శ్వేతం శుభ్రం వస్త్రం తస్యధారణం శ్వేతగంధస్యాను

లేపనం ఆలేపనంచ యస్యాస్సా శ్వేతవస్త్రానులేపనా భూత్వా స్త్రీశూద్రాభ్యా మనభిభాష్య సహ సంభాషణ మకృత్వా అపరమన్యం పురుషమదృష్ట్వా నిరీక్ష్య భర్తారం పతిం నిరీక్షేత్.

యస్మాదృతు స్నాతా యాదృశం పురుషం పశ్యే త్తాదృశీ ప్రజా భవతి. ౮౭

యస్మాత్కారణాత్ ఋతుస్నాతా స్త్రీ యా దృశం యాదృగ్రూప యుతం పురుషం పుమాంసం పశ్యేత్తా దృశీ తాదృగ్రూపయుతా ప్రజాసన్తతి ర్భవతి. తస్మాదపర మదృష్ట్వా భర్తారమేవ పశ్యేత్.

ఋతురాత్రయో ద్వాదశ భవన్తి షోడశేతి చాచక్షతే. ౮౮

ఋతుసంబంధిన్యో రాత్రయః ఋతు రాత్రయః ద్వాదశ సంఖ్యాకా భవంతి. షోడశ రాత్రియ ఇతి చా చక్షతే ఇతి కేచిద్వదన్తి.

ప్రథమా స్తి స్రోఽనగమ్యాః. ౮౯

ప్రథమ రజోదర్శనాద్యాః తిస్రో రాత్రయః స్త్రియం గంతుమనర్హా గమ్యా న భవన్తి.

పుమాన్సమాసు విషమాసు స్త్రీ జాయతే. ౯౦

తతోఽన్యాసు రాత్రిషు మధ్యే సమాసు రాత్రిషు చతుర్థషష్ఠాష్టమ దశమ ద్వాదశ చతుర్దశ షోడశసు యదిస్త్రియం గచ్ఛేత్ పుమాన్ పుత్రో జాయతే. విషమాసు పంచమ సప్తమ నవమాద్య సమాసు రాత్రిషు యది భార్యాగమ్యతే స్త్రీ దుహితా జాయతే. తస్మాద్యథాకామం స్త్రియం గచ్ఛేత్.

శాలివ్రీహి యవానామన్నం పయసా ప్రాశ్నీయాత్. ౯౧

శాలయశ్చ వ్రీహయశ్చ యవాశ్చతే సర్వే వ్రీహి విశేషాః శాలివ్రీహి యవానా మన్యతమ స్యాన్న మశనం పయసా క్షీరేణ సహ ప్రాశ్నీయాత్. భుంజీయాత్.

యస్మాదాహారమూలాధాతవో భవన్తి. ౯౧ ఎ

యస్మాత్కారణాదాహారోఽశనం మూలం బీజం కారణం యేషాంతమా హారమూలాః రక్తశుక్లకృష్ణవర్ణాదయో భవంతి. తస్మాచ్ఛుద్ధమన్నంపయసా ప్రాశ్నీయాత్.

లక్ష్మీవటశుఙ్గ సహదేవీ నామన్యతమ మభిషూయ ప్రక్షిపే ద్దక్షిణే నాసాపుటే పుత్రకామాయా వామే స్త్రీ కామాయాః ౯౩

లక్ష్మీః బుద్ధిరాప్నోతి వటస్య న్యగ్రోధస్య శుంగాః పల్లవముకులాని సహదేవీచ తేషాం లక్ష్మీవటశుంగ సహదేవీనాం మధ్యేఽన్యతర మాహృత్య అభిషూయ పేషణ్యా మభిషుత్య రసం ప్రక్షిపేత్ నినయేత్ తస్యాదక్షిణే నాసాపుటే ఘ్రాణరంధ్రే పుత్రం కాముయతీతి పుత్రకామాయాః పుత్రవత్సాభిలాషిణ్యాః వామే నాసాపుటే స్త్రీ కామాయాః జాయాయాః ప్రక్షిపేత్.

న నిష్ఠీవనం కుర్యాత్, ౯౪

నిష్ఠీవనం న కుర్యాత్.

శోకరోషౌ వర్జయతి. ౯౫

శోకో దుఃఖం రోషః క్రోధః తౌ శోకరోషౌ వర్జయతి.

తతః ఏనాం యద్వేగర్భాదిభిః ప్రోక్షణైః ప్రోక్ష్య 'విష్ణు ర్యోనిం కల్పయతు' ఇతి తాముపగచ్ఛేత్. ౯౬

తతస్తస్మాచ్చతుర్థ్యాం రాత్ర్యాం ఏతాం పత్నీం ప్రోక్ష్యతాం పత్నీ ముపగచ్ఛేత్. ఉపగమనం కుర్యాత్.

పరిషిచ్య వైశ్వదేవం వైష్ణవం మూలహోమాజ్య హోమౌ హుత్వా 'విష్ణుర్యోనిమ్ కల్పయతు' ఇత్యుపగమన మిత్యేకే. ౯౭

ఆఘారం కృత్వా పరిషిచ్య హుత్వా పశ్చాదుపగమనమిత్యేకేవదన్తి.

ఇతి శ్రీనృసింహ వాజపేయయాజియే వైఖానస
సూత్రభాష్యే తృతీయ ప్రశ్నే నవమః ఖణ్డః.

అథ తృతీయ ప్రశ్నే దశమః ఖణ్డః

గర్భాధానమ్ :

అథ గృహీత గర్భా లిఙ్గాని. ౯౮

గృహీతః స్వీకృతో గర్భో యయా సా గృహీత గర్భా తస్యా లింగాని చిహ్నాని.

శరీరాటోపసక్థి సీదనం ద్వేషో భర్తుర్య రుచి రాహారో లాలా ప్రకోపగ ఖరతాస్ఫురణం యోనేరితి. ౯౯

శరీరస్య దేహస్య ఆటోపో గరిమా శరీరాటోపః సక్థ్యోరూర్వోస్సీదనం అలసనం సక్థిసీదనం ద్వేషో భర్తుః ప్రియస్య వైరం అరుచిరప్రియ ఆహార ఓదనాదిః లాలాస్యందినీ రసనాజలం తస్య ప్రకోప ఉద్గమః లాలా ప్రకోపః ఖరతా కఠినతా బర్బరతా వాస్ఫురణం జృంభణం యోనేరుపస్థస్య.

గర్భస్య దైవానుబన్ధం జ్ఞాత్వాఽపూర్యమాణ పక్షే పుణ్యే పున్నామ్ని శుభే నక్షత్ర ఆజ్యేనాఘారం హుత్వా తాం మఙ్గళ యుక్తాముపవేశ్య పరిషిచ్య ధాతాది పఞ్చవారుణం మూల హోమం స్విష్టకారం చ హుత్వా "వృషోఽసి" ఇతి యవాన్ దదాతి. ౧౦౦

అనేన ప్రకారేణ గర్భస్య దైవానుబన్ధం విధిసమ్మితం చిహ్నైః జ్ఞాత్వా మత్వా అపూర్యమాణ పక్షే శుక్లపక్షే పక్ష ఛిద్ర వర్జితే తిథౌ పున్నామ్ని శతభిష మూల మృగశీర్షాది పున్నామ నక్షత్రే శుభే రోహిణ్యనూరాధాది నక్షత్రే శనివార వర్జితేఽన్యస్మిన్ వారే వ్యతీపాత వైధృత్యాది వర్జితే యోగే భద్రాది వర్జితే కరణే పూర్వాహ్ణే ఏనాం పత్నీం గర్భాధానేన కర్మణా సంస్కరిష్యే ఇతి సంకల్ప్య లౌకికాగ్నావౌపాసనాగ్నౌ వా అఘారం హుత్వా తాం గృహీత గర్భాం మంగళైః శుభైః వస్త్రాభరణ పుష్పాద్యైర్యుక్తాం సమన్వితామాత్మనో దక్షిణత ఉపవేశ్య ఆసయిత్వా పరిషిచ్య ధాతాది పంచ వారుణం మూలహోమం స్విష్టాకారంచ హుత్వా యవాన్ తస్యాః పాణౌ వ్రీహీన్వా దదాతి.

పయో దధి ఘృతం సమం గృహీతం త్రివృదిత్యాచక్షతే. ౧౦౧

పయః క్షీరంచ దధిచ ఘృతంచ తత్సర్వం సమభాగం యథాస్యాత్తథా గృహీత్వా సమేతం త్రీణ్యనువర్తన్త ఇతి తత్ త్రివృదిత్యాచక్షతే వదన్తి.

భూస్త్వయి దదామి ఇత్యేనాం త్రి వృత్ప్రాశయేత్. ౧౦౨

భూస్త్వయి దదామీత్యాదిభిశ్చతుర్భిః తస్యాః పాణౌ చతుష్కృత్వః త్రివృద్దత్వా తాం ప్రాశయేత్ భక్షయేత్.

ఆచాన్తాయా నాభే రూర్ధ్వం 'అభిష్ఠ్వాహం. పరాఞ్చ' ఇతి దర్భేణ త్రిరున్మార్జ్య పుణ్యాహం కుర్యాత్. ౧౦౩

ఆచాన్తాయాః కృతాచమనాయాః పత్న్యాః నాభేరూర్ధ్వ ముపరిష్టాదుదరం దర్భేణ త్రిరున్మార్జ్య ఊర్ధ్వం పరిమృజ్య పుణ్యాహం కుర్యాత్.

బ్రాహ్మణానన్నేన తర్పయతి. ౧౦౪

బ్రాహ్మణానష్టభ్యోఽహీనాన్ అన్నేన తర్పయతి. భోజయతి.

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్రభాష్యే
తృతీయ ప్రశ్నే - దశమః ఖణ్డః.

అథ తృతీయ ప్రశ్నే - ఏకాదశః ఖణ్డః

పుంసవనమ్ :

అథ గర్భాధానాత్ చతుర్థే మాసి పుంసవనం భవతి. ౧౦౫

అథానన్తరం గర్భాధానాది గర్భాధాన కాలాదారభ్య చతుర్థే మాసీతి సప్తమ్యేక వచనం మాసే పుంసవనం కర్మ భవతి గర్భస్పందనాత్పూర్వమితి యాజ్ఞవల్క్యః గర్భస్పందనోత్తరకాలమితి బృహస్పతిః ద్వితీయే తృతీయే వా మాసీతి పారస్కరః [రిః].

శుక్లపక్షే శుద్ధేఽహని పూర్వాహ్ణేఽగ్నిముపసమాధాయ పూర్వవత్స్విష్టాకారాన్తం హుత్వా దక్షిణతోఽగ్నే రపరస్యామాసీనాయై 'వృషోఽసి' ఇతి సర్షప మిశ్రితాన్యవాన్ 'అన్ధోఽస' ఇతి దద్యాత్. ౧౦౬

ఏతేష్వేకస్మిన్ కాలేవా శుక్లపక్షే శుద్ధేపక్షచ్ఛిద్రాది దోషరహితే తిథౌ శుద్ధేవాసరే శుద్ధేనక్షత్రే శుద్ధేయోగే శుద్ధేకరణే శుద్ధేముహూర్తే ఏవం శుద్ధే దోష రహితేఽహ్ని దివా పూర్వాహ్ణే ఏనాం పుంసవన కర్మణా సంస్కరిష్య ఇతి

సంకల్ప్య పూర్వవదగ్ని ముపస్థసమాధాయా ఘారౌ హుత్వా పరిషముహ్య పూర్వవద్గర్భాధానవతి ప్రస్తారాన్తం హుత్వా దక్షిణతో ఽగ్నేరపరస్యా మిత్యగ్నేః ప్రైర్ఋత్యా మాసీనాయై మంగళయుక్తాయై పత్న్యై సర్షపైః సిద్ధార్థైః మిశ్రితాః సంయుతాస్తాన్ సర్షపమిశ్రితాన్ యవాం స్తస్య దక్షిణ పాణౌ దద్యాత్.

అలాభే మాషధాన్యౌ ప్రతినిధీ స్యాతామ్. ౧౦౭

అలాభే సర్షప యవానాం అసంభవే మాషః శమీధాన్యం వ్రీహిధాన్యంతౌ మాషధాన్యౌ సర్షప యవయోః ప్రతినిధీ స్యాతాం భవేతాం

"ఓం భూర్భువస్సువః, రాకామహగ్ం. యాస్తే రాకే. సోమ ఏవ, విశ్వా ఉత త్వయా" ఇత్యుదరమభిమృశేత్. ౧౦౮

ఉదరం తస్యాః కుక్షి మభిమృశేత్

పూర్వవత్త్రివృత్ప్రాశనాదీనీతి విజాయతే. ౧౦౯

పూర్వవద్గర్భాధాన వత్ త్రివృత్ప్రాశనాదీనీతి ఆదిశబ్దేన పుణ్యాహం బ్రాహ్మణ భోజనం చ కుర్యాత్

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయ యాజీయే వైఖానస సూత్రభాష్యే
తృతీయ ప్రశ్నే - ఏకాదశ ఖణ్డః

అథ తృతీయ ప్రశ్నే - ద్వాదశః ఖణ్డః

సీమన్తమ్

అథ గర్భాధానాదష్టమే మాసి సీమన్తోన్నయనం కుర్యాత్. ౧౧౦

అథానన్తరం గర్భాధానాదష్టమే మాసి మాసే తృతీయే మాసే సీమన్తోన్నయన మితి లౌగాక్షిః. అథ సీమన్తోన్నయనం మాసి చతుర్థే పంచమే షష్ఠే సప్తమే వేతి సాంఖ్యాయన గృహ్యే. షష్ఠే ఽష్టమే వేతి యాజ్ఞవల్క్యః, గర్భస్పందనే ప్రసవాత్పూర్వే తిథిషుశుక్లైతత్త్రికకాలే వా సీమంతేన పథా ఉన్నయన ముత్పాదనం సీమన్తోన్నయనం కుర్యాత్

పక్షోదనఞ్చ వ్యాఖ్యాతమ్. ౧౧౧

పక్షో దినంచ గర్భాధాన ఏవ వ్యాఖ్యాత ముక్తం తస్మిన్ దినే పూర్వాహ్ణే పత్న్యా సహ ప్రాణానాయమ్య ఏనాం సీమన్తేన కర్మణా సంస్కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య

"పూర్వవద్ధాతాది హుత్వా త్రేణ్యా శలల్యా సహ శలాటుగ్లప్సం సాగ్రపత్రం కుశాఙ్కురఞ్చ దర్భేణ త్రిరాబధ్య 'ఓం భూర్భువస్సువః" ఇతి గృహీత్వా తస్యాస్తథాసీనాయాః స్రగ్గన్ధవత్యాః సీమన్తే "రాకామహగ్ం యాస్తే రాకే" ఇతి స్థాపయిత్వోన్నయనం కుర్యాత్. ౧౧౨

పూర్వవద్గర్భాధానవద్ధాతాదీన్ హుత్వా త్రీణి ఏతాని శుక్లాని యస్యాస్త్రయాత్రేణ్యా శలల్యా శలలేనసహ శలాటు రామఫలం గ్లప్సః కాకోదుమ్బరస్థం శలాటుగ్లప్సం అగ్రపత్రాభ్యాం సహవర్తత ఇతి సాగ్రపత్రంకుశస్య దర్భస్య అంకురం తరుణాగ్రం కుశాంకురం చ శలల్యా సహదర్భేణ త్రిరావేష్ట్య ఆబధ్య గ్రంథిం కృత్వా తం గృహీత్వా తస్యాః పత్న్యాస్తథా దక్షిణేగ్నేరపరస్యామాసీనాయాః స్రక్పుష్పమాలికా గంధశ్చందనంతే అస్యాః స్తః ఇతి స్రగ్గంధవతీ తస్యాః సీమ్నో ఽన్తః సీమంతః కేశపాశస్తస్మిన్ సీమంతే ఊర్ధ్వాగ్రం స్థాపయిత్వాన్నయన ముద్గమనం కారయేత్

"సోమ ఏవ" ఇతి పురస్తాదివ కుర్యాత్. ౧౧౩

పురస్తాదివ పూర్వవదుదర మభిమృశేత్ పూర్వవత్ త్రివృత్ప్రాశనం పుణ్యాహం తస్మిన్నితి

పూర్వవత్త్రివృత్ప్రాశనాది పుణ్యాహాన్త మిత్యేకే. ౧౧౪

సామాన్యతః పుణ్యాహే సిద్ధే పునర్వచనం నియమార్థం సర్వత్ర గర్భ సంస్కారేషు తత్తదంతే పుణ్యాహం కర్తవ్యమితి

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయ యాజీయే వైఖానస సూత్రభాష్యే
తృతీయ ప్రశ్నే - ద్వాదశః ఖణ్డః

అథ తృతీయ ప్రశ్నే - త్రయోదశః ఖణ్డః

విష్ణు బలిః

అథ విష్ణు బలిః. ౧౧౫

అథ విష్ణుబలిః గర్భాధానాదష్టమే మాస్యేవ శుక్లపక్షే శుద్ధేహని కర్తవ్యం అస్యాః గర్భరక్షణార్థం విష్ణుబలిం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య ఆఘారం కృత్వాఽవాహనకాలే

ఉత్తర ప్రణిధావగ్న్యాధిదేవాన్ "ఓం భూః పురుషం, ఓం భువః పురుషం, ఓం సువః పురుషం. ఓం భూర్భువస్సువః పురుషం" చ ఇత్యావాహ్య తథైవ నిర్వాపాద్యాఘారం హుత్వాఽగ్నేః పూర్వస్యాం దర్భాసనేషు "కేశవం. నారాయణం. మాధవం. గోవిన్దం. విష్ణుం. మధుసూదనం. త్రివిక్రమం వామనం శ్రీధరం, హృషీకేశం. పద్మనాభం, దామోదరం" ఇతి నామభిర్దేవం విష్ణుమావాహ్య ఆపో హిరణ్య పవమానైః స్నాపయిత్వా తత్తన్నామ్నార్చయతి. ౧౧౬

ఉత్తర ప్రణిధావగ్న్యాది దేవాన్ సర్వదేవానామాశ్రయమీశ్వరమావాహ్య. అన్తే ఓం భూః పురుషమిత్యావాహ్య యథావాహనం తథైవ నిర్వాపం. స్వాహాకారంచ కృత్వైవమాఘారం హుత్వాంతేఽగ్నేః పూర్వస్యాం చతురస్రం హస్తమాత్రం తండులైః స్థండిలం కృత్వా తదూర్ధ్వే ప్రాగగ్రాన్ దర్భానుదగగ్రమాస్తీర్య తేషు దర్భాసనేషు ప్రత్యఙ్ముఖాన్ కేశవాది ద్వాదశ మూర్తీనుత్తరాంతం నామభిర్దేవం విష్ణుం క్రమేణావాహ్య పుష్ప గంధాద్యైః షోడశోపచారైః తత్తన్నామ్నా ప్రణవాదినమోన్తేనార్చయతి.

అతో దేవాద్యైః. విష్ణోర్నుకం. తదస్య ప్రియం. ప్రతద్విష్ణుః పరోమాత్రయా విచక్రమే. త్రిర్దేవ ఇతి ద్వాదశాహుతీరాజ్యేన హుత్వా పాయసమాజ్య సంయుక్తం హవిర్దేవం నివేద్య ద్వాదశనామభిరతో దేవాద్యైర్విష్ణోర్నుకాద్యై రాజ్య మిశ్రం పాయసం జుహుయాత్. ౧౧౭

అతో దేవాది విష్ణోర్నుకాది ద్వాదశాహుతీ రాజ్యేన హుత్వా పయసా పక్వమన్నం పాయసమాజ్య సంయుక్తం ఘృతాప్లుతం హూయత ఇతి హవిః ప్రత్యేకం పాత్రే విక్షిప్య దేవం కేశవాద్యం సర్వం విష్ణుం నివేద్య సమర్ప్య ద్వికర్మకోఽయం ధాతుః దేవాయ నివేద్య ఇత్యర్థః తన్నామ్నేతి జాత్యేకవచనమ్. ద్వాదశనామభిః అతో దేవాదిభి రాజ్యమిశ్రం ఘృతాప్లుతం పాయసం జుహుయాత్.

ఋగ్యజుస్సామాథర్వభిర్మన్త్రైర్వైష్ణవైర్దేవం సంస్తూయ నమోఽన్తైర్నామభిః ప్రణమేత్ పాయసం శేషం పత్నీం ప్రాశయతి. ౧౧౮

ఋగ్యజుస్సామాథర్వభిశ్చతుర్వేద సంబంధిభిరాదిభిర్మంత్రైః వైష్ణవైః సహస్రశీర్షాద్యైః దేవం విష్ణుం సంస్తూయ స్తుత్వా సంప్రార్థ్య నమోన్తైః నమశ్శబ్దః అంతే యేషాం తైర్నామభిః కేశవాయనమ ఇత్యాదిభిః ప్రత్యేకం ప్రణమేద్దండవన్నమస్కుర్యాత్. పాయస శేషం నివేదితం చ పత్నీం ప్రాశయతి భోజయతి (సుదర్శన గాయత్ర్యా శంఖగాయత్ర్యా క్రమేణ పత్నీం ప్రాశయతీతి లోకానుసారిణాం కేషాం చిదభిప్రాయోనాస్మాకం) ఏతే గర్భసంస్కారా లౌకికాగ్నౌ చౌపాసనాగ్నౌ వా కర్తవ్యాః పితురౌపాసనాగ్నౌ వితేయ ఇతి వచనాత్.

ఇతి శ్రీ నృసింహవాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్రభాష్యే తృతీయప్రశ్నే త్రయోదశః ఖణ్డః

అథ తృతీయ ప్రశ్నే - చతుర్దశః ఖణ్డః

జాత కర్మః :

అథ జాతకర్మ వ్యాఖ్యాస్యామః. ౧౧౯

అథానన్తరం జాతకర్మ జాతక సంస్కారం వ్యాఖ్యాస్యామః.

అరిష్టాగారం యథోక్తం కృత్వా సుప్రోక్షితం తిలసర్షపైర్ధూపయిత్వా తాం ప్రవేశయేత్. ౧౨౦

అరిష్టాగారం సూతికాగృహం యథా జ్యోతిశ్శాస్త్రోక్తం తథా కృత్వా కల్పయిత్వా వృషభైః గోభిరుషితం వాసితం వృషభోషితం తిలాశ్చ శిర్షపాశ్చ తైర్ధూపయిత్వా తానగ్నౌ ప్రక్షిప్య అరిష్టాగారం సర్షతో ధూపం కారయిత్వా తాం గర్భిణీం ప్రవేశయేత్. ప్రసవకాలే తదన్తర్గచ్ఛయేత్.

తజ్జ్ఞాః స్త్రియస్తిస్రశ్చతస్రో వా పరిగృహ్యైనాం సంవాహ యేయుః. ౧౨౧

తత్ర ప్రసవవిధౌ ఔషధాదీన్ జానన్తీతి తద్జ్ఞాః స్త్రియస్తిస్రో వా చతస్రో వా పరిగృహ్య భృతకేన కృత్వా ఏనాం గర్భిణీం సంవాహయేయుః అస్యాః సంవాహనం భరణం కారయేయుః.

కుక్షౌ శిథిలే హృదయబన్ధం ముక్త్వా సశూలే జఘనే ప్రజాయత ఇత్యవధారయేత్. ౧౨౨

కుక్షావస్యా ఉదరే శిథిలే శ్లథే సతి హృదయస్థం బధ్యతేఽనేనేతి హృదయబన్ధముక్త్వా వస్త్రబన్ధం విసృజ్య శూలేన ప్రసవవేదనయా యుక్తే వర్తత ఇతి సశూలే జఘనే నాభేరధః ప్రదేశే సతి ప్రజాయతే ప్రసూయత ఇత్యవధారయేత్ విచారయేత్.

గర్భసఙ్గే విశల్యాం సువర్చలాం వా యోనౌ నిష్పిష్య నిదధ్యాత్. ౧౨౩

గర్భస్య సంగః లంగనం తస్మిన్ సతి విశల్యాం హలినీం వా సువర్చలాం రుచకాం వా సద్యః క్షారం వాఽఽదాయావఘృష్య యోనావస్యా ఉపస్థే నిష్పిష్యతం నిదధ్యాత్ తత్ర నిక్షిపేత్.

ధూపయేత్పిణ్డీతకేనాహి కృత్త్యా వా యోనిమ్. ౧౨౪

పిండీతకేనవా మరువకేనవా అహికృత్యా సర్పకంచుకేనవా యోనిం ధూపయేత్.

హిరణ్య పుష్ప్యా మూలం హస్తయోః పాదయోరాబధ్నాతి. ౧౨౫

హిరణ్యపుష్ప్యాః పీతయూథికాయాః మూలమాదాయ హస్తౌచ పాదౌచ తయోర్హస్త పాదయోరాబధ్నాతి. భూతరక్షణార్థం బద్ధ్వా ధారయంతి.

యదానాసాగ్రం దృశ్యేత్తదాస్య గ్రహస్థితిం జ్ఞాత్వా శుభాశుభం పరీక్షేత. ౧౨౬

యదా యస్మిన్ కాలే జాయమానస్య శిశోర్నాసాగ్రం ఘ్రాణాగ్ర భాగః దృశ్యే ద్రష్టుం భవేత్ తథా తస్మిన్ కాలేఽస్య శిశోర్జన్మకాలస్య గ్రహాణాం సూర్యాదీనాం స్థితిం నిలయం జ్యోతిశ్శాస్త్రోక్తమార్గేణ జ్ఞాత్వా విజ్ఞాయ శుభం వా శుభంచ శుభాశుభం పరీక్షేత సమీక్షయేత్.

యస్మాత్తద్గుణాన్వితం వర్ధయేత్. ౧౨౭

యస్మాత్కారణాత్ శుభగుణై రన్వితం యుక్తస్తద్గుణాన్వితంవర్ధయే ద్వృద్ధిం ప్రాపయేత్.

జాయమానే మాతురుదకుమ్భం దక్షిణత శ్శిరోభాగే స్థాపయేత్. ౧౨౮

జాయమానే శిశావుద కుంభం వారి పూర్ణం ఘటం దక్షిణతో మాతుః జనన్యాః శిరోభాగే శిరః ప్రదేశే స్థాపయేత్.

తతస్తూర్యన్తీం పాదతో నిధాయ 'యథైవ సోమః పవతే' ఇత్యుదరమభిమృశేత్ ౧౨౯

తతః పాదతః పాదభాగే తూర్యన్తీం వాద్యవిశేషం నిధాయోదర మభిమృశేత్.

కుమారే జాతే ద్వారవామేఽశ్మని పరశుం తస్మిన్హిరణ్యం స్థాపయిత్వా 'అశ్మాభవ" ఇత్యధర ముత్తరం కరోతి. ౧౩౦

కుత్సితం మారయతీతి కుమారః తస్మిన్ జాతే పుత్ర ఉత్పన్నే సతి పుత్రోత్సవార్థం తూర్యం తమాఘోష్య తస్య పితా స్నాత్వా యథాశక్తి హిరణ్యదానం కృత్వా ఇమం కుమారం జాతకేన కర్మణా సంస్కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య అరిష్టాగారస్య ద్వారస్య వామభాగేఽశ్మానం నిధాయాస్మిన్ అశ్మని పరశుం కుఠారం నిధాయ తస్మిన్ పరశౌ హిరణ్యం సువర్ణం స్థాపయిత్వా అధరమధః స్థితముత్తర మూర్ధ్వం కరోతి.

శ్రీ వైఖానస ఫారం ౧౯]

తస్యోపరి 'అజ్ఞాదజ్ఞాత్' ఇతి కుమారమేకయా స్త్రియా ధారయేత్. ౧౩౧

తస్యాఽశ్మన ఉపర్యుపరిభాగే తమేకయా స్త్రియా ధారయేత్.

తమద్భిరభ్యుక్ష్య 'తిలదేవ పద్యస్య' ఇతి సతిల మక్షతం మూర్ధ్న్యాధాయౌపాసన మరణ్యాం నిర్హరతి. ౧౩౨

తం కుమార మద్భిరుదకుంభాద్భిరభ్యుక్ష్య సతిలం తిల సహిత మక్షతం ఇదం జాత్యేక వచనమ్. అక్షతాన్మూర్ధని తస్యశిరసి ఆధాయనిధాయ ఔపాసనమాత్మన ఔపాసనాగ్ని మరణ్యాం సమిధివా నిర్హరతి. సమారోప్య పూర్వవదసగోత్రేణాన్యేన బ్రహ్మచారిణా వా నిత్యహోమం కారయతి. న స్వయం జుహుయాత్.

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయ యాజీయే శ్రీవైఖానస
సూత్రభాష్యే తృతీయ ప్రశ్నే చతుర్దశః ఖణ్డః

అథ తృతీయ ప్రశ్నే – పంచదశః ఖణ్డః

ఛుల్ల్యాం కపాలమారోప్య వృషభశకృత్పిణ్డైర్జాతకాగ్నిం సాధయేత్. ౧౩౩

ఛుల్ల్యాం హసన్తికాయాం లౌకికాగ్నిం ప్రజ్వాల్య తదుపరి కపాలం భిన్నఘటస్యాధరార్ధ మారోప్య నిధాయ వృషభాణాం శకృత్పురీషాణితైః కృతాః పిండాః కబళాకృతయస్తైః వృషభశకృత్పిండైరుక్త కపాలక్షిప్తైః జాతకర్మార్థోగ్నిర్జాతకాగ్నిస్తం సాధయేత్ కల్పయేత్.

తమేన ముత్తపనీయ మిత్యుదాహరన్తి. ౧౩౪

తమేన మగ్నిముత్తపనాద్భవ తీత్యుత్తపనీయ మిత్యుదాహరన్తి,

తేనైవ ధూపం దద్యాత్. ౧౩౫

తేనైవాగ్నినా కుమారస్య ధూపం దద్యాత్.

ద్వారస్య దక్షిణతో నిధాయాఙ్గారవర్ణే పరిస్తీర్య కణసర్షపైర్హస్తేన శణ్డేరథః. అయశ్శణ్డోమర్క. అలిఖన్విలిఖన్. అర్యమ్ణ

అన్త్రీముఖః కేశినీః ఏతన్నశ్యతైతాన్. పూర్వ్యపేషాం. మిశ్రవాససః, నక్తఞ్చారిణః నిశీథ చారిణీ' తాసాన్త్వం.అయంతే యోనిః, మమనామ' ఇతి వ్యాహృతీశ్చ హుత్వా ప్రక్షాళ్య పాణిమవనీమాలభ్య "యత్తే సుసీమ" ఇతి మేధాయై ఘృతం కరోతి'. ౧౩౬

ద్వారస్య అరిష్టాగారస్యదక్షిణతోభాగే భూమ్యాం ప్రోక్ష్యోల్లిఖ్యాగ్నిం నిధాయాంగారవర్ణేఽగ్ని కణస్వరూపిణి విగతజ్వాలాధూమేఽగ్నౌ సతి వినాఽఙ్గారం దర్భైః పరిస్తీర్య పరిషిచ్య కణాః ఛిన్నాణు తండులాశ్చ సర్షపాశ్చ సమేత్యేతైః కణసర్షపైః హస్తేన పాణినా హుత్వా ప్రక్షాళ్యపాణి మపనిం భూమి మాలభ్య స్పృష్ట్వా మేధాయై ధారణావతీ బుద్ధి జననార్థం శిశోః ఘృతం కరోతి.

వచా పథ్యా హిరణ్యం మధు సర్పిరితి మేధాజననానిభవన్తి ౧౩౭

తదేవం వచా ఉగ్రగంధా పథ్యాహరీతకి హిరణ్యం స్వర్ణం మధు మాక్షికం సర్పిఘృత మిత్యేతే పంచమేధాం ధారణావతీం ధియం జనయన్తీతి మేధా జననాని భవన్తి. వచాం పథ్యాం హిరణ్యంచాశ్మనినిధాయ మధుసర్పిభ్యాం సహాసంఘృష్య ఘృతం కరోతి.

బ్రాహ్మీఘృతం పయో వచాదికం చా మనన్తి. ౧౩౮

బ్రాహ్మీవాక్ తస్య సిద్ధ్యర్థం బ్రాహ్మీఘృతంపయః స్తన్యాదిక్షీరంచ పూర్వోక్త వచాదికంచ పూర్వవత్ ఘృతం కరోతి.ఏతత్బ్రాహ్మీఘృతమిత్యామనన్తి వదన్తి.

సువర్ణం దర్భేణ బద్ధ్వాన్తర్ధాయ ఘృతం 'భూర్భువః' ఇతి ప్రాఙ్ముఖం ప్రాశయతి. ౧౩౯

సువర్ణ మంగుళీయకం వా దర్భేణ బద్ధ్వాన్తర్ధాయ కుమారస్యవక్త్రే తిరోధాయ ఘృతం మేధా ఘృతం బ్రాహ్మీఘృతం చ వా. ప్రాఙ్ముఖం కుమారం ప్రాశయతి పాయయతి.

నిత్యం సాయం ప్రాతరేవ మహరహర్హుత్వా మేధాయైపాయయేత్. ౧౪౦

నిత్యం సాయం ప్రాతరేవం కణస్కపైః హుత్వా మేధాయై మేధాజననార్థం ఘృతంచ పాయయేత్ పానం కారయేత్.

ఉష్ణసీతాభిరద్భిరేనం స్నాపయిత్వా "క్షేత్రియైత్వా" ఇతిసీత్వా "యాదైవీః" ఇత మాతురుపస్థే స్థాపయిత్వా 'తాసాన్త్వా ఇతిస్తనౌ ప్రక్షాళ్య అయం కుమారః" ఇతి దక్షిణాది పాయయేత్. ౧౪౧

ఉష్ణశీతాదిరద్భిరేనం కుమారం స్నాపయిత్వా సీత్వాతాం ప్రాప్య మాతుస్తస్య జనన్యా ఉపస్థే ఉత్సంగే[1] స్థాపయతి. సాస్తనం ప్రత్యేకం మంత్రావృత్యా ప్రక్షాళ్య మంత్రావృత్యా దక్షిణాదిస్తనం కుమారం పాయయేత్.

'ఆపోహవిష్ఠు" ఇతి న్యస్త ముదకుంభం సోధయిత్వా నిత్యం సాయం ప్రాతరాదధాతి. ౧౪౨

న్యస్తం దక్షిణతః శిరోభాగే స్థాపిత ముదకుంభం శోషయిత్వా పూర్వ జలం బర్హిర్విక్షిప్య సంశోధ్య పునరద్భిః పూరయిత్వా నిత్యం సాయం ప్రాతరాదధాతి. ఏవం నిదధాతి.

తథైవ ఘృత ప్రాశనాన్తం కర్మకృత్వా స్నాత్వౌపాసన నిర్హరణాదికం కరోతీత్యేకే. ౧౪౩

యథాపూర్వముక్తం తథైవ ఘృతప్రాశనాన్తం కర్మకృత్వా పశ్చాత్ స్నాత్వా ఔపాసనస్యాగ్నే రరణ్యాద్యామారోపణ మాదౌ యస్య తత్ ఆది శబ్దేన దానమపిగృహ్యతే. ఔపాసన నిర్హరణాది కర్మకరోతీత్యేకే వదన్తి.

(1) ఉత్సంగం ; తొడ. ఒడి.

తృతీయే పఞ్చమే సప్తమే నవమే చాఽహ్ని శయనాదికం శోధయతి. ౧౪౪

జాతకదినాదభ్యతృతీయేచాహ్నిపంచామేచాహ్నిసప్తమేచాహ్నినవమేచాహ్ని శయనాదిక మిత్యాదిశబ్దేన వస్త్రతల్పాదికమపి శోధయతి. యథార్థం శుద్ధిం కారయతి ఇది శబ్దః కర్మ పరిసమాప్తౌ.

ఇతి శ్రీనృసింహ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే
తృతీయ ప్రశ్నే పఞ్చదశః ఖణ్డః

అథ తృతీయ ప్రశ్నే షోడశః ఖణ్డః

వాస్తు సవనం!

అథ వాస్తు సవనం వ్యాఖ్యాస్యామః. ౧౪౫

వసత్యస్మిన్నితి వాస్తు తస్యారిష్టాగారాది గృహస్య శుద్ధ్యర్థం సవనం యజనం వాస్తు సవనం వ్యాఖ్యాస్యామః.

నవే వాస్తున్యుషితేఽపి సూతక ప్రేతకయోర్వాపయిత్వా మృణ్మయాని భాణ్డాని పురాణాని త్యక్త్వానవానిపరిగృహ్యాన్యాన్పరిచ్ఛదాన్యథోక్తం శోధయిత్వా భూమి యజ్ఞేనేష్ట్వా నివసేత్. ౧౪౬

నవే నూతనే వాస్తునిగృహాదికే ఉషితే నివసితే విశుద్ధ్యర్థం వాస్తు సవనం కర్తవ్యం. సూతకో జాతకాశౌచః ప్రేతకః మృతకాశౌచః తయోరన్తే సూతకే తస్యాః పతిః, ప్రేతకే కర్త్రాదయః సర్వేనుభావినో జ్ఞాతయో వాపయిత్వా కేశశ్మశ్రునఖాంతం వపనం కారయిత్వా మృణ్మయానిభాండాని ఘటాదీని పురాణాని చిరన్తనాని కృతపచనాని త్యక్త్వా నవాని నూతనాని పరిగృహ్య సంగృహ్య అపివా మృణ్మయాని పురాణానిపునఃపాకేనసంగృహ్య అన్యానితరాన్ పరిచ్ఛదా నవస్కరాన్ వస్త్రశయనాదీన్ యథోక్తం యథా

ధర్మే వక్ష్యతి తథా సర్వం యథార్హం శోధయేత్. భూమి శుద్ధ్యర్థో యాగ స్తేన భూమి యజ్ఞేన వాస్తు హోమేనేష్ట్వా యాగం కృత్వా నవేగృహే ఉషితే౽రిష్టాగారాదౌవా నివసేత్.

యస్మాద్వాస్తు సవనేన శుద్ధిర్వస్తూనామ్. ౧౭

యస్మాత్కారణాత్ వాస్తు సవనేన భూమి యజ్ఞేన శుద్ధిర్వస్తూనాం గృహాది సర్వద్రవ్యాణాం భవతి. తస్మాద్వాస్తు సవనం కర్తవ్యం.

అఘారోవాస్తు సవనస్య. ౧౮

ఆఘరో వాస్తు సవనస్య నూతన గృహప్రవేశే యద్యౌపాసనాగ్నా వన్యత్ర లౌకికాగ్నావేవ కర్తవ్యః.

వాస్తోష్పతే. వాస్తోష్పతేశగ్మయా" ఇతి ద్వాభ్యాం యజేత. ౧౯

ద్వాభ్యాం మంత్రాభ్యాం యజేత జుహునేత్.

'భూమి యజ్ఞాయస్వాహా. యజ్ఞదైవతం ప్రసోదధ్యైస్వాహా' ఇతి ద్వౌ భూమియజ్ఞ దైవత్యౌ. ౨౦

ద్వౌ మంత్రౌ భూమి యజ్ఞౌ దేవతా యయోస్తౌ భూమి యజ్ఞ దైవత్యౌ.

మేదినీదేవీ, దేవీ హిరణ్యగర్భిణీ. సముద్రవతీ సావిత్రీ, శృఙ్గే శృఙ్గే. వాయుపరీ జలశయనీ" ఇతి పంచభూమి దైవత్యాః వ్యాహృతీర్హుత్వా పుణ్యాహమ్. ౨౧

పంచభూమిర్దేవతా యేషాం తే పంచభూమిర్దైవత్యాః వ్యాహృతీర్హుత్వా పుణ్యాహం కృత్వా.

అహమగ్నే రగ్నిం గృహ్ణామి" ఇత్యగ్నిష్టా దర్భపూలేనాగ్నిం గృహీత్వా ప్రథమా దైన్ద్రాద్భువంగాదారభ్యవాస్తునః కుడ్య మూలాద్బహిరన్తశ్చ వామం పరీత్య బ్రహ్మస్థానాత్పర్యగ్నిం కారయిత్వా౽పరద్వారేణ విసృజేత్. ౨౨

అగ్నౌ తిష్ఠతీత్యగ్నిష్ఠం తస్మాదర్చిషః దర్భాణాం సమూహో దర్భస్తమ్బో వా దర్భపూలస్తేనాగ్నిం గృహీత్వాయ ప్రథమాదాదే, ఐంద్రాదీన్ద్రసంబంధాత్ పూర్వస్మాత్ భువం గచ్ఛతీతి భువంగో ద్వార బంధస్యాధర పట్టికా తస్మాదైంద్రాద్భువంగాదారభ్య ఉపక్రమ్య వాస్తునో గృహాదేః కుడ్యస్య భిత్తేర్మూలాపథః ప్రదేశాద్బహిర్గృహస్య బాహ్యేనాన్తర్మధ్య ప్రదేశేచ వామమప్రదక్షిణం ప్రేతకే ప్రదక్షిణంసూతకాదౌ యథాస్యాత్తథా పరీత్య ప్రదక్షిణీకృత్య బ్రహ్మస్థానాన్మధ్యభాగతః పరితో౽గ్నికరణం పర్యగ్నిః తం కారయిత్వా౽పరద్వారేణ పశ్చిమ ద్వారేణ నిర్గమ్య బహిర్దర్భపూలం విసృజేత్.

తథైవ "అణోరణీయాన్' ఇతి పాత్రేణాన్వపస్రావయిత్వా శిష్టాద్భిస్సర్వత్ర ప్రోక్షయతి. ౨౩

యథాపర్యగ్నింకరోతితథైవపాత్రేణపుణ్యాహపాత్రేణఅనుపర్యగ్నికరణస్య పశ్చాదపఃపుణ్యాహజలం స్రావయిత్వా ప్రవాహయిత్వా౽దిభిరవశిష్టజలైఃసర్వత్రారిష్టాగారాదేదన్తర్బహిర్వాస్తుసక్తశయనాదిషుసర్వపదార్థేష్వేవం సర్వత్ర ప్రోక్షయేత్.

ఏవం వారుణాద్భువంగాద్యామ్యాత్సౌమ్యాదారభ్యపర్యగ్న్యాధావస్రుతీ స్యాతామ్. ౨౪

ఏవమనేన ప్రకారేణ వారుణాద్భువంగాత్. పశ్చిమద్వారాదారభ్య వా శబ్దశ్చకారార్థే యామ్యాద్దక్షిణాద్భువంగాత్ ద్వారాదారభ్య సౌమ్యా దుత్తరాద్భువంగాదారభ్య పర్యగ్నిశ్చ ఆధావస్యపుణ్యాహజలస్య స్రుతిస్రావశ్చతే పర్యగ్న్యాధావస్రుతీస్యాతాం భవేతాంపూర్వద్వారస్యైంద్రాదారభ్య పశ్చిమ ద్వారస్య వరుణాదారభ్య దక్షిణద్వారస్య యామ్యాదారభ్య ఉత్తరద్వారస్య గృహస్య సౌమ్యాద్భువంగాదారభ్య పైతృకే వామం దైవికేదక్షిణం పరీత్య పర్యగ్న్యాధావ స్రుతీ స్యాతా మిత్యర్థః.

ఇతి శ్రీనృసింహ వాజిపేయ యాజియే వైఖానస సూత్రభాష్యే
తృతీయ ప్రశ్నే – షోడశఖణ్డః

అథ తృతీయ ప్రశ్నే - సప్తదశః ఖణ్డః

ఏతే శతం వరుణ. ఉదుత్తమం. అయాశ్చాగ్నే. ఆపస్సృజన్తు స్నిగ్ధాని' ఇతి చత్వారో వరుణ దైవత్యాః. ౧౫౫

చత్వారో మంత్రా వరుణ దైవత్యాః.

విశ్వే దేవస్య, విశ్వే అద్య' ఇతి ద్వౌ వైశ్వదేవౌ. ౧౫౬

ద్వౌ విశ్వేదేవ దైవత్యౌ.

"అతోదేవా. ఇదం విష్ణుః, త్రీణిపదా విష్ణోః కర్మాణి. తద్విష్ణోః పరమం. తద్విప్రాస, ఇతి షడ్వైష్ణవాః. ౧౫౭

షడ్వైష్ణవాః.

ద్వౌ వాద్యౌ విత్యేకే. ౧౫౮

ద్వౌ వేవా ద్వౌ ప్రథమా విత్యేకే వదన్తి.

రుద్రమన్యం. త్ర్యమ్బకం ఇతి ద్వౌ రుద్ర దైవత్యౌ. ౧౫౯

ద్వౌ రుద్ర దైవత్యౌ.

బ్రహ్మజజ్ఞానం. హిరణ్య గర్భః' ఇతి ద్వౌ బ్రహ్మ దైవత్యౌ. ౧౬౦

ద్వౌ బ్రహ్మ దైవత్యౌ.

మిశ్రవాససః, ఏతన్త్వాత్తై తాన్" ఇతి ద్వౌ కౌబేరౌ. ౧౬౧

ద్వౌ కుబేరో దేవతా అనయోరితి కౌబేరౌ.

యువమేతాని. అగ్నీషోమౌ, అన్యందివ" ఇతి త్రయోగ్నీషోమీయాః. ౧౬౨

త్రయః అగ్నిశ్చ సోమశ్చ దేవతే యేషాంతేగ్నీషోమీయాః ఇంద్రాగ్నీషోమయోరితిదీర్ఘః.

బృహస్పతిర్దేవానాం, బృహస్పతి స్సోమం, బృహస్పతే అతియత్ ఉపయామ గృహీత ఇతి చత్వారో బార్హస్పత్యాః. ౧౬౩

చత్వారో మంత్రాః బృహస్పతిర్దేవతా యేషా తే బార్హస్పత్యాః.

'త్రాతార మిన్ద్రం. మహాగ్ం ఇన్ద్రోయఓజసా.మహాగ్ంఇన్ద్రో నృవత్. భువస్త్వ మిన్ద్రం ఏన్ద్రసానసిగ్ం. ప్రససాహిషే. అస్మాకమిన్ద్ర. ఇన్ద్రోభూదస్య. ఇన్ద్రో ద్యౌః ఇంద్రం ప్రణయన్తం, ఇన్ద్రో వృత్రం. ఇన్ద్రో బభూవ. ఇన్ద్రోఽస్మాన్ఇతి త్రయోదశేన్ద్రాః. ౧౬౪

త్రయోదశ మంత్రాః ఇంద్రో దేవతా యేషాంతే ఐన్ద్రాః.

యమోదాధార. నమస్తే నిర్ ఋతయే. ఇతి ద్వౌ యామ్యౌ. ౧౬౫

ద్వౌ యమోదేవతా యయోస్తౌ యామ్యౌ.

మిత్రస్య చర్షణీ. మిత్రోజనాన్. ప్రసమిత్ర. ఇతి త్రయో మైత్రాః. ౧౬౬

త్రయో మంత్రాః మిత్రోదేవతా ఏషాం తే మైత్రాః.

భూమియజ్ఞ దైవత్యాదయో వ్యాహృత్యన్తా ఇజ్యన్తే ౧౬౭

యస్మాద్భూమి యజ్ఞ దైవత్యాదయో మైత్రాం తాః దైవత్యాః ప్రత్యేకం వ్యాహృతిః పర్యన్తే యేషాం తే వ్యాహృతి. పర్యన్తా ఇజ్యన్తే హోయన్తే.

తస్మాద్ద్వ్యుత్తరం శతమాహుతయో వాస్తు సవనస్య. ౧౬౮

తస్మాత్కారణాదతః ద్వయేనాధికాద్వ్యుత్తర శతమాహుతయోవాస్తు సవనస్య భవన్తి.

అన్తహోమ మితి విజ్ఞాయతే. ౧౬౯

వాస్తు హోమాన్తేఽన్త హోమం కుర్యాదిదం వాస్తుసవన మితి విజ్ఞాయతే.

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయయాజియే వైఖానస
సూత్రభాష్యే తృతీయ ప్రశ్నే సప్తదశః ఖణ్డః.

అథ తృతీయ ప్రశ్నే అష్టాదశః ఖణ్డః

ఉ త్థా న మ్ :

అథ దశమే ద్వాదశే వాహ్ని భవత్యుత్థానమ్. ౧౭౦

అథ ప్రసూతి కాలాదారభ్య దశమేహ్నివా దినే ద్వాదశేహ్నివా ఉత్థానం నామ కర్మ భవతి.

తథైవ జాతకాగ్నిం సమారోప్య యావన్త్యస్య కర్మాణి తాని సర్వాణి మథిత్వాస్మిన్నేవ కుర్యాత్. ౧౭౧

యథాఽరణ్యారోపణం సమిధారోపణం చోక్తాన్తరం తథైవారణ్యాం సమిధి వాసాధితం జాతకాగ్నిం సమారోప్య యావన్తి యావత్సంఖ్యాకాన్యస్య కుమారస్య కర్మాణి ఉత్థానాదీన్యుపనయనాన్తాని భవంతి తాని సర్వాణికర్మాణి తత్తత్కాలే అరణ్యారోపితశ్చేన్మథిత్వా తస్మిన్నగ్నౌ సమిధారోపితశ్చేత్తాం సమిధం లౌకికాగ్నౌ ప్రక్షిప్య ప్రజ్వాల్యాస్మిన్ జాతకాగ్నావేవ తత్తత్కర్మాణి కృత్వాఽన్తేరణ్యాం సమిధివా సమారోప్య సురక్షితం నిక్షిప్య పునః పునరేవ మస్మిన్నగ్నావేవ కుర్యాత్. దశమేహన్యరణ్యామిధ్మే వా సమారోప్య తమేవాగ్నిం మథిత్వేతి వచనాత్.

విసృజ్య లౌకికాగ్నా విత్యేకే. ౧౭-౨

విసృజ్య జాతకాగ్నిం తత్తత్కర్మాన్తే పరిత్యజ్య యావన్త్యస్య కర్మాణి తాని సర్వాణి లౌకికాగ్నౌ కుర్యాదిత్యేకే వదన్తి.

స్నాత్వాఽగారం యథోక్తం శోధయేత్. ౧౭౩

ఏకాదశేహ్ని కర్త్రాదయః ఆశౌచినః స్నాత్వా సచేల మవగాహన స్నానం కృత్వా ఆగారం గృహం యథోక్తం ధర్మే తథా శోధయిత్వా,

క్షురకర్మాదినా శుద్ధో భూమియజ్ఞ మసగోత్రేణ యాజయే దిత్యేకే. ౧౭౪

క్షురేణ నాపిత శస్త్రేణ కర్తవ్యం కర్మ వపనం తదాదియేషాంస్నానాదీనాం తేన క్షురకర్మాదినా శుద్ధః పూతాత్మా భూత్వా భూమియజ్ఞం వాస్తు

హోమం కుర్యాత్. భూమియజ్ఞ మసగోత్రేణాఽజ్ఞాతినా యాజయేద్ధోమం కారయేదిత్యేకే వదన్తి.

తథాహరణ మౌపాసనస్య. ౧౭౫

యథా ప్రాయశ్చిత్తే సూత్రకారైరుక్తం తథౌపాసనస్యాహరణం స్వీకరణం కృత్వైనం కుమార ముత్థానేన కర్మణా సంస్కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య.

ధాతాది పంచవారుణం మూలహోమో భోజనం బ్రాహ్మణానామ్. ౧౭౬

ధాతాది పంచవారుణం మూలహోమో భోజనం బ్రాహ్మణానా మష్టాభ్యోఽహినానామేవ ముత్థానం కుర్యాత్. యది దశమే హన్యుత్థానం తథా వాస్తుహోమం హుత్వాఽస్మిన్నేవ అగ్నా వుత్థాన హోమంచ కుర్యాత్.తమేవాగ్నిం మథిత్వాఽదాయ వాస్తుహోమోత్థాన హోమౌ హుత్వాగ్నిం సమారోప్యా ప్రమాదం నిదధాతీతి ప్రాయశ్చిత్తే నిర్దిష్టత్వాత్.

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయ యాజీయే వైఖానస సూత్రభాష్యే తృతీయ ప్రశ్నే - అష్టాదశః ఖణ్డః

అథ తృతీయ ప్రశ్నే - ఏకోనవింశః ఖణ్డః

నా మ క ర ణ మ్ :

అథ నామకరణమ్. ౧౭౭

అథ నామకరణం నామ కర్మారభ్యతే తద్యథేత్యత ఆహ.

ఆచత్వారింశద్దివసా దాపఞ్చాశద్దినాద్వా పాకేనైనాం నియుఞ్జీత. ౧౭౮

పుత్రప్రసవే ప్రసూతికాలాదారభ్య ఆచత్వారింశద్దివసాత్ప్రాక్ స్త్రీ ప్రసవే పంచాశద్దినాదర్వాక్. వా శబ్దః స్త్రీ పుం వ్యవస్థా వికల్పార్థః. ఏనాం

ప్రసూతికాం పాకే పచనక్రియాయాం ననియుంజీత నియోజయేత్. అశుచిత్వాత్.

అతైవ శుభే పున్నామ్ని నక్షత్రే పరిస్తీర్యాగ్నిం తథాసీనస్యాక్షతం కుమారస్య మూర్ధ్ని విన్యస్య పఞ్చవారుణం ప్రాజాపత్యం స్విష్టాకారంచ హుత్వా పూర్వవత్ప్రవృత్తాప్రశనమ్. ౧౭౯

అతైవకాలే తత్తదుక్త దినాభ్యన్తరే ద్వాదశ దినేహ్ని కుర్యాత్. అత్ర విష్ణుపురాణే దశమ్యాం ద్వాదశ్యామపరే రాత్రౌ మాసే పూర్ణేఽష్టాదశేహనివేతి. జననాద్దశ రాత్రే వృత్తే శతరాత్రే సంవత్సరేవా నామకరణ మితి కేచిత్. ఏతేష్వే కస్మిన్కాలే మాసే శుక్లపక్షేన్యత్ర వా శుభే తిథౌ పున్నామ్ని పురుషాభిధానే పుష్యహస్త మూల మృగశీర్ష శతభిషాభి నక్షత్రే శుభయోగే శుభకరణే శుభముహూర్తేఽన్య కుమారస్య నామకరణం కర్మ కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య జాతకాగ్నావాఘారం కృత్వా అగ్నిం పరిస్తీర్య యథోపనయననే తథా దక్షిణత ఆసీనస్య మూర్ధ్ని శిరసి అక్షత మక్షతాన్ విన్యస్య విక్షిప్య పంచవారుణం ప్రాజాపత్యం స్విష్టాకారం చాజ్యేన జుహుయాత్. పూర్వవద్గర్భాధానవత్ప్రవృత్తాప్రశనం కారయిత్వా.

దీర్ఘాన్తమభినిష్ఠాన్తం వా ఘోష వదాద్యన్తరం ద్వ్యః ప్రతిష్ఠితాన్తస్థం మృష్టాక్షర పదస్వరం ద్వివర్ణం చతుర్వర్ణం వా నామశస్యతే కుమారస్య. ౧౮౦

దీర్ఘమక్షరమన్తే యస్యతత్ దీర్ఘాంతం వా "క్త" వత్ నిష్ఠేత్యమంనిష్ఠాప్రత్యయో ఽభితోఽన్తేవా యస్యతదభినిష్ఠాన్తం వా ఘోషో వర్గ చతుర్థాక్షరో "ఘ" దిస్తదస్యాస్తీతి ఘోషవద్వర్ణ మాదావన్తరే మధ్యేచ [యస్యతత్]. యత్ ఘోషవదాద్యన్తరం అంతస్థా యరలవాస్తేషామేకం ద్వయోస్థానయోః ప్రతిష్ఠితః. స్థాపితోఽన్తస్థాఽఽఖ్యో వర్ణోయస్యతత్ ద్వ్యః ప్రతిష్ఠితాంతః స్థం మృష్టమన్యాక్షరయుక్తమక్షరం వర్ణం పదం వాక్యైకదేశః స్వర ఉదాత్తాది రకారాది స్వరాక్షరోవా యస్యతత్ మృష్టాక్షర పదస్వరం ద్వౌవర్ణా వక్షరౌ యస్యతద్ద్వివర్ణం చత్వారోవర్ణా అక్షరాయస్య తచ్చతుర్వర్ణం వేత్యుపలక్షణం సమవర్ణస్య తస్మాత్షడ్వర్ణం వా నామాభిధానమేతల్లక్షణయుక్తం నామశస్యతే కుమారస్య శ్రేష్ఠమిత్యుచ్యతే. స్త్రియాస్త్వ సమాక్షరం నామశస్యతే. తూష్ణీం నామకరణం భవతి.

యథోక్తం 'మమనామ ప్రథమం' ఇతి గోత్రనామ యుక్తం తదర్హం నామ కుర్యాత్. ౧౮౧

యథోక్తం తథామమనామ ప్రథమ మితి. గోత్రేణ నామ్నాయుక్తం గోత్ర నామయుక్తం తస్య కుమారస్య అర్హం యోగ్యం తదర్హం నామ కుర్యాత్. యస్య యద్దేవతాది నామార్హం తస్య తన్నామ భవేదిత్యర్థః.

ద్వే నామనీతు నక్షత్ర నామ రహస్య మగ్న్యాధానాత్పర మాహితాగ్న్యాది స్వకర్మాన్తం ప్రకాశం నామ భవేత్. ౧౮౨

ద్వేనామనీతి. యస్మిన్నక్షత్రే జాతస్తన్నక్షత్రేణ కృతం నామ నక్షత్రనామ రహస్యం అప్రకాశం భవతి. అగ్న్యాధానాత్పరమూర్ధ్వ మాహితాగ్ని విధానేన స్వీకృతా అగ్నయో యేన స అహితాగ్నిరితి ఆదిశబ్దేన సోమయాజీ వాజపేయయాజీ అగ్నిచిదిత్యాది స్వకర్మయజ్ఞాది అంతేయస్య తత్స్వకర్మాన్తం నామాహితాగ్నిరిత్యాది ప్రకాశం భవేత్. శ్రీ నృసింహ శర్మా. శ్రీ మాధవశర్మా శ్రీ రాఘవశర్మా ఇత్యాది యథోక్తం నామ భారద్వాజః. ఆత్రేయ. కాశ్యప ఇత్యాది గోత్రనామ అశ్వినః రైవత ఇత్యాది నక్షత్రనామ దేవానాం నామ శ్రేష్ఠం మనుష్య నామ మధ్యమం నదీ వృక్షాదీనా మధమం భవేత్.

అక్షతోదక పుష్పాన్న రసగన్ధ సమైః పాణిభ్యాం దక్షిణేతరాభ్యాం కుమారస్య శాఙ్కరిరివ ఇతి కన్యాయాః నన్దేవానన్దదాయినీ ఇతి వదన్ పత్త ఆరభ్య క్రమేణ దేహాఙ్గస్థా శిరసి చ నిక్షిపేత్. ౧౮౩

అక్షతాశ్చోదకాని పుష్పాణిచ అన్నస్య రస ఇవ రసోయస్యసోఽన్న రసః. దూర్వాంకురాశ్చ గంధాశ్చ సమాస్తుల్యాం తాస్తాన్ సమేత్యతైరక్షతోదక పుష్పాన్నరస గంధసమైః స్వస్యపాణిభ్యాం దక్షిణ సవ్యాశ్చేతరో వామహస్తాభ్యాం దక్షిణేతరాభ్యాం హస్తాభ్యాం గృహీతైః కుమారస్య "శాఙ్కరిరివేతి' చతురోమన్త్రాన్ కన్యాయాః నద్వేవానం దదాయిగీతిచతురో మన్త్రాన్ వదన్ ఉచ్చరన్ పత్తః పాదతః పడాభ్య మారభ్యోపక్రమ్య క్రమేణ దేహస్య శరీరస్యాంగానాం పాదాద్యవయవానాం సన్ధయోజానుశిరః కటి జత్రవః తస్మిన్ దేహాంగ సన్ధౌ శిరసిచ నిక్షిపేత్ న్యసేత్.

పుణ్యాహమ్. ౧౮౪

పుణ్యాహం కుర్యాదితి శేషః.

ఇతి శ్రీ నృసింహవాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్రభాష్యే
తృతీయప్రశ్నే ఏకోనవింశః ఖణ్డః

అథ తృతీయ ప్రశ్నే - వింశః ఖణ్డః

వ ర్ష వ ర్ధ న ం :

అథ వర్షవర్ధనమ్. ౧౮౫

అథ శబ్ద ఆరంభార్థః వర్షాః సంవత్సరాః కుమారస్య వర్ధన్తేఽనేనేతి వర్షవర్ధన మారభ్యతే.

దారకస్య జన్మ నక్షత్రం యద్దైవత్యం సాస్యదేవతా ప్రధానా భవతి. ౧౮౬

దారయతి పిత్రాదేర్నరకాదిక మితి దారకస్తస్య కుమారస్య జన్మ యస్మిన్ నక్షత్రే భవతి. తజ్జన్మ నక్షత్రం యా దేవతా అస్యేతి యద్దైవత్యం సా దేవతాఽస్య హోమస్య ప్రధానా ఆద్యా భవతి.

తస్మా దాఘారం హుత్వా తదాది దేవతా నక్షత్రాణి చ జుహుయాత్. ౧౮౭

తస్మాత్కారణాస్వర్ష వర్ధనం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య యస్యేదం వర్ష వర్ధనం కరోతి తస్య తస్యాఽగ్నావాఘారం హుత్వా తదాది తజ్జన్మ నక్షత్రాణి దేవతాధి దేవతాశ్చ నక్షత్రాణిచ తాని తదాది దేవతా నక్షత్రాణి జుహుయాత్.

అగ్నయే. కృత్తికాభ్యః. ప్రజాపతయే. రోహిణ్యై. సోమాయ. మృగశీర్షాయ రుద్రాయ. ఆర్ద్రాయ. అదిత్యై. పునర్వసుభ్యాగ్ం. బృహస్పతయే, తిష్యాయ. సర్పేభ్యః. ఆశ్రేషాభ్యః పితృభ్యః. మఘాభ్యః. అర్యమ్ణేఫల్గునీభ్యాం. భగాయ,ఫల్గునీభ్యాం. సవిత్రే. హస్తాయ. త్వష్ట్రే. చిత్రాయై. వాయవే. నిష్ట్యాయై. ఇన్ద్రాగ్నిభ్యాం విశాఖాభ్యాం. మిత్రాయ. అనూరాధేభ్యః. ఇన్ద్రాయ. జ్యేష్ఠాయై. ప్రజాపతయే. మూలాయ. అద్భ్యః. అషాఢాభ్యాం. విశ్వేభ్యో దేవేభ్యః. అషాఢాభ్యః, బ్రహ్మణే, అభిజితే. విష్ణవే. శ్రోణాయై. వసుభ్యః, శ్రవిష్ఠాభ్యః వరుణాయ. శతభిషజే. అజఏకపదే, ప్రోష్ఠపదేభ్యః. అహిర్బుధ్నియాయ. ప్రోష్ఠపదేభ్యః, పూష్ణే రేవత్యై. అశ్విభ్యాం. అశ్వయుగ్భ్యాం. యమాయ. అపభరణీభ్యస్స్వాహా' ఇతి వ్యాహృతీః. ౧౮౮

ఇతి శ్రీనృసింహ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే
తృతీయ ప్రశ్నే వింశః ఖణ్డః

అథ తృతీయ ప్రశ్నే ఏకవింశః ఖణ్డః

ఋషభం వైరవణ మగ్నీషోమీయం వైష్ణవం ధాతాది మూల హోమం యద్దేవాది కూష్మాండ హోమ మాసావిత్ర వ్రతబన్ధా జ్జుహోతి. ౧౮౯

తత్సంస్కార హోమం హుత్వా నక్షత్ర హోమ మృషభం వైరవణ మగ్నీషోమీయం వైష్ణవం ధాతాది మూలహోమం యద్దేవాది కూశ్మాండ హోమం కృత్వాఽవ్త హోమం కుర్యాత్. ఏవం ప్రతి సంవత్సరం (ప్రతి సంస్కారం) జన్మమాసే జన్మనక్షత్రే ఆసావిత్ర వ్రతబన్ధా దుపనయన పర్యన్తం జుహోతి.

ఉపనీతస్య చ తత్తద్వ్రత సూక్తాని. ౧౯౦

తత ఉపనీతస్యచ తదాద్యా సమావర్తనాత్ప్రతిసంవత్సరంతత్రతత్ర వ్రతబన్ధ విసర్జనం తత్తత్కాలే తత్రోపనీత నక్షత్రే తాత్కాలికాని వ్రతసూక్తాని హుత్వా పూర్వవత్ కూశ్మాండ హోమాన్తంచ జుహుయాత్.

వేదస్నాతకస్యా యదహ్ని వివాహో భవతి మాసికే వార్షికే చాహ్నితస్మిన్యత్స్త్రియ ఆహుః పారంపర్యాగతం శిష్టాచారం తత్తత్కరోతి. ౧౯౧

వేదస్నాతకస్య కృతసమావర్తనస్య యదహ్ని యస్మిన్ వాసరే వివాహో భవతి. తదాది మాసికేహ్ని స్థాలీపాక పిండ పితృయజ్ఞ మాసి శ్రాద్ధాదౌ వార్షికే సాంవత్సరికే చాహ్ని తస్మిన్ దినేఽన్యస్మిన్ పాకయజ్ఞ హవిర్యజ్ఞాది సంస్థా హోమాన్తే కూశ్మాండ హోమాన్తం జుహుయాత్. తస్మిన్ కర్మణి యత్ స్వకుల ధర్మం స్త్రియః కులవృద్ధాయోషిత ఆహుః. ఊచుః పరంపరా వంశానుక్రమః తస్యాః భావః పారంపర్యం తస్మాదాగతం ప్రాప్తం పారం పర్యాగతం శిష్టైరాచర్యత ఇతి శిష్టాచారంతత్కరోతి.

తథాగ్నిష్టోమాది యజ్ఞానా మాధాన నక్షత్రే వర్షాన్తే కరోతి. ౧౯౨

యథా జాతకాదుపనయనా ద్వివాహా దూర్ధ్వమిదం కరోతి తథాగ్నిష్టోమాది యజ్ఞానామన్తే తద్యజ్ఞావసానే. యస్మిన్నక్షత్రే అగ్న్యాధానం కరోతి, తస్మిన్నాధాన నక్షత్రే వర్షాన్తే సంవత్సరాన్తే పూర్వవత్ కూశ్మాండ హోమాన్తం వర్షవర్ధనం కరోతి.

తదేవం వర్తమానస్య యద్యష్టమాసాధికాసీతి వర్షాణి రవివర్షేణాధికాన్యధి గచ్ఛేయు స్సదృష్ట సహస్ర చంద్రో భవతి. ౧౯౩

తత్తస్మాదేవమనేన ప్రకారేణ వర్షవర్ధనం యథాకాలం వర్తమానస్య క్రియమాణస్య పురుషస్య సదారస్య యదిచేదష్టభిర్మాసైరధికాని అశీతిసంఖ్యాకాని వర్షాణి సంవత్సరాస్తాన్యష్టమాసాధికాసీతి వర్షాణి రవివర్షేణ సౌరమానాబ్దేనాధికాని అధిగతాన్యధిగచ్ఛేయుః. సపురుషః దృష్టావీక్షితాః సహస్రసంఖ్యాకాశ్చంద్రాః ప్రతి సంవత్సరం యేనసదృష్ట సహస్ర చంద్రో భవతి.

తమేనం క్రియాయుక్తం పుణ్యకృత్తమం బ్రహ్మ శరీర మిత్యాచక్షతే. ౧౯౪

తమేనం పురుషం క్రియాభిస్సవర్ష వర్ధనాభిః జాతకాద్యాభిఃయుక్తోఽన్వితః తం క్రియాయుక్త మతిశయేన పుణ్యం కృతం కరోతీతి పుణ్యకృత్తమం బ్రహ్మణః శరీరమివ నిత్యం శరీరం యస్యతం బ్రహ్మశరీర మిత్యాచక్షతే బ్రువతే.

తస్మాన్నాన్దీ ముఖం కృత్వా శుక్లపక్షే శుద్ధేఽహని పూర్వాహ్ణే పూర్వవద్ధుత్వా తథైవ 'కపిలఇవ' ఇతి వృద్ధస్యవృద్ధాయావా పదన్నక్షతోదకాదీన్ మూర్ధ్న్యద్దద్యాత్. ౧౯౫

తస్మాద్దినాత్ పూర్వేద్యుః నాన్దీముఖ మభ్యుదయ శ్రాద్ధం కృత్వా పరిగణనాయామ వఠితత్వాదస్య పృథక్ నాందీముఖ గ్రహణమ్ సర్వత్ర శుభకర్మణి కర్తవ్యత్వాత్. శుక్లపక్షే శుద్ధే శుభే పూర్వాహ్ణే అస్య శతాభిషేకం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య ఔపాసనాగ్నౌ వా ఘారం హుత్వా పూర్వవత్

శ్రీ వైఖానస ఫారం ౨౧]

కూశ్మాండ హోమాన్తం హుత్వా తథైనేతి యథోక్తం నామకరణే అక్షతాదీన్ గృహీత్వా కపిల ఇతి ద్వౌ మంత్రౌ వదన్ వృద్ధస్య శ్రీకరగేనే మౌమన్త్రౌ సన్న్యస్య వృద్ధాయాస్త త్ పత్న్యాశ్చ వదన్ వా శబ్దాశ్చార్థే అక్షతోదకాదీన్ మూర్ధ్ని తయోశ్శిరస్యేవ దద్యాత్ నిక్షిపేత్.

సర్వదేవతా స్సహస్రంచ బ్రహ్మణానామర్చన బలిభ్యామన్నేన తర్పయేత్. ౧౯౬

సర్వదేవతా బ్రహ్మాద్యా బ్రహ్మణ మావాహయామీత్యాదిభిరావాహ్యార్చనం పుష్పగన్ధాద్యైః పూజనం బలిరన్న కబళం తాభ్యా మర్చనబలిభ్యాం సర్వదేవతాస్సన్తర్ప్య బ్రాహ్మణానాం సహస్రంచాన్నేన యథేష్టం తర్పయేత్. భోజయేత్.

గ్రామం ప్రదక్షిణీకృత్య సాయం స్థండిలే సహస్రం పిష్టేన సోమరూపాణి కరోతి. ౧౯౭

సమావర్త నోక్త పద్రథం గజమశ్వంవా రుహ్య తౌ వృద్ధౌ గ్రామం ప్రదక్షిణీకృత్య సాయంకాలే స్థండిలేఽగ్నే రుత్తరతస్తండులై శ్చతురశ్రం చతుర్హస్తం స్థండిలం కృత్వాఽస్మిన్ స్థండిలే సహస్రం సహస్ర సంఖ్యాకాని పిష్టేన గోధూమశాలి వ్రీహ్యాదీనామన్యతమేన పైష్టికేన సోమరూపాణి పూర్ణచంద్రాకృతీః కరోతి.

రాజతేన పాత్రేణ కుముద పత్రైస్సోమ స్యార్చనం. ౧౯౮

ఏవం కృతాని పైష్టికాని సోమరూపాణి స్థండిలోపరి నూతన వస్త్ర మాస్తీర్య తస్మిన్న సంకులం నిధాయ సోమమావాహ్య రాజతేన పాత్రేణ కుముద పత్రైః కైరవపుష్పదళైః శ్వేతగంధాక్షతైః సోమస్యార్చన మాసనాదిభిః పూజనం కుర్యాత్.

తస్య దక్షిణే రోహిణీ గణం వామే చానావృష్టి గణ మర్చయతి. ౧౯౯

తస్య సోమస్య దక్షిణే భాగే రోహిణ్యాది నక్షత్రాణాం గణః సమూహస్తం రోహిణీ గణం వామేపార్శ్వే నవిద్యతే వృష్టిర్వర్షంయస్మిన్ నక్షత్ర గణే తమనావృష్టి గణమర్చయతి. ఆవాహనాది హవిర్నివేదనాన్తం పూజయతి.

సహస్రశస్సువర్ణ రజత ముక్తాదీని శక్త్యావస్త్రతండులాపూపానిచ దద్యాత్. ౨౦౦

తతః సహస్రశో బ్రాహ్మణేభ్యః సువర్ణంచ రజతంచ ముక్తామౌక్తికాశ్చ ఆదిర్యేషాం గోదానాదీనాం తాని సువర్ణ రజత ముక్తాదీని శక్త్యా యథాశక్తి వస్త్రాణిచ తండులాశ్చాపూపాశ్చ తాని వస్త్ర తండులా పూపానిచ ప్రత్యేకం దక్షిణాం దదాతి. కిం ఫలమిత్యత ఆహ.

అశ్వమేధ ఫలావాప్త్యై వర్ష వర్ధనమితి విజ్ఞాయతే. ౨౦౧

అశ్వమేధస్య యాగస్య యత్ఫలం తస్యావాప్తిః తస్యై అశ్వమేధ ఫలావాప్త్యై వర్షవర్ధనం భవతు. తస్మాత్తద్వర్షవర్ధనం కర్తవ్యమితి. విజ్ఞాయతే.

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్రభాష్యే తృతీయ ప్రశ్నే-ఏకవింశః ఖణ్డః.

అథ తృతీయ ప్రశ్నే - ద్వావింశః ఖణ్డః

అన్న ప్రాశనం:

అథ షష్ఠేమాస్యన్న ప్రాశనమ్. ౨౦౨

అథారభ్యతేఽన్న ప్రాశనం షష్ఠ ఇతి జాతకాది షష్ఠే మాసే తదసంభవేఽష్టమే దశమే ద్వాదశే వా ప్రాయశ్చిత్తోక్తే మాసే.

శుక్లపక్షే దినే శుద్ధే తత్రాజ్యేనాఘారః. ౨౦౩

శుక్లపక్షే శుద్ధేదినే పూర్వాహ్ణేఽస్య కుమారస్య అన్నప్రాశన కర్మ కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య తత్రజాతకాగ్నావాఘారో భవేత్.

ధాతాది మూలహోమం పూర్వవత్త్రివృత్ప్రాశనమ్. ౨౦౪

ప్రాఙ్ముఖం మఙ్గలయుక్తం కుమారం విష్టరమారోప్య 'భూర
పాం' ఇతి పాయసమన్నం ప్రాశయేత్. ౨౦౫

'యోగే యోగే తవస్తరం' ఇత్యాచమనం దదాతి. ౨౦౬

అస్మిన్ ధాతాది మూలహోమం హుత్వా పూర్వవ త్త్రివృత్ప్రాశనం కారయిత్వా ప్రాఙ్ముఖం మంగళయుక్తం శోభనాలంకారాన్వితం కుమారం విష్టరమాసన మారోప్యాసయిత్వా భూరపామీతి పాయసమన్నం ప్రాశయేత్ ఆచమనం దదాతి.

అథ ప్రవాసాగమనమ్. ౨౦౭

పుష్పాపూప దక్షిణాది సంభారం కుమారం చ గృహీత్వా కని
క్రదాది నాలయం గుహస్య గచ్ఛేత్, ౨౦౮

అదారభ్యతే ప్రవాసాగమనం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య పుష్పాపూప దక్షిణా ఆదిర్యేషాం గంధాక్షతాదీనాం సంభారాణాం తం పుష్పాపూప దక్షిణాది సంభారం కుమారం చ గృహీత్వాఽలయం గుహస్య షణ్ముఖస్య మందిరం యత్ర తిష్ఠతి తత్ర గచ్ఛేత్.

ప్రదక్షిణ మర్చనం ప్రణామో గుహస్య. ౨౦౯

తచ్ఛిష్టేన పుష్పాదినా 'గుహస్యశేషం" ఇతి తన్నామోహ్న
హిత్వా బాలమలఙ్కృత్య శాన్తిం వాచయిత్వానివర్తయేత్. ౨౧౦

స్వగ్రామే యది గుహాలయో నాస్తి తత్రైవాలయం సంకల్ప్య గుహమావాహ్య తస్యాలయస్య ప్రదక్షిణం కారయిత్వాన్తః ప్రవిశ్య గుహస్యార్చనం పుష్పాద్యైః కృత్వాఽపూపాది భక్ష్యం నివేద్య ప్రణామం కారయిత్వాఽపూపాది భక్ష్యం కుమారేభ్యః ప్రదాయ తచ్ఛిష్టేన గృహస్యార్చనావశేషేణ పుష్పాదినా తస్య కుమారస్య నామాభిధానం తేన తన్నామ్నా ఊహిత్వా మన్త్రం సన్నమ్య బాలమలంకృత్య శాంతిం వాచయిత్వా నివర్తయేత్. గృహం ప్రత్యాగమయేత్.

ప్రోష్యాగతం "సోమస్యత్వా" ఇత్యఙ్కమారోప్య 'ఆయుషే
వర్చసే' ఇతి పితామూర్ధ్ని జిఘ్రతి. ౨౧౧

ఆగతం బాలం ప్రోక్షణైః ప్రోక్ష్య అంగముత్సంగం దక్షిణేంకే కుమారమారోప్య పితాఽస్య జనకః (తూష్ణీం) పుత్రస్య శిరసి జిఘ్రతిఅఘ్రాణం కరోతి.

వృషభం నమస్కృత్య దక్షిణపాణేస్సాఙ్గుష్ఠ మఙ్గుళీర్గృ
హీత్వా కనిష్ఠాది 'అగ్నిరాయుష్మాన్' ఇత్యాదికైర్విసర్జనమ్
౨౧౨

వృషభం గోపతిం నమస్కృత్య ప్రణామం కారయిత్వా దక్షిణపాణాసాంగుష్ఠం యథాస్యాత్తథాంగులిం గృహీత్వాకనిష్ఠాదియథాస్యాత్తథాంగులీనాం విసర్జనం పంచభిర్మన్త్రైః కృత్వా.

'ఆయుష్టే విశ్వతః ప్రతిష్ఠవాయూ' ఇతి దక్షిణాది కర్ణయో
ర్జపనమ్. ౨౧౩

దక్షిణాది కర్ణయోః జపనం జపం కృత్వా.

ఉదఙ్ముఖం బ్రహ్మాది దేవానాం గురూణాం చ ప్రణామం
కారయేత్పాదోదకం దత్వా. ౨౧౪

ఉదఙ్ముఖం కుమారం బ్రహ్మాది దేవానాం సంధ్యోపస్థానోక్తదేవానాం గురూణాం మాతా పిత్రాచార్యాదీనాం చ ప్రణామం కారయేత్.

పిండవర్ధనం:

పూర్వవత్సగుడభక్ష్యస్యాఽన్నస్య సపిణ్డైశ్శ్రోత్రియైస్సహ
భోజనం స్వస్తివాచనమ్ ౨౧౫

పిండవర్ధన మితి విజ్ఞాయతే. ౨౧౬

ప్రవసత ఆగతస్య మూత్రాది ప్రణామస్య కర్తవ్యత్వాత్. పిండవర్ధనం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య పాదప్రక్షాళనార్థముదకం పాదోదకం పాద్యం ప్రత్యేకం దత్వా పూర్వవద్వివాహోక్తవత్ గుడశర్కరాది భక్ష్యసూపాదిస్తాభ్యాం వర్తత తస్య సగుడ భక్ష్యస్యాన్నస్య స పిండైః జ్ఞాతిభిరన్యైః శ్రోత్రియైరేవ పంక్త్యుపవిష్టైస్సహ కుమారం భోజనం కారయిత్వాఽచాన్తైః స్వస్తి వాచనం పుణ్యాహాశీర్వచనంచ కుర్యాదిదం పిండవర్ధన మితి విజ్ఞాయతే. అనయోర్హోమో నకర్తవ్యః పృథగత్రానుపదిష్టత్వాదన్న ప్రాశనకాలఏవాన్తర్భూతత్వాచ్చ తత్తత్కాలే ప్రవాసాగమన పిండవర్ధన యోర్హోన ఇతి ప్రాయశ్చిత్తే నిర్దిష్టత్వాత్ యది హోమం కర్తుమిచ్ఛాస్యాదపివా పృథక్కాలకరణేఽన్న ప్రాశనోక్త ధాతాది మూలహోమ ఏవ కర్తవ్యః. సమకాలికత్వాత్.

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయ యాజీయే శ్రీవైఖానస
సూత్రభాష్యే తృతీయ ప్రశ్నే ద్వావింశః ఖణ్డః

అథ తృతీయ ప్రశ్నే - త్రయోవింశః ఖణ్డః

చౌళమ్ :

అథ వర్షే ప్రథమే తృతీయే వా చౌలకమ్. ౨౧౭

ఉత్తరాయణే పక్ష ఆపూర్యమాణే పున్నామ్న్యక్షే క్షౌరః. ౨౧౮

అథోపక్రమ్యతే చౌలకర్మ వర్షే వత్సరే జాతకాదౌ ప్రథమే తృతీయేవా పంచమేవా వర్షే ఉత్తరమయతి సూర్యోగచ్ఛతీత్యుత్తరాయణే మకరాదిషు షట్సుమాసేషు ఏకస్మిన్ మాసే ఆపూర్యమాణే శుక్లేపక్షే శుద్ధేహని పున్నామ్ని మృగశీర్షే పుష్యహస్తాదికే నక్షత్రే కుమారస్య చౌలకర్మ కరిష్య ఇతిసంకల్ప్య జాతకాగ్నౌ వాఘారో భవతి.

మూలహోమాన్తే మఙ్గలయుక్తమగ్నేరపరస్యాం కుమారముపవేశ్యోత్తరే సాక్షతం గోశకృచ్ఛరావే గృహీత్వా మాతా బ్రహ్మచారీవా ధారయేత్. ౨౧౯

మూలహోమంహుత్వా తదన్తే మఙ్గలయుక్తం శ్వేతగన్ధమాల్యాభరణాన్వితం కుమార మగ్నేరపరస్యాం నైరృత్యా ముపవేశ్యాసన ఆసయిత్వా తస్య కుమారస్యోత్తరే భాగే సాక్షత మక్షత సహితం గోశకృద్గోమయం శరావే మల్లకే గృహీత్వా తస్యమాతా బ్రహ్మచారీ వా తం ధారయేత్. పాణిభ్యాం ప్రాఙ్ముఖో వాహయేత్.

"శివోనామాసి" ఇతి గ్రహణం క్షురస్య. ౨౨౦

"శివానోభవథ" ఇతి శిలాయాం తీక్ష్ణీకరణమ్. ౨౨౧

"గోదానమునక్తు" ఇతి గవాది దక్షిణాకరణమ్. ౨౨౨

"ఆపఉన్దన్తు' ఇత్యపాంసేకం శిరసి. ౨౨౩

ఓషధేత్రాయస్వైనం' ఇతి సాక్షతాఙ్కురదర్భౌ ప్రాగుత్తరాగ్రౌ మస్తకే స్థాపయేత్. ౨౨౪

గ్రహణం క్షురస్య శస్త్రస్యాదానంకృత్వా శిలాయాముపలే తీక్ష్ణం నిశితం కరోతీతి తీక్ష్ణీకరణం కృత్వా గౌరాదిర్యేషాంతే సువర్ణ బ్రాహ్మణ భోజనాదీనాం దక్షిణానాం తస్యాః కరణ మాచార్యాదిభ్యోదానం గవాది దక్షిణా కరణం కృత్వా అస్య శిరసి అపాముదకస్య సేకమభ్యుక్షణం కృత్వాఽక్షతైః అంకురాభ్యామగ్రాభ్యాం సహవర్తతే తౌ చ తౌ దర్భౌసాక్షతాంకుర దర్భౌ ద్వౌ ద్వౌ ప్రాగగ్రముత్తరాగ్రం యయోస్తౌ మస్తకే శిరసి స్థాపయేత్ సంస్థాప్య ధారయేత్.

'స్వధితేమైనగ్ం హిగ్ంసీః' ఇతి క్షురం నిధాయ 'ఊర్ధ్వాగ్రా ఓషధీః' ఇతి 'యేనావపత్' ఇతి "యేనాపూషా' ఇతి 'అసావాయుషా" ఇతి పూర్వాది ప్రదక్షిణం దర్భం సరోమాణం ఛిత్వా 'జ్యోక్చసూర్యం దృశే' ఇతి చూళాం విభజేత్. ౨౨౫

తస్మిన్ క్షురం నిధాయ సన్న్యస్య మన్త్రైః పూర్వాది ప్రాగాది ప్రదక్షిణం చతుర్దిశం దర్భం సరోమాణం సకేశం ఛిత్వా తస్మిన్ శరావే నిక్షిపేత్. సర్వం దర్భశేషం నిక్షిప్య చూడాం (ళాం) శిఖాత విభజేత్. క్షురేణ కేశవిభాగం కుర్యాత్.

ఋషి క్రమేణ స్వస్యైకార్ష ద్వ్యార్ష త్ర్యార్ష పఞ్చార్ష సప్తార్షా చూళాం విభజేత్. ౨౬

ఋషీణాం ప్రవరోదితానాం క్రమస్తేన స్వస్య ఆత్మనో ఋషిక్రమేణ యస్యైకార్షస్తస్యైకాం చూళాం. యస్యద్వ్యార్ష స్తస్య ద్వ చూళే. యస్య త్ర్యార్షస్తస్య త్రిస్రశ్చూళా యస్య పంచార్షస్తస్య పంచచూళా. యస్య సప్తార్షస్తస్య సప్త చూళా వీభజేత్ విభజతి.

అనుదితస్యైకామ్. ౨౭

అనుదితస్య ప్రవరమనుక్తస్య ఏకామేవ చూళాం విభజేత్. ఉక్తస్య యథాకులాగతాం తం చూళాం విభజేత్.

'ఇదమహమముష్యా" ఇత్యుదుమ్బర దర్భయోర్మూలేగోష్ఠే వాచ్ఛాదయేత్. ౨౮

ఇదమహమముష్యేత్యుదుమ్బర దర్భయోరన్యత రస్మిన్ మూలేవా గోష్ఠే గోవాసస్థానేవా కేశాదీనాచ్ఛాదయేత్. గూహయేత్.

స్నాతం వస్త్రాదినాలంకృత్యోపవేశ్యదక్షిణే పఞ్చ ప్రాయశ్చిత్తాది ధాతాది పఞ్చవారుణంమూలహోమం హుత్వా పుణ్యాహం కృత్వా నాపితా యాన్నదానం గవాది దక్షిణాం గురవే సురాణాం పూజనం తర్పణం బ్రాహ్మణానా మన్నేన కరోతి. ౨౯

ఇత్యష్టాదశ సంస్కారా శ్శారీరాః ౩౦

స్నాతం కుమారం వస్త్రాదినేత్యాది శబ్దేన గంధమాల్యాభరణై రలం కృత్య. దక్షిణే భాగే ఉపవేశ్యాసయిత్వా. పంచ ప్రాయశ్చిత్తాది ధాతాది మూలహోమాన్తం హుత్వా పుణ్యాహం కృత్వా నాపితాయ వస్త్రాన్నదానం భోజనార్థమామస్య వాన్నస్య వా దానం కుర్యాత్. గౌరాదిర్యేషాం భూమి హిరణ్య వస్త్రధాన్యాదీనాం తాశ్చతా దక్షిణాశ్చతాం గవాదిదక్షిణాం గురవే నిషేకాది కృతే దద్యాత్. అనేన సర్వత్ర తత్తత్కర్మావసానే గురుదక్షిణాదాతవ్యా. సర్వసంస్కారాణామన్తే గవాది దక్షిణా గురవ ఇత్యుపదిష్టత్వాత్. నోచేదల్పాయుర్భవేత్. యజ్ఞ ఆయుష్మాంతస్సదక్షిణాభిరాయుష్మానితి శ్రుతేః తస్మాన్నియమేన యథాశక్తి గురవే బ్రహ్మ సోమాదిభ్యశ్చ దక్షిణాయజమానేన దాతవ్యా సురాణామిష్టదేవతానాం పూజన మర్చనం తత్తత్కర్మావసానే కర్తవ్యం. తర్పణం బ్రాహ్మణానా మాచార్యాదీనా మన్నేన తోషణం తత్తత్కర్మావసానే కరోతీత్యేతత్సర్వత్ర గురుదక్షిణా దేవతార్చన బ్రాహ్మణ భోజనాన్వితా అష్టాదశ సంస్కారా నిషేకాదయః శారీరాః వీప్సా పరిసమాప్తౌ॥

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్రభాష్యే
తృతీయ ప్రశ్నార్థ వివరణే షష్ఠః పటలః.

మాధవాచార్య పుత్రేణ నృసింహాగ్ని చితాకృతే
వాజపేయ కృతాభాష్యే గతః ప్రశ్నస్తృతీయకః.

అథ చతుర్థః ప్రశ్నః

ప్రథమః ఖణ్డః

స్థా లీ పా క య జ్ఞః :

అథ స్థాలీపాకమ్. ౧

నిషేకాదీన్ ప్రభాష్యాథ వాజపేయు కృదగ్నిచిత్
పాకయజ్ఞాది భాష్యంచ వక్ష్యామ్యానమ్య రాఘవమ్.

అథానన్తరం స్థాలీపాకం వ్యాఖ్యాస్యామః ఇతి వాక్య శేషః.

అగ్నేః పశ్చిమతస్తిష్ఠన్ప్రాఙ్ముఖః ప్రాణాయామం ధారయతి. ౨

అగ్నేః పశ్చిమతస్తిష్టన్నాసీనస్సన్ ప్రాఙ్ముఖః పత్న్యా సహ ప్రాణానాం వాయూనామాయామః తన్నిరోధస్తం ప్రాణాయామం త్రిః కృత్వ ఏకకృత్వో వా ధారయతి. వాయుధారణం కారయతి. స్థాలీపాకమారప్స్యేతేన ప్రతిపర్వ యావజ్జీవం యక్ష్యే. త్రింశతం వా వర్షాణి యక్ష్యే. జీర్ణో వా విరమణం కరిష్య ఇతి సంకల్పః ప్రథమత ఏవాన్యత్ర స్థాలీపాకేన యక్ష్య ఇతి సంకల్ప్య సర్వత్ర పాకయజ్ఞేషున 'విద్యుదప ఏష్టి' సూత్రకారైరనుపదిష్టత్వాత్ సంభారానాహ.

ఏకవింశతీధ్మాన్ సఙ్గృహ్య దర్భాన్ దర్వీ స్రుక్ స్రువప్రణీతాజ్య స్థాలీ చరుస్థాలీ రగ్నేరుత్తరేఽవాఙ్ముఖం సన్యస్య 'ఉద్ధర' ఇత్యగ్నిముద్ధార్యేధ్మస్థైరిన్ధయేత్. ౩

పాలాశానాశ్వత్థాన్వా ఏకవింశతీధ్మాన్ సానూయాజ పరిధీన్ పూర్వవత్కృత్వా సన్నహ్య బధ్వా దర్భాన్ పరిస్తరణాదీన్ సపవిత్రాన్ బద్ధ్వా.

దర్వీం మేక్షణంచ స్రుక్ జుహూపజుహూం స్రువంచ ప్రణీతా పాత్రమాజ్యస్థాలీం చరుస్థాలీం చ అగ్నేరుత్తరేపర్భోపరి. అవాఙ్ముఖా నధోముఖాన్ ద్వంద్వం సన్న్యస్య సంభృత్య ఉద్ధరేత్యగ్నిముద్ధార్య కుండాదుద్ధృత్యాయతనే నిదధ్యాత్. అన్యత్రారోపిత మగ్నిం లౌకికాగ్నావవరోప్య హుత్వా అగ్నిం మన్త్రేణోద్ధృత్యాయతనే నిధాయ పరిసమూహ్యేధ్మస్థైః కాష్ఠైః ఇంధయేత్ ఉద్దీపయేత్.

వేదిం పరిమృజ్య ప్రాగాద్యుత్తరాన్తం దర్భానాస్తీర్యేధ్మాదీనగ్నికుణ్డఞ్చ ప్రోక్షయతి. ౪

తూష్ణీం పాణినా వేదిం చతుర్దిశం పరిమృజ్య తూష్ణీం ప్రాగాద్యుత్తరాన్తం దర్భానాస్తీర్య స్రువాదీన్ సంభారానగ్నికుండంచ తూష్ణీం ప్రోక్షయతి.

ప్రణీతా మాసాద్య పవిత్రం నిధాయాద్భిః పూరయతి పృథివ్యాపో గృహిష్యామీతి. ౫

పాత్రాణ్యూర్ధ్వ బిలానికృత్వా ప్రణీతా మాసాద్య అగ్నేః పశ్చిమతః సంసాద్య తస్యా మక్షతాన్ పవిత్రం చ నిధాయ పృథివ్యాప ఇత్యద్భిః పూరయిత్వా.

పూర్వవదుత్పూయోత్తరే నిధాయాజ్య స్థాలీం గృహీత్వా పూర్వవదాజ్యం సంస్కృత్య చతుర్వదాగ్నేయం చరుం స్థాల్యాం పక్త్వాగ్నిం పరిసమూహ్య దేవస్యత్వేతి దర్వీమాదాయ ప్రక్షాళ్యోత్తరాగ్రం నిధాయ పరిషిచ్యేధ్మాన్ గృహీత్వాజ్య మనక్తి. ౬

పూర్వవద్దేవోవ ఇతి త్రిరుత్పూయాగ్నే రుత్తరే నిధాయాజ్య స్థాలీం గృహీత్వా తూష్ణీ మంగారం వ్యస్యాధిశ్రిత్య పూర్వవదాఘారోక్త వదాజ్యం సంస్కృత్య ఉదగుద్వాస్య చరుస్థాలీం గృహీత్వా చతుర్థీవన్మంత్రేణ ప్రక్షాళ్యధిశ్రిత్య అగ్నయేజుష్టం నిర్వపామీతి తండులాన్ నిర్వాప్య ఆగ్నేయం చరుం పక్త్వోత్తరత ఉద్వాస్య అగ్నిం సమూహ్య వ్యస్తాంగారానేకి

కృత్య దర్వీమాదాయ ప్రక్షాళ్యోత్తరాగ్రం సుధాస్యాత్తథా నిధాయాగ్నిం పూర్వవత్పరిషిచ్య ఇధ్మానేక వింశతిం గృహీత్వాఽజ్య మసక్తి. మూలా గ్రాభ్యా మాజ్యాభ్యంజనం కరోతి.

ఏకమనూయాజ మపోహ్య త్రీన్పరిధీనాఘారౌ చ పూర్వవన్నిధాయ శేషాన్పఞ్చదశేధ్మాన్ప్రాణాయామే నాగ్నౌ క్షిపతి; ౭

ఏకమను ప్రధానాహుత్యోః పశ్చాద్యజతి జుహోతీత్యనూయాజ మిధ్మ మపోహ్యన్యత్ర ప్రజ్ఞాతం నిధాయ. త్రీన్ పరిధీనాఘారౌచ సమిధౌచ పూర్వ వత్తత్తత్ స్థానే నిధాయ శేషానవశిష్టాన్ పంచదశేధ్మాన్ ప్రాణాయామేన ఓం భూః, ఓం భువః, ఇత్యాదినాగ్నౌ ప్రక్షిపతి. ప్రహరతి.

ఆజ్యేనాఘారౌ సంస్రావ్య, హుత్వా అగ్నయే. సోమాయ స్వాహేతి జుహోతి. ౮

ప్రజాపతయేస్వాహేంద్రాయ స్వాహేతి పూర్వవదాజ్యేనాఘారౌ స్రావ్య హుత్వా అగ్నయేస్వాహా. సోమాయస్వాహేత్యాజ్యభాగా ఉత్తర దక్షిణ యోర్జుహేతి.

దత్వా ద్వై చరుం గృహీత్వాభిఘార్యావదానం గృహీత్వాగ్నయేస్వాహా. అగ్నయేస్విష్టకృతేస్వాహా. ఇతిహుత్వా త్రానూయాజమగ్నౌ ప్రక్షిప్య ప్రాజాపత్యం జయా న్వా ద్వహృతీశ్చ పాహినో అగ్నఏనసే. పాహినో విశ్వవేదసే. యజ్ఞం పాహి సర్వం పాహి. కామావకీర్ణః, కామాభిద్రుగ్ధః, సంమా. సపు ద్రాత్ ఇతి స్విష్టాకారం చ జుహోతి. ౯

దర్వీ ముపస్తీర్య చరుం తయాదర్వ్యా గృహీత్వాభిఘార్యావద్యతే ఖండ్యతే హవిరిత్య వదానం గృహీత్వాగ్నయే స్వాహేతి హుత్వా పూర్వ వద్ద్వితీయ మవదానం గృహీత్వాగ్నయే స్విష్టకృతే స్వాహేతి హుత్వా

అత్రాస్మిన్ కాలేఽనూయాజ మిధ్మం గృహీత్వాఽగ్నౌ ప్రక్షిప్య ప్రహృత్య పునః ప్రత్యేకం దర్వ్యాచరుం గృహీత్వా జుహ్వామవదాయోప స్తరణాభి ఘారణే కృత్వా స్విష్టాకారాన్తం జుహుయాత్.

పరిషిచ్య ప్రణిధిం చాలయతి. ౧౦

పరిషిచ్యాన్తః పరిషేకం కృత్వా ప్రణిధి ముత్తరాం చాలయతి కమ్పయతి.

భస్మాలిప్యాత్మానం ప్రోక్ష్యాగ్నిం వైశ్వానరసూక్తే నోపస్థాయ ప్రాణాయామేన దర్భాంశ్చతుర్దిశ ముత్థాప్యాద్భిః ప్రోక్ష్య ద్వావపోహ్యాఽన్యాన్ ఆప్యాయం తామితి జుహోతి. ౧౧

తపద్భిరాత్మానం ప్రోక్ష్య పవిత్రం గృహీత్వా గ్రన్థిం విసృజ్య తూష్ణీ మగ్నౌ ప్రక్షిప్య పూర్వవత్. భస్మాలిప్యాత్మానం ప్రోక్ష్య అగ్నిం వైశ్వానర సూక్తేనోపస్థాయ ప్రాణాయామేన దర్భాన్ పరిస్తరణ బర్హిషశ్చతుర్దిశం చతుర్భ్యో దిగ్భ్య ఉద్ధాప్య ఉద్ధృత్యాద్భిః ప్రోక్ష్య. ఇదం వాక్యమన్వయితవ్యం ద్వావపోహ్యాద్భిః ప్రోక్ష్యేతి. పృథగనయోః ప్రోక్షణ విధానాత్సర్వాన్ దర్భాన్ పరిసమూహ్య ద్వౌ దర్భావపోహ్యవ్యస్య ప్రజ్ఞాతం నిధాయాన్యాన్ దర్భానద్భిః ప్రోక్ష్య యాప్యాయన్తా మితి జుహోతి,

ద్వావపి గృహీత్వాఽద్భిః ప్రోక్ష్య అగ్నయేస్వాహా. సోమాయ స్వాహా ఇతి హుత్వా త్రీన్పరిధీ నాఘార సమిధౌ చ జుహుయాత్. ౧౨

ద్వావపోహితౌ దర్భావపి గృహీత్వాఽద్భిః ప్రోక్ష్యాగ్నయే స్వాహా సోమాయ స్వాహేతి హుత్వా త్రీన్ పరిధీనాఘార సమిధౌ చ గృహీత్వా తూష్ణీం జుహుయాత్.

ధార్యం కర్తు మశక్త సమిధి స్వాత్మన్యరణ్యాం వా సమారోపయే దితి విజ్ఞాయతే. ౧౩

ఔపాసనాగ్నిం తత్కుండే భార్య మజస్రం కర్తు మశక్తశ్చేత్ పూర్వవత్సమిధి వాస్వస్యాత్మా హృదయం తస్మిన్ స్వస్యాత్మని యాతే అగ్న ఇతి మంత్రేణ పాణిం ప్రతప్య తముష్మాణ మాస్యే వఘ్రాయాత్మన్యారోపయేత్. అయంతే యోని రిత్యరణిం ప్రతప్య తస్యా మరణ్యా మగ్నిం సమారోపయేత్. ఆరోపితేఽగ్నౌ సమిద్విధానం ఉక్తం. ఉపావరోహేత్యారోపిత మగ్నిం లౌకికాగ్నావవరోప్యారణిం మథిత్వాఽగ్ని మాదాయ నిత్యమస్మిన్నగ్నౌ పూర్వవజ్జుహుయాదితి విజ్ఞాయతే.

ఇతి శ్రీ నృసింహవాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్రభాష్యే
చతుర్థ ప్రశ్నే — ప్రథమః ఖణ్డః

అథ చతుర్థ ప్రశ్నే - ద్వితీయః ఖణ్డః

ఆ గ్ర య ణ ం :

అథ సతి వ్రీహి నీవార శ్యామాక యవానా మాగ్రయణే దేవతాభ్యః స్థాల్యాం చరుం పక్త్వా నవేన తణ్డులేన పక్త్వైనాపి జుహోతి. ౧౪

అథాగ్రాయణ మారభతే. సతి భవతి ప్రీణాతి దేహం బిభర్తీతి వ్రీహిః నిరంతరం వ్రీయన్తే తపస్విభిరితి నీవారాః. శ్యామం వర్ణమకతి ప్రాప్నోతీతి శ్యామాకః. ఏతాని తృణధాన్యాని యూయంతే సమ్బధ్యంతే మహాజనైరితి యవాః. శతశూక ధాన్య విశేషః. తేషాం వ్రీహి నీవార శ్యామాక యవానామన్యతమస్యాపి యథర్తు ఫలితస్యతత్తదృతావేవాగ్రయణం కర్తవ్యం. తత్తత్కాలే కర్తుమశక్తశ్చేదావ్య వచ్ఛరదాగమస్తా వదవస్థాప్య. తత్కాల ధాన్యేన సహాగ్రయణం కర్తవ్యం. యథావర్షస్య తృప్తిరథ యజేతేతి బహ్వృచ శ్రుతేః. వర్షస్య తృప్తిర్వర్షర్తు పరిసమాప్తిః. నవైరాగ్రయణం కృత్వా నవాన్నం భుంజీత తయాఽనిష్ట్వా నవాన్నం నాశ్నాతీతి శ్రౌతే నిర్దిష్టత్వాత్. శరది వ్రీహ్యాగ్రయణం శిశిరర్తౌ నీవారాగ్రయణం వర్షాసు

శ్యామాకాగ్రయణం వసన్తే యవాగ్రయణం భవతి. శరది వ్రీహిభిర్యజేత. వసన్తే యవైర్యజేత. వర్షాసు శ్యామాకం చరుం నిర్వపతీత్యేకే. యథర్తు వేణు ప్రియంగునీవారైః శ్యామాకవత్ యజేతేతి శ్రౌతే నిర్దిష్టత్వాత్. తస్మిన్నాగ్రయణే సతి పత్న్యా సహ ప్రాణానాయమ్య ఆగ్రయణేన యక్ష్యే తేన స్వర్గం లోకమవాప్నవానీతి సంకల్ప్య. పూర్వవదాఘార మౌపాసనాగ్నౌ పాత్రాసాదనం చ కృత్వా ప్రజాస్థాలీ మితి స్థాలీ మభిమృశ్య ప్రక్షాళితాం స్తండులాన్ అగ్నయే, ఇన్ద్రాగ్నిభ్యాం, వైశ్వేభ్యో దేవేభ్యః, సోమాయ, ద్యావా పృథివీభ్యాం, జుష్టం నిర్వపామీతి ప్రత్యేకం నిరూప్య వైశ్వదేవం పయసి చరుం పఞ్చ దేవతాభ్యః స్థాల్యామాగ్నేయం స్థాలీపాకవచ్చరుంపచేత్. ఆగ్రయణం యద్యేక కాలికం తత్తత్తండులాన్ పృథక్ స్థాల్యామేకస్యాం స్థాల్యాం వా పక్త్వాఽపతీర్య నవేన నూతనేన సర్వేణ తండులేన హస్తేనవా స్రువేణవా ప్రథమ మగ్న్యాదిభ్యః ప్రత్యేకం హుత్వా ప్రత్యేకం దర్వ్యా చరుం గృహీత్వా జుహ్వాముపదాయోపస్తరణాభిఘారణే కృత్వా అగ్నయే స్వాహేత్యాది జుహోతి.

అగ్నయే స్వాహా. ఇన్ద్రాగ్నిభ్యాగ్ం స్వాహా. విశ్వేభ్యో దేవేభ్యస్స్వాహా. సోమాయ స్వాహా. ద్యావాపృథివీభ్యాగ్ం స్వాహా. అగ్నయే స్విష్టకృతే స్వాహా ఇతి శతాయుధాయ యే చత్వార ఇతి పితృభ్యస్సోపవీతీ. గ్రీష్మో హేమన్త. ఇదు వత్సరాయ. భద్రాన్నశ్శ్రేయః ఇతి ఆయుష్టే ఇత్యాదిభిస్త్రిభిర్వ్యాహృత్యన్తం హుత్వా దక్షిణే ధరణ్యాం పితృభ్యో బలిదానం. ౧౫

పితృభ్యః సోపవీతీ వ్యాహృత్యన్తం హుత్వా అగ్నేర్దక్షిణభాగే ధరణ్యాం భూమ్యాం వైశ్వదేవోక్తవత్పితృభ్యో బలిదానం కృత్వా.

ఆప్యాయతా మితి తణ్డులైరాస్య మభిపూర్య చమస్య శిష్టైరస్తర్వంశే పరమేష్ఠ్యసీతి వికిరతి. ౧౬

ఆప్యాయతామితి హుతశేషైః తండులై రస్య మాత్మనో వక్త్రమభి పూర్య భక్షిత్వాఽచమ్య. శిష్టైర్భక్షణావశేషైః తండులై రంతర్వంశే గృహమధ్యస్థదారుణి గృహోపరి (1) ఛదిషి పరమేష్ఠ్యసీతి వికిరతి విక్షిపతి. ఇతియత్.

తదేవం శాలీన యాయావరాదివృత్త్యన్తరమాశ్రిత్యగార్హస్థ్యం ధర్మమనుతిష్ఠతీతి విజ్ఞాయతే. ౧౭

తదేవం శాలీనశ్చ యాయావరశ్చ తావాదిర్యేషాం ఘోరాచారికాణాం తేషాం వృత్తిర్వర్తన మన్తరమన్యతమం. శాలీన యాయావరాది వృత్త్యన్తరం శాలీనస్య వా వృత్తిం యాయావరస్యవా వృత్తిం ఘోరాచారికస్యవా వృత్తి మాశ్రిత్య ప్రాప్య యస్యయస్య ధర్మే యద్యద్ధర్మముక్తం తద్గార్హస్థ్యం ధర్మమాచార మనుతిష్ఠత్యనుష్ఠానం కరోతీతి విజ్ఞాయతే.

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయ యాజీయే శ్రీవైఖానస
సూత్రభాష్యే చతుర్థ ప్రశ్నే—ద్వితీయః ఖణ్డః

అథ చతుర్థ ప్రశ్నే – తృతీయః ఖణ్డః

అ ష్ట కా య జ్ఞః

అథాష్టకా ౧౮

అథాష్టకా ఆరభ్యతే.

మాఘప్రోష్ఠపదయో రపర పక్షేఽష్టమ్యా మష్టకాం కుర్యాత్ ౧౯

మాఘశ్చ ప్రోష్ఠపదో, భాద్రపదశ్చ, తయోః, మాఘప్రోష్ఠపదయోః ఉభయోరన్యతరస్మిన్ మాసేవా అపరపక్షే కృష్ణపక్షేఽష్టమ్యాం తిథ్యామష్టకాం కుర్యాత్.

(1) ఛదిః ; ఇంటి కప్పు.

సప్తమ్యాం నవమ్యాం త్రయోదశ్యాం వా ౨౦

తత్రాసమ్భవే సప్తమ్యాం నవమ్యాం త్రయోదశ్యాం వా తిథౌ కుర్యాత్.

సాయం పూర్వేద్యుః స్వాధ్యాయాచారవత శ్శుచీన సగోత్రాన్బ్రాహ్మణానాహూయాభిపూజ్య యుగ్మాన్ ద్వ్యవరాన్విశ్వేదేవార్థే త్ర్యవరానయుగ్మాన్పిత్రర్థే ద్వయోరేకైకం వా నిమన్త్రయేత్. ౨౧

యద్దినే కర్తుముద్యోగస్తద్దినాత్పూర్వేద్యుః పూర్వస్మిన్దివసే సాయం కాలే స్వయమేక భక్తాశీ భూత్వా స్వాధ్యాయో వేదః, ఆచారః శౌచాద్యనుష్ఠానం తౌ యేషాం స్తః తాన్ స్వాధ్యాయాచారవతః శుచీనుభయత్ర కులశుద్ధానసగోత్రాన్ అజ్ఞాతీనసంగ హీనాన్ముక్తయోనిదోషాన మహారోగిణః ఆస్తికాన్ శ్రోత్రియాన్ బ్రాహ్మణానాహూయ స్వగృహమాగతాన్ సుప్రక్షాళిత పాణిపాదాన్ తాన్ అర్ఘ్యాదినాభిపూజ్యాభ్యర్చ్య ప్రదక్షిణీకృత్యాభివన్ద్య ప్రాణానాయమ్య ప్రాచీనావీతీ అస్మత్పితు పితామహ ప్రపితామహజ్ఞాతివర్గాణాంగోత్రాణాం, మాతృపితృపితామహీప్రపితామహీజ్ఞాతివర్గపత్నీనాం, మాతామహః, మాతుః పితామహ, మాతుః ప్రపితామహః, మాతుః జ్ఞాతివర్గాణాం, తత్పత్నీనాం గోత్రాణాం కాలకాముక సంజ్ఞికానాం విశ్వేషాం దేవానాం విష్ణోశ్చ అష్టకా విధానేన విశ్వేదేవ పూర్వకం విష్ణ్వన్తమేవముభయాత్మక మష్టకాశ్రాద్ధం శ్వః కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య, అప ఉపస్పృశ్య. ఉపవీతీ, యుగ్మాన్ యుగళాన్ ద్వావపరావన్తిమౌ యేషాంద్వ్యవరాన్బ్రాహ్మణాన్ విశ్వేదేవార్థే అర్థేన నిత్యశమాసః, సర్వలింగతాచ వక్తవ్యమితి విశ్వేదేవేభ్యః త్రయోఽవరా అన్తిమా యేషాం తాం స్త్ర్యవరాన యుగ్మాన సమాన్ బ్రాహ్మణాన్ పిత్రర్థే పైతృకే ఏకైకస్య విశ్వేదేవస్య ద్వౌ ద్వౌ వరయేత్. ఏకైకస్య పితుః త్రీన్త్రీన్ వరయేదిత్యర్థః. అశక్తశ్చేద్ద్వయోః దైవికే పైతృకయో రేకైకస్యైక మేకంవా నిమన్త్రయేత్. వరయేత్.

కదళీ క్రముక నారికేళాది ఫలానామన్యతమం దత్వా విశ్వేదేవార్థమష్టకా శ్రాద్ధే భోక్ష్యతామితి. పిత్రర్థ మష్టకా శ్రాద్ధే భోక్ష్యత మిత్యేవం. పితామహాద్యర్థమపి క్రమేణ వరయేత్. సవ్యశ్చేత్. దర్భైరేవ వరయేత్, ఏవం బ్రాహ్మణాన్ వృత్వా స్వగృహయేవ వాసయేత్.

అపరేద్యురపరాహ్ణే దేశేశుచా వాధాయౌపాసనాగ్నింవైశ్వదేవాఘారం హుత్వా స్థాలీం సంక్షాళ్య విశ్వేభ్యోదేవేభ్యో జుష్టం (పితృభ్యోజుష్టం నిర్వపామి) ఇతి స్థాల్యాం తండులాన్నిర్వాప్య. సతిలం చరుమపూపాన్యపి పచేత్.

–౨౨

అపరేద్యుః శ్వో భూతేఽపరాహ్ణకాలే. అహ్నోఽపరభాగోఽపరాహ్ణస్తస్మిన్ శుచౌ గోమయేనోపలిప్తే శుద్ధిదేశే స్థలే ఔపాసనాగ్నిమాధాయ విధానేన నిధాయ పత్న్యా సహ ప్రాణాయామం కృత్వా అష్టకా శ్రాద్ధేన యక్ష్య ఇతి సంకల్ప్య ప్రత్యేకం దక్షిణతః సమ్భారాన్ సంభృత్య పూర్వవద్వైశ్వదేవాఘారం హుత్వాగ్నేయ స్థాలీపాకవత్ స్థాలీం చరుశ్రపణీం సంక్షాళ్యాగ్నావధిశ్రిత్య విశ్వేభ్యో దేవేభ్యో జుష్టం నిర్వపామీతి పితృభ్యో జుష్టం నిర్వపామీతి స్థాల్యాముత్తర దక్షిణయోః ప్రక్షాళితాన్ తండులాన్ పిత్రర్థం సతిలాన్ నిరుప్య నిక్షిప్య సతిలం చరుం హోమాద్యర్థం చరుమితి వచనాత్. అపూపాన్యపి పచేత్ భోజనార్థం బహ్వన్నమపూపాదికం లౌకికాగ్నౌ పాచయేత్.

అగ్నేర్దక్షిణస్యాం నాందీముఖవన్మండలానుపలిప్య 'అస్త్వాసనం" ఇత్యాసనాని సదర్భ తిలేష్వాసనే ష్వాసయిత్వా ౨౩

చతురశ్రం విశ్వేదేవార్థం. వృత్తం. పిత్రర్థం. తథాన్యం. మాతామహార్థమేవం త్రీణ్యవటాని తాలాముత నిమ్నాని దక్షిణాపవర్గం ఖాత్వోపలిప్యావటేషు యథాక్రమేణ పాదప్రక్షాళనం కృత్వా అగ్నేర్దక్షిణస్యాం నాందీముఖవన్మండలాన్యథావనిదమితి గోమయేనోపలిప్యాస్త్వాసన మిత్యాసనాని సదర్భాణ్యవాని విశ్వేషాం దేవానా మిదమాసన మితి దత్వా తథా సదర్భ తిలాన్యాసనాని పితౄణా మిద మాసన మిత్యేవం ప్రత్యేకం దత్వా తేషు సదర్భ తిలేష్వాసనేషు ఆచాన్తాన్ బ్రాహ్మణానాసయిత్వా.

వస్త్రాద్యైరలంకృత్య బ్రాహ్మణాన్ప్రత్యఙ్ముఖాన్విశ్వేదేవానుదగన్తం పుష్పాద్యైః పితౄనుదఙ్ముఖాన్ప్రాగన్తం గన్ధాద్యైః పూజయతి'

౨౪

వస్త్రాద్యైరిత్యాది శబ్దేన కుండలాంగుళీయకాద్యాభరణానిగృహ్యన్తే తైర్వస్త్రాద్యైర్యథాశక్త్యలంకృత్య ప్రత్యఙ్ముఖాన్ పశ్చిమాభిముఖాన్ విశ్వేదేవాన్బ్రాహ్మణానుదగన్తం దక్షిణాద్యుత్తరాన్తం యథాస్యాత్తథా పుష్పాద్యైరిత్యాది శబ్దేన సాక్షత గంధ ధూపాదీపాని గృహ్యన్తే. తైః పుష్పాద్యైరర్చత ప్రార్చతేత్యక్షతై రాయునేత ఇతి పుష్పం. గంధద్వారామితి గంధం. ధూరసీతి ధూపముద్దీప్యస్వేతి దీపం యువాసువాసా ఇతి వస్త్రమేతాని క్రమేణ ప్రత్యేకం దత్వా.

స్వధానమ ఇత్యుక్త్వా తేషాం కరే తిలోదకం దత్వా ప్రాప్నోతు భవానితి బ్రూయాత్ ఓం తథా ప్రాప్నువానీతి ప్రతిబ్రూయుః

౨౫ — ౨౬

ప్రాగగ్రం దర్భోపరి పాత్ర మాసాద్య సపవిత్రే పాత్రే శన్నోదేవీరితి ద్విర్జలం సంస్రావ్యాపూర్యాక్షత పుష్ప దర్భ గంధాన్ ప్రక్షిప్య విశ్వేదేవాస ఇతి సాక్షత దర్భం పుష్పం ప్రత్యేకం శిరసి నిధాయావాహ్యష్టకాః విశ్వేదేవాః ప్రియన్తామితి తేషాం కరేషు యవోదక మర్ఘ్యం దత్వా ప్రత్యేకం ప్రాప్నోతు భవానితి కర్తా బ్రూయాత్.

ఓం తథా ప్రాప్నువానీతి బ్రాహ్మణాః ప్రతి బ్రూయుః ఏవం పితౄనుదఙ్ముఖాన్ పశ్చిమాది ప్రాగన్తం యథాస్యాత్తథా గన్ధాద్యైరిత్యాది శబ్దేన తిల పుష్ప ధూప దీప వస్త్రాణి గృహ్యన్తే. తైర్గన్ధాద్యైః ప్రాచీనావీతీ వైశ్వదేవవదభ్యర్చ్య దక్షిణాగ్రం దర్భోపరి పాత్రం సంపాద్య సపవిత్రే పాత్రే శన్నోదేవీరితి త్రిః కృత్వో జలమాపూర్య తిలగంధదర్భాన్ నిక్షిప్య సతిల దర్భం పుష్పం శిరసి నిధాయ ఉశన్తస్త్వాహ వామహ ఇత్యావాహ్య అష్టకాః

పితరః స్వధానమ ఇత్యుక్త్వా తేషాం పితౄణాం కరే దక్షిణ పాణౌ తిలోదక మర్ఘ్యం దత్వా । పాపోన్నతు భవానితి కర్తా బ్రూయాత్. వదేత్. ఓం తథా ప్రాప్నువానితి ప్రత్యేకం బ్రాహ్మణాః ప్రతిబ్రూయుః ప్రతివదేయుః. ఏవం ప్రత్యేక మభ్యర్చ్య.

అగ్నౌ హోమం కరిష్యామీత్యుక్తే 'కురుష్వేతి తై రనుజ్ఞాతోఽగ్నిం పరిషిచ్య' విశ్వేదేవస్య. విశ్వే అద్య ప్రజాపతే నత్వత్సభూస్స్వయంభూః సన్తే పయాంసి. సోమయాస్త ఇతి రౌద్రం బ్రాహ్మం వైష్ణవం వ్యాహృత్యన్తం దేవానాం సపిండీకరణ వత్పితౄణామప్యాజ్యేన హుత్వా హవ్యం కవ్య మిత్యభిఘార్య పక్వేనాపూపమిశ్రేణ జుహోతి. ౧౭

అగ్నౌ హోమం కరిష్యామీత్యుక్త్వా కురుష్వేతి తైః బ్రాహ్మణై రనుజ్ఞాతః ప్రేషితః కర్తా అగ్నిం పరిషిచ్య వ్యాహృత్యన్తం దేవానాం విశ్వేదేవాదీనామాజ్యేన హుత్వా సపిండీకరణవదితి అగ్నయే కవ్యవాహనాయేత్యాది దివి గతేభ్యః ప్రపితామహేభ్య ఇత్యన్తం ప్రాచీనావీతీ పితౄణామప్యాజ్యేన హుత్వా విశ్వేభ్యో దేవేభ్యః హవ్యమభిఘారయామీత్యుత్తరే దేవేభ్యః పితృభ్యః కవ్యమభిఘారయామీతి దక్షిణే చరుస్థాల్యా మభిఘార్య. జుహూముపస్తీర్య దర్వ్యా చరుమవదాయాభిఘార్య ప్రతి మన్త్రమేవం కృత్వా తేన పక్వేన చరుణాఽపూపమిశ్రేణ సాపూపేన దేవానాంచ పితౄణాంచపూర్వవజ్జుహోతి.

గాముపాకృత్య పశుబన్ధవత్సం జ్ఞప్తో ఖిద్యవపా ముధృత్య పక్వయా తయా వహవపామితి హోమం చా మనన్తి. ౧౮

గాం ధేనుముపాకృత్యోపాకరణం స్వీకరణం కృత్వా పశుబన్ధవదితి యథా పశుబన్ధే యూపాగ్రేణ పురస్తాదిత్యాది సూత్రేణ పశోరుపాకరణం

(1 సంజ్ఞపనం పశోర్ధరణం చోక్తమ్. తద్వదత్రగాముపాకృత్య సంజ్ఞప్య సంజ్ఞపనం (2) విశసనం కృత్వా వపాముత్ (3) ఖిద్యోత్పాద్య ఉద్ధృత్య (4) కాష్మర్య శాఖా మాసజ్య అగ్నౌ సుశృతం పక్త్వా పక్వయాతయావపయా వహవపామితి మన్త్రేణ హోమం చా మనన్తి. కేచిద్వదన్తి. ఏవం కర్తు మశక్తశ్చేత్ అపూపం విశేషోక్త్యా దేవేభ్యః పితృభ్యస్త్వాజుష్టముపాకరోమీత్యుపాకృత్య దర్భోపరినిధాయ ఇషేత్వోర్జేత్వేత్యుత్ఖద్యాగ్నౌ ప్రతితప్య పక్వేనాపూపేన వహవపామితి హోమం కుర్యాత్.

ఇదమాహితాగ్న్యనాహితాగ్నిభ్యాం కర్తవ్యమ్. (5) గవాలంభస్య కలౌ నిషిద్ధత్వాత్. ఇతి. షుటికావస్థాయాం పలపైతృక నిషేధాత్. మధుధామ్నాళోచ్ఛేదనాయాం తోయపిష్టౌ ప్రతినిధిం గృహ్ణీయాదితి సూత్రకారవచనాచ్చ. యది జీవతి పితా యజమానః తేన అష్టకా హోమాస్త్వైవ కర్తవ్యా. పితరి జీవతి పిండోననిర్వాప ఇతి సూత్రకారై రుక్తత్వాత్.

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయ యాజియే శ్రీవైఖానస
సూత్రభాష్యే చతుర్థ ప్రశ్నే—తృతీయః ఖణ్డః

అథ చతుర్థ ప్రశ్నే – చతుర్థః ఖణ్డః

దక్షిణ పశ్చిమేఽగ్నే రేకోద్దిష్టవన్నిర్వాపస్థానమ్. ౧౯

పిండప్రదానం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య దక్షిణాభిముఖః ప్రాచీనావీతీ దక్షిణపశ్చిమేఽగ్నేరైన్ఋత్యా మేకోద్దిష్టవదితి, యథైకోద్దిష్టే పిండస్థానం వక్ష్యతితద్వత్ప్రకతాభియుదక్ప్రాగ్గతం అరత్నిమాత్రం వితస్త్యాయతం దక్షిణతో భాగోన్నతం కల్పయే దిత్యేవమేకోద్దిష్టవన్నిర్వాపస్య పిండనిక్షేపణస్య స్థానం స్థండిలంనిర్వాపస్థానం.

---

(1) సంజ్ఞపనము ; చంపుట (2) విశసనం ! చంపుట
(3) ఉత్ఖాతము ! పెల్లగింపబడినది (4) కాష్మర్య : గుమ్ముడు (పెగ్గుమ్ముడు)
(5) ఆలంభము ; చంపుట.

తద్దక్షిణస్యా మవటం చోపకల్ప్య వర్ధమానమ్ ఇతి దర్భై స్త్రిభిర్దక్షిణాన్తం సకృదుల్లిఖేత్. ౩౦

తస్య స్థానస్య దక్షిణస్యాం దిశ్యవటం శ్వభ్రం ప్రాదేశమాత్రాయామం నిమ్నం చోపకల్ప్య తత్సమీపే కృత్వా త్రిభిర్దర్భైర్దక్షిణాన్తం యథా స్యాత్తథాసకృదేకదైవోల్లిఖేత్.

గాయత్ర్యా ప్రోక్ష్యస్థానే నిహన్మి సర్వమితి దక్షిణాగ్రానయుగ్మానుదుమ్బర పత్ర దర్భాంస్తిలై రాస్తృణాతి. ౩౧

గాయత్ర్యా ప్రోక్ష్యస్థానే పిండస్థలే నిహన్మి సర్వమితి దక్షిణస్యామగ్రాణి యేషాం తానయుగ్మాన్యసమాన్యుదుమ్బరస్య పత్రాణి పర్ణాని చ దర్భాశ్చ యేషాంతాన్ తిలైస్సహ స్తృణాతి. అచ్ఛిద్ర మాస్తరణం కరోతి.

'పోషాయత్వేతి" సకూర్చాక్షతం పాత్ర ముదకేనాపూర్య పితరోమే ప్రసీదన్త్వితి ప్రణమ్య ఆమఆగచ్ఛన్త్వితి పితౄనావాహ్య దక్షిణాభిముఖోఽభ్యర్చయతి. ౩౨

పోషాయత్వేతి కూర్చేన త్రిభిర్దర్భైః గ్రథితేన పవిత్రేణాక్షతైః తిలైశ్చ సహవర్తత ఇతి సకూర్చాక్షతం పాత్రం మృణ్మయం పర్ణమయం వా ఉదకేనాపూర్య పితరోమే ప్రసీదన్త్వితి త్రిః ప్రణమ్య ఆమాగన్త్వితి పితరః పితామహాః ప్రపితామహా ఇత్యాది యథాలింగ మూహిత్వా పితౄన్ పూర్వవదావాహ్య దక్షిణాభిముఖో గన్ధాద్యైరభ్యర్చయతి.

ఆమావాజస్యేతి పాత్రం ప్రమార్జ్య అగ్నిరిన్ద్రేతి చరుం నిర్వపతి. ౩౩

ఆమావాజస్యేతి పాత్రం పిండ భాజనం ప్రమార్జ్య ప్రక్షాళ్య అగ్నిరింద్రేతి తస్మిం శ్చరుం నిర్వపతి నిక్షిపతి.

దర్భేణ తమష్టధా విభజ్య సాజ్యం పిణ్డాన్కృత్వా సవ్యోత్తర పాణిభ్యాం 'అయమోదనేతి పితృభ్యః. పితామహేభ్యః, ప్రపితామహేభ్యః. జ్ఞాతివర్గేభ్యః. పితృపత్నీభ్యః. పితామహ పత్నీభ్యః ప్రపితామహ పత్నీభ్యః జ్ఞాతివర్గపత్నీభ్యః. పిణ్డం నిర్వపామీతినిర్వపతి. ౩౪

దర్భేణ తచ్చరు మష్టధా విభజ్య అష్టౌ భాగాన్ కృత్వాఆజ్యేనోపసిచ్య సాజ్యం సతిలం తత్తద్భాగం క్రమేణ పిండాన్ శిఖ్యండ సమ్మితాన్ కబళాన్ కృత్వా సవ్యోత్తర పాణిభ్యాం హస్తాభ్యాం అయమోదన ఇతి క్రమేణైక మేకం పిండమాదాయ ఆత్మనః పూర్వం యే మృతాస్తేభ్యః పితృభ్యః తత్పూర్వం యే మృతాస్తేభ్యః పితామహేభ్యః తత్పూర్వంయేమృతాస్తేభ్యః ప్రపితామహేభ్యః తత్పూర్వం యే మృతాస్తేభ్యో జ్ఞాతివర్గేభ్యః ఏవం తత్పత్నీభ్యస్తాభ్యః పిండం నిర్వపామీతి దక్షిణాన్తం నిర్వాపం పిండానాం నిక్షేపణం కరోతి.

ఏవం మాతుః పిత్రాదిభ్యః పిణ్డదానం కేచిద్వదన్తి. ౩౫

ఏవం మాతుః పిత్రాదిభ్యః తత్పత్నీభ్యశ్చ అష్టౌ పిండాన్ కృత్వా పిండస్థానాది సర్వం పృథగేకత్రవా తానావాహ్య పిండదానం కుర్యాదితి కేచిద్వదన్తి.

అఞ్జన దన్తధావన దధిసక్తు మధువ్యఞ్జనేక్షు బదరీఫలాన్యర్పయేత్. ౩౬

అఞ్జనం నేత్రకజ్జలం దన్తధావనం రదనశోధనం దధిసక్తు తప్త తండుల చూర్ణం మధుక్షౌద్రం వ్యంజన ముపదంశం ఇక్షుగుడాది బదరం కోలం తస్యఫలం బదరీఫలం చ తాని ప్రత్యేక మర్పయేత్. దద్యాత్.

శూర్పేణాచ్ఛాద్యోపరి పుష్పతిలాక్షతదర్భాన్న్యసేత్. ౩౭

శూర్పేణాచ్ఛాద్య పిండాన్ పిధాయ తస్యోపరి పుష్పతిలాక్షత దర్భాన్న్యసేత్ క్షిపేత్.

ఊర్జం వహన్తీరితి పిండపరిత స్రావ్యోదకం దత్వా అమూర్తినామితి తత్పాత్రోదకేనాఽవటం పూరయతి. ౩౮

ఊర్జం వహన్తీరితి పరితః పిండానామభితః అప్రదక్షిణం ప్రసావ్య ముదకం సలిలమంజలినా గృహీత్వా కించిత్సం స్రావ్య అవశిష్టజల మవటే దద్యా దేవం త్రిః కృత్వోదత్వా పాత్రం పిండభాజనం ప్రక్షాళ్యతత్పాత్రోదకేనాపూర్య అమూర్తినా మిత్యవటం పూరయతి.

చరుశేషేణాన్నై ర్భక్ష్యైశ్చాన్నాద్య పూపో పదంశైః పూర్వవద్బ్రాహ్మణాన్యథా తృప్తి భోజయేత్. ౩౯

ఆచమ్య చరుశేషేణ హోమావశిష్టేన చాన్యైర్లౌకికాగ్నౌ పాచితైరన్నమాదిర్యస్య తదన్నాద్యపూపా ఉపదంశాశ్శాకాది వ్యంజనానితైః పూర్వం చరుశేషం విశ్వే దేవానాం సౌవర్ణేషు పాత్రేషు ద్విర్ద్విర్దత్వా పితౄణాం రాజతేషు పాత్రేషు సకృత్సకృద్దత్వాఽన్యమన్నాద్యంచ తథా దత్వాఽభిఘార్య పూర్వవన్నాందీముఖోక్త వత్పృథివీతే పాత్రమితి పాణిభ్యాం పాత్రం స్పృష్ట్వా ఇదం విష్ణురితి తదఙ్గుష్ఠేన విష్ణోహవ్యం రక్షస్వ విష్ణోకవ్యం రక్షస్వేతి తదంగుష్ఠేన తచ్ఛరుం స్పర్శయిత్వా బ్రాహ్మణాన్ విశ్వే దేవాదీన్ యథా తృప్తా భవన్తి తథా భోజయేత్.

తేషు తృప్తేషు పితరస్తృప్తా భవన్తి. ౪౦

యస్మాత్తేషు బ్రాహ్మణేషు తృప్తేషు సంతుష్టేషు సత్సు యజమానస్య పితర స్తృప్తా భవన్తి తస్మాద్యథాతృప్తి భోజయేత్.

వాగ్యతాన్భుఞ్జానా నృచః పైతృకా శ్రావయేత్ ౪౧

భుంజానాన్ భోజనం కుర్వాణాన్ వాగ్యతా న చలితాన్ బ్రాహ్మణాన్ ఋచః ఋగ్బంధాః పైతృకాః పితృప్రశంసకాః ఉశన్తస్త్వాహే వా మహ ఇత్యాద్యా స్సోమాయ పితృమత ఇత్యాది పితృసూక్తాని చ శ్రావయేత్. యథా ఋచః తే శృణ్వన్తి తథోచ్చారయేత్.

ఉచ్ఛిష్టం సంశోధ్య తత్రాన్నం వికిరేత్ ౪౨

అనుత్థితేభ్యః సమూహ్యోచ్ఛిష్ట మపోద్ధృత్య శ్వాద్యనుపహతే దేశే దక్షిణస్యా యవటే విసృజ్య గోమయేన మండలాని సంశోధ్య తత్ర భోజన స్థానే సర్వత్రాన్నం వికిరేత్. తత్తన్మంత్రేణ విక్షిపేత్.

ఆచాన్తేభ్యో ముఖవాసం నివేద్య రజతం తిలం సువర్ణం వా దక్షిణాం పశు కాంస్య యాన దాస శయనాసనాదీని పరిచ్ఛదాంశ్చ యథాశక్తి దదాతి ౪౩

ఆచాన్తేభ్యః కృతాచమనేభ్యో బ్రాహ్మణేభ్యః కరశుద్ధిం కృత్వా ముఖవాసం తాంబూలం నివేద్య దత్వా గోత్రశేషాదీన్ కృత్వా రజతం వా తిలం వా సువర్ణం వా యథాశక్తి దక్షిణాం ప్రత్యేకం దత్వా పశుః గౌః కాంస్యం కంసభోజన పాత్రం యానోఽశ్వాదిః దాసోదాసీ పుత్రః శయనం పర్యంకః ఆసనం రత్నకంబళాది ఆదిశబ్దేన ఛత్రవ్యజన కమండలూపానహోగృహ్య నే పరిచ్ఛదాః స్వరూపిణః తాన్ పశుకాంశ్యయానన దాస శయనాది పరిచ్ఛదాంశ్చ యథాశక్తి శక్తిమనతి క్రమ్య ప్రత్యేకం దదాతి.

అన్నశేషం తేభ్యో దర్శయిత్వా యథోక్తం కరణీయమ్. ౪౪

అన్నశేషం భోజనావశిష్టంభాండాంతర్గతమోదనాదికంతేభ్యోబ్రాహ్మణేభ్యోఽన్న శేషః కింక్రియతామితి దర్శయిత్వాఽఽవేద్య తైరిష్టైస్సహోపభుజ్యతామితి యథోక్తం భవతి తథా కరణీయమ్ కర్తవ్యమ్.

ఆచమనోచ్ఛిష్ట శోధనోత్థాపన విసర్జనాదన్య ద్విశ్వేదేవపూర్వమాచరేత్ ౪౫

ఆచమన ముచ్ఛిష్ట శోధనముచ్ఛిష్ట పాత్రాపోద్ధరణముద్వాపనమాచమనార్థోగ్గమనం విసర్జన ముద్వాసనం తస్మాదన్యదితరత్సర్వం విశ్వేదేవా ఏవ పూర్వం ప్రథమం యస్మిన్ తద్విశ్వేదేవ పూర్వక మాచరేత్ కుర్యాత్.

అన్యథా రక్షాం స్యపహరేయుః ౪౬

శ్రీ వైఖానస పారం ౨౪]

అన్యథా ఇతరథా పితృపూర్వం చేత్ రక్షాంసి రాక్షసా అపహరేయుః తత్ఫలం గృహ్ణీయుః తస్మాత్సర్వం విశ్వేదేవ పూర్వక మాచరేయుః. ఆచమనోచ్ఛిష్ట శోధనోద్వాపన విసర్జనాని పితృపూర్వ మిత్యర్థః.

నమో వః పితరః ఇతి పితౄనభివంద్య పిణ్డా నుద్వాసయేత్. ౪౭

నమ ఇతి పితౄనభివన్ద్య పిండస్థాన్ పితౄనుద్వాస్య అపాంత్వోషధీనామితి మధ్యమం పిండం పత్న్యై దత్వాఽధత్త పితర ఇతి పత్నీం ప్రాశయేత్ అపివా సర్వాన్పిండానుద్వాస్య జలే ప్రక్షిపేత్ అపివాశ్వ చండాలాద్యనుపహతే దేశే వాయసేభ్యో బలిం దద్యాత్.

అస్తు తృప్తి రామావాజస్యేతి భుక్తవతస్తా న్నమస్కృత్యో త్తిష్ఠతేత్యుత్థాప్య పరేత పితర ఇతి ప్రవాసయతి ౪౮

అస్తు తృప్తి రామావాజస్యేతి భుక్త వతః కృతభోజనాన్ బ్రాహ్మణాన్ ప్రదక్షిణీకృత్య నమస్కృత్య ఉత్తిష్ఠేత్యుత్థాప్య పరేత పితర ఇతి ప్రవాసయతి. తల్లోకం గమయతి.

పితృభుక్తం పితృజీర్ణ మిత్యన్త హోమాన్తే ఽగ్ని మాలయే ప్రతిష్ఠాప్య పంచమహాయజ్ఞా న్కరోతి ౪౯

అగ్నిర్భుక్త మగ్నిర్జీర్ణ మిత్యనయోః స్థానే పితృభుక్తం పితృజీర్ణమితి ప్రక్షిప్యా న్య త్పూర్వవత్ అన్త హోమాన్తే అగ్నిమౌపాసన వహ్నిమాలయే కుండే అరణ్యాదౌ వా ప్రతిష్ఠాప్య నిధాయ పంచమహాయజ్ఞాన్ బ్రహ్మయజ్ఞాదీన్ కరోతి. అనేన సర్వత్ర పైతృకేషు తదన్తఏవ పంచమహాయజ్ఞాః కర్తవ్యాః అర్థాధానినః ఆహితాగ్నే రౌపాసనాగ్నౌ సర్వాధానినో లౌకికాగ్నౌవా నిర్మంథ్యేవాఽగ్నావేవ మష్టకాకర్తవ్యా. తథా లౌకికాగ్నిం నిర్మన్థ్యమపివా అన్తహోమాన్తే విసృజేత్ హోమం కర్తుమశక్తశ్చేద్ధోమం వినా బ్రాహ్మణాన్ భోజయేత్ తస్యాప్యశక్తశ్చేత్పురుషాహార మాత్ర మన్నమగ్రం[1] వా శ్రోత్రియాయ దద్యాత్ అథవా అష్టకేతి బ్రాహ్మణాన్ భోజయేత్ ఉద్యన్నం వా దదాతి ప్రాయశ్చిత్తే నిర్దిష్టత్వాత్.

1 అగ్రం : నాలుగు కరుడుల పరిమాణం గల భిక్ష

దరిద్రో మమేయ మష్టకేతి కక్ష మగ్నినా దాహయేత్ ౫౦

దరిద్రో నిర్ధనికశ్చేన్మమాస్మాక మియం క్రియాఽష్టకేతి పితౄన్ స్మృత్వాఽవనాన్తం గత్వా తత్రస్థితం [2] కక్షం కుంజలతాగృహమగ్నినాఽౌపాసనవహ్నినావా లౌకికాగ్నినా వా దాహయేత్.

శ్రోత్రియాయ పానీయం వా దద్యాదితి విజ్ఞాయతే ౫౧

అపివా శ్రోత్రియాయ బ్రాహ్మణాయ పానీయం స్వాదుశీతలం పానార్థం జలం వా కరకాది మాపూర్య దద్యాదియ మష్టకేతి విజ్ఞాయతే

ఇతి శ్రీ నృసింహవాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్రభాష్యే చతుర్థ ప్రశ్నే — చతుర్థః ఖణ్డః

అథ చతుర్థ ప్రశ్నే - పంచమః ఖణ్డః

పిండ పితృ యజ్ఞః

అథాతోఽమావాస్యాయాం పిండపితృయజ్ఞం యజేత ౫.౧

అథానన్తర మత ఇతి కాల పరామర్శః. యతః శ్రౌతేఽన్వాధానాదిక ముక్తమతోస్యామమావాస్యాయాం మాసి పితృభ్యః క్రియత ఇతి అమావాస్యా నియమైః పిండైః సాధ్యోయజ్ఞః పిండపితృయజ్ఞః కథం పిండై స్సాధ్యత ఇతి చేత్ త్రిస ఆహుతీర్జుహోతి త్రిర్నిదధాతి షట్సం పద్యంత ఇతి శ్రుతేః పిండదానస్యాపి హోమతుల్య నిర్దేశేన తస్యాపి ప్రధానత్వాత్. పిండైస్సాధ్యత ఇతి నిర్వచనమ్ స్వర్గఫలార్థం పిండపితృయజ్ఞ ఇతి మీమాంసకాః సూత్రకార మతంతు నిత్యఏవ పితృభ్య ఏతద్యజ్ఞం నిష్క్రియ యజమానః ప్రతనుత ఇత్యాపస్తమ్బవచనాత్ చ సర్వదా అమావాస్యాయాం పిండపితృయజ్ఞేన యజేత.

పూర్వేఽహన్యపాం మేధ్యమితి సమూలం బర్హిరాహృత్య సకృదేవాచ్ఛిద్య సకృదాచ్ఛిన్న బర్హిషస్సమాహరతి ౫.౨

2 కక్షం ; కుంజం (లతాగృహం)

తద్వ్యథేత్యత అహ పూర్వే౽హన్యమావాస్యాయాః పూర్వేద్యుః చతుర్థ్యా ముపాం మేధ్య మితి మన్త్రేణ పరిస్తరణాహరణకాలే వా మూలైస్సహ సమూల ముపమూలలూనం వా బర్హిః. కుశాదిక మాహృత్య ఉద్ధృత్య ప్రత్యేకం బర్హిస్సకృత్సకృదేవ ఆచ్ఛిద్య [1] దాత్రేణ ఛిత్వా సకృదాచ్ఛిన్నాలూనాశ్చతే బర్హిష స్సకృదాచ్ఛిన్న బర్హిషస్సమాహరతి. మన్త్రేణ ఛేదనం తూష్ణీ మాహరణం మంత్రలింగాత్

ఉపోష్యశ్వోభూతే౽పరాహ్ణే౽గ్నిం ప్రణమ్య ప్రాచీనావీత్యధ్వర్యు ర్దక్షిణాగ్నే ర్దక్షిణ పశ్చిమస్యాం చరుస్థాల్యాజ్యస్థాలీ స్రుక్స్రువేధ్మ మేక్షణే డా పాత్రస్ఫ్య శూర్పోలూఖల ముసలాది పాత్రాణ్యేకైకశః ప్రయుఞ్జీత. ౨౪

ఉపోష్యేత్యు పోషణం జాయాపత్యోరేక భక్తాశనమపివాగ్నిభ్యో౽నశన ముపోషణ మథవా౽గ్నే సమీపేవా సః శయన ముపోషణం తత్కృత్వాశ్వో భూతే౽మావాస్యాయా మన్వాధానం కృత్వా౽పరాహ్ణే సాయంకాలే వా అపరాహ్ణే౽ధి వృక్షసూర్యే నేతి శ్రుతే నిర్దిష్టత్వాత్ అగ్నిం దక్షిణాగ్ని మనాహితాగ్నే రౌపాసనాగ్నిం ప్రణమ్య తూష్ణీం నమస్కృత్య పత్న్యాసహప్రాణాయామ్య పిండ పితృ యజ్ఞేన యక్ష్య ఇతి సంకల్ప్య ప్రాచీనావీతీ అధ్వర్యుః దక్షిణాగ్నేర్దక్షిణ పశ్చిమస్యాం నైర్ఋత్యాం దర్భే పరిచరుస్థాల్యాజ్య స్థాలీ స్రుక్స్రువేధ్మ మేక్షణం దర్వీ డాపాత్రస్ఫ్య శూర్పోలూఖల ముసలాదీత్యాది శబ్దేన కృష్ణాజినాధి శ్రయణీ కూర్చ[1]కశిపూప బర్హణ వాసోఞ్జనాభ్యంజనాం జనోదకుంభాని గృహ్యన్తే. జీవపితుః నకశిప్వాదిః పిండాభావాత్. తాని పాత్రాణ్యేకైకశః ప్రత్యేక మాగ్నేయాగ్రాణి ప్రయుంజీత, సంభరతి

అపహతా అసురా ఇతి వేదిం పరిమృజ్యాయాత పితర ఇతి దక్షిణాగ్నిం సకృదాచ్ఛిన్న బర్హిషా పరిస్తృణాతి ౨౫

---

[1] కశిపుః : అన్నము (వస్త్రముకూడ)

I దాత్రం : కొడవలి (లవిత్రం)

అపహతా ఇతి వేదిమధో మేఖలాం ప్రదక్షిణం సాధావేన పాణినా పరిమృజ్య ఆయాతు పితర ఇతి దక్షిణాగ్నిం సకృదాచ్ఛిన్న బర్హిషా ప్రత్యగ్దక్షిణాగ్రం పరిస్తృణాతి.

పితృభ్యో జుష్టం నిర్వపామీతి స్థాలీం సపవిత్రాం వ్రీహిభిరాపూర్య తేనైవాభిమృశ్య తథైవ తాఞ్ఛూర్పే నిరూప్యాభిమృశేత్ ౨౬

దక్షిణతః ప్రాగీషం వ్రీహి మచ్ఛకటముపస్థితం కృత్వా స్థాలీమేక పవిత్రేణాన్తర్ధాయ దక్షిణతస్సకటా త్పితృభ్యో జుష్టంనిర్వపామీతి సపవిత్రే శూర్పే నిరూప్యతే నైవాభి మృశేత్

అన్వాహార్యస్య దక్షిణస్యాం పశ్చిమస్యాంవోత్తర పశ్చిమ గ్రీవం కృష్ణాజిన మాస్తీర్యోర్ధ్వ ములూఖలం [ముసలంచ] సంస్థాప్య వ్రీహీన్ప్రక్షిప్య పత్న్యవఘాతం కృత్వా వివేచన వర్జం[1] పరావాపం సకృత్కరోతి. ౨౭

అన్వాహార్యా ద్దక్షిణాగ్నే ర్దక్షిణస్యాం పశ్చిమస్యాంవా ఉత్తరపశ్చిమ గ్రీవం ప్రత్యగుదక్ప్రసం కృష్ణాజిన మాస్తీర్య తస్యోర్ధ్వ ఉలూఖలం సంస్థాప్య తస్మిన్ వ్రీహీన్ ప్రక్షిప్య దక్షిణా ప్రాచీతిష్ఠతి పత్నీ బహుపత్నీకశ్చేత్ జ్యేష్ఠాభార్యా అవఘాతం ముసలేనావా ఘాతం కృత్వా తాన్ శూర్పే సమాదాయ వివిచ్యతే వివేకం క్రియత ఇతి వివేచనం వితుషీకరణం తేన వర్జం (1) వివేచన వర్జం యథాస్యాత్తథా పరమాం వపతీతి పరావాపం ఫలీకరణ ముచ్చాలనం శూర్పే సకృత్కరోతి.

అధ్వర్యుః స్థాల్యాం తణ్డులానద్భిః సకృత్పరిప్లావ్యాన్వాహార్యే జీవతణ్డుల మస్విన్నం చరుం శ్రపయేత్. ౨౮

---

1 వివేచన వర్జం : గాలికి పోతపోయరాదు, చెరగవలయును.

అధ్వర్యుస్తాం స్తండులానాదాయాద్భిః సకృత్ప్లావ్య ప్రక్షాళ్యస్థాల్యాం పితృభ్యో జుష్టం నిర్వపామీతి నిర్వాప్య అన్వాహార్యేఽధి శ్రయణీం నిధాయాగ్నా వేవాధిశ్రిత్య జీవతి ప్రాణితి తండుల సుపక్వం నభవతీతి జీవతండులం న స్విద్యతే స్రావ్యతే యవాగూరితి వేత్యస్విన్నం చరుం యథాతం జీవతండుల మస్విన్నం చ భవతి తథా చరుం శ్రపయేత్ ప్రాచయేత్.

దక్షిణతః సాలీం మే క్షణం చ దర్భేష్వాసాద్యా నుత్పూత సర్పిషా పక్వమభిఘార్య శున్ధన్తాం పితర ఇతి వేద్యాంపరితః కూర్చే నాపః స్రావయేత్. ౫౯

దక్షిణాగ్నేర్దక్షిణతో దర్భానాస్తీర్య స్థాలీం చరు స్థాలీం మేక్షణం దర్వీంచ దర్భేష్వాస్తృతేష్వాసాద్య అవతీర్య సంసాద్య అనుత్పూతమసంస్కృతం సర్పిరాజ్యం తే నానుత్పూతేన సర్పిషా లౌకికాజ్యేన పక్వం చరుమభిఘార్య శున్ధంతాం పితర ఇతి వేద్యాః పరితో ప్రదక్షిణం కూర్చేన పాణినావా యథాలింగం మన్త్రేణ త్రిః కృత్వః అపః స్రావయేత్

సోపవీతీ దక్షిణాగ్నా విధ్మాన్హుత్వా మేక్షణేనచరుమభిఘార్యావదాయాగ్నయే కవ్యవాహనాయ స్వధానమః స్వాహా సోమాయ పితృమతే స్వధానమః స్వాహా యమాయచాఙ్గిరస్వతయే స్వధానమస్స్వాహా ఇతి జుహోతి. ౬౦

సోపవీతీ దక్షిణాగ్నా విధ్మాన్ పంచదశేధ్మదారూణి సప్తదశవాయథా సంభవం వా సమిధః ప్రణవేన తూష్ణీం వా హుత్వా ప్రాచీనావీతీ చరుమభిఘార్య మే క్షణేన చరుమవదాయాభిఘార్య ప్రత్యేకమేవం గృహీత్వా అగ్నయే కవ్యవాహనాయ స్వధానమః స్వాహేత్యాది తిస్ర ఆహుతీః ప్రత్యేకం చరుమవదాయ జుహోతి.

తగగ్నేస్సధూమ మేక ముల్ముక ముద్ధృత్యాపయన్త్వసురా ఇతి పశ్చిమతో వేద్యాం సంన్యస్య నిర్ధూమం తం విసృజేత్. ౬౧

తదగ్నేర్దక్షిణాగ్నేః సధూమం ధూమాయమాన మేకమన్యైరసంసృష్ట ముల్కమలా తముద్ధృత్య అపయన్త్వసురా ఇతి పశ్చిమతఃపశ్చిమస్యాం వేద్యాం సన్న్యస్య నిర్గతోధూమో యస్మాత్తం నిర్ధూమం తముల్ముకం విసృజేత్ నిరస్యేత్ ఇత్యేవం జీవపితుస్తన్త్ర ముక్త్వా ఇదానీం పిండప్రదాన ముచ్యతే

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయ యాజియే శ్రీవైఖానస
సూత్రభాష్యే చతుర్థ ప్రశ్నే—పంచమః ఖణ్డః

అథ చతుర్థ ప్రశ్నే – షష్ఠః ఖణ్డః

యజమానః ప్రాచీనావీతీ దక్షిణపూర్వే స్ఫ్యేనైవోల్లేఖనం కృత్వా తత్రాద్భిః ప్రోక్ష్యస్ఫ్యం నిధాయ తస్మిన్ 'ఊర్జోవ్య దకాన్తే ఇత్యుదకేన తర్పయిత్వా పశ్చిమే సకృదాచ్ఛిన్న బర్హిషి పితౄన్పితామహాన్ప్రపితామహా నభ్యర్చ్య వాచీన పాణిరేతత్తే తతాసౌ యే చత్వాపున్వితి ప్రత్యేకం దక్షిణాన్తాన్పిణ్డాన్దద్యాత్. ౬౨

యజమానః ప్రాచీనావీతీ భూత్వాఽగ్నేః పశ్చిమస్యాం దక్షిణపూర్వే కోణే యథాగ్నేయ ప్రాచీతథా స్ఫ్యేనైవ సకృదుల్లేఖనం కృత్వా రేఖాతారేణ ఖననం కృత్వాద్భిః ప్రోక్ష్య తత్రోల్లేఖన రేఖాయాం స్ఫ్యమాగ్నేయాగ్రం నిధాయ తస్మిన్ స్ఫ్యే ఊర్జోవ్యదకాన్త ఇతి ప్రపితామహాన్తైః త్రిభిర్మన్త్రై రుదకేన సతిల జలేన క్రమేణ తర్పయిత్వా స్ఫ్యస్య పశ్చిమే సమీపే సకృదాచ్ఛిన్న బర్హిరాస్తీర్య తస్మిన్ సకృదాచ్ఛిన్న బర్హిషి పితౄన్ పితామహాన్ ప్రపితామహాన్ ఆమ ఆగన్త్వితి యథాలింగం మంత్రేణాస్మత్పితరం గోత్రం శర్మాణం వసురూపమేవం గోత్రనామ్నా రుద్రరూపమాదిత్యరూప మిత్యావాహ్యాఽసనాద్యైరభ్యర్చ్య ఆమావాజస్యేతి పాత్రం ప్రక్షాళ్య అగ్నిరింద్రేతి చరుం ప్రక్షిప్య దర్భేణ త్రిధా విభాజ్య సాజ్య తిల పిండాన్

కృత్వా అవాచీనా దక్షిణాంచో పాణీయస్యసోఽవాచీన పాణిస్సన్ పైతృకేణ తీర్థేన ఏతత్తే తతోఽసౌ పితః కేశవ శర్మన్ ఏచత్వామను ఏతత్తే పితామహ నారాయణ శర్మన్ యే చత్వామను ఏతత్తే ప్రపితామహ మాధవశర్మన్, యే చత్వామను ఇతి ప్రత్యేక మనూచ్య గోత్రాయ శర్మణే రూపాయపిత్రే పితామహాయ ప్రపితామహాయ యే చ తమనుగచ్ఛన్తి తేభ్యశ్చ అయం పిండ స్స్వధానమ ఇతి ప్రత్యేకముక్త్వా దక్షిణాన్తాన్ పిండాన్ దద్యాత్.

ఆంక్ష్వతతాతాః పితరఃస్వాంక్ష్వత పితామహాః స్వాంక్ష్వత ప్రపితామహాః ఇత్యభ్యంజన మేతాని వః పితర ఇతి కశిపూప బర్హణ వాసోంజనం చార్పయేత్. ౬౩

ఆంక్ష్వ తతాతాః, పితరః, పితః కేశవశర్మన్ అభ్యంజనమభ్యంక్ష్వత, స్వాంక్ష్వత పితామహ నారాయణ శర్మన్ అభ్యంజన మభ్యంక్ష్వత, స్వాంక్ష్వత ప్రపితామహ మాధవశర్మన్ అభ్యంజన మభ్యంక్ష్వతేతి త్రిరుచ్చార్య యజ్ఞ శర్మణే పిత్రే దేవదత్త శర్మణే పితామహాయ విష్ణుశర్మణే ప్రపితామహాయ చాభ్యంజనం తైలాభ్యంగం క్రమేణదత్వా ఏతానివాః పితరోవాసాగ్ం స్యతోన్యత్ పితరోమాయోష్ట, ఏతానివః పితామహావాసాగ్ం స్యతోన్యత్ పితామహామాయోష్ట ఏతానివః ప్రపితామహావాసాగ్ం స్యతోన్యత్. ప్రపితామహామాయోష్ట ఇతి వస్త్రాంచల సూత్రాణి దత్వా ఏతానివః పితరః కశిపునఃతోన్యదితి కశిపుం ఏతానివః పితర ఉపబర్హణ మతోన్య దిత్యేవం మంత్రమూహిత్వా క్రమేణ పిత్రాదిభ్యః కశిపుం తల్పముపబర్హణ ముపధానం వాసోవస్త్రమేతాని ప్రత్యేకం దత్వా తూష్ణీ మంజనం చార్పయేత్. దద్యాత్.

పూర్వవదూర్జం వహన్తీరితి పిండం పరిషిచ్య త్రి రుదకాంజలిం దత్వా తథైవ పితౄనభివంద్య ప్రవాసయతి. ౬౪

పూర్వవదష్టకావత్. ఊర్జం వహన్తీరితి ప్రత్యేకం పరిషిచ్య పరితః స్రావ్య. త్రి రుదకాంజలిందత్వా యథాష్టకాయాం తథైవ నమోవః పిత ఇతి పితౄనభివన్ద్య తథైవోత్తిష్ఠత పితర ఇతి పితౄన్ప్రవాసయతి. ఉద్వాస

యతి. యజమానో జీవత్పితాచేత్పిండదానం నకర్తవ్యమ్. పితరి జీవతి పిండోన నిర్వాప్య ఇతి వచనాత్. త్రయాణామన్యతమే జీవతిసతి వా పిండ దానానుపపత్తిః స్యాత్, త్రిర్నిదధాతీతి శ్రుతేర్దర్శనాత్. అతో జీవత్పితుః హోమాన్త ఏవ.

ప్రజాపతేనత్వదితి గార్హపత్యం గత్వా యదంతరిక్షమిత్యుపతిష్ఠేత. ౬౫

ప్రజాపతే నత్వదితి గార్హపత్యం గత్వా ప్రాప్యయదన్తరిక్షమితి గార్హపత్యముపతిష్ఠేత.

అనాహితాగ్నిశ్చేదౌపాసనాగ్నౌ చరుం శ్రపయిత్వా జుహుయాత్. ౬౬

అనాహితాగ్నిశ్చేత్ ఆహితాగ్నివదౌపాసనాగ్నౌ స్థాలీపాకవదాఘారం హుత్వా చరుస్థాలీ మాజ్యస్థాలీం స్రువం మేక్షణంచ ప్రయుజ్య లౌకిక తండుల మాదాయ పితృభ్యో జుష్టం నిర్వపామీతి స్థాల్యాం తండులాన్నిర్వాప్య ఔపాసనాగ్నౌ చరుం శ్రపయిత్వా పక్త్వా పూర్వవజ్జుహుయాత్ స్ఫ్యంవినా దర్భేణైవోల్లిఖ్య పూర్వవత్పిండాన్ దత్వా కశిప్వాదీన్ దద్యాత్.

ఔపాసనస్య సంస్కారాభావాత్ యదంతరిక్షమితి మన్త్రేణ గార్హపత్యశబ్దం వినైవోపస్థానం కుర్యాత్. ౬౭

ఔపాసనాగ్నేః సంస్కారాభావాదాధానసంస్కార రహితత్వాత్ యదన్తరిక్షమితి మన్త్రేణ గార్హపత్య శబ్దంవినా విహాయ అగ్నిర్మాతస్మాదేషః ప్రముంచత్వితి గార్హపత్య శబ్దం వినైవ ఔపాసనాగ్నే రుపస్థానం కుర్యాత్.

అపాంత్వౌషధీనామితి మధ్యమం పిణ్డం దత్వాఽధత్త పితర ఇతి పత్నీం ప్రాశయేత్. ౬౮

శ్రీ వైఖానస ఖండం ౨౫]

అపాంత్వౌషధీనామితి మధ్యమం పిండమాహితాగ్నిశ్చేదిడా ప్రాశ్రిత్రే నిధాయ పత్న్యై దదాతి. అథత్త పితరః ఇతి పత్నీం ప్రాశయేత్

ఏషా పుమాంసం జనయతి. ౧౯

యస్మాదేషా ఇయం పత్నీ పుమాంసం పుత్రం జనయతి. పత్నీ బాహుల్యే మధ్యమం పిండం ప్రతిపత్నీ విభజ్య యథాక్రమేణ దద్యాత్తథా ప్రధాన మన్త్రస్య ప్రాశన మంత్రస్య చావృత్తిర్భవతి.

ద్విపితా చేద్యజమానస్తథైవ పిణ్డం దత్వా యస్మైమాతేత్యే కస్మిన్ పిణ్డే తౌ ద్వావపి ధ్యాత్వాఽత్రపితరో యథాభాగమితి ప్రణామేత్. ౨౦

ద్వౌ పితరౌ జనక గృహీతారౌ యస్యసః ద్విపితా చేద్యజమానః తథైవ త్రీన్ పిండాన్ కృత్వా ఏకైకం పిండమాదాయ ఏతద్వాం తతౌ పితరౌ దేవదత్త యజ్ఞదత్త శర్మాణౌ యేచ యువా మను గోత్రాభ్యాం పితృభ్యాం శర్మభ్యాం యేచ యువా మనుగచ్ఛన్తి తేభ్యశ్చాయుం పిండః స్వధానమ ఇతి పితృపిండం దత్వా ఏవం పితామహ ప్రపితామహ పిండౌ దత్వా ఏకైకస్మిన్ యస్మైమాతేతి ద్వావపి పితరౌ పితామహ ప్రపితామహావపి ధ్యాత్వా అత్ర పితరో యథాభాగమితి ప్రణమేత్,

యే సమానా ఇతి సకృదాచ్ఛిన్నమగ్నౌ హుత్వా పాత్రాణి ద్వంద్వ మాహరతీతి విజ్ఞాయతే. ౨౧

యే సమానా ఇతి సకృదాచ్ఛిన్నం బర్హిస్సర్వం సమూహ్యాద్భిః ప్రోక్ష్యాగ్నౌ హుత్వా పాత్రాణి ద్వంద్వ మాహరతి ద్వే ద్వే సమేత్య గృహ్ణీయాదితి విజ్ఞాయతే.

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజియే శ్రీ వైఖానస సూత్రభాష్యే
చతుర్థ ప్రశ్నే - షష్ఠః ఖణ్డః.

అథ చతుర్థ ప్రశ్నే - సప్తమః ఖణ్డః

మా సి శ్రా ద్ధ మ్ :

అథ మాసి శ్రాద్ధమ్. ౨౨

శ్రద్ధయా క్రియత ఇతి శ్రాద్ధం. పైతృకం కర్మ. అథారభ్యతే మాసి మాసీతి సకారాన్తం సప్తమ్యేక వచనమ్.

మాసి మాస్యపర పక్షేఽన్యతమే ఽహన్యజన్మర్క్షే బ్రాహ్మణ నిమంత్రణాది సర్వమష్టకావత్. ౨౩

మాసేమాసే ప్రతి మాసం, అపరపక్షే కృష్ణపక్షే అన్యతమేఽమావాస్యాయా మితరేఽహని నందాభద్రా వర్జితే తిథౌ భృగ్వంగారక వర్జితే వాసరే అజన్మర్క్షే జన్మర్క్ష వర్జితే త్రిపాదవర్జితే చ నక్షత్రే చ పత్న్యా సహ మాసిశ్రాద్ధే నయక్ష్య ఇతి సంకల్ప్య బ్రాహ్మణానా మామంత్రణం వరణం అదిశబ్దేన వైశ్వదేవాఘార చరుశ్రపణ హోమాదయో గృహ్యన్తే. మాసిశ్రాద్ధే భోక్ష్యతా మితి బ్రాహ్మణామన్త్రణాది సర్వం తంత్రమష్టకావత్ యథాష్టకాయాం తద్వదత్రాపి కర్తవ్యమ్.

తథాజ్యచరూ హుత్వాన్నం పిండార్థం పాత్రే సమవదాయ బ్రాహ్మణాన్భోజయిత్వా నమోవః పితరో రసాయేతి పిండం ప్రథమం పితృభ్యోనమోవః పితరః సోమ్యాస ఇతి ద్వితీయ తృతీయౌ పితామహ ప్రపితామహాభ్యాం. ౨౪

యథాష్టకాయాం తథాజ్యం చరుం చాజ్య చరూ విశ్వేదేవ పితృభ్యాం హుత్వాన్నం చరుం పిండార్థం పిండేభ్యః పాత్రే పత్రభాజనే సమవదాయ నిక్షిప్య అన్యత్ర సురక్షితం నిధాయ బ్రాహ్మణాన్ విశ్వేదేవాదీన్ అష్టకావదభ్యర్చ్య యథాతృప్తి భోజయిత్వాఽచాన్తేభ్యః సన్నిధావష్టకావత్పిండస్థానాదీన్ కృత్వా పిండార్థమన్నం దర్భేణ షడ్భాగం కృత్వా సాజ్యతిల

పిండాన్ కృత్వా నమోవః పితరోరసాయేతి మన్త్రముక్త్వా ప్రథమం పిండమాదాయ ఏతత్తే తతాసౌపితః యజ్ఞదత్త శర్మన్ యేచత్వామను పి తేశర్మణే యేచ తమనుగచ్ఛన్తి తేభ్యశ్చాయం పిండః స్వధానమ ఇతిపిత్రే దత్వా తత్తన్మన్త్రాన్తే ఏవముక్త్వా ద్వితీయ తృతీయ పిండౌ పితామహాభ్యాం ప్రపితామహాభ్యాం దత్వా,

పితృభ్యస్తత్పత్నీభ్యః పిణ్డానర్పయే దితి విశేషః. ౪౫

ఏవం పితృభ్యః పిండాన్ దత్వా నమోవః పితరోరసాయేతి నమోవో మాతరస్సోమ్యా స ఇత్యాది మన్త్రేణూహ్య తత్తత్పత్నీభ్యస్తథా పిండానర్పయతీతి విశేషః అన్యత్సర్వమష్టకావత్కర్తవ్యమ్.

పితరి జీవతి పిణ్డోన నిర్వాప్యః. ౪౬

పితరి జీవతి ప్రాణైస్తిష్ఠతి సతి పితౄణాం పిండోననిర్వాప్యః పిండనిక్షేపోన కర్తవ్యః తథా మాతరి జీవత్యాం సత్యాం పిండో న నిర్వాప్య ఇతి వక్తవ్యం తుల్యధర్మత్వాత్ యది త్రయాణామన్యతమే జీవతి తథా పిండో న నిర్వాప్యః త్రిర్నిదధాతీతి శ్రుతేః యోఽమృతః తిష్ఠతి తం విహాయాన్యేషాం పిండదానం కేచిద్వదన్తి.

తమేవాన్నాదినా యథేష్టం తర్పయేత్. ౪౭

యస్మిన్ జీవతి పితరమేవతమన్నాదినా యథేష్టం తర్పయేత్యథా తృప్తి భోజయేత్.

యస్మిన్దినే జ్ఞాతిమృతస్తస్మిన్మాసి మాసి ప్రేతాయైకంపిండం నిరుప్యైతం భోజయేత్. ౪౮

యస్మిన్ దినే తిథౌ జ్ఞాతి సపిండః పితాదిర్మృతః మరణం ప్రాప్తః తస్మిన్ మరణదినే మాసిమాసి ప్రతిమాసం తస్మై ప్రేతాయ మృతకాయైకం పిండం గోత్రాయ శర్మణే ప్రేతాయైతత్పిండ ముపతిష్ఠత్వితి. నిరుప్యదత్వా ఏకం బ్రాహ్మణం పూర్వవదభ్యర్చ్య యథాతృప్తి భోజయేత్.

ఆసంవత్సరాన్మాసి శ్రాద్ధ మష్టకాం చ నకుర్యాత్. ౪౯

ఏవమాస పిండీ కరణాత్కర్తవ్యమ్ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం త్రిపురుషోద్దేశేనైవతతః ప్రతి సంవత్సరం తన్మరణదినే అష్టకావదాఘారం వినాఆజ్యచరుభ్యాం విశ్వేదేవస్య విశ్వేఅద్యేనతీ విశ్వేభ్యో దేవేభ్యః అగ్నయేకవ్యవాహనా యేత్యాది పితృదైవత్యం గృహస్థస్యౌపాసనాగ్నా వితరేషాం లౌకికాగ్నౌ హుత్వాఽష్టకావత్పిండత్రయం దత్వా బ్రాహ్మణాన్ భోజయేత్ ఇదం మాతాపిత్రోః ఇతరేషాం జ్ఞాతీనామజ్ఞాతీనాం చ సర్వత్రైకోద్దిష్టం న పార్వణమ్ పితృవ్య జ్యేష్ఠభ్రాత్రో స్త్రీ పురుషోద్దేశేన పిండదానాదికం కేచిద్వదన్తి నాసంవత్సరాదితి విజ్ఞాయతే జ్ఞాతేః మరణదినారభ్య యావత్సంవత్సర పరిసమాప్తిస్తావన్మాసి శ్రాద్ధ మష్టకాంచ న కుర్యాత్

ఆ సపిణ్డీకరణాదిత్యేకే. ౫౦

ఆ సపిండీకరణాదిత్యేకే ఇతి యదా సపిండీకరణాత్ప్రాగేవ మాసే త్రిమాసే షణ్మాసే వాఽన్యత్ర యది సపిండీకరణం కుర్యాత్తథా. ఆసపిండీకరణాత్తన్మధ్యపాతిమాసి శ్రాద్ధ మష్టకాంచ న కుర్యాత్. న సంవత్సర నియమః సంవత్సరాదూర్ధ్వమపి దేశకాల ద్రవ్యాద్యసంభవాద్యంతరాయేణ యద్యకృతే సపిండీకరణే తథాప్యా సపిండీకరణం న కుర్యాదిత్యేకే వదన్తి యస్మాదకృతే సపిండీకరణే.

పితృపూజా ప్రేతపూజా భవేత్. ౫౧

కృతా పితృపూజా ప్రేతపూజా భవేత్. పితృశ్రాద్ధం ప్రేతశ్రాద్ధం భవేత్. పితౄణామపి ప్రేతత్వం భవేదిత్యర్థః.

పితౄన్ప్రేతం చోద్దిశ్య పూజనం సర్వం శ్రాద్ధం భవతి. ౫౨

పితౄన్వా ప్రేతాన్వా ఉద్దిశ్య యత్పూజనం కృతం తత్సర్వం శ్రాద్ధం భవతీతి హేతోః మాసిశ్రాద్ధ మష్టకాం చ న కుర్యాత్.

పిణ్డపితృయజ్ఞః కర్తవ్య ఏవేతి విజ్ఞాయతే. ౫౩

పిణ్డ పితృయజ్ఞః కర్తవ్య ఏవ యద్యకృతే సపిండీకరణే ఆహితాగ్నినా పిండ పితృయజ్ఞో యష్టవ్యః శ్రౌతాంగత్వాత్ యద్యనాహితాగ్నిరష్టకా పిండ పితృయజ్ఞ మాసిశ్రాద్ధాని న కర్తవ్యాన్యాసపిండీకరణాదితి విజ్ఞాయతే.

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయయాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్రభాష్యే చతుర్థ ప్రశ్నే సప్తమః ఖణ్డః.

అథ చతుర్థ ప్రశ్నే – అష్టమః ఖణ్డః

చైత్ర యజ్ఞః

అథ చైత్రీ

చిత్ర పౌర్ణమాస్యాం కర్తవ్యః పాకయజ్ఞ శ్చైత్రీ అథోచ్యతే.

చైత్ర్యాం పౌర్ణమాస్యాం గృహం శోధయిత్వాలంకృత్య దమ్పతీ నవ వస్త్రోత్తరీయ పుష్పాద్యై రలంకుర్యాతామ్.

చిత్రా నక్షత్రయుక్తా పౌర్ణమాసీ చైత్రీ తస్యాం పౌర్ణమాస్యాం గృహం శోధయిత్వా గోమయాదినా గృహ శుద్ధిం కారయిత్వా అలంకృత్య వితాన స్తమ్భ వేష్టనాద్యైర్విభూష్య దంపతీ జాయాపతీ నవవస్త్రోత్తరీయ పుష్పాద్యైరిత్యాది శబ్దేన గంధాభరణైరప్యలం కుర్యాత్. తావలం కృత్వా స్యాత మ్.

ఆఘారే కృతే దేవతాభ్యః స్థాల్యాం చరుం శ్రపయిత్వాజ్యేన "గ్రీష్మో హేమన్తః. ఊర్ణంమే పూర తాం శ్రీయై జాతః వైష్ణవంచ హుత్వా సాజ్యేన చరుణా మధుశ్చస్వాహా. మాధవశ్చ స్వాహా. శుక్రశ్చస్వాహా, శుచిశ్చస్వాహా. నభశ్చస్వాహా. నభస్యశ్చస్వాహా. ఇషశ్చస్వాహా. ఊర్జశ్చస్వాహా. సహశ్చ స్వాహా. సహస్యశ్చస్వాహా. తపశ్చస్వాహా. తపస్యశ్చస్వాహా.

ఋతుభ్యస్స్వాహా. ఋతుదేవతాభ్యస్స్వాహా. ఓషధీభ్యస్స్వాహా. ఓషధీశాయస్వాహా. శ్రియైస్వాహా. శ్రీపతయే స్వాహా. విష్ణవేస్వాహేతి జుహోతి. ౮౫ – ౮౬

సస్య వృద్ధ్యర్థం చైత్రిపాక యజ్ఞేన యక్ష్య ఇతి సంకల్ప్య జౌపాసనాగ్నావాఘారే కృతేసతి దేవతాభ్యో వక్ష్యమాణాభ్యః శ్ర్యాదిభ్యోజుష్టం నిర్వపామీతి స్థాల్యాం చైత్రికాం స్తండులాన్ నిర్వాప్య ఆగ్నేయ స్థాలీపాకవచ్చరుం శ్రపయిత్వాఽప తీర్యాజ్యేన గ్రీష్మోహేమన్తః ఊర్ణం మే పూర్యతాం. శ్రియే జాతో వైష్ణవం చ హుత్వా సాజ్యేనేతి చరుమభిఘార్య ప్రత్యేకం జుహ్వామవదాయాభిఘార్య తేన సాజ్యేన చరుణా మధుశ్చస్వాహేత్యాది విష్ణవేస్వాహేత్యన్తం జుహోతి.

అపరేణాగ్నిం దేవీం శ్రియం దేవం శ్రీపతించ ప్రాఙ్ముఖమభ్యర్చ్య హవిర్నివేదయతి. ౮౭

అపరేణాగ్నిం "ఏసపాద్వితీయేతి ద్వితీయా అగ్నేరపరస్యాం తండులైశ్చతురశ్రం మండలం కృత్వాఽస్మిన్నవవస్త్రమాస్తీర్య శ్రీపతిం లక్ష్మీపతిం శ్రీ విష్ణుం ప్రాఙ్ముఖం తద్దక్షిణే తస్యదేవీం శ్రియం లక్ష్మీం ప్రాఙ్ముఖీమావాహ్యాసనాద్యుపచారైః పుష్పగన్ధాదిభిరభ్యర్చ్య తచ్చరుమన్నాద్యపూపంచ పృథక్పాత్రే నిక్షిప్య హవిర్నివేదయతి పురుషసూక్తేన స్తుత్వా ప్రణమ్యోద్వాస్య.

చైత్ర్యాణి పక్వాన్యన్నాని బ్రాహ్మణాన్నసూక్తేన భోజయిత్వా సపిణ్డైర్యుక్తో భుఞ్జీత. ౮౮

చైత్ర్యాణి చైత్రమాసే యావన్తి సస్యాని ఫలితాని భవన్తి తాని చైత్ర్యాణితైః పక్వాని పాచితాని అన్నాని దవతాసంఖ్యాకాన్ బ్రాహ్మణాన్

యథాశక్తి బ్రాహ్మణాన్వా అహమస్మీత్యాది అన్నసూక్తేన యథాశక్తి దక్షిణాం చ దత్వా సపిండైః జ్ఞాతిభిర్యుక్తః స్వయం భుంజీత.

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయ యాజీయే వైఖానస సూత్రభాష్యే
చతుర్థ ప్రశ్నే – అష్టమః ఖణ్డః

అథ చతుర్థ ప్రశ్నే - నవమః ఖణ్డః

ఆశ్వయుజీ యజ్ఞః।

అథాశ్వయుజీ. ౫౯

ఆశ్వయుజ్యాం పౌర్ణమాస్యాం కర్తవ్యో యాగ ఆశ్వయుజీ అథ ఆరభ్యతే.

ఆశ్వయుజ్యాం పౌర్ణమాస్యాం గోష్ఠేఽగ్నిం సమాధాయాఘారం జుహుయాత్. ౬౦

అశ్వనీ నక్షత్రయుక్తా పౌర్ణమాసీ ఆశ్వయుజీ తస్యాం పౌర్ణమాస్యాం పూర్వవద్గోష్ఠం శోధయిత్వాలంకృత్య దంపతీపూర్వవదలంకృతౌ భూత్వా. గోష్ఠేఽలంకృతాయాం గోశాలాయాం పత్న్యాసహ ప్రాణానాయమ్య ఆశ్వయుజ్యా యక్ష్య ఇతి సంకల్ప్య ఔపాసనాగ్నిం సమాధాయాగ్న్యాయతనే నిధాయాఘారం హుత్వా.

అగ్నేః ప్రాచ్యాం భవం దేవమావాహ్యభ్యర్చ్య తృణాని సంభృత్య గాస్థాపయతి. ౬౧

అగ్నేః ప్రాచ్యాం తండులైః స్థండిలం కృత్వా పన్త్రో భవం పశుపతిం రుద్రం పశ్చిమాభిముఖమావాహ్యాసనాద్యైరభ్యర్చ్య తృణాని దూర్వాదీని గోగ్రాసార్థం సంభృత్యగాః పశూనగ్నేర్వాయవ్యాం గోష్ఠే స్థాపయతి.

భవాయేతి స్థాల్యాం నిర్వాపశ్రపణం కృత్వాగ్నౌ పరిషేకం కుర్యాత్. ౬౨

చతుర్థీవత్ చరుస్థాల్యాం భవాయ జుష్టం నిర్వపామీతి తండులానామాశ్వయుజ్యానాం నిర్వాపశ్చరు శ్రపణం చరుపచనంచ తే నిర్వాపశ్రపణౌ కృత్వా ఉదగుద్వాస్య పరిషేక మాది పరిషేచనం కుర్యాత్.

భవాయ. శర్వాయ. ఈశానాయ. పశుపతయే. ఉగ్రాయ. రుద్రాయ. భీమాయ. మహాదేవాయ స్వాహేతి రుద్రమన్యం త్ర్యంబకమిత్యాజ్య హోమాన్తే మేక్షణేన చరుమవదాయాభిఘార్యావదానం సంగృహ్య పూర్వవజ్జుహుయాత్. ౬౩

స్రువేణాజ్యం క్రమేణ హుత్వాఽజ్య హోమాన్తే మేక్షణేన దర్వ్యా చరుం జుహ్వా మవదాయాభిఘార్య ప్రత్యేకమేవ మవదానం సంగృహ్యాదాయ పూర్వవద్భవాదిభ్యో జుహుయాత్.

అర్కపత్రే దేవం చరుం నివేద్యాజ్యశేషేణ తృణాన్యభ్యుక్ష్య గోభ్యః ప్రదాయ ప్రదక్షిణ నమస్కారౌ కరోతీతి విజ్ఞాయతే ౬౪

అర్కపత్రై రర్కపర్ణైః కృతభాజనే చరుమన్నాదికం చ ప్రక్షిప్య దేవం చరుం నివేద్యేతి "ద్వికర్మకోయం ధాతుః" దేవాయ భవాయ చరుం హవిర్నివేద్య రౌద్రైర్మన్త్రైః సంస్తూయానమోద్వాస్యాజ్య శేషేణ హోమావశిష్టేన స్థాలీగతేన ఘృతేన తృణాని [1] యవసాని దూర్వాదీన్యభ్యుక్ష్య కించిత్సంసిచ్యగోభ్యః పశుభ్యః ప్రదాయ ప్రత్యేకం కబళ మాత్రం దత్వా ప్రదక్షిణ నమస్కారౌ కరోతీత్యేవ మాహితాగ్నేరర్థాధాయిన ఔపాసనాగ్నౌ సర్వాధాయినో నిర్వర్త్యే లౌకికాగ్నౌ వా పాకయజ్ఞాః కర్తవ్యా ఇతి విజ్ఞాయతే.

ఇతి శ్రీనృసింహ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే
చతుర్థ ప్రశ్నే—నవమః ఖణ్డః

శ్రీ వైఖానస ఫారం ౨౬]

---

[1] యవసము : గడ్డి, తృణము

అథ చతుర్థ ప్రశ్నే — దశమః ఖణ్డః

విష్ణు ప్రతిష్ఠా :

అథాగ్నౌ నిత్యహోమాన్తే విష్ణోర్నిత్యార్చాసర్వ దేవార్చనా భవతి. ౯౫

అథ స్నానాద్యనుష్ఠానానన్తరమగ్నౌ తత్తదాశ్రమోక్తాగ్నౌ నిత్యం ప్రతిదినం కర్తవ్యో యో హోమస్తత్తదాశ్రమోక్త ఔపాసనాగ్నిహోత్రాది స్తస్యాన్తోవసానం తస్మిన్ నిత్యహోమాన్తే సర్వప్రాయశ్చిత్తార్థ మైహికాముష్మిక ఫలసిద్ధ్యర్థం విష్ణోః సర్వవ్యాపినః పరమాత్మనః శ్రీమన్నారాయణస్య నిత్యార్చా నియమేన కర్తవ్యత్వాత్ నిత్యపూజా కర్తవ్యా కథం విష్ణోరేవార్చనా ఈశ్వరాదేరిత్యత ఆహ. సర్వదేవార్చనా భవతీతి. యా విష్ణోర్నిత్యార్చనా సా సర్వేషాం శంకరాదీనాం దేవానామర్చనా పూజా సర్వదేవతార్చనా భవతి.

అగ్నిర్వై దేవానా మవమో విష్ణుః పరమస్తదన్తరేణ సర్వా అన్యా దేవతా ఇతి బ్రాహ్మణమ్ ౯౬

కథ మిత్యస్మిన్నర్థే శ్రుతిమాహ. అగ్నిర్వై దేవానామితి అస్యాయమర్థః అగ్నిర్వైశ్వానరః వహ్నిః వై దేవానాం శంకరాదీనా మవమః జఘన్యజః విష్ణురాదినారాయణః పరమ ఉత్కృష్టః జ్యాయాన్ తత్తయోరన్తరేణ మధ్యే సర్వాస్సమస్తాః అన్యాః విష్ణ్వగ్నిభ్యా మితరాః శంకరాద్యా దేవతా ఇతి బ్రాహ్మణం బహ్వృచాఖ్య శ్రుతిర్భవతి.

తస్మాద్గృహే పరమం విష్ణుం ప్రతిష్ఠాప్య సాయం ప్రాతర్హోమాన్తేఽర్చయతి. ౯౭

తత్తస్మాత్కారణాద్గృహే సద్మని పరమం సర్వదేవతాజ్యాయాంసం విష్ణుం ప్రతిష్ఠాప్య వక్ష్యమాణ విధినా సంస్థాప్య సాయం ప్రాతః నిత్య హోమాన్తేఽర్చయతి స్వయమన్యేన వా పూజయతి.

షడఙ్గులాదహీనం తద్రూపం కల్పయిత్వా పూర్వపక్షే పుణ్యే నక్షత్రే ప్రతిష్ఠాం కుర్యాత్. ౯౮

షడఙ్గులాదితి ద్విగురేక వచనమ్ మానాఖ్య మాత్రాహ్వాయ దేహలబ్ధాఖ్యానామంగులీనా మన్యతమేభ్యః షడ్భ్యోఽఙ్గులిభ్యః అహీనమనూనం దశతాలాది నవవిధేష్వేకేన మానేన తస్య విష్ణోః రూపమాకారం వక్ష్యమాణ లక్షణం తద్రూపం దశావతార చతుర్వింశతి మూర్తీనాం మధ్యే యథేష్టం రామకృష్ణాదిష్వన్యతమం తద్రూపం శ్రీశాస్త్ర శిల్పశాస్త్ర విధానేన స్వర్ణాదినా శిల్పినా కల్పయిత్వా కారయిత్వా ఉత్తరాయనే దక్షిణాయనేవా మార్గశీర్ష మాఘౌ విహాయాన్యస్మిన్ మాసే గురౌ శుక్రే చాస్తంగతే దృశ్యమానే పూర్వపక్షే శుక్లపక్షే రిక్తాం తిథిం విహాయ శుభే తిథౌ శుభేవారే పుణ్యేశుభే నక్షత్రే పాతవై ధృతి వర్జితే యోగే విష్టివర్జితే కరణే ఏతల్లక్షణయుక్తే దినే షోడశర్త్విజః ఆచార్య ప్రముఖానాగమజ్ఞాన్ సర్వలక్షణ సంపన్నానపివాఽధ్వర్యుహోతృస్నాపకాద్యష్టౌ చతుర ఏకం వా వృత్వా ప్రతిష్ఠాం కుర్యాత్.

తస్మాత్పూర్వం తృతీయేఽహన్యౌపాసనాగ్ని కుండం కృత్వా పూర్వవత్ప్రోక్షణోల్లేఖనాది కర్మ కుర్యాత్ ౯౯

తస్మాత్ప్రతిష్ఠాదినాత్పూర్వం ప్రాక్ నవమే సప్తమే పంచమే వాదినే రాత్రావంకురార్పణ మాగమోక్తవత్కృత్వా తృతీయేఽహని పూర్వాహ్ణే వ్రీహిభిర్వేదిం కృత్వా తత్ర తత్పీఠ మాస్థాప్య తదంధ్రే మధ్యాది నవదిక్షు తత్తద్దిగీశ మన్త్రైః పద్మరాగాది నవరత్నాని క్రమేణ సన్న్యస్య శిల్పినా దృఢం పీఠసంఘాతం కారయిత్వా షోడశస్తంభయుతాం త్రిపంక్తిం చతురశ్రాం చతుర్ద్వారయుతాం యాగశాలాం కల్పయతి అథవా అష్టభిశ్చతుర్భిర్వాస్థూణయుతాం ప్రాగ్వంశాం శాలాం కల్పయిత్వా తత్ర దక్షిణస్యామౌపాసనాగ్ని కుండం పూర్వవత్కృత్వా తథైవ తత్పూర్వే అధ్యర్ధస్నానపటం కృత్వా విష్ణు ప్రతిష్ఠాం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య ప్రోక్షణోల్లేఖనాది కర్మ కుర్యాత్.

ద్వితీయస్యాం వేద్యాం షట్త్రింశదఙ్గుల ప్రమాణైర్దర్భైః కూర్చేనవా పరిస్తీర్య పరిధీనూర్ధ్వ సమిధౌ నిధాయోర్ధ్వ వేద్యాం యథాదిశమిన్ద్రాది దిగ్దేవా న్దక్షిణే బ్రహ్మాణ ముత్తరే సోమంచ పుష్పాద్యైరభ్యర్చ్య తథైవా ఘారం జుహోతి. ౧౦౦

ద్వితీయస్యాం వేద్యామధో వేద్యాం షట్త్రింశ దంగులానామాయతం ప్రమాణం యేషాంతైః షట్ త్రింశదంగుల ప్రమాణైః పంచదశభిర్దర్భైర్వాతావద్భిర్గ్రథితేన షట్ త్రింశదంగుల ప్రమాణేన కూర్చేనవా పూర్వవచ్చతుర్దిశం పరిస్తీర్య తథా షట్ త్రింశదంగులాయతాన్ పరిధీన్ పూర్వవదూర్ధ్వ సమిధౌ నిధాయ ఊర్ధ్వవేద్యాం యథాదిశం ప్రాగాది ఇంద్రః ఆదిః ప్రథమోయేషా మగ్న్యాదీనాం తా నింద్రాది దిగేవాన్ నమోన్తేన తత్తన్నామ్నా ఽగ్నేర్దక్షిణే బ్రహ్మాణ ముత్తరే సోమంచ పుష్పాద్యైరభ్యర్చ్యాన్యత్సర్వం యథాపూర్వం తథైవాఘారం జుహుయాత్ సర్వత్ర కుండేష్వయమేవ విధిః.

దద్భ్యః స్వాహేత్యఙ్గహోమ మతో దేవాదీంశ్చ హుత్వా పురుషసూక్తం జపన్సువర్ణేనాక్ష్యున్మేషణం కరోతి ౧౦౧

అమంత్రకం శిల్పినాఽక్షి మోచనం కారయిత్వా పూర్వవద్వాస్తు హోమం హుత్వా పర్యగ్ని పంచగవ్యాభ్యాం బింబం సంశోధ్య దద్భ్యః స్వాహేత్యాదీనంగహోమం హుత్వా అతోదేవా నిత్యాది శబ్దేన శ్రీ దైవత్యం భూమి దైవత్యంచ హుత్వా దేవస్యాగ్రే సవత్సాంగాం బద్ధ్వాక్షీరాజ్యదధిమధూని ప్రస్థాదహీనం స్వర్ణాదిపాత్రేషు సస్వర్ణం ప్రత్యేకం సంగృహ్య నిధాయాష్టధాన్యాని వ్రీహ్యాదీని ప్రత్యేకం శిష్ట్వా (వా) దహీనం రాశీన్ కృత్వా తత్తద్ధిదైవతమావాహ్యాభ్యర్చ్య ఆచార్యః పురుషసూక్తం జపన్నుచ్చరన్ స్వర్ణేన హిరణ్మయేన ప్రహరేణ స్వర్ణసూచ్యాఽక్ష్ణోర్దక్షిణాదినేత్రయోః ఉన్మేషణ ముద్గత పక్ష్మ తారకమక్ష్యున్మేషణం కరోతి. ప్రచ్ఛన్న పటం విహాయ గవాది దర్శన ద్రవ్యాణి సందర్శయిత్వా.

నద్యాం తటాకే జలపూర్ణే పాత్రే వా యేతేశతాద్యై ర్వస్త్రాణి కుశాంశ్చాస్తీర్యవిష్ణుసూక్తే నదేవంప్రాక్ఛిరశ్శాయయిత్వాఽధివాసయతి ౧౦౨

అధ్యర్ధ బింబాయామ విశాల నిమ్నాం ద్రుమద్రోణీమనటం పాత్రం వా పంచగవ్యే నాపూర్య ఈశమావాహ్య వస్త్రమాస్తీర్య తత్ర విష్ణుసూక్తేన ప్రాక్ శిరసం శాయయేత్. తముద్ధృత్యాభిషిచ్య పాత్రం సంశోధ్య క్షీరేణాపూర్యాథర్వ వేదమావాహ్య పూర్వవచ్ఛాయయేత్. తముద్ధృత్యాభిషిచ్య దేవమాదాయ సవ్యాదికం గత్వా తత్రనద్యాం తటాకే సరసి వా తదసంభవే సౌవర్ణాది పాత్రం జలమాపూర్య తస్మిన్ జలపూర్ణే పాత్రేయేతే శతాద్యైర్వారుణైర్మన్త్రై ర్వరుణ మభ్యర్చ్య తత్ర వస్త్రాణి నూతనాం శుకాన్యాస్తీర్య తదుపరి కుశదర్భాంశ్చాస్తీర్య తత్ర విష్ణుసూక్తేన దేవం బింబం ప్రాక్ఛిరః పూర్వమౌలిమూర్ధ్వాస్యం యథా భవతి తథా శాయయిత్వా ప్రత్యేకం దినమర్ధదినం యామం ముహూర్త మాత్రం వాఽధివాసయతి. యద్వా కేవలం జలాధివాసమేవ కారయతి.

ద్వితీయ దివసే స్నాత్వా రాత్రౌ పూర్వవదాఘారం హుత్వాష్టౌ కలశానాహృత్య పఞ్చగవ్య ఘృత దధి క్షీరాక్షతోదక ఫలోదక కుశోదక రత్నోదకైః పూరయిత్వా దేవమభ్యర్చ్య వపోః పవిత్రమగ్న ఆయాహి షేత్వోర్జేత్వాశన్నో దేవీ చత్వారిశృఙ్గా సోమోధేనుగ్ం చత్వారివాక్ ఇదం విష్ణురితి కలశైస్స్నాపయిత్వా ఆపోహిరణ్య పవమానైర్గన్ధతోయైశ్చ స్నాపయతి ౧౦౩

ద్వితీయే దివసేఽహని స్నాత్వా దేవముద్ధృత్య శుద్ధోదకేనాభిషిచ్య రాత్రౌ పూర్వవదాఘారం హుత్వా అథకపూర్ణానష్టౌ కలశాన్సౌవర్ణాదినాకృతానాహృత్యాదయ ప్రక్షాళ్య తంతునా పరివేష్ట్య పంచగవి భవమాజ్యాదికం గవ్యం పంచగవ్య మితి శుక్రమసీత్యుక్త్వా షోడశాంశమాజ్యం దధిక్రావ్ణ ఇతి తద్ద్విగుణం దధి శన్నోదేవీరితి తద్ద్విగుణం క్షీరం గన్ధద్వారేతి తద్ద్వి

గుణం గోమయం తత్సవితురితి తద్ద్విగుణం గోమూత్రం ఏతాని సమేత్య తత్పంచ గవ్యం ఘృతంచ దధిచ మధుచ క్షీరంచ సాక్షత జలమక్షతోదకం నారికేరాది ఫలయుక్తం జలం ఫలోదకం కుశసహితం జలం కుశోదకం మౌక్తికాది రత్నయుక్తం జలం రత్నోదకమేతైః పంచగవ్యాద్యష్టభిరేతైః కం కలశం పూరయిత్వా పునరుప స్నానార్థ మష్టౌ కలశాన్ శుద్ధజలేనాపూర్య దేవస్యాగ్రే తండులైర్ధండవత్పంక్తిం కృత్వా తదుపరి క్రమేణ పంచ గవ్యాదీన్ తత్తదంతరే తత్తదుపస్నాన కలశాంశ్చ సన్న్యస్య అధిదేవానీశం సామ వేదం యజుర్వేదమృగ్వేదమథర్వవేదం చంద్రం మునీన్ విష్ణుం పంచగవ్యాదిష్వావాహ్యాభ్యర్చ్య విశ్వేదేవాన్ వత్సరాన్ రుద్రాన్ ప్రాణాన్ అశ్వినౌ బృహస్పతి మనన్తం తక్షక ముపస్నాన కలశేషు చక్రమేణావాహ్యాభ్యర్చ్య అథదేవం విష్ణుం స్నానపీఠే నిధాయాష్టోపచారైరభ్యర్చ్యాపోహిష్ఠాదిభిః పవిత్ర మిత్యాదిభిః క్రమేణ పంచగవ్యాదిభిః తత్తత్కలశోదకేన వారీశ్చ తప్ర ఇతి తత్తదన్తే తత్తదుపస్నాన కలశోదకేన విష్ణుం పంచగవ్యేన స్నాపయామి. విష్ణుం శుద్ధోదకేన స్నాపయామీత్యేవం తత్తద్ద్రవ్యనామోక్త్వా కలశైః స్నాపయేత్. దేవీయుక్తంచేత్పృథగేవ కలశాన్ సంపాద్య స్నాపయేత్. అపివా తత్తత్కలశైరేవ ప్రథమం విష్ణుం తతః శ్రియం మహీంచ స్నాపయామీతి స్నాపయేత్. ఏవం స్నాపయిత్వాఽపో హిరణ్య పవమానైర్మన్త్రైః గంధేన మలయజాదినాయుక్త ముదకం తైర్గంధోదకైః స్నాపయతి. గురుః స్నాపకేనాభిషేచయతి,

అగ్నేరుత్తరస్యాం వ్రీహిభిర్వేదిం కృత్వా విష్టరంన్యస్య వస్త్రాణ్యాస్తీర్య దేవమారోప్య వస్త్రైరలంకృత్వార్చయతి, ౧౦౪

అగ్నేరగ్ని కుండస్యోత్తరస్యాం దిశి వ్రీహిభిశ్చతుర్వింశం చతుర్హస్తాయామాం హస్తోన్నతామధ్యర్ధ బింబాయతికాం వా చతురశ్రాం వేదిం కృత్వా తత్ర విష్టరం దారవమాశ్వత్థాది యజ్ఞీయ మధ్యర్థ బింబాయతికమాసనం సన్న్యస్య నిధాయ తస్మిన్ పంచశయనార్థం షట్ద్రోణాదహీన శాలిధాన్యాదీన్ తదర్ధ తిల తండుల మాష గోధూమాని చోపర్యుపరి చాస్తీర్య తస్మిన్ పంచవస్త్రాణి చాస్తీర్య తత్రదేవ మారోప్యాసయిత్వా వస్త్రైరి

త్యాది శబ్దేన పుష్పగన్ధాభరణైరప్యలంకృత్య విభూష్యార్చయతి. అష్టోపచారైః పూజయతి.

పుణ్యాహం కృత్వా స్వస్తి సూక్తేన తామభిమృశ్య స్వస్తిదా విశస్పతి రితి ప్రతిసరాం బద్ధ్వా పూర్వవద్దేవం శాయయీత ౧౦౫

తతః సౌవర్ణాది పాత్రే తండులోపరి సౌవర్ణం తాం శవం హారక్షాబన్ధనం పుష్పాదిభిస్సహ దేవస్యాగ్రే నిధాయ పుణ్యాహంకృత్వా స్వస్తి సూక్తేన తాం ప్రతిసరాభిమృశ్య తాన్యభ్యజ్య స్వస్తిదా విశస్పతి రితి మన్త్రేణదేవస్య దక్షిణహస్తే దేవ్యోర్వామహస్తే ప్రతిసరతి కరం ప్రతిగచ్ఛతీతి ప్రతిసరాం బద్ధ్వా పూర్వవజ్జలాధివాసవత్ ప్రాక్ఛిరసం దేవం శాయయిత్వా శిర ఉపధానం పాదోపధానం చ దత్వా ఉత్తరాచ్ఛాదనంగళాదధస్తాద్వస్త్రేణ కల్పయేత్.

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయ యాజీయే శ్రీవైఖానస సూత్రభాష్యే చతుర్థ ప్రశ్నే - దశమః ఖణ్డః

అథ చతుర్థ ప్రశ్నే - ఏకాదశః ఖణ్డః

కాలవిహీనం కుమ్భముత్పాతైరాధావైరాపూర్య దేవస్య పార్శ్వే నిధాయ ప్రణవేనాభిమృశ్య కూర్చాక్షత సువర్ణ రత్నాని ప్రక్షిపేత్ ౧౦౬

సౌవర్ణం రాజతం తామ్రం వా యథాలాభమాదాయావాహనార్థమాహరేత్. అలాభే కాళేన కృష్ణవర్ణేన విహీనం వర్జితం యత్ కాలవిహీనం కుంభం ద్రోణద్వయపూర్ణం ద్రోణపూర్ణం వా సౌవర్ణం రాజతం తామ్రం వా యథాలాభపరిమాణం కుంభం సంగృహ్య శుచీవో హవ్యేతి ప్రక్షాళ్యాభిషేతోర్జ్జేత్యేతి యవాన్తర మంగుళ్యం తరం వా తంతునా పరివేష్ట్య ఉత్పాతైరితి దేవో

వస్సవితేతి పవిత్రాన్తర్హితేన వస్త్రేణోత్పూతై రాథాపైర్ద్వా గృహీతైర్న ద్యాది పవిత్రజలైః ధారాసుసప్తే కుంభమాపూర్య దేవస్య పార్శ్వే దక్షిణ భాగే వ్రీహిరాశౌ నిధాయ వస్త్రాభ్యా మావేష్ట్య ఈశీనాదిగద్వైన్యాసయిత్వా మాతృకాం న్యసిత్వాషడంగన్యాసం కరన్యాసంకృత్వా తత్తన్మంత్రంజప్త్వా తతః అపోవా ఇదమిత్యాది వారుణమన్త్రైర్జలమభిమృశ్య ప్రణవేన ఓంకార శతేన పురుషసూక్తేన శ్రీభూసూక్తాభ్యాం చాభిమృశ్య కుంభం స్పృష్ట్వాఽ భిమర్శనం కృత్వా కూర్చాశ్చాక్షతాశ్చ సువర్ణాని స్రుక్స్రువాది వర్ణచిహ్నాని రత్నాని పద్మరాగాది మణీన్ తాని కూర్చాక్షత సువర్ణరత్నాని ప్రక్షిపేత్. విష్ణుగాయత్ర్యాన్యసేత్.

నిష్కలం దేవం హృదయాత్త దాధావే రుక్మాభం రక్త
నేత్రాస్య పాణి పాదం శ్రీవత్సాఙ్కం చతుర్భుజం పీతామ్బర
ధరం శఙ్ఖ చక్రధరం సౌమ్యం సకలం ధ్యాత్వా ప్రణమేత్.
౧౦౩

నిర్గతాః కలాః కరచరణాత్మకాః యస్మాత్తం నిష్కలం తేజోమ యం అప్రమేయ మచిన్త్యం సచ్చిదానందస్వరూపిణం దేవం పరమాత్మా నం విష్ణుం హృత్పద్మేధ్యాత్వా తతః ఉద్ధృతం దేవం హృదయాదేవ మర్క మండలాద్వాధ్యాత్వా సమాదాయ తదాథావే తత్కుంభోదకే ఇదంవిష్ణు రితి మన్త్రాన్తైరుక్మస్య తప్తహాటకస్యాభే వా భాకాంతిర్యస్య తం రుక్మాభంరక్తే రక్తవర్ణే నేత్రేలోచనాన్తే ఆస్యం రక్తవర్ణ పాణ్యోః పాదయోస్తలేయస్య తం రక్తాస్య నేత్రపాణి పాదం శ్రీవత్సాఖ్యోరోమావర్తః కాళిమా వా దక్షిణ స్తనో పర్యంకోలాఛనం యస్య తం శ్రీవత్సాంకం చత్వారో భుజాయస్య తం చతుర్భుజం పీతం స్వర్ణవర్ణమంబరం వస్త్రం ధారయతీతి పీతాంబర ధరస్తం శంఖఃపాంచజన్యాఖ్యః చక్రం సుదర్శనం తయోర్ధారయతీతిధర శ్శంఖ చక్రధరం సోమవత్ప్రియ దర్శన స్సౌమ్యస్తం కలాభిః కరచరణా త్మకాభిస్సహవర్తమానస్సకలస్తమేవం ధ్యాత్వా విషుమావాహయామీత్యా వాహ్యాఽభ్యర్చ్య ప్రణమేత్. అపివా తత్తత్కల్పోక్తవద్ధ్యాత్వా సమావాహ యేత్. ఏవం సువర్ణవర్ణాం రక్తనేత్రాస్యపాణి పాదాం ద్విభుజాః పద్మ ధరాం శ్రియం ఏవం శ్యామవర్ణాం మహీమావాహ్యాభ్యర్చ్య ప్రణమేత్.

అగ్నిం పరిషిచ్య హౌత్రం ప్రశంస్య దక్షిణ ప్రణిధ్యాం 'ఓం
భూః పురుషం, ఓం భువః పురుషం. ఓగ్ం సువః పురుషం.
ఓం భూర్భువస్సువః పురుషం. నారాయణం. విష్ణుం. పురు
షం. సత్యం. అచ్యుతం. అనిరుద్ధం. శ్రియం. మహీమితి
నామ్నాఽఽవాహ్య నిర్వాపం కృత్వాజ్యేన విష్ణుసూక్తం పురుష
సూక్తాభ్యాం అతోదేవాదీన్ శ్రియేజాతః. మేదినీదేవీ తి చతురా
వర్త్య హుత్వానామ్నా సాజ్యం చరుం జుహుయాత్. ౧౦౪

అగ్నిం పరిషిచ్య హోతరేహీతి హోతారమాహూయ వస్త్రాభరణై రలంకృత్య తేన ఓంనమః ప్రవక్త్రే ఇత్యాది హౌత్రం ప్రశంస్య ప్రశంస యిత్వా ప్రతిప్రణవమేకైకాం సమిధం హుత్వా దక్షిణ ప్రణిధ్యామోం భూః పురుషమిత్యాదినాఽఽవాహ్యతతోనన్తరం నారాయణం విష్ణుం పురుషం సత్య మచ్యుత మనిరుద్ధం చేత్యేవం యన్మూర్తి ప్రతిష్ఠా తన్మూర్తి నామపూర్వ మావాహ్య తతస్తదనన్తరం శ్రియం మహీమితి నామ్నామూర్తిమంత్రేణా వాహ్య తథా ఓం భూః పురుషాయజుష్టం నిర్వపామీత్యాది నిర్వాపం కృత్వా తథా ఓం భూః పురుషాయస్వాహేత్యాది హుత్వాఽజ్యేనవిష్ణుసూక్తం పురుష సూక్తమతోదేవాదీన్ విష్ణోర్నుకం శ్రియేజాతో మేదినీదేవీతి దేవ్యోః సర్వత్ర చతురావర్త్య చతుష్కృత్వోహుత్వా తన్మంత్రేణాష్టోత్తర శతం జుహు యాత్. నామ్నేతి యస్య యన్నామ కేశవః రామః కృష్ణ ఇత్యాది తేనప్రణ వాది స్వాహాన్తేన నామ్నాసాజ్యం చరు మష్టోత్తర శతం జుహుయాత్. తథా తత్కల్పోక్త మంత్రేణ సమిదాజ్య చరుభిః జుహుయాత్.

ప్రభాతేస్నాత్వా ప్రణవేన దేవముత్థాప్య శకునసూక్తం జప
న్సహకుమ్భేన దేవమానీయగృహేవాయవ్యాందేవాయతనేఽ
గ్ని శాలాయాంవార్చాపీఠే రత్నం సువర్ణంవా సన్యస్య
విష్ణుసూక్త పురుషసూక్తాభ్యాం విష్ణుం ప్రతిష్ఠాపయామీతిప్రతి
ష్ఠాప్య బింబస్య మూర్ధ్ని నాభౌపాదేచ సువర్ణైవరూపః ఇతి.

౧౧. శ్రీ వైఖానస ఘారం ౨౩]

హృదయే ప్రణవం విన్యస్య ఇదం విష్ణురితిదేవం ధ్యాయ న్కుమ్భస్థమాధావం శక్తియుతం కూర్చేనాదాయ బింబస్య మూర్ధ్ని విష్ణుమావాహయామీతి సంస్రావ్యా వాహనం కరోతి. ౧౦౯

రాత్రి శేషం నినీయ ప్రభాతే స్నాత్వా ఆచార్యాదయః ప్రణవేన దేవ ముత్థాప్య శయనాదుద్ధృత్యాభిషిచ్య పూర్వవస్త్రాదీన్ విసృజ్య పునస్తథా నవవస్త్రాద్యైరలంకృత్య కనిక్రదజ్జనుషమితి శకునసూక్తం జపన్ ఆచార్యః స్వయం కుంభమాదాయ సహకుంభేన సార్థం స్థాపకాః దేవం బింబమానీయా ర్చాస్థానం ప్రాప్య గృహేవాయవ్యాందిశీశాన్యాం వా దేవస్యాయతన మాలయం తస్మిన్ దేవాయతనేవా అగ్నిహోత్ర శాలాయాం వా అగ్నిహోత్ర గృహే వా అర్చార్థం పీఠం దారవాద్యాసనం తస్మిన్నర్చా పీఠే రత్నమితి జాత్యేకవచనం పూర్వవత్పద్మరాగాది మణీన్ న్యసేత్ రత్నలాభే తత్ప్రతినిధి సువర్ణం వా మధ్యాది నవదిక్షు సుదృఢం సన్న్యస్య సుముహూర్తే విష్ణుసూక్త పురుషసూక్తాభ్యామర్చాపీఠే దేవం నిధాయా విష్ణుం ప్రతిష్ఠాపయామీతి ప్రతిష్ఠాప్య తథా శ్రియేజాత ఇతి శ్రియం మేదినీ దేవీతి మహీంచ తస్యదక్షిణోత్తరయోః పార్శ్వయోః ప్రతిష్ఠాప్య బింబస్య దేవస్య మూర్ధ్ని శిరసినాభౌ నాభిరంధ్రే పాదే పాదయోర్మధ్యే సువర్భువర్భూరితి క్రమేణ విన్యస్య సువర్ణసూచ్యా విలిఖ్య పాదయోర్మధ్యే యకారంసన్న్యస్య బింబస్య హృదయే ప్రణవమోంకారం తన్మధ్యే అకారంచ న్యసేత్. ఏవం శ్రియోహృది శ్రీం భూమేర్లకారం న్యసేత్. ఇదం విష్ణురితి మంత్రముక్త్వా దేవం ధ్యాయన్నితి. యస్య యద్రూపం తద్రూపం మనసా ధ్యాయన్ కుంభస్థమావాహన కుంభగతమాధావం శక్త్యామూర్త్యాయుతంశక్తియుతం ఆధావం కూర్చేనాదాయ సంగృహ్య బింబస్య దేవస్యమూర్ధ్ని విష్ణుమావాహయామీతి తన్నామ్నా సంస్రావ్యావాహ్య తథా ప్రాగాది పురుషం సత్య మచ్యుత మనిరుద్ధ మిత్యావాహ్య తథా శ్రియం మహీమిత్యావాహ్యైవమావాహనం కరోతి.

విధినైవారాధ్య హవిర్నివేదయతి. ౧౧౦

విధినా వక్ష్యమాణ విధానేనైవారాధ్య షోడశోపచారై రభ్యర్చ్య హవిర్మహా హవిః ప్రభూతం వా నివేదయతి. సమర్పయతి.

ఇతి శ్రీనృసింహ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే
చతుర్థ ప్రశ్నే—ఏకాదశః ఖణ్డః

అథ చతుర్థ ప్రశ్నే - ద్వాదశః ఖణ్డః

ని త్యా ర్చ న మ్।

అథ నిత్యార్చనమ్. ౧౧౧

అథ నిత్యార్చన మారభ్యతే.

అతోదేవా ఇతి దేవం ప్రణమ్య నిర్మాల్య మపోహ్యోత్పూతైరాధారైర్వ్యాహృత్యా వేదిం పరిమృజ్య పూర్వవద్దేవం ధ్యాత్వా ౧౧౨

సాయం ప్రాతర్నిత్యహోమాన్తే అతోదేవా ఇతిదేవం ప్రణమ్య సాష్టాంగమానమ్య దేవస్య దక్షిణపార్శ్వే కూర్మాసనే సమాసీనః ప్రాణానాయమ్య సంకల్ప్య మాతృకాన్యాసం కృత్వా బ్రహ్మ బ్రహ్మాంతరాత్మేతి హృదయం, ద్యౌర్ద్యౌరసీతి శిరః, శిఖేతి శిఖాం చాభిమృశ్య సకృద్దేవేతి కవచం నారాయణాయ విద్మహ ఇతి దశదిగ్బన్ధనం చ కృత్వా సూర్యోసీతి చంద్రోసీతిమంత్రాభ్యాంనేత్రయోః ప్రణవేనహృదయే సుదర్శనమితి చక్రం దక్షిణభుజేరవిపామితిశంఖంవామభుజేసన్న్యస్యాభరణాది మన్త్రై రుభయ కరాంగుళిషు విన్యస్య అన్తరస్మిన్నిమేలోకా ఇతి బ్రహ్మణ మాత్మానం ధ్యాత్వా తతః కల్పోక్తమన్త్రన్యాసం కృత్వా యథాశక్తి తన్మన్త్రం జప్త్వా నిర్గతం మాల్యం పుష్పదామాదికం నిర్మాల్యం పూర్వేద్యుః పూజిత పుష్పదామాదికం. వ్యపోహ్యపోద్ధృత్య శిష్యేణ దుహతాం దివమితి నాదే

యాదికం జలమాదాయ పూర్వవదుత్పూతై రాధావై శ్వాహృత్వా వేదిమర్చా పీఠం పరిమృజ్య సాధావేన పాణినా పరిమార్జనం కృత్వా పూర్వవద్దేవం ధ్యాత్వా.

ప్రతద్విష్ణు రితి కుశపుష్ప దర్భాన్యతమేనాసనం కల్పయిత్వా త్రీణిపదా ఇతి పాద్యం శంనోదేవీ రిత్యాచమనం దద్యాత్. ౧౧౩

కుశపుష్పయోరన్యతమేకం తేనకుశపుష్పాన్యన్యతమేనాసనంమంత్రాసనం కల్పయిత్వా పాదప్రక్షాళనార్థం జలం పాద్యం తత్సతులసీదళం శంఖేనాదాయ పాదయోః సంస్రావ్య పునర్జలం గృహీత్వా ఆచమనం దద్యాత్.

ఇషేత్వోర్జేత్వేతి స్నాపయిత్వా విష్ణోర్నుకమితి వస్త్రాభరణైరలం కరోతి. ౧౧౪

స్నాపయత్యభిషేచయతి వస్త్రాభరణైరలం కరోతి.

పూర్వవత్పాద్యాచమనం దత్వా తద్విష్ణోః పరమం పదమితి పుష్పం తద్విప్రాస ఇతి గన్ధం పరోమాత్రయా ఇతి ధూపం విష్ణోః కర్మాణి ఇతి దీపం త్రిర్దేవ ఇత్యర్ఘ్యం దత్వా పునరాచమనం దదాతి. ౧౧౫

పూర్వవదాచమనం దత్వా పుష్పం పాదాది మస్తకాన్తం దత్వా గంధం మలయజో లలాటోరస్థల భుజేష్వాలిప్య ధూపమగ్నిక్షిప్త గుగ్గుల్వాది ధూపంతత్పరితోదత్వా దీపంసాజ్యవర్తి దీపితాగ్నిజ్వాలా పార్శ్వయోస్సందర్శ్య అర్ఘ్యార్థం జలమర్ఘ్యం సాక్షత దూర్వాదికం తోయం దక్షిణ హస్తే దత్వా పునరాచమనం దదాతి.

తదస్య ప్రియమితి హవిర్నివేదయేత్. ౧౧౬

హవిస్సాజ్య వ్యంజన మోదనం పృథక్ భోజనపాత్రే ప్రక్షిప్యపరిషిచ్య విష్ణవే హవిర్నివేదయామీతి హవిర్నివేదయేత్,

ఇదం విష్ణురితి పానీయం తథాచమనం విచక్రమే పృథివీమితి ముఖవాసం చ దత్వా ద్వాదశాష్టాక్షరాభ్యాం పుష్పాణి దదాతి. ౧౧౭

పానార్థం వారి పానీయం స్వాదుశీతలం జలం దత్వా తథైవాచమనం దత్వా ముఖం వాస్యతేఽనేనేతి ముఖవాసం సకర్పూర తాంబూలమాచమనార్ఘ్య హవిః పానీయ ముఖవాసాదికం దేవస్య దక్షిణే హస్తే దత్వా ఓం నమో భగవతే వాసుదేవాయేతి ద్వాదశాక్షరమోం నమో నారాయణాయేత్యష్టాక్షరం తాభ్యాం మంత్రాభ్యాం పుష్పాణి పుష్పాంజలిం దదాతి.

తం యజ్ఞపురుషం ధ్యాయన్పురుషసూక్తేన సంస్తూయ ప్రణామం కుర్యాత్. ౧౧౮

తం దేవం యజ్ఞస్య పురుషః కర్తా ప్రభుః తం యజ్ఞ పురుషం ధ్యాయన్. సంస్తూయ స్తోత్రం కృత్వా ప్రణామం దండవన్నమస్కారం కుర్యాత్.

యజ్ఞేషు విహీనం తత్సంపూర్ణం భవతీతి శ్రుతిః. ౧౧౯

కిం ఫలమానేనేత్యత ఆహ. యజ్ఞేష్వితి. యజతి నిత్యం జుహ్వతీతి యజ్ఞః తేషు యజ్ఞేషు సాయం ప్రాతః కృతేషు అగ్నిహోత్రాదిషు పంచ మహా యజ్ఞాదిషు చ యద్విహీనం న్యూనం భవతి తత్సంపూర్ణమహీనం భవతీతి శ్రుతిః వేదవచనమ్.

ద్విజాతిరతన్ద్రితో నిత్యం గృహే దేవాయతనే వా భక్త్యా భగవంతం నారాయణ మర్చయేత్. ౧౨౦

తస్మాద్ద్విజాతిః బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్యాః తేషాం ద్విజన్మత్వాత్ ద్విజాతిః బ్రాహ్మణాదిరతంద్రితః అప్రమత్తస్సన్ నిత్యం సాయం ప్రాతః గృహేస్వసద్మని దేవాయతనే దేవాలయేవా భక్త్యా శ్రద్ధయాభగ ఐశ్వర్య వీర్య యశస్సంపద్వైరాగ్య జ్ఞానానాం సమృద్ధిః సోస్యాస్తీతి భగవాంస్తం భగవంతం నారాయణం శ్రీవిష్ణుమర్చయేదితి.

తద్విష్ణోః పరమం పదం గచ్ఛతీతి విజ్ఞాయతే. ౧౨౧

యత్ తత్తస్మాత్కారణా దేవం యః కుర్యాత్సోఽన్తేఽవిష్ణోరాది నారాయణస్య పరమముత్కృష్ట మగమ్యం పదం స్థానం వైకుంఠం గచ్ఛతి ప్రాప్నుయాదితి విజ్ఞాయతే.

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయయాజీయే శ్రీ వైఖానస
సూత్రభాష్యే చతుర్థ ప్రశ్నే ద్వాదశః ఖణ్డః.

అథ చతుర్థ ప్రశ్నే - త్రయోదశః ఖణ్డః

గ్ర హ శా న్తిః

అథ గ్రహశాన్తిం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧౨౨

అథానన్తరం గృహ్యన్త ఇతి గ్రహాః. అదిత్యాదయః తేశామ్యన్తేఽనేనేతి గ్రహశాన్తిస్తాం వ్యాఖ్యాస్యామః విశేషేణ వక్ష్యామః.

గ్రహాయత్తా లోకయాత్రా ౧౨౩

గ్రహాణామాయత్తా అధీనా లోకానాం జనానాం యాత్రా శరీర వ్యాప్తిః,

తస్మాదాత్మవిరుద్ధే ప్రాప్తే గ్రహాన్సమ్యక్పూజయతి ౧౨౪

యస్మాల్లోకయాత్రా గ్రహాయత్తా తస్మాత్కారణాదాత్మనః శరీరస్య విరుద్ధోవ్యాధ్యాద్యవరోధః తస్మిన్ ప్రాప్తం ఆగతేసతి గ్రహానాదిత్యాదీన్ అపివా ఆత్మనోయో విరుద్ధస్తం గ్రహమేవవా సమ్యక్ సుష్ఠుపూజయతి. వక్ష్యమాణ వదర్చయతి.

ఆదిత్యశ్చంద్రోఽఙ్గారకో బుధో బృహస్పతి శ్శుక్ర శ్శనైశ్చరో రాహుః కేతు శ్చేత్యేతే నవగ్రహాః ౧౨౫

అథైతే కిం నామానః కిమన్తః కిమ్వర్ణాః కిమ్మృగ్విధాన మిత్యత ఆహ. అదితేరపత్యం ఆదిత్యః సూర్యః చన్ద్రి మత్యాహ్లాదయతీతి చన్ద్రః. అంగాని జనానాం శరీరాణి ఆరయతి పీడయతిరి వా అంగారవర్ణత్వాద్వా అంగారకః బుద్ధ్యతే సర్వమితి బుధః బృహతాం వేదమన్త్రాణాం దేవానాం వాపతిః అధిగన్తా బృహస్పతిః సుడాగమః శుచం దుఃఖం దేవేభ్యోరాతీతి వా శుక్లవర్ణత్వాద్వా శుక్రః. శనైర్మందం మన్దం చరతీతి శనైశ్చరః. రహయతి స్థగయతి సక్త్వా చంద్రార్కావితి రాహుః. ధ్వజవటవత్ స్థిరత్వాత్ కేతుః. చశబ్దః సర్వత్ర సంబధ్యతే ఏతే నవగ్రహాః

రక్తసితాఽతి రక్తశ్యామ పీత సితాఽసిత కృష్ణ ధూమ్ర వర్ణాః ౧౨౬

ఇదానీం వర్ణా ఉచ్యన్తే రజ్యత ఇతి రక్తం కోకనదకాన్తిః. సినోతి మాలిన్యమితి సితం మౌక్తికాభం. రక్తమతి క్రమ్యవర్తత ఇత్యతి రక్తం బన్ధూకపుష్పకాన్తిః. శ్యాయతే సితమితి శ్యామం కర్ణికారపుష్పాభం, పిబతి చిత్తం హరతీతి పీతం కాంచన పుష్పాభం. సితం మల్లికాపుష్పాభం, సితాదన్యమసితమతసీపుష్పాభం. కర్షతి చిత్తమితి కృష్ణమంజనాభం, ధూయత ఇతి ధూమ్రం కృష్ణమిశ్రలోహిత వర్ణం ఏతేషాం వర్ణా ఇవ వర్ణాయేషాంతే.

అనలాప్పతి గుహ హరీన్ద్ర శచీ ప్రజాపతి శేషయమాధి దైవత్యాః ౧౨౭

సంప్రతితేషా మధిదేవతా ఉచ్యన్తే అనతీత్యనలోగ్నిః. అపాంపతిరప్పతిర్వరుణః. గూహతి సేనాం రక్షతీతి గుహః. స్కన్దః హరతి పాపమితి హరిః విష్ణుః ఇన్దతీతీంద్రః సురపతిః. హంసవత్ శచ్యతి గచ్ఛతీతి శచీ ఇంద్రాణీ ప్రజానాం పతిః ప్రజాపతిర్బ్రహ్మా శిష్యత ఇతి శేషః సర్పరాజః యమయతీతి యమః కృతాన్త ఏతేఽధి దేవతాః.

మధ్యాగ్నేయ దక్షిణై శానోత్తర పూర్వ పశ్చిమ నైరృత వాయవ్యాశ్రితాః ౧౭౮

ఏషాంతే దిశాం మధ్యే తిష్ఠతీతి మధ్యః. బ్రహ్మస్థానం. అగ్నినా పాలితత్వాదాగ్నేయం దక్షిణే వర్తత ఇతి దక్షిణం యామ్య మీశాన పాలితత్వాదీశాన్యం ఉత్తరతి మేర్వాది భూభ్యః ఇత్యుత్తరం ఇతరదిగ్భ్యః ఆదిరితి పూర్వం పశ్చాద్భవతీతి పశ్చిమః నిర్ఋతినా పాలితత్వాత్ నైర్ఋతం తథా వాయవ్యం స్థానమేతాని స్థానాని ఆశ్రితాః ప్రాప్తా ఏతే ఆదిత్యాదయః

తస్మాచ్ఛుద్ధేదేశే మనోరమే గోమయేనోపలిప్తే స్వే స్వే స్థానే శాలి వ్రీహిభిస్సికతాభిర్వా చతురశ్రం వృత్తం తుట్యాకారం త్రికోణమష్టాశ్రమర్ధ చంద్రాకారం వజ్రాకారం దణ్డాకృతి ధ్వజాకృతీతి క్రమేణ పీఠాన్యుపకల్ప్య తేషు కూర్చంనిధాయ తద్దక్షిణపార్శ్వే తదధిదైవతాముద్దిశ్య పీఠాన్యుపకల్ప్య హవనీయాన్వాహార్యగార్హపత్యావసథ్యసభ్యాన్ క్రమేణోపకల్ప్యాగ్నీన్నాదయిత్వార్చయేత్ ౧౭౯

తస్మాత్కారణాత్ శుద్ధే తుషాస్థిరోమలోష్టాది రహితే మనోరమేహృద్యే దేశేస్థానే షోడశస్తంభయుక్తాం త్రిపంక్తిం చతురశ్రాం చతుర్ద్వారయుతామగ్నిశాలాం ప్రపాం వా కల్పయిత్వా గోమయేన యాగశాలా ముపలేపయిత్వా తస్మిన్నుపలిప్తే స్థలే స్వేస్వే యస్యయస్య గ్రహస్య యద్యత్ స్థానముక్తం తత్ర తత్ర రజతేన తామ్రేణవా నిష్కత్రయాదహీనేన యథాశక్తి వక్ష్యమాణవత్పీఠాని కారయిత్వా స్థాపయేత్. అశక్తశ్చేత్ తండులైః శాలిభిః వ్రీహిభిః సికతాభిర్వా ద్వాదశాంగులాయామ విస్తారం చతురంగులోన్నతం చతస్రోఽశ్రయః కోటయః యస్య తచ్చతురశ్రం వర్తతే పరివర్తత ఇతి వృత్తం త్రుట్యతే చతురశ్రస్య మధ్యం ఛిద్యతే సన్నమ్యత ఇతి తుటిః డమరుకాకృతిః తస్యాకారస్యైవాకారో యస్యతం తుట్యాకారం త్రీణి కోణాని యస్యతత్ త్రికోణం అష్టౌ అశ్రయో యస్య తదష్టాశ్రం, చంద్రస్యార్ధమర్ధచంద్రం వజ్రస్య శతకోటేరాకార ఇవాకారో యస్య తద్వజ్రాకారం

దండస్య లగుడస్యాకృతిరివా కృతిర్యస్య తద్దండాకారం, ధ్వజస్యపతాకాయా ఆకృతిరివాకృతిర్యస్య తద్ధ్వజాకృతి ఇత్యనేన ప్రకారేణ క్రమేణ తేషాం క్రమశః పీఠాన్యాసనాని మండలాన్యుపకల్ప్య కారయిత్వా యథాశక్తి సువర్ణేన నిష్కేణ నిష్కార్ధేనవా వక్ష్యమాణ లక్షణాని తత్తద్గ్రహరూపాణి కారయేత్ అశక్తశ్చేన్నిష్కార్ధహీన రజతేనవా ప్రత్యేకం నవగ్రహాం స్తదధిపాంశ్చ కారయిత్వా తత్తత్ స్థానే వస్త్రోపరి తత్తత్ప్రతిమాం సంస్థాప్యార్చయేత్. అశక్తశ్చేత్తేషు పీఠేషు ప్రత్యేకం కూర్చం నిధాయ ప్రాగగ్రం సన్న్యస్య తస్య తస్య దక్షిణః పార్శ్వే భాగస్తస్మిన్ దక్షిణపార్శ్వే తస్య తస్యాధిపాననలాదీం స్తత్తదధి దేవముద్దిశ్య పీఠాని తత్తద్గ్రహ పీఠాకృతీన్యథా వా చతురశ్రాణి యథాశక్తి రజతేన తామ్రేణ వా కారయిత్వా స్థాపయేత్. అశక్తశ్చేత్తండులైః శాలిభిః వ్రీహిభిర్వా సికతాభిర్వా అష్టాంగులాయామ విస్తృతాని తత్తత్పీఠాన్యుపకల్ప్య తేషు వస్త్రోపరి తత్తత్ప్రతిమాం కూర్చంవా నిధాయ గ్రహమండలస్యపురతః ఉత్తరతోవా ఆహూయ దేవాహూయన్తేఽత్రేత్యాహవనీయాగ్ని కుండం పూర్వస్యాం చతురశ్రం ద్వాత్రింశదంగులాయతం, ఆహవనీయాదనుపశ్చాదాహ్రియతే ప్రణయనార్థమిత్యన్వాహార్యం. దక్షిణస్యాం సార్ధాంగులి పంచవింశత్యంగుల్యాయత రజ్జుం భ్రామ్య తస్యోత్తరమర్ధం త్యక్త్వా దక్షిణార్ధేర్ధ చన్ద్రాకారం, గృహపతినా ధార్యత ఇతి గార్హపత్యం పశ్చిమస్యాం మష్టాదశాంగులి రజ్జు భ్రమణం వృత్తం అవసథే భవ మావసథ్యం ఉత్తరస్యాం షడ్వాష్ట చత్వారింశదంగులాయతం దక్షిణ పశ్చిమోత్తరం పూర్వనైర్ఋత వాయవ్యాగ్రం త్రికోణమేతచ్చతుష్టయం ద్విమేఖల మష్టాంగులోన్నతం. దేవతాసుసభాసు ముఖ్య ఇతి సభ్యం. మధ్యే ద్వాత్రింశదంగులాయతం ద్వాదశాంగులోన్నతం త్రిమేఖలం పంచాంగులి విస్తారం మధ్యమేఖలం సర్వత్ర స్థండిలం కృత్వా తదూర్ధ్వే పరితః చతురంగులివిస్తారా మూర్ధ్వమేఖలాం హిత్వా మధ్యే నిమ్నం షడంగులం సభ్యస్యాష్టాంగులం దశాంగులం ద్వాదశాంగులం వా త్రిధాఖాత్వా తత్తత్పరితః చతురంగులి విస్తారా మధో వేదించ కారయేత్. ఏవం శ్రౌతోక్త ప్రకారేణ మృదావాలుకాభిర్వా ఆహవనీయాన్వా

హార్యగార్హపత్యౌ పసద్య్య సభ్యాన్ క్రమేణోపకల్ప్య కారయిత్వా అగ్నిం సంసాధ్యేతి యజమానస్యాగ్ని ంరణ్యారోపితశ్చేత్తా మరణిం లౌకికాగ్నిం వాऽऽహృత్య మథిత్వా సాధయేత్. అపివా లౌకికాగ్ని మావాహ్య సుసంస్కృతం నిధాయార్చయేత్. గ్రహాన్పూజయేత్.

> కరవీర శంఖ పుష్పోత్పల నన్ద్యావర్త చమ్పక మల్లికా సిత గిరికర్ణికా కల్హారతాపిఞ్ఛ పుష్పైస్తద్వర్ణ వర్ణైః పుష్పైర్గన్ధైః పూర్వవదభ్యర్చ్య శుద్ధౌదన పాయస గుడౌదన దధ్యోదన గౌళిక చిత్రౌదన కృసర మాషౌదన కణౌధనాని క్రమేణ నివేదయేత్. ౧౩౦

యజమానః పత్నీ చ నవవస్త్రాభరణాద్యైరలంకృతౌ భూత్వా ప్రాణానాయమ్య సర్వారిష్ట శాన్త్యర్థం శుభఫలసిద్ధ్యర్థం గ్రహయజ్ఞం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య అపశూషస్పృశ్య సర్వలక్షణ సంపన్నాన్ వేదవిదః శ్రోత్రియాన్ బ్రాహ్మణానాహూయాభ్యపూజ్యతేషు తత్త్వజ్ఞం శ్రుతవృత్త సంపన్నమేక మాచార్యం గ్రహపూజార్థమేకం అధిదేవార్చనార్థమేకం, తన్మంత్ర జపార్థమేక మేకం సమిధాజ్య చరుహోమార్థం త్రీం స్త్రీనేకమేకం వా విభవానుసారేణ వృత్వా వస్త్రాభరణ గంధమాల్యాద్యైః ప్రత్యేకం యథాశక్త్యలంకృత్య తత్తత్కర్మణి నియోజయేత్. అర్చకో గ్రహపూజాం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య కాశ్యపగోత్రం, కళింగదేశ మభయవరద కమలహస్తం. సప్తాశ్వయుక్త రథస్థం, రక్తవర్ణం, రక్తాంబరం, ఛత్రధ్వజ శోభితం. మకుటాద్యాభరణయుతం. సపరివారం. ప్రాఙ్ముఖమాదిత్యమావాహయామి. ఆత్రేయ గోత్రం, యవన దేశజం. శ్వేతవర్ణం, చిత్రధ్వజశోభితం. గదావరద పద్మహస్తం. మకుటాద్యాభరణయుతం. దశాశ్వయుక్తరథారూఢం. సపరివారం పశ్చిమాభిముఖం చంద్రమావాహయామి, భారద్వాజ గోత్రం వింధ్యదేశ మతిరక్త వర్ణం, అతిరక్తాంబరం, ఛత్రధ్వజ శోభితం వరదశక్తి శూలగదా హస్తం మకుటాదిభూషణాన్వితం, మేషారూఢం సపరివారం దక్షిణాభిముఖ మంగారక మావాహయామి. ఆత్రేయ గోత్రం మగధదేశం శ్యామవర్ణం శ్యామాంబరం చిత్రధ్వజ శోభితం మకుటాది భూషణాన్వితం వరదగదాఖడ్గ

చర్మహస్తం సింహవాహనం సపరివారముత్తరాభిముఖం బుధమావాహయామి, ఆంగీరస గోత్రం సింధుదేశం పీతవర్ణం పీతాంబరం చిత్రధ్వజ శోభితం మకుటాది భూషణాఢ్యం దండాక్షవలయ కమండలు వరదహస్తం సింహవాహనం సపరివార ముత్తరాభిముఖం బృహస్పతి మావాహయామి. భార్గవగోత్రం సింధుదేశం శ్వేతవర్ణం శ్వేతాంబరం చిత్రధ్వజ శోభితం మకుటాదిభూషణాఢ్యం వరదాక్ష సూత్ర దండ కమండలు హస్తం సింహ వాహనం సపరివారం పూర్వాభిముఖం శుక్రమావాహయామి. కాశ్యప గోత్ర మాంధ్రదేశం నీలవర్ణం నీలాంబరం చిత్రధ్వజ శోభితం మకుటాద్యాభరణాన్వితం వరదాభయ బాణ ధనుర్హస్తం గృధ్రవాహనం సపరివారం పశ్చిమాభిముఖం శనైశ్చర మావాహయామి. వశిష్ఠ గోత్రం బర్బరదేశం కృష్ణవర్ణం కృష్ణాంబరం చిత్రధ్వజ శోభితం కరాళ వదనం ఖడ్గచర్మ శూల వరద హస్తం నీలసింహాసనస్థం మకుటాది భూషణాన్వితం సపరివారం దక్షిణాభిముఖం రాహుమావాహయామి, జైమినిగోత్రం మధ్యదేశం నానావర్ణంనానావర్ణాంబరం చిత్రధ్వజశోభితం మకుటాద్యాభరణాన్వితం వికృతాస్య వరద గదా హస్తం గృధ్రవాహనం సపరివారం దక్షిణాభిముఖం కేతుమావాహయామీతి గ్రహానావాహ్య ఆసనపాద్యాదిభిరభ్యర్చ్య. అథ సింధూరవర్ణం శక్త్యాద్యాయుధధరం మేషారూఢ మనల మావాహయామి, స్ఫటికాభం పాశధరం మకరవాహన మప్పతిం వరుణ మావాహయామి, ప్రవాళప్రభం శక్తి ధరం మయూర వాహనం గుహమావాహయామి, శ్యామవర్ణం శంఖ చక్రధరం గరుడవాహనం హరి మావాహయామి, పీతవర్ణం వజ్రధరమైరావతారూఢం ఇంద్రమావాహయామి. స్వర్ణవర్ణామైరావతారూఢాం శచీమావాహయామి, శోణవర్ణం పద్మాక్ష పంయమధరం చతుర్ముఖం ప్రజాపతి మావాహయామి శ్వేతవర్ణం ఫణామణి శోభితం శేషమావాహయామి. నీలనీరదనిభం దండధరం మహిషారూఢం యమమావాహయామీత్యధిదేవానావాహ్యసనాద్యైరర్చయేత్. పుష్పాణ్యుచ్యన్తే కరవీరవత్ఖడ్గవత్సర్వరసపానేన మారకత్వాత్ కరవీరం చండాతకీ, శంఖవర్ణ పుష్పత్వాత్ అతిధవళత్వాద్వా శంఖపుష్పం. కుముదముత్పలతి గచ్ఛతీత్యుత్పలం కువలయం, నందతీతి నందీతామావర్తయతీతి నంద్యావర్తం నందివర్ధనం, చమ్యతే షట్పదైరద్యత ఇతి చమ్పకం హేమపుష్పకం, మల్ల్యతే మూర్ధ్ని ధార్యత ఇతి మల్లికాభూపదీ,

అసితా కృష్ణాగిరివత్ సూక్ష్మశ్మవత్ కర్ణికా అస్యా అస్తీత్యసిత గిరికర్ణికా ఆస్ఫోటీ, కే జలే ప్లావయతీతి కల్హారం సౌగంధిక ముత్పలం, తా పంఛాద యతి వారయతీతి. తాపింఛస్త మాలం. ఏతేషాం పుష్పాణి తైః కరవీర శంఖ పుష్పోత్పల నంద్యావర్త చంపక మల్లి కాఽసిత గిరికర్ణికా కల్హార తాపింఛపుష్పైః తత్తద్గ్రహాణాంవర్ణా ఇవ. వర్ణాయేషాంతైస్తద్వర్ణ వర్ణైరితి పద్మ. కైరవ. బంధూక. వాసని కా పీతయూథికా జాతి, ఇన్దీవర, అతసీ. పాటలాదిభిస్తద్వర్ణ వర్ణైః పుష్పైః తథా తద్వర్ణ వర్ణైర్గంధై రితి రక్తం చందనేనా దిత్యాంగారకౌ శ్రీఖండేన శశి శుక్రౌ హరిచన్దనేన బుధ బృహస్పతీ కాలా గుర్వగురుభ్యాం శనైశ్చర రాహు కేతూన్ అపివా బోధాయన మతేస రక్త గంధ శ్రీఖండ దేవదారు కుంకుమశాలిపిష్ట నఖగంధ తిలపిష్ట కేతకీ రజః కస్తూరిభిః అథవా కుంకుమ కర్పూరాగురు చన్దన హిమతోయ కోష్టమాంసీ కస్తూరికాదిభిః తద్వర్ణ వర్ణైః గంధై ర్భోధాయనోక్తైః కుంకుమాగురుదశాంగ గుగ్గులు లాక్షా శ్రీవాసకృష్ణాగురుమాంసీ మధు ధూపైశ్చ క్రమేణ పూర్వవన్ని త్యార్చనోక్తవత్ షోడశోపచారైః తత్తద్గ్రహమన్త్రైః గ్రహాం స్తదధి దేవాంశ్చ క్రమేణాభ్యర్చ్య శుద్ధం శ్వేతమన్నం శుద్ధౌదనం, పయసి క్షీరే పక్వమన్నం పాయసం గుళేనసహ పక్వమన్నం గుళౌదనం, దధ్నా మిశ్రిత మన్నం దధ్యోదనం, గుళేన శర్కరయా క్షీరాజ్యాభ్యాం సహ పక్వమన్నం గౌళికం చిత్రం నానావర్ణం తేన మిశ్రమన్నం చిత్రౌదనం, కృసరం తిలౌదనం, మాషై ర్ముద్గైస్సహ పక్వమన్నం మాషౌదనం, కణాభిః జీరకైస్సహపక్వమన్నం కణౌదనం తాని శుద్ధౌదన, పాయస, గుడౌదన దధ్యోదన. గౌళిక, చిత్రౌదన, కృసర, మాషౌదన కణౌదనాని హవీంషి క్రమేణాదిత్యాదిభ్యో నివేదయతి.

ఇతి శ్రీనృసింహ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే
చతుర్థ ప్రశ్నే—త్రయోదశః ఖణ్డః

అథ చతుర్థ ప్రశ్నే - చతుర్దశః ఖణ్డః

తదధిపాంస్తదర్హేణాభ్యర్చ్యా ఘారం హుత్వాఽర్క పలాశ ఖదిరాపామార్గాశ్వత్థోదుమ్బర శమీ దూర్వా కుశాన్యథా క్రమేణాసత్యేన సోమోధేను మగ్నిర్మూర్ధోద్బుధ్యస్వ బృహస్పతే అతియత్ శుక్రంతే అన్యచ్ఛం నో దేవీః కయానశ్చిత్రా కేతుం కృణ్వన్నితి క్రమేణాష్టశతం సప్త వింశతికం వా త్రిమధురాక్తాభిః సమిద్భిశ్చరుణాజ్యేన చ జుహుయాత్ ౧౩౧

తదధిపాంస్తత్తద్గ్రహాధిదేవా ననలాదీన్ తదర్హేణ తత్తద్గ్రహపూజా యోగ్యేన పుష్పగంధాదినాఽభ్యర్చ్య తథా హవిర్నివేద్య ముఖవాసందత్వా ఆఘారం హుత్వా ఇతి పూర్వమేవ సాధితమగ్నిం గార్హపత్యే నిధాయపూర్వ వదాఘారం హుత్వా పశ్చాదాహవనీయాన్వాహార్యావసథ్య సభ్యేషు తమగ్ని మగ్న ఆయాహి, జాతవేదో భువనస్య అయన్తే యోనిః, మయిగృహ్ణామీతి మన్త్రైః క్రమేణ ప్రణీయావాహనకాలే జౌపాసన యజ్ఞపదం విహాయతత్తత్ స్థానే గార్హపత్య యజ్ఞమాహవనీయ యజ్ఞమన్వాహార్య యజ్ఞమావసథ్య యజ్ఞం సభ్యయజ్ఞమితి ప్రక్షిప్యావాహయేదవ్యత్సర్వం పూర్వవత్ అపివా అగ్నిం పంచధా విభజ్య కుండేషు ప్రణయేదేవం లౌకికాగ్నివక్షేప్యాఘారం హుత్వా సంప్రతీధ్మాన్యుచ్యన్తే. అర్కస్య నామయస్య సోఽర్కః. పుణ్యాని పలాశాని పర్ణాని యస్య సః పలాశః, ఖదతి స్థిరీ భవతీతి ఖదిరః. అపకృష్టః ఆసమన్తాన్మార్గోఽసేర్యత్యపామార్గః. అశ్వరూపేణాగ్నిరత్ర తిష్ఠతీత్యశ్వత్థః. ఉన్నతత్వాదుల్లంఘిత మంబరం అనేనేతి ఉదుంబరః. శమయతి దోషా నితిశమీ, దూరం వాతిగచ్ఛతీతి దూర్వా. కౌభూమౌ శేతే ఇతి కుశం. తాని ద్వాదశాంగులాయతాని. సాగ్రాణి సత్వక్కానిధ్మాని సంగృహ్య యథా క్రమేణ ఆసత్యేన సోమోధేను మగ్నిర్మూర్ధోద్బుధ్యస్వ బృహస్పతే అతియత్ శుక్రంతే అన్యత్ శన్నోదేవీః. కయానశ్చిత్ర కేతుం కృణ్వన్నితి మంత్రైరష్టోత్తర సహస్ర మష్టోత్తరం శతమష్టశతంవా సప్తాధికావింశతికంవా ప్రత్యేకమిధ్మ మాదాయ త్రయోమధురాః మధుశర్కరాక్షీరాణితైరక్తాః సిక్తాయాస్తాభిస్త్రి మధురాక్తాభిః, తత్తదుక్తాభిస్సమిద్భిశ్చ తత్తదుక్తేన చరుణా ఆజ్యేన చ ప్రత్యేకం జుహుయాత్.

ఆహవనీయే శశి శుక్రయోరన్వాహార్యేఽఙ్గారక రాహ్వోర్గార్హ పత్యేఽసిత కేత్వోరావసథ్యే గురు బుధయో స్సభ్యే సవితు రితి. ౧౩౨

అహవనీయేఽగ్నౌ శశి శుక్రయోః హోతవ్యః. అన్వాహార్యేఽగ్నౌ అంగారక రాహ్వోః హోతవ్యః, గార్హపత్యేఽగ్నావసిత వర్ణత్వా దసితః శనైశ్చరః కేతుశ్చ తయోరసితకేత్వోర్హోతవ్యః. ఆవసథ్యే గురుత్వాద్గురుః బృహస్పతిః బుధశ్చతయోర్గురు బుధయోర్హోతవ్యః సభ్యాగ్నౌ సవితృతి సవితాతస్యాదిత్యస్య హోతవ్యః. ఏవం ప్రత్యేకం గ్రహయజ్ఞేపి తత్తదగ్నౌ హోతవ్యః. పంచాగ్ని విధానం కర్తుమశక్తశ్చేదేకాగ్నౌ సభ్యేవా ఆదిత్యాదీనాం హోమః కర్తవ్యః. తథా సర్వాగ్నిషు వ్యాహృతిభిస్తిల హోమశ్చ కర్తవ్యః ఇత్యనేన ప్రకారేణ హుత్వా.

అగ్నిం దూతం యేతే శతం సుబ్రహ్మణ్య ఇదం విష్ణురిన్ద్రం ప్రణయన్తం గన్ధద్వారాం బ్రహ్మజజ్ఞానం శన్నోనిధత్తాం యమోదాథా రేత్యధి దేవేభ్యః ఆజ్యేన తత్తత్స్థానే జుహుయాత్ ౧౩౩

అగ్నిం దూతం. యేతేశతం. సుబ్రహ్మణ్యః. ఇదం విష్ణుః. ఇంద్రం ప్రణయన్తం గంధద్వారాం బ్రహ్మజజ్ఞానం శన్నోనిధత్తాం. యమోదాథారేతి నవమన్త్రై రనలాదిభ్యః అధి దేవేభ్యః వినాసమిచ్చరుభ్యాం. పునాజ్యేన తత్తద్గ్రహాహుతి సంఖ్యాహుతీః తత్తత్ స్థానే తత్తత్ గ్రహాగ్నౌ ప్రత్యేకం జుహుయాత్. తత్తదిధ్మేష్వేకమేక మిధ్మం హోమాత్పూర్వం హోమాన్తేవా యజమానేన పూర్ణాహుత్యర్థం నిర్దిశ్యతేన హోమయితవ్యం.

విష్ణోర్నుకాదీన్ మిన్దాహుత్యా శ్రావితా దీన్హుత్వా శుద్ధోదన పాయస గుడోదవాద్యైః పూర్వోక్త చరుభిర్బ్రాహ్మణాన్భోజయిత్వా రక్తధేను మాదిత్యాయ శంఖం సోమాయ తామ్ర మఙ్గారకాయ హిరణ్యం బుధాయ శుక్లం వాసో బృహస్పతయే హయం శుక్రాయ కృష్ణాంగాం శనైశ్చరాయ రాహో

శ్ఛాగం కేతోరాయసదణ్డ మిత్యాత్మ విరుద్ధానాం తదర్హం దద్యాత్ ౧౩౪

తతస్సర్వం ప్రాయశ్చిత్తార్థం తత్తదగ్నౌ విష్ణోర్నుకాదిమిన్దాహుత్యా శ్రావితాదీన్ ఆజ్యేన సకృత్సకృద్ధుత్వాఽన్తే హోమం కృత్వాగ్ని మరణ్యాదిష్వారోప్య పాయస కృసర గౌళ్యాద్యైః పూర్వోక్త చరుభిః బ్రాహ్మణానాచార్యాది హోతౄన్ శుద్ధోదనేనాన్యాంశ్చ బ్రాహ్మణాన యథా తృప్తి భోజయేత్. కృత్వాచ తేభ్యః తాంబూలం ప్రదాయ తైస్సహ యజమానస్తత్తన్మంత్రేణ తత్తద్గ్రహాన్ సంస్తూయ పుష్పాంజలిం దత్వా ప్రణమ్య రక్తాం చాసౌ ధేను స్సవత్సాగౌః తాం రక్తధేనుమాదిత్యాయ. శంఖం దక్షిణావర్తాదికం కంబుం సోమాయ చన్ద్రాయ. తామ్రం శుల్బమత్ర మంగారకాయ రక్తమనడ్వాహ మితి బోధాయనః హిరణ్యం సువర్ణం బుధాయ శుక్లం వాసః శ్వేతవస్త్రం బృహస్పతయే. హయమశ్వం శుక్రాయ. రజతమితి బోధాయనః కృష్ణా కృష్ణవర్ణాగౌః ధేనుః శనైశ్చరాయ. ఛాగం మేషం రాహోః కేతోరయసా కృతమాయసం దండం. కేతోఃకుంజరమితి బోధాయనః ఇత్యనేన ప్రకారేణ ఆత్మనః స్వస్య విరుద్ధాః అరిష్టకృతో యేతేషా మాత్మవిరుద్ధానాం గ్రహాణాం తదర్హమితి యస్యయస్య యద్యద్దక్షిణార్హాతస్య తస్య తదర్హం దద్యాత్.

సర్వేషా మలాభే సువర్ణమ్ ౧౩౫

సర్వేషాం రక్తధేన్వాదీనామలాభే యథా సంభవం దత్వా అన్యేషాం సువర్ణం యథాశక్తి హిరణ్యం దత్వా తత్తద్బ్రాహ్మణాయ సవస్త్రాం సపీఠాం ప్రతిమాంచ దత్వా ఆచార్య దక్షిణాం దత్వా అర్చకాదిభ్యశ్చయథా శక్తి సువర్ణం ప్రత్యేకం దద్యాత్.

జన్మకర్మ సాంఘాతిక సాముదాయక వైనాశికర్క్ష సంస్థేషు క్రియాకాల విరుద్ధేషు గ్రహేష్వేతచ్ఛుభర్క్షేష్వారభేత్ ౧౩౬

జన్మ జన్మ నక్షత్రం కర్మదశమం. సాంఘాతికం సప్తదశమం 'సాముదాయిక మేక వింశతికం. వైనాశికం సప్తవింశతికం ఋక్షం ఏతేష్వృక్షేషు సంస్థితాస్తేతు జన్మకర్మ సాంఘాతిక సాముదాయిక వైనాశికర్క్ష సంస్థితేషు గ్రహేషు సత్సుక్రియాయాః నిషేకాదేః కర్మణః కాలే విరుద్ధాః యద్వాక్రియావిరుద్ధాః కాల విరుద్ధాశ్చతేషు క్రియాకాల విరుద్ధేషు సత్సు గ్రహేషు ఆదిత్యాదిషు ఏకస్మిన్ వా గ్రహే క్రియాకాల విరుద్ధేవాసతి కర్మ విరుద్ధేవాసతి ఏతదిదం గ్రహశాన్తి కర్మ శుభర్క్షేషు రోహిణీ మృగశీర్షాది శుభనక్షత్రేష్వారభేత ఉపక్రమేత.

ఏతేన నవగ్రహపూజా దుఃఖావ్యాధయ శ్శాన్తింయాన్తి. ౧౩౭

కింఫల మనేనేత్యత ఆహ ఏతేన నవగ్రహయజ్ఞేన నవగ్రహేభ్యో జాయన్త ఇతి నవగ్రహపూజాః తథా రజస్వలా సూతికాది కాలలగ్న నక్షత్ర జాతశ్చదుఃఖాః దుఃఖా ఇతి లింగవ్యత్యయః ఛాందసఃదుఃఖాని ఖానీంద్రియాణ్యస్మిన్ భవంతీతి దుఃఖాని పీడాః విశేషేణ అధీయన్తే శరీరఇతివ్యాధయః రోగాః శాన్తి ముపశమన యాన్తి ప్రాప్నువన్తి తస్మాత్ మూలాశ్లేషాది జాత [1] శిధిల జాతకపోతా రోహణాది సర్వదోష శాన్త్యర్థం తత్తత్కాలే గ్రహశాన్తిః కర్తవ్యా సర్వస్యాపి గ్రహదోషజత్వాత్.

అన్యథా మహత్తరో దోషో భవతి ౧౩౮

అన్యథా ఇతరథా అకృత గ్రహశాన్తికస్య మహత్తరోఽత్యన్తోదోషో దుఃఖవ్యాధ్యాత్మకం పాపం భవతి,

గ్రహపూజాం పురస్కృత్య సర్వకర్మ సమారభేదితి విజ్ఞాయతే. ౧౩౯

---

1 శిధిల : చదలు

తస్మాద్గ్రహపూజాం గ్రహశాన్తిం పురస్కృత్యకర్మణఃపూర్వం కృత్వా సర్వకర్మ సర్వాః క్రియాః సమారభేతుక్కుర్యాదితి విజ్ఞాయతే.

మాధవాచార్య పుత్రేణ నృసింహాగ్ని చితాకృతే
వాజపేయ కృతాభాష్యే గతః ప్రశ్నశ్చతుర్థకః.

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్రభాష్యే
చతుర్థ ప్రశ్నార్థ వివరణే చతుర్దశ ఖణ్డః

అథ పంచమః ప్రశ్నః

ప్రథమః ఖణ్డః

దహన విధిః

అథాహితాగ్నేః పత్న్యాః గృహస్థస్య స్త్రియా బ్రహ్మచారిణోఽనారోపిత కార్యస్య చ దహన విధిం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧

పాకయజ్ఞాన్ ప్రభాష్యాథ వాజపేయ కృదగ్నిచిత్
రామమానమ్య వక్ష్యామి భాష్యం తత్పైతృమేధికమ్.

అథానన్తరం ఆహితాగ్ని విధానేన స్వీకృతా గార్హపత్యాదయోఽగ్నయః యేనస తస్యాహితాగ్నేః తస్యపత్న్యాః అనాహితాగ్నేః గృహస్థస్య స్త్రియో భార్యాయాః బ్రహ్మచారిణః ఉపనీతస్య అనారోపిత మపరిగృహీతం కార్యం దైవికం పైతృకం యేనతస్యానారోపిత కార్యస్య చ శబ్దః సర్వత్ర సంబంధ్యతే దహన విధిం దహన ప్రకారం వ్యాఖ్యాస్యామః.

యథోక్తైస్త్రైవార్షికైరరిష్టై రాయురాత్మీయం పరీక్ష్య తృతీయే పంచమే నవమే చాహ్ని ముమూర్షుర్బాన్ధవాన్పఞ్చ విధానాహూయ పూర్వం ప్రియం భాషిత్వైహికం సంభోగం పారలౌకికం చాత్మనో విభజేత్ ౨

యథాకాల జ్ఞానాదిషు జ్యోతిశ్శాస్త్రప్రకారాని తైః యథోక్తైః త్రిభిర్వర్షైః ఛందస్త్రీతి త్రైవార్షికైః అరాణి దుష్టాని ష్టాని తైరరిష్టైః ఆత్మీయం స్వకీయం ఆయుర్జీవిత మల్పమనల్ప మితి వక్ష్యమాణ వత్పరీక్ష్య ఛాయాపురుషాదికం నిరీక్ష్య నిశ్చిత్య మరణాసన్నే కాలే మరణదినాత్పూర్వస్మిన్ తృతీయేచ పంచమేచ నవమే చాహ్నిదినే చశబ్దో వికల్పార్థః మర్తుమిచ్ఛుర్ముమూర్షుః బాంధవాన్ స్వజనాన్ పంచవిధాన్ పంచ ప్రకారాన్ పిత్రాదిః మాతామహాదిః శ్వశురః కన్యాగ్రాహకః కన్యాప్రదశ్చ ఏతే పంచ సంబంధినః తాన్ పంచవిధాన్ బాంధవానాహూయ గృహమాగతాన్ ప్రీతిపూర్వమాదౌ ప్రియం యథాస్యాత్తథాభాషిత్వా ఉక్త్వా పశ్చాత్ స్వశరీర ప్రకారమావేద్య తత్సన్నిధౌ ఇహాఽస్మిన్ లోకే పుత్రాదీనాం సంభోగాయాన్య పసనాద్యర్థం కల్పితం ఐహికం సంభోగం పరలోకః స్వర్గాదిః తత్సిద్ధ్యర్థ మాత్మనః శ్రాద్ధార్థం కల్పితం పారలౌకికం చాత్మనఃస్వస్యధనం విభజేత్. ఇదం యుష్మభ్యమిదం అస్మభ్యమితి ధనవిభాగం కుర్యాత్.

ఉపస్థితేఽహని శుచౌ ప్రదేశే సికతాస్తిలాన్ దర్భాన్ప్రాగగ్రానాస్తృణాతి ౩

ఉపస్థిత ఆగతేఽహని మరణదినే తత్కాలే లుప్తశ్మశ్రుకేశః స్నాత్వా వేదశాస్త్ర సంపన్నాన్ శ్రోత్రియాన్ ప్రాయశ్చిత్తవిదో బ్రాహ్మణాన్ బాంధవాన్ పంచవిధాంశ్చాహూయ తైరనుజ్ఞాతఃసర్వ ప్రాయశ్చిత్తం యథాశక్త్యాచరిత్వా శుద్ధోభూత్వా శుచౌ శుద్ధే గోమయేనోపలిప్తే ప్రదేశేస్థలే సికతాభిః శుద్ధవాలుకాభిః తిలాన్ వ్రీహీనాస్తీర్య తత్రదర్భాన్ కుశాన్ ప్రాగగ్రానాస్తృణాతి.

దక్షిణాగ్రా నిత్యేకే ౪

దక్షిణాగ్రా నిత్యేకే వదంతి.

తత్రాసీత శయీత వా దక్షిణ శీర్షమ్ ౫

తత్రశయనే, శక్తశ్చేదాసీత యద్యశక్తః శయీత అపివా ఆసీత శయీత వా దక్షిణశీర్షం యథాస్యాత్తథా శాయయేత్.

అస్యాధ్వర్యుశ్శన్నోమిత్ర ఇతి శాన్తి మాత్మనః కృత్వాఽఽయుషః ప్రాణమితి ముమూర్షోర్దక్షిణే కర్ణేజపేత్ సంజ్ఞానమితి వామేచ ౬

అస్య ముమూర్షోః ఆధ్వరం యాగం యాతీత్యధ్వర్యుః పుత్రః శ్రాద్ధకర్తా వా శంనో మిత్ర ఇత్యనువాకం జప్త్వా ఆత్మనః స్వస్య సర్వశాంతిం కృత్వా ఆయుషః ప్రాణమితి తస్య ముమూర్షోః దక్షిణే కర్ణే జపేత్ సంజ్ఞానమితి వామకర్ణేచ జపతి.

ప్రాప్తే ప్రయాణకాలే శుక్లమహోమాసాష డుత్తరాయణమగ్నిర్జ్యోతి రనేనపథా బ్రహ్మపద మ పునరావృత్త్యభ్యేతి. ధూమః కృష్ణోరాత్రిర్మాసాషడ్దక్షిణాయనం చాన్ద్రమ సమేత జ్జ్యోతిః ప్రాప్యనివర్తతేతి గతిచోభే విజ్ఞాయశాన్తిం జ్యోతిష్మతీం జపతి ౭

ప్రాప్తే ప్రయాణస్య ప్రాణోద్గమనస్య కాలః తస్మిన్ ప్రయాణకాలే శుక్లం శుక్లపక్ష మహర్దివా మాసా మకరాదయః షట్ ఉత్తరమయితేఽనేన రవిర్గచ్ఛతీత్యుత్తరాయణం అగ్నిరాగ్నేయం జ్యోతిస్తేజః అనేపైతేనోత్తరాయణేన పథామార్గేణ యస్యప్రాణోత్క్రాన్తిర్భవేత్సబ్రహ్మణః పరమాత్మనః పరంజ్యోతిషః సచ్చిదానందరూపిణః శ్రీ మహావిష్ణోః పదం స్థానం బ్రహ్మపదం న విద్యతే పునరావృత్తిః పునరాగమనం యతస్సా అపునరావృత్త్య పునర్జన్మ యథాస్యాత్తథా అభ్యేతి గచ్ఛేత్. ఉత్తరాయనే యస్య మరణం తస్య పునర్జన్మనాస్తీత్యర్థః. ధూమః ధూమవర్ణః కృష్ణః కృష్ణపక్షః రాత్రిర్నిశామాసాః షట్ కర్కటాదయః దక్షిణాం దిశమయతే రవిః గచ్ఛతీత్యనేనేతి దక్షిణాయనం చంద్రసంబంధి చాంద్రమసమేతదిదంజ్యోతిఃఅనేన పథా బ్రహ్మపదం ప్రాప్య అభ్యేత్య. నివర్తతే పునరాగచ్ఛేత్. దక్షిణాయనే యస్య మరణం తస్య పునర్జన్మ భవతీత్యర్థః ఇత్యనేన ప్రకారేణ అపునరావృత్త్యభిగమనం ప్రాప్య నివర్తనం చ. ఏతేద్వే ఉభేగతీ ఆత్మనోగమనేచ

ఇదముత్తరాయణ మిదం దక్షిణాయన మితి సూర్యోస్యోభే గతీచ విజ్ఞాయ జ్ఞాత్వా యది ప్రయాణకాలో దక్షిణాయనం తద్దోషశమనార్థముత్తరాయణ ఫలసిద్ధ్యర్థం జ్యోతిష్మతీం త్వా సాదయామీతి జ్యోతిష్మతీం శాన్తిం జపతి. శక్తశ్చేత్ స్వయమేవ జపేత్. అశక్తశ్చేదధ్వర్యురేవ జపతి.

ఇన్ద్రియాణీన్ద్రియార్థేషు నిరుధ్యక్రమేణ ఘణ్టావసానికే పదత్రయేని విష్టే నానా విధేస్వయం జ్యోతిషిబ్రహ్మణ్యద్వితీయే తద్యోసావసోఽహమిత్యాత్మోపాసన క్రమేణ వా సమాదధీత.౮

ఇదానీం ప్రాణోత్క్రాన్తి ప్రకారమాహ. ఇంద్రియాణి ఘ్రాణరసన చక్షుః శ్రోత్రత్వఙ్మనాంసీంద్రియాణి ఇంద్రియాణాం ఘ్రాణాదీనామర్థాః గంధ రసరూప శబ్ద స్పర్శాదయః తేషు ఇంద్రియార్థేషు నిరుధ్య యథా తేషు నవిశన్తి తథాన్తరవరుధ్య క్రమేణ పరిపాట్యా ఘంటావసానిక ఇతి వక్ష్యమాణవత్ ఇడయా బాహ్యవాయు ముదరమాకృష్య యథాబహిర్నిర్గచ్ఛేత్. తథాతం నిరుధ్య ప్రాణాయామేన మధ్యనాడీముఖేన శరీరాన్తః కస్యచిత్ ఘంటావత్ ధ్వనిర్జాయతే తస్యాం ఘంటాయాం ఘంటావద్ధ్వనేరవసానం విరమణం తస్యాదస్యేతి తస్మిన్ ఘంటావసానికే పదాని బ్రాహ్మవైష్ణవరౌద్రాణి స్థానాని యస్మిన్ తస్మిన్ పదత్రయే నివిష్టస్థితే నానావిధే బహుప్రకారే స్వయం జ్యోతిషి స్వయంప్రకాశకే తేజోమయే బ్రహ్మణి పరమాత్మని నవిద్యతే ద్వితీయోస్మాత్పర మిత్య ద్వితీయ మస్మిన్న ద్వితీయే బ్రహ్మణి దృష్టేసతి తద్బ్రహ్మ పక్షాంతర మాహయోఽసా వితి యోఽసౌయోఽయం దేవః స ఏవాహం సోహ మిత్యనేన ప్రకారేణ ఆత్మనః పరబ్రహ్మణః జాపాసనం గురూపదేశ మార్గేణాసావిద్యగితి జ్ఞాత్వా సేవనంతస్య క్రమః తేన ఆత్మోపాసన క్రమేణ తద్బ్రహ్మ సమాదధీత సమ్యగాధానం హృదయే నిధాయ భావనం తత్కుర్వీత.

యస్మాత్ప్రయాణకాలే యం ధ్యాయతి తన్మయఏవ భవత్యాత్మేతి బ్రహ్మవాదినో వదన్తి. ౯

హేతుమాహ. యస్మాత్కారణాత్ ప్రయాణకాలే ప్రాణోత్క్రమణ సమయే యం దేవం ధ్యాయతి తన్మయస్తద్రూపీ ఏష ఆత్మా జీవాత్మా భవతీతి బ్రహ్మవాదినస్తత్త్వవిదో వదన్తి.

తదేవం దేవకృతే ప్రతిసంహారే గన్ధాత్మకం భూమేర్గుణమాపః ప్రథమం గ్రసన్తి, ౧౦

తత్తస్మాత్కారణాదేవ మనేన ప్రకారేణ తద్బ్రహ్మైవం ధ్యాయేత్. దేవేన విధినా కృతం యస్మిన్ దేవకృతే శరీరే ప్రతిసంహారే ప్రత్యాహరణే సతి గంధాత్మకం గంధస్వరూపం భూమేః పృథివ్యా గుణమాపోజలాని ప్రథమం గ్రసన్తి గ్రాసం కుర్వన్తి.

తదాఽస్య భ్రమతీవ శరీరం వ్యావతిష్ఠేత. ౧౧

తదా తస్మిన్ కాలే తస్య ముమూర్షోఃశరీరం దేహం భ్రమతీవ చలతీవ వ్యావతిష్ఠేత విశేషేణావతస్థే.

అపాం గుణోద్రేకాదిద్ధితోఽగ్నిః ప్రవిశ్య ప్రాణాయతనమర్మాణి దారయన్నాడీ ముఖేభ్యోరసం దహతి. ౧౨

అపాం గుణో రసస్తస్య ఉద్రేకోఽధికస్తస్మాదపాంగుణోద్రేకాదింధితః ప్రజ్వలితః అబింధనత్వాత్ జాజ్వల్యమానోఽగ్నిః ప్రవిశ్యాన్తః ప్రాప్య ప్రాణానామసూనామాయతనాని గుదనాభిహృదయకంఠాదీని స్థానానితేషాం మర్మాణితాని ప్రాణాయతన మర్మాణి దారయన్ విదారణం కుర్వన్ నాడీనాం ధమనీనాం ముఖాని రంధ్రాణి తేభ్యః నాడీముఖేభ్యః రసమపాంగుణం దహతి.

తదా దహ్యమాన మివ శరీరం మన్యతే. ౧౩

తదా తస్మిన్కాలే దహ్యమానం తప్యమానమివ శరీరమాత్మవో దేహం మన్యతే అవబోధ్యతే.

తతః కీలాలం శుష్యతి. ౧౪

తతస్తదనంతరం కీలాలం జలం శుష్యతి శుష్కం భవతి.

ముక్తబన్ధేశ్లేష్మణి పిత్తేనసహాగ్నౌ పతితే సచాగ్నిరర్థాభావాచ్ఛామ్యతి. ౧౫

తతఃముక్తో నిర్మూలితో బంధః మూలం యస్యతస్మిన్ ముక్తబంధే శ్లేష్మణి కఫాఖ్యే వ్యాధౌ పిత్తేన వాయునామ్నా వ్యాధినా సహాగ్నౌ పతితే సతి సోఽగ్నిశ్చ అర్థాభావాద్విషయీభూత జలనాశాచ్ఛామ్యతి స్వయమేవ ప్రశామ్యేత్.

వాయుస్తిర్యగూర్ధ్వ మధశ్చైవం శరీరం వ్యాలోలయతి. ౧౬

తతః ప్రవిశ్య వాయుః తిర్యక్పార్శ్వే అత ఊర్ధ్వముపరిష్టాదధోధస్తాచ్చైన మనేన ప్రకారేణ ముమూర్షోః శరీరం వ్యాలోలయతి విశేషేణ చాలయతి.

తస్మాన్ముహ్యతి. ౧౭

తతస్తస్మాత్కారణాత్ అసౌముహ్యతి మోహం వైచిత్యం గచ్ఛతి

తదాస్వైస్వైర్వాః కర్మభిరున్ముక్తాః పంచవాయవో విసృజన్తి. ౧౮

తదా తస్మిన్కాలే స్వైః స్వైః స్వకీయైః కర్మభిః కార్యైః ఉన్ముక్తాస్త్యక్తాపంచ ప్రాణాపాన వ్యానోదాన సమానాఖ్యాః వాయవః శరీరం విసృజన్తి.

ఆత్మనస్థితి మభినిష్క్రమతశ్చోచ్ఛ్వాస బ్రహ్మముక్త్వా ధృతేరివ మన్థం మన్దమూష్మాణ ముదావహతి. ౧౯

స్థితం వసతిమభినిష్క్రామతః నిర్గచ్ఛతః ఆత్మనః జీవాత్మనః ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసశ్చ బ్రహ్మ పరమాత్మాన మన్తర్యామినం విభుమనశ్వరం తత్ బ్రహ్మముక్త్వా త్యక్త్వా ఆదృతేరాదరణాదివ మందం శనైశ్శనైః ఊష్మాణ మూష్మముదావహతి. ఉద్గమయతి.

తదా వేగేనోత్థాయ వాయుః మూర్తిర్భ్రమన్నివాస్య కణ్ఠే ఖురు ఖురాయమాణో విశ్వమేవంవిహరజ్జలూకావత్పదా త్పదాన్తరం విన్దన్నుత్క్రామతి. ౨౦

తదా తస్మిన్కాలే వేగేన శీఘ్రేణోత్థాయ వాయుమూర్తిః జీవాత్మా భ్రమన్ భ్రాంతిం గచ్ఛన్నివాస్య ముమూర్షోః కంఠే ఖు ఖుర్వితి శబ్దం కుర్వాణః ఖురఖురాయమాణః విశ్వం సర్వమేవం విహరన్ సంచరన్జలూకారక్తపాః తద్వజ్జలూకావత్ పదాత్పదాన్తర మంగుష్టాది స్థానాత్ స్థానానంతరం విందన్ జ్ఞాత్వా గచ్ఛన్ ఉత్క్రామతి క్రమేణ శరీరాన్నిర్గచ్ఛతి

ధర్మాధర్మా వూర్ధ్వః భావోఽధోభావశ్చ జ్ఞానాజ్ఞానే సుఖదుఃఖేచేశ్వరవశాత్తేన సహ ప్రతిష్ఠేయాతాం. ౨౧

ధర్మః సుకృత మధర్మః పాపం తా వూర్ధ్వభావస్స్వర్గః అధోభావో నరకః తౌచ జ్ఞానాజ్ఞానే సుఖదుఃఖేచ ఈశతేలోకానితీశ్వరః పరంబ్రహ్మ విష్ణుః తస్యవశ అధీనః తస్మాదీశ్వర వశాత్తే నాత్మనా సహప్రతిష్ఠేయాతామనుగచ్ఛేయాతాం.

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయ యాజీయే శ్రీవైఖానస సూత్రభాష్యే
పంచమ ప్రశ్నే – ప్రదమః ఖణ్డః

అథ పంచమ ప్రశ్నే – ద్వితీయః ఖణ్డః

అథ వై విగతానిల చేష్టం దేహం మృతకమాజ్ఞాయ గేహాద్బహిః శుచౌదేశే చిత్తిః స్రుగాదినా స్నాపయిత్వాజ్యాభిషేచనం గ్రామ్యాలంకరణం చ బర్హిషా పాదకరయోరఙ్గుష్ఠౌ చ బధ్నీయాత్. ౨౨

వై ప్రసిద్ధౌ విగతాత్యక్తా అనిలానాం ప్రాణానాం చేష్టా వ్యాపారో యస్మాత్తం విగతానిలచేష్టం దేహం శరీరం దృష్ట్వా మృతకమాజ్ఞా యజ్ఞాత్వాగేహాన్మరణ గృహాత్ బహిర్బాహ్యం కణం నీత్వా శుచౌ లోష్టాస్థికేశ రహితే గోమయేనోపలిప్తేశుద్ధేదేశే మృతకమాసయిత్వా శుద్ధజలేన చిత్తిః స్రుగాదినా స్నాపయిత్వా అభిషేచయిత్వాఽజ్యేనాభిషిచ్యేత ఇత్యాజ్యాభిషేచనం గ్రామేభవా గ్రామ్యాస్తేషాం స్వజనానా మలంకరణం పారంపర్యాగతం మండనం గ్రామ్యాలంకరణంచ కారయిత్వేతి వాక్యశేషః బర్హిషా దర్భేణ పాదకరయోరంగుష్ఠౌ ప్రత్యేకం బధ్నీయాత్.

యస్యోభోక్తా శ:లేత్యహతేన వాససా పాదతోదశాన్తమాచ్ఛాదయతి. ౨౩

అహతేన నూతనేవ వాససావస్త్రేణ పాదతః మృతకస్య పాదప్రదేశే దశావస్త్రయోః వస్త్రస్యవాఽవసా నమంచలం తంతవః తాసామంతోఽవసానం తద్దశాన్తం యథాస్యాత్తథా మృతక మాచ్ఛాదయతి.

తథైవ శయన మభ్యుక్ష్య గాఙ్గేయేతి శాయయీత. ౨౪

తథైవ శయనం. ఔదుమ్బరీ మాసన్ద మహతేన వా ససా పాదతో దశాన్తం మస్త్రేణాచ్ఛాదయతి. తూష్ణీం శయనమభ్యుక్ష్య తత్రగాంగేయ ఇతి శాయయీత.

నైతదన్యే స్పృశన్తి. ౨౫

ఏతన్మృతకం శయనం అన్యేవాహకేభ్యో జ్ఞాతిభ్యోఽపరే బ్రాహ్మణాదయో న స్పృశన్తి. స్పర్శనం న కుర్యుః.

అనాహితాగ్న్యాదీనాం సర్వౌషధి పృక్తేనోదకుమ్భేనశ్మశానే స్నానాలంకారౌ స్యాతా మితి విశేషః. ౨౬

అనాహితాగ్న్యాదీనా మిత్యాది శబ్దేన స్త్రీ బ్రహ్మచార్యనారోపితకార్య విధుర విధవాదయో గృహ్యన్తే. తేషా మనాహితాగ్న్యాదీనాం సర్వాశ్చతా ఓషధయః వ్రీహ్యాదయస్తాభిః పృక్తో యుక్తస్తేన సర్వౌషధి పృక్తేనోద

కుమ్భేన వారిణా పూర్ణఘటేన శ్మశానే పితృవనే స్నానం చాలంకారో గ్రామ్యాలంకరణం చ తౌ స్నానాలంకారౌ స్యాతామ్. పూర్వవద్భవేతాం. ఇత్యానాహితాగ్న్యాదీనాం విశేషః. అన్యదాహితాగ్నివత్.

> ఉఖాస్వగ్నీనాదాయ యజ్ఞభాండాని నవాని మృణ్మయాని ఘటశరావాదీన్యౌదుమ్బరాణి సమిత్పరిధి శాఖా పత్రాణ్యుత్తర బర్హిర్హిరణ్య శకల తిలాక్షత దది మధు క్షీరాజ్యాదీని సంభృత్యోత్తరస్యాం పూర్వతస్తస్మాన్న్యస్యతి. -౨౭

ఉఖాసు మృద్భాండేష్వగ్నీన్ గార్హపత్యాదీనాదాయాధానక్రమేణ సంగృహ్య ప్రేతస్యైశాన్యాం పశ్చిమే గార్హపత్యం ప్రాచ్యామాహవనీయం దక్షిణేన్వాహార్యం పంచాగ్నయశ్చేదాహవనీయస్య పురస్తాత్సభ్యావసథ్యావర్ధాధానీ చేత్పూర్వస్యామౌపాసనాగ్నిం క్రమేణ సన్న్యస్య యజ్ఞభాండానీతి యజ్ఞార్థాని భాండాన్యవస్కరాణి స్రువాదీని యాచన్తి ఐష్టికానిపాశుకాని ఆగ్నిహోత్రికాణి తాని యజ్ఞభాండాని నవాని నూతనాని ఘటశరావాదీనిత్యాది శబ్దేన కుంభచరుస్థాలీ తిలోదకుమ్భాదీన్యపి ఉదుంబరసంబంధీన్యౌదుంబరాణి సమిచ్చ పరిధిర్నివారణ దండస్తదర్థా శాఖాచ పత్రాణిచ సమిత్పరిధి శాఖాపత్రాణి ఉత్తీర్యతేఽనేనేత్యుత్తారః బర్హిః దర్భాః హిరణ్యశకలాన్యల్ప సువర్ణఖండాని తిలాక్షత దధి మధు క్షీరాజ్యాదీనిచఆదిశబ్దేనపాలాశీ శమీవా శాఖా దర్భరజ్జు మృత్పిండత్రయి పాషాణ గో సువర్ణ దక్షిణాదీని గృహ్యన్తే తాన్యుత్తార బర్హిర్హిరణ్య శకల తిలాక్షత దధిమధు క్షీరాజ్యాదీని సంభృత్య సంగృహ్య ఉత్తరస్యాం శవస్యోత్తరతః పూర్వతః తస్మాదగ్నేః పూర్వస్యాం న్యస్యతి. నిక్షిపతి.

> స్నాత్వాధ్వర్యుః పితృమేధవిధినాగ్నిహోత్రేణ యథాస్వమగ్నౌ దక్షిణాభిముఖః ప్రాచీనావీతీ పరిస్తీర్య సతిలేనాక్షతేన వైశ్వదేవం హుత్వా గృహదేవతాభ్యో బలిం హరేత్. -౨౮

స్నాత ఇతి యద్యధ్వర్యుః పుత్రస్స వాలుప్త శ్మశ్రుకేశః స్నాత్వాశుద్ధో భూత్వా ప్రాచీనావీతీ ఇమం ప్రేతం పితృమేధేనవా బ్రహ్మమేధేనవా విధానేన సంస్కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య అకృతాగ్నిహోత్రశ్చేత్ పితౄణాం మేధో యాగస్తస్య విధిస్తేన పితృమేధ విదినా శ్రౌత ప్రాయశ్చిత్తోక్త ప్రకారేణాగ్నిహోత్ర విధానేన జుహుయాత్, తద్యథేతి చేత్. అగ్నిహోత్రం హోష్య ఇతిసంకల్ప్య దర్భేణశవముద్వాస్యాభ్యస్య యతనేనిధాయ ప్రాచీనావీతీ అగ్నిహోత్రం దోగ్ధిదక్షిణార్ధే గార్హపత్యేశ్రితే భస్మన్యధిశ్రిత్య దక్షిణత ఉద్వాస్య సకృదేవ సర్వం తూష్ణీమున్నీయాధస్తాత్సమిధం ధారయతి. ఉపరి హి దేవేభ్యో ధారయతి. విహారస్య దక్షిణత స్తూష్ణీం ప్రాఙుద్రవతి. స ఉపసాద్య సమిధమాధాయ సర్వం తూష్ణీం జుహుయాత్. అపివా సోమాయ పితృమతే స్వాహేతి పూర్వామాహుతిం జుహుయాత్. అగ్నయే కవ్యవాహనాయ స్విష్టకృతే స్వాహేత్యుత్తరాం ప్రాశనోత్సేచన పరిషేచనాని నవిద్యన్తే అపిప్రేతగ్నయ ఇత్యగ్నిహోత్రస్థాల్యాంబర్హిరక్త్వా ఆహవనీయేఽసం ప్రహరతీతి. యథాస్వం తథైవమగ్నిహోత్రం జుహుయాత్. ఔపాసనాగ్నావపి పరిషేచన వర్జం జుహుయాత్. ఏవం స్వమిత్యవ్యయమ్. స్వకీయ కృత చౌళకో బ్రహ్మచారీ సమావృత్తో గృహస్థః అనాహితాగ్ని రాహితాగ్నిర్వానప్రస్థః వాయో మృతస్తస్య స్వమగ్నౌ నిత్యహోమం తత్తదుక్త ప్రకారేణ హుత్వా వైశ్వదేవం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య దక్షిణాభిముఖః పరిస్తీర్య సతిలేనాక్షతేన తిలమిశ్రైస్తండులైః పూర్వవద్వైశ్వదేవం హుత్వా తథా గృహదేవతాభ్యో బలిం హరేత్. రాత్రౌ మృతశ్చేత్సాయ మగ్నిహోత్రం హుత్వా దివామరణ సిద్ధ్యర్థం ప్రాతరగ్నిహోత్రాదీంశ్చకుర్యాత్. కృష్ణపక్షే మృతశ్చేత్ శుక్లపక్ష ఫలసిద్ధ్యర్థంకృష్ణపక్షావశిష్టదినాన్యపకృష్యసాయం ప్రాతరాహుతీర్హుత్వా దర్శేష్టిశ్చ పూర్ణాహుత్వా కర్తవ్యా. తదహ శ్రౌత ప్రాయశ్చిత్తే సూత్రకారః యది పూర్వపక్షే పూర్వస్యామాహుత్యాం హుతాయాం యజమానో మ్రియేత దక్షిణతో భస్మన్యుత్తరా మాహుతింనినయేత్ పరే యువాగ్ంం సమితి ప్రథమామాహుతిం జుహుయాత్. యద్యపరపక్షే శేషాన్యహాని యావత్పూర్వ పక్షం సంఖ్యాయతావన్తి పయసాగ్నిహోత్రం జుహుయుః. అమావాస్యామపకృష్య పూర్ణాహుత్యా యజేయుః యది పూర్వపక్షే నక్తం ప్రతికృష్య ప్రాతరగ్నిహోత్రం జుహుయుః పరిస్తరణా

నిచ ప్రహరేయురితి. యద్యన్వారబ్ధాయామిష్ట్యాం యజమానో మ్రియేత సేష్టిః పూర్ణాహుత్యా కర్తవ్యా. మధ్యే మృతశ్చేత్తత్ర విరాదాయుస్వాహాకారేణహుత్వా సమాపయేత్. తదాహ శ్రౌత ప్రాయశ్చిత్తే యద్యుపవసథే పౌర్ణమాస్యాః పైతృమేధికమేవ కర్మైవ మపరాహ్ణేఅధి కృష్ణసూర్యే యద్యుపవసథే అమావాస్యాయాః పూర్ణాహుత్యైనం యాజయేయుః. యది మధ్యే విసంస్థితాయామిష్ట్యాం యజమానో మ్రియేత. సర్వేభ్యో హవిర్భ్యః స్సమవదాయ సర్వాదేవతా అనుద్రుత్య స్వాహాకారేణేష్ట్వా అగ్నయే విష్ణవేఽగ్నీషోమాభ్యాం స్వాహేతి జుహుయాత్. తథా చాతుర్మాస్య పశుబన్ధ సౌత్రామణిష్వితి. యది విచ్ఛిన్నాగ్నౌర్మృతః తథా యజమానాయతనే ప్రేతం నిధాయ గార్హపత్యాయతనేఽగ్నిం మధిత్వా యస్మాగ్నయో జుహ్వతో మామితి జప్త్వా గార్హపత్యే నిధాయ తూష్ణీం విహృత్యాజ్యం స్రువేణ స్రుచి ద్వాదశకృత్వో గృహీత్వా తూష్ణీం సర్వాగ్నిషు హుత్వా ప్రేతాధానోక్తవత్ జుష్ణోదమూనా ఇత్యగ్ని ముపసమింధ్య స్రుచి చతుర్గృహీత మాజ్యం గృహీత్వా సప్తవ్యాహృతీర్హుత్వా తథా ప్రత్యేకం చతుర్గృహీతం గృహీత్వా పూర్వం దేవాః ప్రాణాపానౌ, తథా, మాత్వా వృక్షవ్యయిం తథాఽగ్నే భ్యావర్తిన్. అగ్నే అంగిరః, పునరూర్జా. సహరయ్యేతి, తథా మహావ్యాహృతీస్తథా వ్యాహృతీశ్చ హుత్వాఽగ్ని హోత్రాదికం జుహుయాత్. అరణ్యారోపితాగ్ని మృతశ్చేత్తూష్ణీం మధిత్వా గార్హపత్యాదిషు విహృత్య విధివద్ధుత్వా తైర్దాహయేత్. ఆత్మారోపితాగ్నిశ్చే ల్లౌకికాగ్నిం గార్హపత్యేనిధాయ ప్రేతస్య హస్తే సమిధం దత్వా మంత్రేణావరోప్య తాం సమిధం గార్హపత్యే నిధాయ తూష్ణీం. విహృత్య పూర్వవద్ధుత్వా తైర్దాహయేత్. అరణ్యారోపితాగ్నిర్వినష్టశ్చేత్తద్విధినా నవారణిం సంగృహ్య మథిత్వా గార్హపత్యే నిధాయ ప్రేతాధానాహుతీర్హుత్వా తూష్ణీం విహృత్యాగ్నిహోత్రం హుత్వా తైర్దాహయేత్. దేశాంతర మృతశ్చేత్తస్య శరీరం తైలపక్వం కృత్వా శకటాదినా స్వగ్రామం నీత్వా స్వాగ్నిభిర్దాహయేత్. నేతుమశక్తశ్చేత్ నిర్మంథ్యేన శ్రోత్రియాగారాగ్నినా ప్రేతమమంత్రకం సమంత్రకం వాదగ్ధ్వా కృష్టాజినేనాస్థీన్యవసంగృహ్య వాససావైణవాగ్రే బధ్వా అనధో అంసయోః నిదధానః స్వగ్రామం నీత్వా గ్రామసీమ్ని నిధాయ అగ్న్యాది సంభారానాదాయ తదస్థిభిరాకృతిం కృత్వా తదగ్నిభిర్విధినా దాహయేత్. దేశాంతరగతే ద్వాదశవర్షేఽతీ

తేవా తన్మధ్యే మృతివార్తాశ్రవణేవా సోఽపియాం దిశం ప్రతిగచ్ఛేత్తస్యాం దిశ్యవస్థితం కక్షం తదగ్నిభిస్తూష్ణీం దగ్ధ్వా విధివత్తిలోదకాదీన్ కుర్యాత్. అపివా పలాశ పర్ణాకృతిం కృత్వా విధినావాహయేత్ అజస్రేఽగ్నౌ శరీరే నష్టే పర్ణాకృతిం కృత్వాఽగ్నిభిర్దాహయేత్. స్థితే శరీరేఽగ్నినాశే పునరాధానం కృత్వా తైర్దాహయేత్ శరీరాస్థ్యగ్నీనాముభావే కేవలం తిలోదకాదీన్ కుర్యాత్ పర్ణాకృతిం ప్రేతాధానంచకృత్వా దహే దితికేచిత్. తథాఽహశ్రౌత ప్రాయశ్చిత్తే సూత్రకారః యద్యాహితాగ్నిః ప్రోషితో మ్రియేత నజ్ఞాయేత యాందిశమభిప్రస్థితస్స్యాత్తాం దిశం గత్వాఽస్యాగ్నిభిస్తూష్ణీం కక్షం దహేయుః అపివా ఆకృతి దహనం కుర్యుస్తద్వ్యాఖ్యాతమ్ దేశాంతరగతస్య మరణాత్ ప్రిత్యాసన్నస్యపాధి ప్రతేష్టిః కార్యాదేశాంతర మృతస్య శరీరం తైలద్రోణ్యామవధాయ శకటేనాహరేయుః. నిర్మంధ్యేన దగ్ధ్వా కృష్ణాజినే నాస్థీన్యుపనహ్య హతేన వాససాఽవేష్ట్య దీర్ఘవంశే ప్రబధ్యానధో నిదధానాః ప్రయుతాః మృణ్మయపాత్ర భోజినస మాహరేయుః. గ్రామమర్యాదాయాం నిధాయాగ్నీనాహృత్యపాత్రాణిత్తైః సహశ్మశానంనీర్వా దహేయుః. ప్రమీత ఇతి స్వజనః శ్రుత్వా ఆకృతి దహనాది పరిధానీయాంతం కర్మకుర్యుః. యద్యాగతః తతో జాతకర్మోపనయనాది స్నానాంతం కర్మకృత్వా పూర్వమేవోపయచ్ఛేత- అగ్నీనాధాయ పునస్సోమేన యజేత. వ్రాత్యేన పశునేతి విజ్ఞాయత ఇతి తూష్ణీం అన్వాహార్యపచనే చరుం శ్రపయిత్వా గార్హపత్యే మైత్రావరుణీమామిక్షాం కుర్యాత్. అన్వాహార్యపచనేతూష్ణీముపచరితం చరుం శ్రపయతి. గార్హపత్యే మైత్రావరుణీమామిక్షామితి భారద్వాజ స్మరణాత్.

శవస్య భారకాస్సపిణ్డాః పఞ్చసంబంధివర్గా వాతదన్యే సమానౌ ద్వౌ చత్వారోవా స్నాతా దర్భరజ్జుసంవీతా దర్భాంబరధరాస్స్యుః ౨౯

తస్యమృతకస్యభారకాఃవాహకాఃసపిండాఃజ్ఞాతయఃపూర్వోక్తాఃపంచవిధాః సంబంధాః యేషాం తేచ తేవర్గా జనసమూహాః పంచసంబంధివర్గాః స్వజనా ఇత్యర్థః తత్స్వజనోభ్యేఽన్యే ఇతరేతదన్యే బ్రాహ్మణాః వా సమానౌ అనుచ్చా

వచో సముబలాన్వితా విత్యర్థః ద్వౌ బ్రాహ్మణౌ వా చత్వారోవా బ్రాహ్మణాః శుద్ధాః స్నాతాః కృతస్నానాః దర్భైః కృతారజ్జు వస్త్రాభిః సంవీతాః కటి స్థలం పరివేష్టితాః దర్భరజ్జు సంవీతాః దర్భైః కృతాని కేలితానీవా అంబరాణి వస్త్రాణి ధారయతీతి దర్భాంబరధరాః స్యుః భవేయుః

పుత్రాస్త్రియష్టికా యోగేనాగ్నీన సంకరం గృహ్ణీయుఃకుంభంచ పత్నీ ౩౦ - ౩౧

పుత్రా ఔరసా దత్తకా వా త్రిసోయష్టయః కాష్టాన్యస్యేతి త్రియష్టికా తయాయుజ్యత ఇతి యోగస్తేన త్రియష్టికాయోగేనశిక్యేన ప్రత్యేకమగ్నీన్ గార్హపత్యాదీన్ అసంకరమసంకులం యథాభవతి తథా గృహ్ణీయుః కుంభం పత్నీచ తస్యభార్యా.

ఇతరాణ్యన్యేఽనునయన్తి పశ్చాత్ ౩౨

ఇతరాణి యజ్ఞభాండాని అన్యే చ స్వజనా గృహీత్వా పశ్చాన్మృతకస్యానునయన్తి.

ఉత్తారేణ మేరోరంహ ఇతి మృతకముద్ధృత్య యథా ప్రవేశం గృహాన్నిర్గమయ[illegible] హరేయుః ౩౩

ఉత్తార్యతే శవమనేనేత్యుత్తారః తేనోత్తరేణాసంధ్యాసహ మేరోరంహ ఇతిమృతకఃశవముద్ధృత్యయథాప్రవేశమితి యథాప్రవిశతిగృహం తథాతేన మార్గేణగృహాన్నిర్గమయ్యనిర్గమయిత్వాఆహరేయుః.శవభారకా నయేయుః.

గ్రామాన్తే పాలాస్యా శమ్యా వా శాఖయా ప్రదక్షిణమపేత వీతేతి త్రి వీథిస్త్రిరపక్రమం దక్షిణాన్తం మార్జయిత్వాఽహోభిర ద్భిరితి దక్షిణస్యాం తాముత్సృజతి ౩౪

గ్రామస్యాన్తోఽవసానం తస్మిన్ గ్రామాన్తే శ్మశాన గ్రామయోర్మధ్యేవా పాలాశ సంబంధినీ పాలాశినీ తయా పాలాశ్యా శమ్యా వా శాఖయా అప్రదక్షిణ మవాచీన పాణిర్యథాస్యాత్తథా తిస్రశ్చతాః వీథ్యో మార్గాః తా

త్రివీథీః త్రిః కృత్వః అపగతః క్రమోఽస్మిన్ కర్మణీత్యపక్రమం మధ్యే పూర్వాపరం దక్షిణాన్తం యథాస్యాత్తథా మార్జయిత్వా దక్షిణస్యాం దిశి తాం శాఖా ముత్సృజత త్యజేత్.

తత్ర తిలాక్షతోదకైః ప్రోక్ష్య మేరోరంహ ఇతి దక్షిణశీర్షమవ తారయేయుః ౩౫

తత్ర తస్మిన్ స్థలే తిలాక్షతోదకైర్జలైః ప్రోక్ష్య తత్ర దక్షిణ శీర్షం మృతక ముత్తారేణ సహావతారయేయుః అవరోహయేయుః.

ఉత్తరత్రాప్యుద్ధారావతారయోరేవ మేతేన కుర్వీరన్ ౩౬

ఉత్తరత్ర పురస్తాదప్యుద్ధరతీత్యుద్ధారః అవతరతీత్యవతారః తయోరుద్ధారావతారయోరేవ మనేన ప్రకారేణ ఏతేన మేరోరంహ ఇతి మంత్రేణ కుర్వీరన్ కుర్యుః

తథైవాగ్న్యాది సంభారాన్నిధాయ తస్మాద్వాయవ్యాం దక్షిణాగ్రేషు దర్భేషు త్రిగుణేశ్వరాణి త్రీణి మృత్పిండాన్యవాచ్యన్తం న్యస్య హవ్యేన విష్ణుం బ్రహ్మాణం తిలాక్షతోదకైర్దక్షిణాభిముఖోఽభ్యర్చయతి ౩౭

యథాపూర్వ మగ్న్యాదీన్ నిదధాతి. తథైవాగ్న్యాది సంభారాన్ నిధాయ తస్మాచ్చ వాయవ్యాం దిశి దక్షిణాగ్రేషు దర్భేషు త్రయాణాం గుణానాం సత్త్వరజస్తమసామీశ్వరా అధిదేవా విష్ణు బ్రహ్మేశ్వరాయేషాంతాని త్రిగుణేశ్వరాణి త్రీణిమృత్పిండాని మృత్కబళాని అవాచీ దక్షిణాదిగంతోఽవసానం యస్మిన్ కర్మణి తదవాచ్యన్తందక్షిణాంతంయథాస్యాత్తథా న్యస్య నిక్షిప్య హవ్యేన దైవేనాన్నేన ఉపవీతీ విష్ణుం సత్త్వగుణేశ్వరం బ్రహ్మాణం రజోగుణేశ్వరం అవాహనాద్యష్టోపచారైః తిలాక్షతోదకైః దక్షిణాభిముఖోభ్యర్చయతి.

తథా ప సవ్యం కవ్యేన రుద్రం పూజయేత్ ౩౮

యథావిషు బ్రహ్మణౌ తథాతిలాక్షతోదకైః దక్షిణాభిముఖో భూత్వాఽపసవ్య మవాచీనా పాణిర్యథా స్యాత్తథా కవ్యేన పైతృకేణాన్నేన ప్రాచీనావీతీ తిలాక్షతోదకైః రాసనాద్యైః రుద్రం తమోగుణేశ మభ్యర్చయతి. ఉపవీతీ దక్షిణాభిముఖః తిలాక్షతోదకైః ఆవాహనాద్యై ర్విష్ణుం బ్రహ్మాణం చాభ్యర్చ్య హవ్యేన దేవార్హేణాన్నేన హవిర్బలిం నివేద్య తథాఽప సవ్యం ప్రాచీనావీతీ తిలాక్షతోదకైః ఆసనాద్యైః రుద్రమభ్యర్చ్య కవ్యేన పితృయోగ్యేనాన్నేన హవిః బలిం వా దద్యాత్. ఇత్యర్థః.

ఆధానక్రమేణ శవాభిముఖః స్వే స్వేఽగ్నౌ జుహుయాత్. ౩౯

ఆధానస్యాగ్న్యాధే యస్య క్రమస్తేనాధాన క్రమేణ శవాభిముఖో భూత్వాఽధ్వర్యుః స్వే స్వేఽగ్నావితి బ్రహ్మచారి స్నాతక గృహస్థవానప్రస్థానాహితాగ్న్యాహితాగ్నీనాం స్వకీయే స్వకీయేఽగ్నౌ వా గార్హపత్యాదౌ వా యథాక్రమేణ జుహుయాద్ధోమః కర్తవ్యః.

ధాత్రేఽర్యమ్ణేఽగ్ం శాయ మిత్రాయ వరుణాయ త్వష్ట్రి ఇన్ద్రాయ పూష్ణే భగాయ వివస్వతే పర్జన్యాయ విష్ణవే స్వాహా వ్యాహృతీః బ్రహ్మణే స్వాహా వ్యాహృతీ రుద్రేభ్యోఽప సవ్యం హోమో మృగవ్యాధాయ శర్వాయ భవాయ పినాకినే భవనాయేశ్వరాయ స్థాణవే కపాలినే నిర్‌ఋతయేఽజాయైక పదేఽహయే బుధ్నియాయ స్వాహేతివ్యాహృతీః ౪౦

ధాత్రేఽర్యమ్ణేఽగ్ం శాయ మిత్రాయ వరుణాయ త్వష్ట్రేఇంద్రాయ పూష్ణే భగాయ వివస్వతే పర్జన్యాయ విష్ణవే స్వాహా వ్యాహృత్యన్త ముపవీతీ హుత్వా రుద్రేభ్యో అపసవ్యం ప్రాచీనావీతీ హోమఃకర వ్యఃతిమిత్యాహ ఆహ. మృగవ్యాధాయ శర్వాయ భవాయ పినాకినే భవనాయేశ్వరాయ

స్థాణవే కపాలినే నిర్‌ఋతయే అజాయైకపదే అహయే బుధ్నియాయ స్వాహేతి ప్రత్యేకం స్రువేణాజ్యం వ్యాహృత్యంతం సర్వాగ్నిషు క్రమేణ జుహుయాత్.

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్రభాష్యే పంచమ ప్రశ్నే - ద్వితీయః ఖణ్డః

అథ పంచమ ప్రశ్నే - తృతీయః ఖణ్డః

పూర్వవత్పూజనం మృత్పిండానాయ్ ౪౧

పూర్వవద్యథా పూర్వం విష్ణు బ్రహ్మేశ్వరాణాం పూజనం కరోతి.తద్వదన్తేపి పూజన మావాహనం వినా మృత్పిండానా మర్చనం కృత్వా చరుస్థాలీం భింద్యాత్.

మృతకస్య చేలోపమార్జనైః సిగ్వాతం వాతాస్తే వాన్త్వతి త్రిః కృత్వా తథా శ్మశానే క్షణముద్ధృత్యాను యజ్ఞభాండం నయతి ౪౨

చేలేన ధృత వస్త్రాంచలేన ఉపమార్జనాని వీజనాని తైశ్చేలోపమార్జనైః సిగ్వాతం వస్త్రోపవీజన పవనం సస్త్రీకైః జ్ఞాతిభిఃకనిష్ఠప్రముఖైస్సరైవ్వైః స్త్రీభిర్వా సహకర్తా వాతాస్తేవాన్త్వతి త్రిః కృత్వః ప్రదక్షిణం సవ్యాపసవ్యం కృత్వా యథాపూర్వం తదా శవభారకాః శ్మశానేక్షణం శ్మశానాభిముఖం యదాస్యాత్తథా శవముత్తారేణ సహోద్ధృత్య అనుపశ్చాత్ యజ్ఞభాండమితి జాత్యేకవచనం యాగోపకరణం నయతి. అగ్రే పూర్వవదగ్నిం నయన్తి.

మృత్పిండం వైష్ణవం తేషామప్సు క్షిపతి ౪౩

తేషాం మృత్పిండానాం మధ్య వైష్ణవం మృత్పిండ మప్సు జలే క్షిపతి. నిదధాతి.

బ్రాహ్మం తత్రైవ పిదధాతి ౪౪

బ్రాహ్మం మృత్పిండం తత్రైవ తత్పిండస్థానయేవ పిదధాతి. నిఖనేత్.

రౌద్ర మాదాయ గచ్ఛేత్ ౪౫

రౌద్రం మృత్పిండ మాదాయ గృహీత్వా గచ్ఛతి.

చితోద్దేశం వనం నదీతీరం శిలోచ్చయం వా ప్రత్యగ్దక్షిణతశ్చ
ప్రవణం గృహ్ణాతి ౪౬

చిత యత ఇతి చితా తస్యా ఉద్దేశం స్థానం చితోదేశం వన మరణ్యం వా నదీతీరం సరిత్తటం వా శిలోచ్చయం పర్వతం వా గత్వా తత్ర ప్రత్యగ్దక్షిణతః నైరృత్యాం ప్రవణం చ కారయేత్. పశ్చిమతో దక్షిణతోవా పరిపాట్యా నిమ్నం స్థలం గృహ్ణాతి.

భిన్న ఛిన్న మల వల్మీక కేశ కపాలాస్థి తుషాఙ్గారోష రేరిణ
పాషాణ వృక్షమూలోద్దేశా న్వర్జయేత్ ౪౭

కిం లక్షణక మిత్యత్రాహ. భిన్నః స్వతో రేఖా రేఖాకార రంధ్రాన్వితం. ఛిన్నం భంగురం సుషిరం స్వభావతః శ్వభ్రయుతం. మల మమేధ్య యుక్తం, వల్మీకం వల్మీకోపరి కేశరోమాది యుతం కపాలోభిన్న మృత్పాత్ర శకలాన్విత మస్థిమనుష్యాద్యస్థియుతం. తుషో ధాన్యత్వగన్వితం. అంగారః పురాతనోల్ముకాన్వితం ఊషరం ఊషరవత్ స్థల మిరిణం ఊషరవిశేషమథవా అప్రరూఢ తృణం పాషాణం శిలాతలం వృక్షమూలం వృక్షాధః స్థలం ఉద్దేశోఽన్యదహనోద్దిష్ట ప్రదేశః తాన్ భిన్న ఛిన్న మలవల్మీక కేశ కపాలాస్థి తుషాంగారోష రేరిణ పాషాణ వృక్షమూలోద్దేశాన్ వర్జయేత్.

తత్ర చిత్రా ప్రమాణం కాయమాత్రాయామం తదర్థవిస్తారం
గృహీత్వా పూర్వవచ్ఛాఖయా సహిరణ్యయా వా ప్రమార్జోత్
త్సర్జన మభ్యుక్షణంచ ౪౮

తత్ర శుద్ధే ప్రదేశే చితాయాః ప్రమాణం దీర్ఘం చితాప్రమాణం కాయ మాత్రం శవ శరీరప్రమాణ మాయామో దైర్ఘ్యం కాయ మాత్రాయామం తదాయామస్యార్థం విస్తారం విస్తీర్ణం తదర్థవిస్తారం పూర్వోక్త దోషరహితం శుద్ధం స్థలం గృహీత్వా పూర్వవచ్ఛాఖయా పాలాశ్యా శమ్యావా సహిరణ్యయా ససువర్ణ శకలయా తయా శాఖయావా త్రివీధీ స్త్రిరపక్రమం దక్షిణాన్తం ప్రమార్జనం సమ్మార్జనం కృత్వా ఉత్సర్జనం దక్షిణస్యాం శాఖా విసర్జనం అభ్యుక్షణం తిలాక్షతోదకైః స్థలస్య ప్రోక్షణం చ కృత్వా.

తాసు వీథీష్వపసర్పతః సర్పత ప్రేతా ఇతి తిస్రో నవవా కర్షూ
ర్దక్షిణాపవర్గాః స్ఫ్యేన పరశునావా భాగావగాఢవిస్తారంమధ్య
పూర్వాపరతశ్చ ఖనతి ౪౯

తాసు తి సృషు వీథీషు తిస్రః కర్షూః నవ వా కర్షూః కృష్యతే విఖ్యతే గర్తవదితి కర్షూరవటాని దక్షిణమపవర్గోఽవసానం యాసాం తాః దక్షిణాపవర్గాః స్ఫ్యేన స్ఫ్యాఖ్యేన యజ్ఞాయుధేనవా పరశునా కుఠారేణవా భాగం చతురంగుళమాత్ర మవగాఢం నిమ్నం విస్తారంచ యస్మిన్ తత్ భాగావగాఢ విస్తారం యథాస్యాత్తథా మధ్య పూర్వా పరతః మధ్య ప్రాక్పశ్చిమేషు ఖనతి.

తిల తండులానా మపసవ్యం ముష్టిభిర్వ్యమాయ దహనపతయే
పితృభ్యః స్వధానమ ఇతి తాస్తథా పూరయిత్వా శేషాన్స
ర్వతో వికీర్య మధ్యే మృత్పిండేన సహ హిరణ్య శకల మవ
దదాతి ౫౦

తిల తండులానాం ముష్టిభిః కబలమాత్రైః సతిలైస్తండులైః తాః కర్షూః యథా ఖనతి తథా మధ్య పూర్వాపరతః పూరయిత్వా శేషాన్ తిల తండులాన్ సర్వతః సర్వస్మిన్ తత్స్థలే నవ కర్షూశ్చేత్సర్వాస్వవశిష్టాసు కర్షూషు చ వికీర్య విక్షిప్య మధ్యేఽవటే రౌద్రేణ మృత్పిండేన సహ హిరణ్య శకల మవదధాతి నిధాయ పిదధాతి.

దక్షిణాగ్రైర్దర్భై స్తత్ప్రమాణై రాస్తీర్య శఙ్కుం తద్వి
స్తారోచ్ఛ్రయం దక్షిణాగ్రాణ్యేధాంసి చినోతి ౨౧

తత్ప్రమాణైః తచ్చితాయత విస్తృతపూర్ణైః దక్షిణాగ్రైర్దర్భైరా
స్తీర్య శఙ్కుమితి ఖాదిరాది వృక్షేష్వన్యతమ మతి తీక్ష్ణీకృత మూలం తచ్చి
తాయా మవిస్తార ఉచ్ఛ్రయః ఉన్నతం యస్యతద్విస్తారోచ్ఛ్రయమేవం
చత్వార్యష్టౌ వా శంకూని కారయిత్వా దిక్షు నిఖనేదితి వాక్యశేషః. తన్మధ్యే
దక్షిణాగ్రాణ్యేధాంసి కాష్ఠాని చినోతి. ఏకైకస్యోపరి న్యస్యతి

కురుమధ్వితి సాంగం కృష్ణాజిన మధోలోమ దక్షిణగ్రీవం
యద్యాహితాగ్నిరాస్తృణాతి ౨౨

అంగైః కరచరణాద్యవయవైః సహవర్తతే తం సాంగం కృష్ణాజిన
మధోధస్తాత్ లోమాని రోమాణి యస్యతదధోలోమ దక్షిణాదిగవస్థితాగ్రీవా
గళోయస్య తద్దక్షిణగ్రీవ యద్యాహితాగ్నిస్స్యమృతక ఆహితాగ్నిశ్చే
చ్చితాయా మాస్తృణాతి.

చితాపూర్వ మృతకం తథా నిధాయాగ్నీంశ్చ సర్వానథ
దక్షిణాముఖః ప్రాచీనావీతీ పరిస్తీర్య యథా స్వమగ్నౌ
జుహోతి. ౨౩

చితాయాః పూర్వం ప్రాక్ చితాపూర్వం యథాస్యాత్తథా మృతకం
నిధాయ అగ్నీంశ్చ సర్వాన్ సంభారాంశ్చ పూర్వవన్నిధాయ అథానన్తరం
దక్షిణాముఖః ప్రాచీనావీత్యధ్వర్యుః పరిస్తీర్య యథాపూర్వం తథా స్వమ
గ్నావితి బ్రహ్మచారి స్నాతక గృహస్థాహితాగ్న్యనాహితాగ్న్యాదీనాంమధ్యే
యోమృతస్తస్య స్వకీయేఽగ్నౌ ఉపనయన వహ్న్యాదౌ గార్హపత్యాదౌ
జుహోతి.

అగ్నయే సోమాయేన్ద్రాయ యమాయవరుణాయ కుబేరాయ
పృథివ్యై అద్భ్యస్తేజసే వాయవ ఆకాశాయాహంకారాయ
బుద్ధయ ఇన్ద్రియేభ్యః పురుషాయ సూర్యాయ జీవాయ

మనసే పంచభూతాధిపతయే పరమపురుషాయ సుకృతాయ
ధర్మాయ ధ్రువాయ వృషాయ స్వాహేతి వ్యాహృతీః. ౨౪

కిమిత్యత ఆహ. అగ్నయే సోమాయేన్ద్రాయ యమాయ వరుణాయ
కుబేరాయ పృథివ్యై అద్భ్యః తేజసే వాయవే ఆకాశాయ అహంకారాయ
బుద్ధయ ఇన్ద్రియేభ్యః పురుషాయ సూర్యాయ జీవాయ మనసే పంచ
భూతాధి పతయే పరమ పురుషాయ సుకృతాయ ధర్మాయ ధ్రువాయ
వృషాయస్వాహేతి ప్రత్యేకం స్వాహాన్తైర్మన్త్రైః స్రువేణాజ్యం గృహీత్వా
వ్యాహృత్యన్తం సర్వాగ్నిషు జుహోతి.

శివం యాత్వితి మృతకం ప్రోక్ష్య చితాయాం తిలానవకీర్య
తత ఉద్ధృత్యావతారయేయుః ౨౫

శివం యాత్వితి మృతకం ప్రోక్ష్యాద్భిరభ్యుక్ష్య చితాయాం తిలాన
వకీర్య తత ఉత్తానాన్మృతక ముద్ధృత్య చితాయామవతారయేయుః దక్షిణ
శీర్షం శాయయేయుః

సప్తసు ప్రాణమార్గేష్వవాచీన పాణిర్హిరణ్య శకలాని సప్త
మధునాక్తాన్యావో వహేతి ప్రత్యస్యతి. ౨౬

సప్తసు ప్రాణానాం మార్గాః నిర్గమన పంథానః వక్త్ర నేత్ర ఘ్రాణ
శ్రోత్రాణి తేషు ప్రాణమార్గేషు అవాచీనో దక్షిణావనతః పాణిరస్మిన్ కర్మ
ణీతి తదాప్రాచీనపాణి సప్త హిరణ్య శకలాని మధునాక్తాని క్షౌద్రప్లుతాని
ప్రత్యస్యతి నిక్షిపతి.

ఆజ్యాక్తానీత్యేకే ౨౭

అజ్యాక్తాని హిరణ్యశకలానీత్యేకే వదన్తి.

అలాభే సప్తాజ్య బిందూనితి విజ్ఞాయతే ౨౮

అలాభే హిరణ్యశకలానా మభావేసతి తస్య ప్రతినిధీన్ సప్తాజ్య బిం
దూన్ ప్రత్యస్యతి.

ఇతి శ్రీనృసింహ వాజపేయ యాజియే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే
పంచమ ప్రశ్నే—తృతీయః ఖణ్డః

అథ పంచమః ప్రశ్నే - చతుర్థః ఖణ్డః

తిల తండుల దధి మధు క్షీరాణాం యథాలాభ మిశ్ర మాస్యే క్షిపేత్ ౫౯

తిలాశ్చ తణ్డులాశ్చ దధిచ మధుచ క్షీరం చ తేషాం తిలతణ్డుల దధి మధుక్షీరాణాం మధ్యే యథాలాభేన యథా సంభవేన మిశ్రం యుక్తం యథాలాభ మిశ్రం తండుల మా ఓవహేత్యాస్యే శవస్యవక్త్రే నిక్షిపేత్. తూష్ణీం పత్న్యాదయో నిక్షిపేయుః.

తదాస్యం దర్భేణ స్పృశన్ద్విశ్చతుర్హోత్రం జపతి ౬౦

తదాస్యం తన్మృతకస్య వక్త్రం దర్భేణ స్పర్శనం కుర్వన్అధ్వర్యుః ద్విః ద్విః కృత్వః చత్వారిహోత్రాణి యస్య తచ్చతుర్హోత్రం.

పృథివీ హోతా ద్యౌరధ్వర్యూ రుద్రోఽగ్నిద్బృహస్పతి రుపవక్తేతి చత్వార్యా సీదన్తాని చతుర్హోత్రమ్. ౬౧

పృథివీ హోతాసీదితి శబ్దోన్తే వాక్యావసానే యేషాంతాన్యా సీదన్తాని చతుర్హోత్రం జపతి.

తదా నాసికా పుటయోర్దశహోత్రం ౬౨

చిత్తిః స్రుక్ చిత్తమాజ్యం వాగ్వేదిరాధీతం బర్హిః కేతోఽగ్నిః విజ్ఞాతమగ్నిర్వాక్పతిర్హోతా మనఉపవక్తా ప్రాణోహవిః సామాధ్వర్యు రిత్యేతాని దశాసేదన్తాని దశహోత్రమ్ ౬౩

తథా దర్భేణ స్పృశన్ నాశికాపుటయోః ఘ్రాణరంధ్రయోః చిత్తిః స్రుగాది దశ వాక్యాని ఆసిదన్తాని దశహోత్రం ద్విర్జపతి.

తథాక్ష్ణోః షడ్ఢోతారమ్ [షడ్ఢోత్రమ్] ౬౪

సూర్యంతే చక్షుర్వాతం ప్రాణోద్యాం పృష్ఠమన్తరిక్షమాత్మాంగైర్యజ్ఞం పృథివీం శరీరై రిత్యేతాని షడాసీదన్తాని షడ్ఢోతారమ్ ౬౫

యథా పూర్వం తథాక్ష్ణోః నేత్రయోః సూర్యంతే చక్షురిత్యాది షడ్వాక్యాని షడ్ఢోతారం ద్విర్జపతి.

తథా కర్ణయోః పంచహోతారమ్ ౬౬

అగ్నిర్హోతాశ్వినాధ్వర్యూ త్వష్టాగ్నిర్మిత్ర ఉపవక్తేతి పంచాస్తామాసీదన్తాని పంచహోతారమ్ ౬౭

తథా దర్భేణ స్పృశన్ కర్ణయోః అగ్నిర్హోతాది చత్వారి వాక్యాని అశ్వినాధ్వర్యూ ఇత్యే తదాస్తామన్తన్యాసీదన్తాన్యేవ మాస్తామాసీదన్తాని పంచహోత్రం ద్విర్జపతి.

తథా కీకసాసు సప్తహోతారమ్ ౬౮

మహాహవిర్హోతా సత్యహవిరధ్వర్యు రచ్యుత పాజా అగ్నిదచ్యుతమనా ఉపవక్తా నా ధృష్యశ్చ యజ్ఞస్యాభిగరావయాస్య ఉద్గతేతి సప్తాస్తా మాసీదన్తాని సప్తహోత్రమ్ ౬౯

తథా దర్భేణ స్పృశన్ కీకసాసు స్కంధాదిషు మహాహవిర్హోతాది షడ్వాక్యాని అభిగరావితిదమాస్తామ న్తమన్యాన్యాసీదన్తాన్యేవ మాస్తామాసీదన్తాని సప్తహోత్రం ద్విర్జపతి.

జఘనేన దక్షిణాగ్రేషు దర్భేషు యజ్ఞపాత్రాణి ప్రయునక్తి ౭౦

జఘనే చితాయాః పశ్చిమేభాగే దక్షిణాగ్రేషు యజ్ఞపాత్రాణి పూర్వోక్తాదీని స్రువాదీని ప్రయునక్తి ఆసాదయతి.

ఉత్తరేణ ప్రోక్షణీం సంస్కృత్య మృత్పాత్రం దారుచితాంచ ప్రోక్ష్యాఽథ దర్శపూర్ణమాసవత్తూష్ణీ మాజ్యాని గృహ్ణాతి. ౨౧

ఉత్తరేణ ప్రేతం ప్రేతస్యోత్తరస్థలే ప్రోక్షణీం ప్రోక్షణ పాత్రం [1] చమసం తూష్ణీ మద్భిరాపూర్య సంస్కృత్య పవిత్రేణోత్పూయ మృతకం శవం పాత్రం దారు దారవాణి యజ్ఞపాత్రాణి చితాంచ ప్రోక్ష్య పాత్రాణ్యాహవనీయే ప్రతప్య అథానన్తరందర్శపూర్ణమాసయోస ద్వద్తాపిపత్న్ని [2] సకాశే తూష్ణీం గార్హపత్యే అజ్యం విలాప్యోత్పూయాజ్యాని స్రువేణ చతుర్గృహితాని గృహ్ణాతి.

జుహ్వాం ఘృతముపభృతి దధి ధృవాయాం మధుక్షీరమగ్నిహోత్ర హవణ్యామపి వాజ్యమేవ సర్వాసు. ౨_౨. ౨౩

హూయతేఽనయేతి జుహూః తస్యాం చతుర్గృహీతం గృహీత్వా ఉపభ్రియతే హోమార్థ మిత్యుపభృత్ ధ్రియతి స్థైర్యేణేతి ధ్రువా తస్యాం మధుచతుష్కృత్వో గృహీత్వా అగ్నిహోత్రం హూయతేఽనయేతి హవణీ తస్యామగ్నిహోత్ర హవణ్యాం క్షీరం చతుష్కృత్వో గృహ్ణాతి. అపివేతి వికల్ప్యతే దధి మధు క్షీరాణా మభావేవా అజ్యమేవ సర్వాసు జుహ్వాదిషు స్రుక్షుఘృతమేవ పూరయిత్వా దక్షిణాగ్రేషు దర్భేషు అపరే [3] ణోత్కరమాసాద్య.

యాన్యాసేచనవన్తి పాత్రాణితాని సంపూరయతి. ౨౪

యానిపాత్రాణ్యాసేచనాని బిలాని యేషాం సన్తి తాన్యాసేచనవన్తి బిలవన్తి తాని పాత్రాణి [4] పృషదాజ్యేన చతుష్కృత్వః సంపూరయతి.

అభ్యుక్ష్యేతరాణి పాత్రాణ్యత్రావ చినోతి. ౨౫

అభ్యుక్ష్య ప్రోక్ష్య ఇతరాణ్యాని బిలరహితాని పాత్రాణి అవాచినోతి అవాచ్యా సాదయతి.

1 చమసం ; చతురశ్రాకారమైన యజ్ఞ పాత్రం.
2 సకాశం : సమీపం, సమక్షం.
3 ఉత్కరం ; సమూహం.
4 పృషదాజ్యం : పెరుగు కలుపబడిన నెయ్యి.

తథాగ్న ఆయాహీతి జుహ్వా ఘృతదాన మిషేత్వోర్జేత్వేత్యుపభృతా దధిదేయ మగ్నిమీడ ఇతి ధృవయా మధుశంన ఇత్యగ్నిహోత్ర హవణ్యాం క్షీరమ్. ౨౬_౨౭_౨౮_౨౯

యథాజ్యాని గృహ్ణాతి తథా అగ్న ఆయాహీతి జుహ్వా ఘృతదానమాజ్యార్పణం ఇషేత్వేత్యుపభృతా దధిదేయం దాతవ్యం. అగ్నిమీళేతి ధ్రువయా మధుదేయం శన్నోదేవీః ఇత్యగ్నిహోత్ర హవణ్యా క్షీరం సర్వత్ర మన్త్రావృత్యా నేత్రయోరేవ దదాతి.

తాని తిలాక్షతాదీని తథాపోహ్య దర్శపూర్ణమాసానుయోజ్యాన్యస్మా ఉపాహరతి. ౩౦

తాని వక్త్రాది నిక్షిప్తాని తిలాక్షతాదీని యథానిక్షిపేత్తథాఽపసవ్యేన పాణినాఽపోహ్య అపగమయిత్వా తత్ర దర్శపూర్ణమాసయోరనుయోజ్యాన్యుపయోజ్యాని దర్శపూర్ణమాసానుయోజ్యాని బిలవన్తి పాత్రాణి వృషదాజ్యేనాపూర్య అస్మై ప్రేతా యాహితాగ్నయే ఉపాహరతి యదిచేత్ సోమయాజిన స్తస్త్రం భారద్వాజోక్తవత్తదాగ్నిహోత్ర హవణీంకృష్ణాజినం శమ్యాం ద్రుషదుపలేచ విహాయాన్యాని పాత్రాణి తత్తత్ స్థానే నిక్షిపతి.

అగ్నే మృతాదితి స్ఫ్యం జుహూ దక్షిణేహస్తే నిదధ్యాత్. ౩౧

స్ఫురతీతి స్ఫ్యం జుహూమగ్నే మృతాది మంత్రావృత్త్యా దక్షిణ హస్తే కరాంగులిసమం నిదద్యాత్ నిక్షిపేత్.

రాజసనీత్యుపభృతం సవ్యే. ౩_౨

రాజసనీత్యుపభృతం సవ్యే వామకరాంగులి సమం నిదధ్యాత్.

విశ్వం దిధుక్షు రితి ధృవాముపరసి. ౩౩

విశ్వం దిధుక్షురితి [1] ధ్రువా ముదసి నిధాయ

1 ధ్రువా ; స్రుగ్భేదము.

తత్రైవాగ్ని మశ్వత్థాది త్యరణీ ముగ్రాగ్రమ్ ౮౪

తత్రైవ వక్షఃస్థలేఽగ్ని మశ్వత్థాదితి మంత్రావృత్త్యా అరణీముత్తరా మధరాం మన్థంచ అగ్రేణ శరీరాగ్రేణా రణ్యోరగ్రే యస్మింస్తదగ్రాగ్రం యథాస్యాత్తథా నిధాయ.

యాలోకా ఇత్యగ్నిహోత్ర హవణీమాస్యే ౮౫

యాలోకా ఇత్యగ్నిహోత్ర హవణీంచ ఆస్యే నిదధ్యాత్.

స్యాతామిత్యాజ్య స్రువౌ నాసికా పుటయోః ౮౬

స్యాతామితి మంత్రావృత్త్యా ఆజ్యస్రువౌ నాసికాపుటయోః దక్షిణాగ్రం నిదధ్యాత్.

వారుణా విత్యాజ స్థాలీం కంఠే ౮౭

వారుణావిత్యాజ్య స్థాలీం కంఠే నిదధ్యాత్

కరావితి ప్రాశిత్రం భిత్వావా కర్ణయోః ౮౮

ప్రాశ్యతే బ్రహ్మ అనేనేతి ప్రాశితం ఏకం చే ద్భిత్వా ద్విధాకృత్వా కరావితి మంత్రావృత్త్యా కర్ణయోః నిదధ్యాత్.

ముహురారాణ ఇత్యులూఖల ముసలౌ హన్వోః ౮౯

ముహురారాణ ఇతి మన్త్రావృత్త్యా ఉలూఖల ముసలౌ హన్వోః కపోలయోః తదుపరి భాగయోర్నిదధ్యాత్.

హర్యమితి గ్రావాణకౌ దత్సుయదితౌ స్యాతామ్ ౯౦

తౌ [1] గ్రావాణకౌ పాషాణౌ స్యాతాం విద్యమానౌ భవేతాం యది హర్యమితి మంత్రావృత్త్యా దత్సూర్ధ్వాధరేషు నిదధ్యాత్

షడష్టక మితి కపాలాని శిరఃస్థానేలలాట ఏకకపాలమ్. ౯౧,౯౨

షడష్టక మితి కపాలాని పురోడాశ శ్రవణార్థం మృదాకృతాని కపాలాని శిరస్థానే లలాటోపరితలే నిధాయ లలాటే వైశ్వదైవిక మేక కపాలం తేన మంత్రేణైవ నిదధ్యాత్

విష్ణో రరాట మితి ప్రోచ్య పిష్టసంయమనీ ముదరే ౯౩

---

[1] గ్రావాణకః ; రాయి [గ్రావన్ - న్. పుం]

విష్ణోరరాట మితి ప్రోచ్యోక్త్వా పిష్టాని పురోడాశ్యాని సంయమనం మర్దనం కుర్వంత్యస్యామితి పిష్టసంయమనీతాం పిష్టసంయమనీ ముదరే కుక్షౌ నిదధ్యాత్

పరశుముదితే మేతి ఛిత్వా చైకం శూర్పం పార్శ్వయోః. ౯౪

పరశుముదితే మేతి మన్త్రావృత్త్యా శూర్పే శూర్పమేకం చేఛిత్వా వా ద్విధాకృత్వా పార్శ్వయోర్నిధధ్యాత్.

అస్యేతి సాంనాయ్య కుమ్భం వక్షణే యది సన్నయేత్. [సంనయేత్] ౯౫

అస్యేతి మంత్రేణ యది సన్నయేత్ యజమానః సాన్నాయ్యం కుర్యాచ్చేత్తం సాన్నాయ్య కుమ్భం దోహన పాత్రం వక్ష్యతే ఇతి సః తస్మిన్ వంక్షణే ఊరుసంధే నిదధ్యాత్

సత్యవ్రతేతి దృషదుపలే అండయోః ౯౬

సత్యవ్రతేతి మన్త్రావృత్త్యా దృషదుపలే పేషణీ పుత్రశిలే అండయోః వృషణయో ర్నిదధ్యాత్

సత్యం బర్హిర్జ్యోతిషేత్యగ్నిహోత్ర స్థాలీ మన్వాహార్య పచనంచ పృష్ఠయోః ౯౭

సత్యం బర్హిః జ్యోతిర్జ్యోతిషేతి మంత్రావృత్త్యా అగ్నిహోత్రార్థస్థాలీ మృత్పాత్ర మగ్నిహోత్ర స్థాలీం పచత్యన్వాహార్యం దక్షిణార్థమన్న మస్మిన్నిత్యన్వాహార్య పచనం భాండంచ పృష్ఠయోః అపరభాగయోః నిదధ్యాత్

ఇన్ద్రసేనేత్యుపావహరణీం పాదయోః ౯౮

ఇన్ద్రసేనేతి ఉపసమీపం హ్రియతే హవిరనయే త్యుపావహరణీతామున్నయనకాష్ఠ కూర్చం ఛిత్వా పాదయోర్మంత్రా వృత్త్యా నిదధ్యాత్.

మనీషిణాం మలదేతి వేదం కూర్చం చూడికాయామ్ ౯౯

మనీషిణాం మలదేతి మంత్రావృత్త్యా వేదం కూర్చం చూళికాయాం శిఖాయాం నిదధ్యాత్

చన్ద్రమా ప్రసవేతీడా పాత్రం శిరః స్థానే ౧౦౦

చన్ద్రమా ప్రసపేతీడా పాత్ర మృత్విజాం భక్షణార్థం హవిరవధాన పాత్రం శిరస్థానే శిరః ప్రదేశే నిధాయ.

తత్రైవ తథోప సాదనికమ్ ౧౦౧

తత్రైవ శిరః స్థానే తథా చంద్రమా ప్రసపేతి ఉపసాద్యతే హవి రత్రే త్యుపసాదనీ కూర్చం నిదధాతి.

ఏవం యథాస్థానమర్పయిత్వాఽవశిష్టాని ప్రక్షేపణ్యాదీని లౌకిక సంభారభాండాని ధేనుర్వహాణా మిత్యన్తరా సక్థినీ ౧౦౨

ఏవ మనేన ప్రకారేణ యథాస్థానం స్థానమనతిక్రమ్య తత్తదుక్త స్థానేషు పాత్రాణ్యగ్రాగ్ర మర్పయిత్వా నిధాయ అవశిష్టాని శేషాణి పాత్రాణి ప్రక్షేపణ్యాదీని నిక్షేపణార్థాదీని పాత్రాణి అపివా ప్రక్షిప్యతే దృషదనయేతి ప్రక్షేపణీ శమ్యాతదాదిః యేషాం చ మసాదీనాం తాని ప్రక్షేపణ్యాదీని లౌకి భవా లౌకికాశ్చతే సంభారాస్త యేవ భాండాని పరచ్ఛదాని లౌకిక సంభార భాండాని ప్రణయన పాత్రాదీని ధేనుర్వహాణా మితి మంత్రావృత్త్యా అంత రాస్థి అంతరాంతరేణ యుక్త ఇతి షష్ఠ్యర్థే ద్వితీయా సక్థ్యోరంతరే ఊర్వో ర్మధ్యే నిక్షిపేత్.

స్ఫ్యాదీని యజ్ఞపాత్రాణీ మమగ్నే చమసమితి నిర్వపేదిత్యేకే ౧౦౩

స్ఫ్యాదీని పూర్వోక్తాని సర్వాణి యజ్ఞపాత్రాణి యథాస్థానమిమమగ్నె చమసమితి నిర్వపేత్. ప్రతిపాత్రం మంత్రావృత్త్యా ప్రక్షిపే దిత్యేకేవదన్తి. యుగపదసంభవాత్.

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయయాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్రభాష్యే పంచమ ప్రశ్నే చతుర్థః ఖణ్డః.

అథ పంచమ ప్రశ్నే - పంచమః ఖణ్డః

అనాహితాగ్నేః స్రువాదీని ధేనుర్వహాణా మిత్యాదధీతే మమ గ్నేచ సమితి కృతాంజలిః పురతః స్థిత్వా ప్రోక్ష్య కృష్ణాజిన మాదాయోర్ధ్వలోమ్నా తేనాచ్ఛాదనం కరోతి ౧౦౪-౧౦౫

అనాహితాగ్నేః గృహస్థస్య వనస్థస్యవా స్రువ ఆదిర్యేషాం జుహూప జుహూ ప్రణీధి పాత్రాదీనాం తాని స్రువాదీని యజ్ఞపాత్రాణి ధేనుర్వహాణా మితి మంత్రావృత్త్యా యథాస్థానమాదధీత నిక్షిపేత్. ఇమమగ్నె చమసమితి కృతాంజలిః ముకుళితహస్తస్సన్ పురతః శవస్య పురస్తాత్ స్థిత్వా ప్రోక్ష్య కృష్ణాజిన మాదాయ ఊర్ధ్వలోమాని బాహ్యలోమాని యస్యతేన ఊర్ధ్వ లోమ్నా తేన సాంగేన కృష్ణాజినేనాహితాగ్నేః ప్రేతస్య ఉత్తరాచ్ఛాదనం కరోతి.

బాన్ధవాః కనిష్ఠ ప్రథమాస్త్రయః సర్వేవా సిగ్వాతేన పూర్వవ త్సవ్యాపసవ్య ముపవీజయన్తి ౧౦౬

బాంధవాః జ్ఞాతయః కనిష్ఠః ప్రథమో యేషాంతే కనిష్ఠ ప్రథమాః త్రయోవా సర్వేవా సస్త్రీకాః జ్ఞాతయః సకర్తారః ప్రకీర్ణకేశాఃసిగ్వాతేన ప్రత్యే కం చేలోపమార్జన వాయునా పూర్వవత్సవ్యం ప్రదక్షిణమపసవ్య మప్రదక్షి ణం తత్సవ్యాపసవ్యం యథాస్యాత్తథా త్రిః కృత్వః పరిత్యప్రేత ముపవీ జయన్తి ఉపవీజనం కుర్యుః.

యస్మాత్సిగ్వాతాదేష పథి సుఖం యాతీత్యామనన్తి ౧౦౭

యస్మాత్కారణాత సిగ్వాతాచ్చేలోపమార్జన వాతాత్ ఏష మృతకః పథిమార్గే సుఖంయాతి ప్రాప్నుయాదిత్యామనన్తి.

పత్నీపుత్రో సనాభిరన్యో వాసమానో జలపూర్ణకుమ్భమాదాయ శిరస్తః ప్రసవ్యం సిఞ్చన్పర్యేతి ౧౦౮

పత్నీ పుత్రోవా తయోరభావే సనాభిః జ్ఞాతిర్వా అన్యస్సమానో జాత్యా తుల్యస్సజాతిర్వా జలపూర్ణం కుంభమాదాయ శిరస్తః శీర్షతః ప్రేతస్య శిరో భాగే తిష్ఠన్ కుంభం శిరసావహన్ ప్రసవ్య మప్రదక్షిణం సించన్ తద్రంధ్ర నిరత ధారయా భూమిం సించన్ పర్యేతి ప్రేతస్య పరితో గచ్ఛతి.

పృష్ఠతోఽధ్వర్యురాస్థితః శిరః స్థం పరశునాఘటం కిఞ్చిద్భి
నత్తి ౧౦౯

పృష్ఠతః ప్రేతస్య పశ్చాద్భాగే అధ్వర్యురాస్థితస్తిష్ఠన్ శిరసి తిష్ఠతీతి శిరః స్థం కుంభం ఘటం పరశునా స్ఫ్యేవా పృష్ఠతో జల నిర్గమనార్థం కించి దల్పం రంధ్రం యథాస్యాత్తథాభినత్తి భింద్యాత్.

తాం ధారామను మన్త్రయతే ఇమా ఆపో మధుమత్యోఽ
స్మింస్తే లోక ఉపదుహ్యన్తామితి. ౧౧౦

తద్రంధ్రే యాధారా నిర్యాతా తాంధారాం ఇమా ఆపో మధుమత్యః ఇత్యనుమంత్రయతే కర్తా అనుమంత్రణం కరోతి.

ద్వితీయం పర్యేతి ౧౧౧

తథా ద్వితీయం పర్యాయం ప్రసవ్యం పర్యేతి.

మధ్యతో భినత్తి ౧౧౨

మధ్యతః ఘటస్య మధ్యభాగే కించిద్భినత్తి.

తాం ధారామను మంత్రయత ఇమా ఆపో మధుమత్యోఽ
న్తరిక్షే తేలోక ఉపదుహ్యన్తా మితి ౧౧౩

తత్రయా నిర్గతా తాం ధారాం ఇమా ఆపోమధుమత్యః అంతరిక్ష ఇత్యను మంత్రయతే.

తృతీయం పర్యేతి ౧౧౪

తృతీయం పర్యాయం ప్రసవ్యం పర్యేతి.

తత ఉపరిష్టాద్భినక్తి

తథా తత్తస్మాన్మధ్య రంధ్రా దుపరిష్టాత్ ఘటస్యోపరిభాగే కించ ద్భినత్తి.

తాంధారా మనుమన్త్రయత ఇమా ఆపో మధుమత్యఃస్వర్గే
తేలోక ఉపదుహ్యన్తా మితి ౧౧౫

తత్రయా నిర్యాతా తాం ధారామిమా ఆపోమధుమత్యః స్వర్గఇత్యను మంత్రయతే.

తతః సకుమ్భః పృష్ఠతః క్షిపతి ౧౦౬

తతః శిరస్తస్తిష్ఠన్ సఘటవాహకః శిరః స్థం కుంభం దక్షిణాభిముఖః పృష్ఠతః అపరభాగే క్షిపతి.

యది పూర్వతః క్షిపేన్న శర్మణే కులస్యేతి ౧౧౭

యది పూర్వతః పురతః క్షిపేత్ కులస్య ప్రేతవంశస్య శర్మణే సుఖాయన భవేత్. తస్మాత్ పృష్ఠతః క్షిప్త్వా.

తాః కపాలావశేషాః ప్రాణస్థానేషుసర్వేషుభూఃపృధివీమిత్యపో
నయతి. ౧౧౮

తాః ఆపః కపాలావశేషాః భిన్నకుంభశకలస్థాః ఆపః ప్రాణానాం స్థానాని వక్త్రఘ్రాణనేత్ర శ్రోత్రాణి తేషు సర్వేషు ప్రాణస్థానేషుభూఃపృధివీమిత్యపో నినయతి మంత్రక్రమేణ నినయేత్.

ప్రాచీముదీచీం వా నిష్క్రమ్య దిశం శిఖాం యజ్ఞోపవీత్యప
ఉపస్పృశ్య ప్రాణాయామం కృత్వార్ద్రా ఓషధీర్వనస్పతిం
హిరణ్యం వాలాభే గాం బ్రాహ్మణాన్వీక్షయిత్వా దేవస్యత్వేతి
శక్త్యా దక్షిణామధ్వర్యుప్రభృతిభ్యో దద్యాత్ ౧౧౯

ప్రేతస్య ప్రాచీముదీచీం వాదిశం నిష్క్రమ్య కతిచిత్పదానిగత్వా శిఖాం బద్ధ్వా యజ్ఞోపవీతీ భూత్వాఽప ఉపస్పృశ్య ఆచమ్య ప్రాణాయామమేకవారం కృత్వా ఆర్ద్రా అశుష్కా ఓషధీః వ్రీహ్యాదీన్ అంకురానిత్యర్థః. వనస్పతి మశ్వత్థాద్యం వృక్షం వా హిరణ్యం వా అలభేత స్పృశేత్. తదసంభవే గాం బ్రాహ్మణాన్వా ఈక్షయిత్వా సమీక్ష్య శక్త్యాయథాశక్తి దక్షిణామధ్వర్యుప్రభృతిభ్యోఽధ్వర్యు ప్రముఖేభ్యం ఋత్విగ్భ్యో దద్యాత్.

అత్ర వరం దదాతి. ౧౨౦

అత్రాస్మిన్కాలే ప్రియతే గోష్వయుమితి వరం గాం తామధ్వర్యవే దదాతి.

అథాధ్వర్యు రగ్నీన్ప్రజ్వాల్య నియుఞ్జీత. ౧౨౧

అథానన్తరమగ్నీన్ గార్హపత్యాదీన్ ప్రజ్వాల్య నియుంజీత అగ్నిదానం కుర్వీత పుత్రాదికం శ్రాద్ధకర్తార మాదిశేత్.

సవ్యేన ముక్తశిఖః ప్రాచీనావీత్యగ్నేయ్యా మగ్నిర్యజుర్భిః

సవితేతి సంభారైః సేనేంద్రస్య ధేనేతి పత్నీభి రాహవనీయం దదాతి. ౧-౨౩

నియుక్తస్సోయం ముక్తా విస్రస్తా శిఖాయేన సముక్త శిఖః ప్రాచీనావీతీ భూత్వా సవ్యేన అవాచీనపాణినా మృతకస్యాగ్నేయ్యాం దిశి చితాయామేవాగ్నిర్యజుర్భిః సవితేతిః సంభారైః సంభారసంజ్ఞికైర్మంత్రైః సేనేంద్రస్యేతి పత్నీభిః పత్నీ సజ్ఞీకాభిరాహవనీయ మగ్నిక దదాతి.

వాచస్పతే విధేనామన్నితి గ్రహైః వాచస్పతే వాచో వీర్యేణ తృతోముఖీ భిరైకర్ బుత్వా మన్వాహార్యమ్ ౧-౨౪

వాచస్పతే విధేనామన్నితి గ్రహైః గ్రహసంజ్ఞికైః వాచస్పతే వాచో వీర్యేణ తృతుముఖీభిః బుతుముఖీ సజ్ఞాభిః మృతకస్య నైర్ బుత్యాం చితాయామన్వాహార్యం దక్షిణాగ్నిం దదాతి.

సోమః సోమస్య వాచస్పతేఽచ్ఛిద్రయేతి గ్రహైర్వాయవ్యాం గార్హపత్యమ్ ౧-౨౫

సోమస్సోమస్య వాచస్పతేఽచ్ఛిదయేతి గ్రహైః గ్రహ సంజ్ఞికైః మంత్రైః ప్రేతస్య వాయవ్యాం దిశి గార్హపత్య మగ్నిం దదాతి.

వాగ్ఘోతేత్యుత్తరస్యాం పురస్తాచ్చ సభ్యావసధ్యౌ బ్రాహ్మణ ఏకహోతేతి. స్థిత్వా హృదయం జపతి. ౧-౨౬

వాగ్ఘోతేతి శవస్యైశాన్యాం దిశి చితాయాం సభ్యాగ్నిం దత్వావాగ్ఘోతేత్యుక్త్వా పురస్తాచ్ఛవస్య పూర్వస్యాం దిశి చావసధ్య మగ్నిం దదాతి ఏవం సభ్యావసధ్యౌ దదాతి. యద్యౌపాసనాగ్నిస్తమప్యాహవనీయ వద్దత్వా బ్రాహ్మ ఏక హోతేతి స్థిత్వా హృదయం హృదయ సంజ్ఞక మనువాక జపతి.

ఆజ్యాక్తాభ్యాం పాణిభ్యాం పరావృత్త ముఖోఽంగుష్ఠ బన్ధౌ విముచ్య పాదా వుపలిమ్పతి ౧-౨౭

అజ్యాక్తాభ్యాం పాణిభ్యాం పరాజ్ ఆవృత్తం ముఖం యేనస పరావృత్తముఖః పరాఙ్ముఖస్సన్ కరచరణయోరంగుష్ఠ బన్ధౌ విముచ్య పాదౌ శవస్య చరణతలే ఉపలింపతి. పాణిలిప్తాజ్యేనోపలేపనం కరోతి.

ఐశాన్యాం కృతాంజలి రయం ఘర్మ ఇత్యుపతిష్ఠేతం. ౧-౨౭

చితాయాః ఐశాన్యాం స్థితః కృతాంజలిర్ముకులిత హస్తస్సన్ అయం ఘర్మ ఇత్యుపతిష్ఠేత ఆహితాగ్నేః ప్రేతస్యోపస్థానం కుర్యాత్.

అనాహితాగ్నేః సువర్ణ ఘర్మ ఇత్యుపస్థానమ్ ఇతరేషాం కపాల సంతపనాగ్నినైకర్చయా దహన మిత్యేకే. ౧-౨౮

అనాహితాగ్నే గృహస్థస్య అగ్నిర్యజుర్భిః సేనేంద్రస్యేతి ద్వాభ్యాం ఔపాసనాగ్ని మాగ్నేయ్యాం దిశి ఉరసి నిదధ్యాత్. సువర్ణఽఘర్మఇత్యుపస్థానం కుర్యాత్. అన్యదాహితాగ్నివత్. తస్య తస్య పత్న్యై స్తైస్తైర్మంత్రైస్తద్వదేవ దహనం కర్తవ్యం. ఇతరేషాం బ్రహ్మచారి విధుర విధవాదీనాం కపాలేశరావాదౌ గోకరీషాదిభిస్సంతప్యాగ్నిం కరోతీతి కపాల సంతపనాగ్నిస్తేన ఏకావాసౌ వృక్చతయా ఏకర్చయా అస్మాత్త్వమధీత్యేతయా దహనం కరోతి. అన్యత్పూర్వ మాహితాగ్ని వదిత్యేకే వదంతి.

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్రభాష్యే పంచమ ప్రశ్నే - పంచమః ఖణ్డః

అథ పంచమ ప్రశ్నే - షష్ఠః ఖణ్డః

స ఉపవీతీ సంత్వా సిఞ్చా మీతి శాన్తిం జప్త్వోపతిష్ఠేతోద్వయంతమసఇత్యాదిత్యమతోఽప్రదక్షిణమనీక్షమాణా గ్రామ ధర్మేణాధోముఖా నివర్తేరన్ ౧-౨౯

స కర్తా ఉపవీతీ భూత్వాఽచమ్య సంత్వాసించామీతి శాన్తిం జప్త్వా ఉద్వయం తమస ఇత్యాదిత్యం చోపతిష్ఠేత. అతః అస్మాచ్ఛ్మశానా దపగతం దక్షిణ మస్మిన్ కర్మణీత్య ప్రదక్షిణం ప్రేతస్యా ప్రదక్షిణం యథాస్యాత్తథా ప్రేతమ నిరీక్షమాణా అపశ్యన్తః కర్తృప్రముఖాః గ్రామధర్మేణేతి స్వగ్రామే స్వజనాః యం ధర్మం రోదనాదిక మాచర న్తితేన గ్రామధర్మేణాధోముఖాః ఆనతాననాస్సన్తః నివర్తేరన్ నిర్గచ్ఛేయుః.

శ్రీ వైఖానస ఫారం ౩౩]

శ్మశానాన్నిర్గచ్ఛతో విజనే దర్భరజ్జుం ప్రసార్యైకో మావతర
తేతి వారయేత్ ౧౩౦

శ్మశానాన్నిర్గచ్ఛతో నివర్తమానాన్ కర్త్రాదీన్ విజనే జనరహితే ప్రదేశే దర్భరజ్జుం ప్రసార్య తిర్యగుభాభ్యాం ధారయిత్వా తయోరేకః పుమాన్ మావతరతేతి ఏవం తేభ్యో ఇతాన్ వారయేత్ రుంధేత్

నపునరవత రిష్యామ ఇత్యధస్తాత్తుల్యాః ప్రయాన్తి. ౧౩౧

నపునరవతరిష్యామ ఇతి మన్త్రముక్త్వా అధస్తాత్ దర్భరజ్జ్వాః అధో భాగే తుల్యాస్సమానాః సపిండాః ప్రయాన్తి. నిర్గచ్ఛన్తి.

విసృజ్యాన్యేఽను యాతా గచ్ఛన్తి. ౧౩౨

విసృజ్య దర్భరజ్జుం శ్మశాన ప్రదేశం విహాయ అన్యే స్వజనాదయః అనుపశ్చాద్యాన్తి గచ్ఛన్తీత్యనుయాతాః సన్తః సంస్కర్తృ ప్రముఖా గచ్ఛన్తి.

తథైవ విజనేఽపః ప్రపద్యమానాన్పూర్వోక్తాంశాఖాంప్రసార్య
స్యాలోవా సపిణ్డో వా రాజపుత్రోవా వారయేత్ ౧౩౩

యథాపూర్వం తథైవ విజనే అపః జలాశయంప్రపద్యమానాన్కర్త్రాదీన్ పూర్వోక్తాం పరిధి శాఖామితి సంభారగ్రహణవేలా యా ముక్తా మౌదుంబరీం శాఖాం ప్రసార్యస్యాలః పత్న్యాః భ్రాతావా సపిండః జ్ఞాతిర్వా రాజపుత్రః రాజకుమారోవా మావతరతేతి వారయేత్.

ప్రతి మన్త్రేణ తోయధిం దక్షిణాముఖాః సర్వే ప్రకీర్ణ కేశాః
ప్రపద్యేరన్నప్సు సకృన్నిమజ్జ్యోత్తీర్యాచమ్య దక్షిణా
ముఖా ప్రాచీనావీతినో ముక్తశిఖాస్సర్వే సనాభయో దక్షిణా
గ్రేషూదుంబరపర్ణేషు తిలాక్షతేషు త్రిరుదకాంజలిం తిలమిశ్రం
ప్రేతస్య గోత్రనామ పూర్వ మాశ్రావయేత్ ౧౩౪

కర్త్రాదయో నపునరవతరిష్యామ ఇతి ప్రతి మన్త్రేణ తోయం జలం దీయతేఽనేనేతి తోయధిర్నద్యాది జలాశయః తం తోయధిం దక్షిణాముఖాః సర్వే కర్త్రాదయః ప్రకీర్ణకేశా ముక్తశిఖాః ప్రపద్యేరన్ జలమావిశేయుః అత్రాప్సుసకృన్నిమజ్జ్య సచేలం స్నాత్వోత్తీర్య తీరం గత్వాఽచమ్య దక్షిణాముఖాః ప్రాచీనావీతినో ముక్తశిఖాః సర్వే సనాభయః సపిండాః కర్త్రా

ముఖాః కనిష్ఠ ప్రథమాః జలపార్శ్వే తాలాయామ విస్తార నిమ్న మవటం ఖాత్వోపలిప్య తస్మిన్ దర్భోదుంబర పర్ణాదికం పాషాణం నిధాయ ప్రేత మావాహ్యభ్యర్చ్యతేషు దక్షిణాగ్రేషు దర్భేషూదుంబర పర్ణేషు తిలాక్షతేషు త్రిః త్రిః కృత్వః తిలమిశ్రం సతిలముదకాంజలిం ప్రేతస్య గోత్రః కాశ్యపాది నామకేశవాదితే పూర్వే యస్మిం స్తత్ గోత్రనామ పూర్వమాశ్రావయేత్. అపటే జలాంజలిం విసృజేత్

అసావేతత్త ఉదకమితి సవ్యోత్తరాభ్యాం పాణిభ్యాం దదతే.
౧౩౫

అసావితి పితః కాశ్యపసగోత్ర కేశవశర్మన్ ప్రేతదహన జనితతాపోపశమనార్థమేతత్త ఉదకం దదామీతి సవ్యోత్తర పాణిభ్యాం జలమాదాయ దదతే ప్రత్యేకమేవం దద్యాత్

సర్వే చాప్తా మితాంబరవాససా జలమాదాయ కనిష్ఠ పూర్వం
యావదాయాన్తి యత్రత్ర స్త్రియ ఆహుస్త త్కుర్వన్తి.
౧౩౬

సర్వే సపిండాశ్చ ఆప్తాః పంచసంబంధి వర్గాశ్చ మితాస్త్వైకైకాన్యంబరాణి వస్త్రాణి యేషాంతే మితాంబరాః వాససేతి ప్రత్యేకం స్వవస్త్రమాప్లుత్య తేన వాససా జలమాదాయ కనిష్ఠోఽవరజః పూర్వోయస్మిన్ కర్మణి తత్ కనిష్ఠపూర్వం యావద్గృహమాయాన్తి ప్రాప్నుయుః తావతః పూర్వమేవయత్ స్వకులధర్మం తత్ర గృహే స్త్రియః కులవృద్ధ యోషితః ఆహురూచుః తత్కుల ధర్మం కుర్వన్తి.

గోమయేన గృహం శోధయిత్వోపలిప్యోల్కయా త్రిర్దగ్ధ్వా
పుష్పతిలాక్షతైః స్వస్త్యస్తువో గృహాణామితి యస్మిన్దేశే
ప్రాణోత్క్రాన్తిస్తత్ర చ వికీర్యద్వారస్య నిర్గమన దక్షిణ
భాగే సమనులిప్య పుష్పాద్యవకీర్యాశ్మ వహ్ని హిరణ్య
గోమయోదుమ్బర పత్ర తిలాక్షతాని నిధాయ ధూపదీపాది
నోపగతాన్తావత్ప్రతి గృహ్ణీయుః ౧౩౭

గోమయేనగోమూత్రాదినాగృహంకుడ్యాధికంశోధయిత్వాప్రక్షాళయిత్వా ఉపలిప్య స్థలం గోమయేనోపలేపనం కారయిత్వా ఉల్కయాదర్భపుంజీలగతాగ్ని

జ్వాలయా త్రిః కృత్వోద్గ్ధ్వా పర్యగ్నిం కారయిత్వా పుష్పతిలాక్షతైః స్వస్వ స్థానో గృహాణామితి మంత్రేణ యస్మిన్ దేశే ప్రాణోత్క్రాన్తిర్మరణం భవేత్ తత్రస్థలే చకారాదన్యత్రచ గృహేన్తర్వీథ్యాం ద్వారస్య బాహ్యద్వారస్య నిర్గమనకాలే యో దక్షిణ భాగః తస్మిన్ నిర్గమన దక్షిణభాగే తీర్థావటం తాలాయామ విస్తార నిమ్నం ఖాత్వా సమనులిప్య గోమయేనోపలిప్య తత్ర పుష్పాదీనిత్యాది శబ్దేన తిలాక్షతాన్ సమ్యగవకీర్య నిక్షిప్య అశ్మ సకూర్చోదుంబర పత్రం పాషాణం దక్షిణాగమయటే నిధాయ వహ్నిః లౌకికాగ్నిః హిరణ్యమంగులీయాది సువర్ణం గోమయంచ ఉదుంబర పత్రాణి పతిలాశ్చాక్షతాశ్చ తాని వహ్ని హిరణ్య గోమయోదుంబర పత్ర తిలాక్షతాని ద్రవ్యాణి ప్రత్యేకం నిధాయ ద్వార పార్శ్వే నిక్షిప్య ధూపదీపాదినేతి ధూపో గుగ్గుల్వాది ధూప పాత్రం దీపో నీరాజన పాత్ర మాదిశబ్దేన శ్వేతరక్త పీతకృష్ణ శ్యామవర్ణాన్న కబళబలిలాజాక్షత పాద్యాచమనాని గృహ్యన్తే తేన ధూపదీపాదినా శోభన ద్రవ్యేణ సహ స్త్రియః ఉపాగతాన్ గృహద్వార మాగతాన్ కర్త్రాదీన్ ప్రత్యుత్థానం కుర్వీరన్ తేచ తావత్ ప్రథమం తాన్ ధూపదీపాదీన్ స్త్రీభిర్నివేదితాన్ ప్రతిగృహీయుః అంగీకుర్యుః శోభనద్రవ్యత్వాత్

తదశ్మ సపత్రం వస్త్రతోయేనాప్లుత్య ధాన్యాక్షతం సతిలమాలభ్య తతోవహ్నిం సువర్ణం గోమయంచ స్పృష్ట్వా తత్ర స్థిత్వానాసన్నాన్విసృజ్య వృద్ధాగ్రం గృహం ప్రవిశ్య లోకయాత్రా మాసీరన్ ౧౩౮

తద వటస్థం అశ్మ పాషాణం సపత్రం సోదుంబర పర్ణం పూర్వ గృహీతేన వస్త్రతోయేన పితః కాశ్యప గోత్ర కేశవశర్మన్ ప్రేతదహన జనితతాపోపశమనార్థ మేతత్స్నానోదకం దదామీత్యాప్లుత్య పరిప్లావ్య తద్వస్త్రం విసృజ్యాన్యద్వస్త్రం పరిధాయాచమ్య ధాన్యమక్షతాశ్చ ధాన్యాక్షతం తిలైస్సహ సతిలమాలభ్య స్పృష్ట్వా తత స్తదనంతరం వహ్నిం సువర్ణం గోమయంచ స్పృష్ట్వా క్రమేణ సంస్పృశ్య తత్ర బహిర్ద్వారఏవ స్థిత్వా అనాసన్నానస పిండాన్ విసృజ్య స్వం స్వం గృహం గచ్ఛధ్వమిత్యాదిశ్య తాన్ విహాయ వృద్ధాగ్రిం వృద్ధ పురస్సరం యథాస్యాత్తథా గృహం ప్రవిశ్య లోకానాం స్వజనానాం యాత్రాయు ఆచారః తాం లోకయాత్రా మాసీరన్ కుర్వీరన్.

తదేవ మహోరాత్ర ముపోష్య ప్రాతః పూర్వవత్పథోపస్థాయ చితాస్థీనుపసంహృత్య పయసాజ్యేన ప్రక్షాళ్య కృతింకృత్వా పుష్పాదిభి రభ్యర్చ్యాన్నాపూపాద్యైస్తూష్ణీం నివేద్యైతేన విధినాఽఽకృతిం దహేత్ ౧౩౯

తత్తస్మాదేవమనేన ప్రకారేణ అహశ్చ రాత్రిశ్చ తదహోరాత్రిముపోష్య సంస్కర్త్రాదయః పుత్రా ఉపవాసం కృత్వా పరేద్యుః ప్రభాతే పూర్వవత్ క్షీరాజ్యాన్నాదికం గృహీత్వా పథా తేన మార్గేణ ఉపస్థాయ శ్మశానంగత్వా చితాయా మస్థీన్యుప సంహృత్య సంగృహ్య సమేత్య పయసా క్షీరేణ చాజ్యేన చ యుక్త్వా సక్షీరేణాజ్యేన వా ప్రక్షాళ్య తదస్థిభిరాకృతిం కృత్వా తదాకారం కృత్వా పుష్పాదిభిరిత్యాది శబ్దేన గంధ తిలాక్షతైరభ్యర్చ్య అన్నాపూపాద్యై రిత్యాది శబ్దేన లాజసక్తు ఫలాదిభిరపి తూష్ణీం నివేద్య యథా సంభవం ప్రీతాయ శ్మశాన దేవతాభ్యశ్చ సమర్ప్య ఏతేన విధినేతి పూర్వోక్తేనైవ దహన విధానేన తత్తద్దహన మంత్రైరేవా కృతిం దహేత్ అస్మాత్త్వమధి త్వ కర్చయా వా దహేత్ అపివాఽత్ర తూష్ణీమితి వచనాత్సర్వ మమాంత్రిక మాకృతిం తదగ్నినా దహేత్ తదగ్నిరనుగతశ్చేద్వక్ష్యమాణ వదయన్తే యోనిరితి తన్మన్త్రసమిధమారోప్య తాం సమిధ ముద్బుధ్యస్వేతి లౌకికాగ్నౌ ప్రహృత్య ప్రజ్వాల్య పరిషిచ్య మనోజ్యోతి రయాశ్చాగ్నే మిందాహుతీ వ్యాహృతీశ్చాజ్యేన హుత్వా తతస్తైలై ర్వైశ్వదేవం యామ్యం పైతృకం వ్యాహృతీశ్చ ప్రాయశ్చిత్తం హుత్వా తదగ్నినా దాహయేత్ .యది మృతక ఆహితాగ్నిః సోమయాజ్యగ్నిచిద్వాస్యాత్తర్హి భారద్వాజ సూత్రోక్త విధినా తదస్థి హోమం కర్తుం యదీచ్ఛేత్తదగ్నిమస్థి సంచయనాన్తం సురక్షితం నిదధ్యాత్

యస్మాత్కులస్య మఙ్గల్య ముత్తరా చ గతిర్భవతి. ౧౪౦

ఫలమాహ యస్మాత్కారణాత్ కులస్య మృతకవంశస్య మంగల్యం శోభనం భవతి. ప్రేతస్యోత్తరా గతి రూర్ధ్వలోకగమనం స్వర్గాది ప్రాప్తిశ్చ భవతి. తస్మాదాకృతి దహనం కర్తవ్యమ్.

తదహ్ని తం చిన్తయిత్వా సతండులం వస్త్రం కాంస్యం పానీయంచ దద్యాత్ ౧౪౧

తదహ్ని తస్మిన్ ద్వితీయేఽహని కర్తా నగ్నప్రచ్ఛాదనం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య తం చింతయిత్వేతి గోత్రనామ్నా తం మృతకం స్మృత్వా బ్రాహ్మణ మామంత్ర్యాభ్యర్చ్య తస్మై శ్రోత్రియాయ బ్రాహ్మణాయ తండులైరాఢద్విగుణైస్సహవర్తత ఇతి స తండులం వస్త్రమన్తర్బహిః ప్రావరణీయం నూతనం వాసః కాంస్యం కంసమయం భోజనపాత్రం పానీయం జలం పానార్థం కాంస్యాది పానపాత్రంచ దద్యాత్. గోత్రాయ శర్మణే ప్రేతాయ ఇదం వస్త్రమాచ్ఛాదనార్థం సతండులం కాంస్యపాత్రం భోజనార్థం ఇదం జలపాత్రం పానీయార్థం దదామీతి దద్యాత్. ఏవమేవ ద్విగుణదానం నిత్యమాదశాహాత్కర్తవ్యమ్ ఏకోత్తరవృద్ధ్యా ఆమదానానికుర్యాదితి కేచిత్.

స ఏష నగ్న ప్రతిచ్ఛన్నోఽస్య భవతి ౧౪౨

స ఏషః సోఽయం నగ్నమనాచ్ఛాదనం ప్రచ్ఛాద్యతేఽనేనేతిప్రచ్ఛాదనః అస్య ప్రేతస్య వస్త్రం నగ్నప్రచ్ఛాదన మన్యత్ తు తదర్థం భవతీతి.

ఇతి శ్రీనృసింహ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే
పంచమ ప్రశ్నే—షష్ఠః ఖణ్డః

అథ పంచమః ప్రశ్నే - సప్తమః ఖణ్డః

స్నాత్వా గురవే పానీయార్థం శక్త్యా దక్షిణాం దత్వా సాయం ప్రాతస్త్రిరుదకాఞ్జలిం దత్వా నిత్యమేకైకం వర్ధయిత్వా తర్పయేత్ ౧౪౩

స్నాత్వేత్యనేన నగ్నప్రచ్ఛాదనాత్ తత్ ఛాద్రిద్యాన్తే స్నానం విహితమిత్యుక్తం తస్మాత్ స్నాత్వా శుచిస్సన్ గురవే నిషేకాది కర్త్రే ఉపద్రష్ట్రేఽధ్వర్యవే పానీయార్థమితి భోజనస్యాప్యుపలక్షణం భోజనార్థం పానీయార్థంచ శక్త్యా యథాశక్తి దక్షిణాం హిరణ్యం తండులాదికం వా దత్వా నిత్యమాదశాహాత్ప్రభృతి నిత్యం సాయం ప్రాతస్త్రి రుదకాంజలి మితి గృహద్వారావట విషయః కర్తృవ్యతిరిక్త విషయోవా ఏకోత్తర వృద్ధ్యా దద్యాదితిభార

ద్వాజ వచనాత్. తస్మాత్ తద్దినాదారభ్య దశాహాదేకోత్తర వృద్ధ్యా జలపార్శ్వవటే కర్తా తిలోదకం దద్యాత్. అన్యే కనిష్ఠ పూర్వాః త్రి స్త్రి రుదకాంజలిం దద్యుః కర్తా గృహద్వారావటే నిత్యం త్రి స్త్రి రుదకాంజలిం దద్యాత్. ఏవం త్రి రుదకాంజలిం దత్వా.

పూర్వవదపో వాససాదాయాశ్మ ప్లుత్వాభ్యర్చ్య బలిం దదాతి. ౧౪౪

పూర్వవదపో వాససాదాయ ప్రత్యేకం సతిల దర్భోదుంబర పత్రేణ వస్త్రేణ జలమాదాయ అశ్మతదవటస్థం పాషాణం ఆప్లుత్య పరిప్లావ్య అభ్యర్చ్యేతి ప్రాయశ్చిత్తే వక్ష్యమాణ పదపటయోరశ్మనా సహదక్షిణాగ్రం కూర్చం నిధాయ గోత్రం శర్మాణం ప్రేతమావాహయామీత్యావాహ్య చతుర్థ్యన్తేన తన్నామ్నా గృహద్వారావటేఽశ్మానం తైలాంజన స్నాన వస్త్రాచమన గన్ధ పుష్ప ధూప దీపాదిభిరభ్యర్చ్య బలిమితి పిండస్యాప్యుపలక్షణం పిండం దద్యాదితి వచనాత్ గోత్రాయ శర్మణే ప్రేతాయ దహనజనిత క్షుదుపశమనార్థమేతప్పిండం దదామీతి పిండం దత్వా తథా బలిం దదామీతి బలిం దత్వా.

జలాన్తమా దశాహాత్ ౧౪౫

ఏవమేవ జలాన్తం పానీయాన్తమాదశాహాత్కర్తవ్యమ్.

తతః ప్రభృత్యేకభక్తా నిరానందా అధశ్శాయినో భవేయుః ౧౪౬

తతః ప్రభృతి ద్వితీయాహాదారభ్యఏకభక్తమేకవారభోజనంయేషాంతే ఏకభక్తాః నిర్గతః ఆనన్దః సంతోషోయేషాంతే నిరానన్దాఃఅధోభూమ్యాంశయితుం శీలం యేషాంతేఽధశ్శాయినః కర్త్రాదయో భవేయుః

మాతా పిత్రోర్హత వాసాః పరివత్సరం బ్రహ్మచారి వ్రతం చరేత్. ౧౪౭

మాతా పిత్రోర్మృతౌ అహత మజీర్ణం వాసో వస్త్రం యస్యసోఽహత వాసాః పుత్రః పరివత్సరం తదాది సంవత్సరపర్యన్తం బ్రహ్మచారి వ్రతమితి బ్రహ్మచారిణో యద్వ్రత ముక్తం స్రగ్గంధమాల్యధారణ మధుమాంస భక్షణ తాంబూల చర్వణ స్త్రీ సంగమనోపానచ్ఛత్ర ధారణాదీన్ వర్జయేదితి

తద్బ్రహ్మచారి వ్రతం చరేత్. క్షౌరతైలాభ్యంజన తాంబూలచర్వణ యోషిత్సం వర్జయేదిత్యేకే ఇదం బ్రహ్మచారి వ్రతం చరేత్ పితృసమానానాం జ్యేష్ఠా దీనాం మృతే షణ్మాసం బ్రహ్మచారి వ్రతం చరేత్. అన్యేషాం మాసందశాహ మపివా చరేత్.

యస్మాచ్చీర్ణ పితృవ్రతో వంశం వర్ధయేత్ ౧౪౮

యద్యస్మా [1] చ్చీర్ణాని చరితాని పిత్రోర్వ్రతాని భక్తాదీని యేన సచీర్ణ పితృవ్రతః పుత్రాదిః వంశం స్వస్య కులం వర్ధయేత్. ప్రథమతృతీయ పంచమ సప్తమ నవమైకాదశేషు దినేషు ప్రేత తృప్త్యర్థం నవశ్రాద్ధంకరిష్య ఇతి సంకల్ప్య ప్రత్యహ మేకమేకం నవశ్రాద్ధం కుర్యాత్. ఆహితాగ్నిశ్చే చ్చతుర్థే హన్యేవ సర్వం కుర్యాదితి కేచిత్.

చతుర్థేఽహన్యస్థి సంచయనం కుర్యాత్ ౧౪౯

చతుర్థేఽహని పునర్దహనోక్త వత్సంభారాన్ గృహీత్వాశ్మశానంగత్వా భ్యర్చ్య భారద్వాజ సూత్రోక్త వత్సర్గం కృత్వా అస్థి సంచయనంకుర్యాత్. తద్యథేతిచేత్. అవసృజేతి ప్రతిమన్త్ర మయుగ్భి రుదకుంభైస్సంప్రోక్షిత మవోక్ష్య అయుజః స్త్రియ స్సంచిన్వన్తి యస్యాః పునర్విజననం నస్యాత్. సా సవ్యే హస్తే నీలలోహిత సూత్రాభ్యాం బృహతీఫల మాబధ్య సవ్యేన పదాఽశ్మాన మాస్థాయ సవ్యేన పాణినా ప్రదక్షిణమనన్వీక్షమాణా అస్థీని దత్తే ఉత్తిష్ఠాత ఇతి దధ్యుః శిరసోహ తద్వాససికుంభేవా నిదధాతి. ఇదన్త ఏకమితి ద్వితీయా అంసాభ్యాం బాహుభ్యాంవా. పరం ఊత ఏకమితితృతీయా పార్శ్వాభ్యాం శ్రోణీభ్యాంవా. తృతీయేన జ్యోతిషేతిచతుర్థోరుభ్యాంజంఘా భ్యాంవా. సంవేశన ఇతి పంచమీ పద్భ్యామేవాఽయుజాకారం సుసంచి తం సంచిన్వన్తి భస్మాభిసమూహ్య సంహృత్య శరీరాకృతిం కృత్వా శరీరా ణ్యాదాయోత్తిష్ఠతి, ఉత్తిష్ఠప్రేహీతి శమ్యాం పాలాశమూలే వా కుంభం నిదధాతీతి. అస్యాయమర్థః. ప్రాచీనావీతీ అముష్య ప్రేతస్యాస్థి సంచయ మనం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య క్షీరమిశ్రేణోదకేన యంతే అగ్నిమమన్థామ. యం త్వమగ్నే సమదహః. శీతికే శీతికావతీ. శన్తే ధన్వన్యా ఆపః, శంతే స్రవన్తీస్తనువః ఇతి పంచభిర్మన్త్రైః ఔదుంబర్యాశాఖయాఽస్థీన్యవోక్ష్య

1 చీర్ణ ; చేయబడిన

విగతరజస్వలాః పంచస్త్రియ ఆహూయ నీలలోహితవర్ణాభ్యాం తంతుభ్యాం బృహతీఫలమాబద్ధ్య వామేన పాదేన పాషాణ మాస్థాయ వామేన పాణినా ఉత్తిష్ఠాత ఇతి మన్త్రేణ పదభ్యః దన్తేభ్యోవా శిరసోవా అస్థీన్య నిరీక్షమాణా అపరభాగేన వా గృహీత్వా వాససి కుంభేవా అశింజన్ నిదధ్యాత్ అథ ద్వితీయాఽపి యోషిదనన్వీక్షమాణా ఇదన్త ఏకమితి మంత్రేణ స్కంధా భ్యాం బాహుభ్యాం వా అస్థీన్యాదాయ తథా నిదధ్యాత్ తృతీయాఽప్యన న్వీక్షమాణా పరంఊత ఏకమితి పార్శ్వాభ్యాం కటిభ్యాం వా అస్థీన్యా దాయ నిదధ్యాత్ తథా చతుర్థ్య ప్యూరుభ్యాం జంఘాభ్యాంవా తృతీయేన జ్యోతిషా సంవిశస్వేతి అస్థీన్యాదాయ నిదధ్యాత్. తథా పంచమ్య నన్వీక్ష మాణా సంవేశనస్తనువ ఇతి పాదాభ్యా మేవాస్థీన్యాదాయ కుంభే నిద ధ్యాత్. ఏవం త్రిః పంచకృత్వోవా కుర్యుః అధ్వర్యుః భస్మాపి సమూహ్య తస్యాకృతిం కృత్వా శరీరాస్థీన్యాదాయ కుంభేనిధాయ ఉత్తిష్ఠ ప్రేహి ప్రద్రవౌకః కృణుష్వేతి మంత్రేణాస్థి కుంభమాదాయ పాలాశమూలేవా శమీమూలేవా నిదధ్యాత్. ఇదమనాహితాగ్న్యాదేః అథ హవిర్యాజినః ప్రేతస్య తస్మిన్నహని శ్వోభూతే వా సమేదేశే ఉద్ధృత్యావోక్ష్య పరిశ్రిత్య సికతాభి శ్చాత్ర దక్షిణాగ్రేషు దర్భేషు సహితాన్యస్థీని పృథివ్యాస్త్వక్షిత్యాపామోషధీ నాం రసేన స్వర్గే లోకే నిదధామి యుజ్ఞదత్త శర్మన్నితి ప్రేతనామ నిర్దిశ్యా స్థీని నిర్వపేత్ సోమయాజినస్తు దహనాగ్ని రంగారాన్ దక్షిణతోనిర్వర్త్య తిస్రోరాత్రీ రధ్వర్యుశ్చతుర్థేఽహ్ని తమగ్ని ముపసమాధాయ పరిస్తీర్యా గ్నేః పశ్చిమస్యాం దక్షిణాగ్రాన్ దర్భాన్ సంస్తీర్య తేషు దక్షిణాగ్రాం శమ్యాం నిధాయ కృష్ణాజినంచ దక్షిణాగ్రీవ మధరలోమాస్తీర్య తదూర్ధ్వే దృషద మపధాయ సంచితాన్యస్థీని తత్ర నిక్షిప్య [1] ఉపలాసు సంపేష యిత్వా ఆజ్యస్థాల్యాం తచ్చూర్ణం నిక్షిప్య అగ్నిహోత్రహవణ్యాస్థిచూర్ణే నాజ్యేన అస్మాత్త్వ మధిజాతో స్వయం త్వదధిజాయతాం అగ్నయే వైశ్వా నరాయ, సువర్గాయ లోకాయ స్వాహేతి హుత్వాఽస్మిన్నేవాగ్నౌ అగ్ని హోత్ర హవణీం కృష్ణాజినం శమ్యాం దృషదుపలే చాను ప్రహరేత్. యద్య

1 ఉపలా : స్త్రీ. కల్వములోని రాయి

గ్నిచిత్ సోమయాజీ తస్యాగ్నిచితోఽస్థీన్యేవం పేషయిత్వా హుత్వా తత్రోపల శర్కరాభిర్లోష్టైశ్చాఽగ్నిచయనం కుర్యాత్. తదాహ భారద్వాజః అథాతో హవిర్యాజీయం నివపనం యం కామయేతానంతలోకః స్యాదితి సమస్యోద్ధితోఽవోక్షితేసికతాభిః ప్రోష్టైః పరిస్తీర్యోం వాగ్యతో దహేత్. అస్థికుంభాంతర్నిధాన మనాహితాగ్నేః స్త్రియాశ్చ నివపనాన్తం హవిర్యజ్ఞయాజినః పునర్దహనాన్తం సోమయాజినశ్చ చయనాన్తం అగ్నిచిత ఇతి నాసన్నయతామామిక్షాముత్సర్గో రాజగవ్యాః అపశుబంధయాజినః స్త్రియాశ్చదహన కల్పేన వికల్పయన్తీతి ఏవమస్థిసంచయనం కృత్వాఽవశిష్టాన్యస్థీని వక్ష్యమాణ విధినా పుణ్యనద్యాం సముద్రేవా ప్రక్షిపేత్.

సప్తమేఽహని చితాం పిధాయ పైష్టికమాకారం కృత్వా పుష్ప తిల చూర్ణ లాజ ధూప దీపాక్షతైః పూజయిత్వా బలిం నివేద్య జలం దద్యాత్ ౧౨౦

సప్తమేఽహని చితాం చితిస్థానం పిధాయ తదావా దశమేహనివా పైష్టికం మృతకస్యాకారం కృత్వా ప్రేతమావాహ్య పుష్ప తిలచూర్ణ లాజ ధూప దీపాక్షతైః తదాకారం పూజయిత్వా బలిం నివేద్య జలం పానీయం దద్యాత్.

దశమేఽహని తీర్థస్య విసర్జన ముదకాప్లుతం తదశ్మభూమౌ తత్రైవ తీర్థస్థానే పిధాయ బలిస్థానే పాయసం ప్రస్థతండులైః పక్వం త్రిభిః మృత్పాత్రై గృహీత్వా తేనైవాశ్మనా సహ పిదధ్యాదితి విసర్జనమ్ ౧౨౧

దశమేఽహని ప్రాతస్తిలోకాదీన్ జలపార్శ్వావటే తీర్థం దత్వా తదవటస్థం తీర్థమాధానం తస్య తత్తీర్థస్య విసర్జనం అముం ప్రేతముద్వాసయామీత్యుద్వాస్య ఉదేనోదకేనాప్లుతం సిక్తముదకాప్లుతం తదవటస్థమశ్మపాషాణం తదశ్మభూమౌ పృథివ్యాం తత్రైవ తీర్థస్య స్థానమవటం తస్మిన్ తత్తీర్థస్థానే జలపార్శ్వావటే వ్రీహిభిస్సహపిధాయ మృదాఽఽపూర్య సమీకృత్య గృహద్వారావటే పూర్వవత్తిలోకాదీన్ దత్వా సాయం కాలికంవినా వా అపకృష్యవా ప్రాతరేవ బలిం దద్యాత్ దశమేఽహన్యేకధా బలిమితి నిర్దిష్టత్వాత్. బలిస్థానే ప్రేతతృప్త్యర్థం మహాబలిం దత్వా పాయస మితి

ప్రస్థం కుడుప చతుష్టయం తత్పరిమాణాస్తండులాః తైః ప్రస్థతండులైః క్షీరే పక్వమన్నం పాయసం మృదాత్రీణి పాత్రాణి కారయిత్వా తైః త్రిభిః మృత్పాత్రైః పాయసం గృహీత్వా ప్రేతముద్వాస్య తేనైవ గృహద్వారావటస్థేనాశ్మనా సహ సంగృహ్య సంపుటీకృత్య తదవటస్థానఏవ పిదధ్యాత్. నిధాయ మృదాపూర్య సమం కుర్యా దిత్యేతత్తీర్థస్య విసర్జనం భవేత్.

సాయేఽహన్యుచ్ఛిష్ట పాత్రాణ్యుద్దీప్య తీర్థం విసృజ్యస్నాత్వైకాదశ్యామేకోద్దిష్ట మన్యేచాచక్షతే. ౧౨౨

సాయాహ్ని ఉచ్ఛిష్ట పాత్రాణి దత్తబలిపర్ణాని ఉద్దీప్య తదానీమేవహా దగ్ధ్వా పైష్టికమాకారం గృహీత్వా తీర్థం నద్యాది పవిత్ర జలాశయం గత్వా తత్ర పైష్టికమాకారం విసృజ్య స్నాత్వా సర్వేఽనుభావినో జ్ఞాతయః కర్త్రాద్యాః వాపయిత్వా స్నాత్వా సర్వే ప్రేతాయ ధర్మోదకం దద్యుః దశమేహన్యేకోద్దిష్టమేకేవదన్తి. ఏకాదశ్యామేకాదశేహ్ని ఏకోద్దిష్ట శ్రాద్ధం కుర్యాదిత్యపరే చాచక్షతే వదన్తి.

వానప్రస్థస్య పత్న్యాశ్చ గృహస్థవద్దహనం కుర్యాత్ ౧౨౩

వానప్రస్థస్యచ తస్య పత్న్యాశ్చ గృహస్థవదితి యద్యాహితాగ్నిస్తస్య తద్వద్దహన మనాహితాగ్నిశ్చేత్తద్వ దేవం గృహస్థవత్తదగ్నినా దహనం కుర్యాత్.

ఇతి శ్రీనృసింహ వాజపేయయాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే
పంచమ ప్రశ్నే—సప్తమః ఖణ్డః

అథ పంచమ ప్రశ్నే - అష్టమః ఖణ్డః

యోహవై ధర్మాధర్మౌ పరిత్యజ్య దక్షిణే దేవా నదక్షిణే పితౄన్సమారోప్య సర్వమాత్మని పశ్యన్యతిరాత్మయాజినస్తస్య వేదాగ్నిరితి బ్రహ్మవాదినో వదన్తి ౧౨౪

యో బ్రహ్మచారీ గృహస్థో వానప్రస్థోవా యతిర్భూత్వాహవై శబ్దప్రసిద్ధౌ ధర్మాధర్మౌ పుణ్యపాపే పరిత్యజ్య విసృజ్య దక్షిణేస్వస్యదక్షిణేభాగే దేవాన్ విష్ణ్వాదీన్ అదక్షిణే వామభాగే పితౄన్ అగ్నిష్వాత్తాదీన్ సమా

రోప్య నిక్షిప్య సర్వం స చరాచరం జగదఖిలమాత్మని యోగబలాత్స్వ హృదయే పశ్యన్ నిరీక్షమాణః సోఽనుతిః యోఽనాన్విరసన్నాన్యసీ భవేత్. ఆత్మానం పరమాత్మానం స్వహృదయే ద్రష్టుం శీలం యస్యేతస్య ఆత్మ యాజినస్తస్య యతేర్వేదాగ్నిః బ్రహ్మమేధ విధినాగ్నిరితి బ్రహ్మవాదినో వదన్తి.

తథా యోగీ దేవసాయుజ్యకః పరకాయ ప్రవేశీత్యేతేఽప్య నగ్నయః ౧౫౫

యథాత్మయాజీ తథా యోగీ తపసాయుజ్యేత ఇతియోగః తదస్యేతి యోగేదేవానాం విష్ణ్వాదీనాం సాయుజ్యం తదాత్మకమస్యాస్తీతి దేవ సాయుజ్యకః పరస్యాన్యస్య కాయం శరీరం ప్రవేష్టుం శీలమస్యేతిపరకాయ ప్రవేశీ ఇత్యేతేఽపి త్రయః నవిద్యతేఽగ్నిర్యేషాంతేఽ నగ్నయః అదాహ్యాః.

శరీర మేతేషాం న స్పృశ్య కాష్ఠైరన్తరీ కృత్య రజ్జుభిర్బధ్వా

సముద్రగాం నదీం నీత్వా వాలుక ప్రదేశే శ్వభ్రం ఖనతి. ౧౫౬

ఏషామేతేషాం శరీరం న స్పృశన్ కాష్ఠైః దారుభిరన్తరీకృత్యఅంత రితం కృత్వా బుచాప్రత్యవరోహేతి శిక్యే నిధాయవారజ్జుభిర్బద్ధ్వా సము ద్రం గచ్ఛతీతి సముద్రగా తాం నదీం బ్రాహ్మణైర్నీత్వా తత్రవాలుకా ప్రదేశే సైకతస్థలే శ్వభ్రమవటం యావదర్థం దండప్రమాణం వా ఖనతి. నద్యా అభావేవా దూరస్థా నదీపుణ్యక్షేత్రేవా గోష్ఠేవా దేవాలయేవా పుణ్యా రణ్యేవా అశ్వత్థమూలేవా బిల్వమూలేవాఽద్రి సన్నిధేవా పురుషోద్బాహు మానం వా తద్దండ ప్రమాణం వా నిమ్నం శ్వభ్రం ఖనిత్వా.

తత్రాఽసయిత్వా వాలుకైరేవ పిదధ్యాత్ ౧౫౭

వ్యాహృత్యాఽవోక్ష్య శమీపత్రాణి దర్భాంశ్చ ప్రణవేన దక్షిణాగ్ర మాస్తీర్య తదవటపార్శ్వే యోగాసనవత్తమాసయిత్వా ఆపోహిష్ఠాదిభిర్గా యత్ర్యా పురుషసూక్తేనవా తమభిషిచ్యవిష్ణోహవ్యంరక్షస్వేతిశ్వభ్రేమృతక మాసయిత్వా శాయయిత్వా వా ఇదం విష్ణురితి సర్వతో మాపాహీతిత్రిదండ

మేక దండం వా తస్య దక్షిణహస్తే నిధాయ స్యోనా పృథివీతి పవమాన ఇత్యృచాచ అప్పవిత్ర మాస్యే నిధాయ ప్రత్యాముంచామీతి మంత్రేణ వామహస్తే శిక్యం నిధాయ "కదిత్థాత్రసీ" త్యృచా భిక్షాపాత్రం కటిస్థలే నిధాయ 'ప్రజాపతే నత్వదేతాని" త్యృచా సవ్యే హస్తే కమండలుం నిద ధ్యాత్. పరమహంసాదీనాం తత్తన్మంత్రం జపేత్. "హగ్ంసశ్శుచిషది' తి తస్య హృదయే జప్త్వా "బ్రహ్మజజ్ఞానమితి" తస్యమూర్ధానం స్పృశన్ జప్త్వా "భూమిర్భూమి మగాన్మాతే"తి తస్య మూలాధారే జప్త్వా 'ఇదం విష్ణుః త్రీణిపదేతి' ద్వాభ్యాం తస్య మూర్ధ్ని వాగ్యతోభిద్యేత 'పరోమాత్ర యేతి" మంత్రేణ లవణై రాపూర్య తతోవాలుకైః సికతాభిరేవ పిదధ్యాత్. యథా సృగాల పక్షిశునకాద్యైః న స్పృశేత్ తథా పిధాయ దృఢీకుర్యాత్ తతః పురుషసూక్తేన శ్రీసూక్తేనాభిమంత్ర్య అతోదేవేతి మంత్రేణ తం హరిం స్మరన్ ప్రణమ్య 'అగ్నినాఽగ్ని" తి మన్త్రేణ హోతార మామంత్ర యేత్. అథవా ప్రణవేనైవ సర్వకర్మ సమాచరేత్. తత్ర దేవతా ప్రతిష్ఠా మశ్వత్థ స్థాపనం వా కుర్యాత్. తదారభ్య ద్వాదశేహ్ని వక్ష్యమాణ వత్ నారాయణ బలిం కుర్యాత్.

౧౫౮

అత్ర గాథా భవన్తి

అత్రాస్మిన్నర్థే గాథాః వచనాని భవన్తి.

యథా సన్యాసినాం కాయం యే వహన్తి ద్విజాతయః ౧౫౯

యథా సన్న్యాసినాం యతీనాం యోగినాం కాయం దేహం యే వహన్తి బిభ్రతి ద్విజాతయః బ్రాహ్మణాః.

పదేపదే యజ్ఞఫలం లభేరన్నానుపూర్వతః ౧౬౦

తే సర్వే పదే పదే ప్రక్రమే యజ్ఞస్యాశ్వమేధాఖ్యస్య ఫలం యజ్ఞ ఫలం లభేరన్ గచ్ఛేరన్ అనుపూర్వతః అనుక్రమాత్.

అనాథానాం శవం చైవ యేవహన్తి ద్విజాతయః ౧౬౧

నవిద్యతే నాథః స్వామీకర్తా యేషాం తేషామనాథానాం విప్రజనా నాం శవం మృతకం చ యే వహన్తి ద్విజాతయః

తత్సంస్కారకృతో యేచ యేచ శ్రాద్ధాని కుర్వతే ౧౬౨

తత్ప్రేతస్య సంస్కారం దహనాదికం కుర్వన్తీతి తత్సంస్కార కృతో యే చ యే ద్విజాతయః అనాథ శవస్య శ్రాద్ధాని ఏకోద్దిష్టాదీని కుర్వతే కుర్వన్తి

తేషామేవ ఫలం ప్రోక్త మశ్వమేధస్య ధర్మతః ౧౬౩

తేషాం ద్విజాతీనామేవ ధర్మతః ధర్మశాస్త్రతఃఅశ్వమేధస్యయాగస్య ఫలం ప్రోక్తం ఋషిభిర్భాషితమ్

మృతానాంతు శరీరం యదగ్నేర్హవి రితి స్మృతమ్ ౧౬౪

మృతానాం అనాథానాం శవంతు శరీరం యద్యస్మాత్కారణాదగ్నేర్హవిర్భవతీతి స్మృతం ధర్మశాస్త్రేషు జ్ఞాతమ్

తస్మాత్పుణ్య శరీరాణి వహన్సద్యశ్శుచిర్భవేత్ [దహన్] ౧౬౫

తస్మాత్కారణాత్ పుణ్యకృతాం శరీరాణి వహన్ ద్విజస్సద్యస్తదానీమేవ శుచిః పూతో భవేత్

పరదేశ గతస్యాపి సద్య శ్శౌచం విధీయతేఇతి విజ్ఞాయతే

పరదేశే గతస్య వైదేశికస్యాపి ద్విజస్య సంస్కర్తుః సద్యశ్శౌచం శుచిత్వం విధీయతే ఉచ్యత ఇతి స్మృతిషు విజ్ఞాయతే.

ఇతి శ్రీనృసింహ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్రభాష్యే
పంచమ ప్రశ్నే - అష్టమః ఖణ్డః

అథ పంచమ ప్రశ్నే - నవమః ఖణ్డః

అథా ప[ద్దాహ్యమ్] ద్దాహ్యాః ౧౬౬

అథాఽపది విపది దగ్ధుమర్హా ఆపద్దాహ్యాః ఉచ్యన్త ఇతి వాక్య శేషః

స్నాతకో విధురః కృతచౌళో [డో]దన్తజాతోవా కుమారఃకుమారీచ విధవా వీరవిధవా సూతవిధవా సూతికా మూఢగర్భిణీ పతిఘ్నీనిన్దితా ఘోరా యశోఘ్నీ పుత్రఘ్నీ దీక్షితోజ్ఝితాత్యక్తభర్తృకాఽనార్తవాపాషణ్డమూక బధిరా మన్త్రవర్జితా పాపబుద్ధిః దుశ్శీలా స్త్రీచ దహనమేతేషామాపద్విధానం చాచక్షతే. ౧౬౭

తేక ఇత్యత ఆహ. స్నాతకః కృతసమావర్తనః విగతా ధూః యేన సవిధురః మృతభార్యః కృతచౌళః దన్తజాతః వా వికల్పేన దాహ్యః కుత్సితం మారయతీతి కుమారః కుమారీచ విగతోధవో భర్తా యస్యాః సావిధవా మృతభర్తృకా వీరమనశనాదివ్రతం యయాఽఽద్రియతే సావీర విధవా అసూతమజాత మపత్యం యయాసాఽసూత విధవా, సూతికా ప్రసవకాలికా మూఢో వ్యర్థో గర్భోయస్యా స్సామూఢ గర్భిణీ పతిం భర్తారం హన్తీతి పతిఘ్నీ నిందితా దూషితా ఘోరా క్రూరకర్మిణీ యశః కీర్తిం హన్తీతి యశోఘ్నీ పుత్రాన్ హన్తీతి పుత్రఘ్నీ మృతపుత్రా మాసమనశనాది వ్రతం దీక్షితా యయాసాదీక్షితా ఘోరవ్రతా [1]ఉజ్ఝ్యతే త్యజ్యతే పతినేయ మిత్యుజ్ఝితా త్యక్తోభర్తా యయాసా [2] [3] త్యక్తభర్తృకా నవిద్యతే అర్తవం రజః యస్యాః కదాచిదపీత్యనార్తవా అపుష్పా మృతపుష్పావా పాశాన సంస్కృత హేతుభూతాన్య సచ్ఛాస్త్రాణి అనన్తి వదన్తీతిపాషండాః వేదబాహ్య శాస్త్రానువర్తినః మూయతే బధ్యతే వాక్ప్రవృత్తి రస్యేతి మూకః వాగ్వికలః బధ్యతే కర్ణవివరావితి బధిరః అశ్రుత శ్రవణః మంత్రేణ వేదాదినా మనునావర్జితః మంత్రవర్జితః పాపేషు బుద్ధిర్యస్యాస్తి సపాప బుద్ధిః దుష్టం శీలం స్వభావో యస్య స దుశ్శీలః తే చ ఏతద్గుణయుక్తాః స్త్రీయోషిచ్చ అపద్దాహ్యాః ఏతేషాం స్నాతకాదీనాం దహన మాపద్విధానమాచక్షతే చకారాత్పూర్వోక్త విధానమపి చాచక్షతే.

---

1 ఉజ్ఝితా ; బలాత్కారముగా త్రోయబడినది. (త్రోసివుచ్చబడినది)
2 త్యక్తభర్తృకా ; వదలి పెట్టబడినది.
3 త్యక్తః ; భర్తా యాయాసాత్యక్త భర్తృకా.

యోవాఽఽత్మాభియాజీ స్నాతకోఽప్రాప్తగృహవృత్తో మృతదారో వా మ్రియేత తస్యహవై తద్బ్రహ్మ విఫలం మా భూదితి విశేషార్థీ యథా విభవాను రూపం దక్షిణాందత్త్వాతుల్యాం కాంచిత్కన్యాం తస్మై దాపయిత్వా తయా సహోషి తస్య ప్రాప్తగృహ వృత్తస్య పూర్వోక్తేనవిధినాదహనంకుర్యాత్. ౧౧౯

యోవాకశ్చిద్ద్విజః ఆత్మానం యష్టుం శీలమస్యేత్యాత్మాభియాజీవా స్నాతకోవా అప్రాప్తమనాపన్నం గృహవృత్తం గృహస్థ ధర్మః యేనసః అప్రాప్త గృహవృత్తోవా మృతాదారాః భార్యా యస్యస మృతదారో మ్రియేత మృతోభవేత్ తస్య మృత స్య హ. వై, శబ్దౌ ప్రసిద్ధౌతత్ బ్రహ్మ తపః విఫలం వ్యర్థం మాభూత్ న భవేదితి విశేష మర్థితుం యాచితుం శీల మస్యేతి విశేషార్థీ జ్ఞానీచేత్తస్య పిత్రాదిః యథా విభవస్య ఆత్మన ఐశ్వర్యస్య అనురూప మనుగుణం యథా విభవానురూపం స్వవిత్తానుసారేణ దక్షిణాం హిరణ్యాదికం కన్యాప్రదాత్రే దత్వా తుల్యాం తత్సమానవంశజాం యాం కాం చిత్కన్యాం తస్మై మృతకా య తో యభారా పురస్సరం కన్యా ప్రదేన దాపయిత్వా దానం కారయిత్వా తయా పత్న్యా సహోషితస్య తదానీమేవ నివసితస్య ప్రాప్తగృహవృత్తస్య పూర్వోక్తేన విధినా తదౌపాసనాగ్నినా దహనం కుర్యాత్

తథైవ కన్యాం చ మృతాం ప్రాప్తయౌవనాంతుల్యేన పుంసా ప్రాప్తగృహవృత్తాం దహేత్. ౧౨౦

యథా అప్రాప్త గృహవృత్తస్య తథైవ కన్యాంచ మృతాం సురణం గతా మప్రాప్త గృహవృత్తాం ప్రాప్తం యౌవనం యువతీత్వం యయాతాం ప్రాప్త యౌవనాం మృతాం కన్యాం చ తద్బ్రహ్మ విఫలం మాభూదితి విశేషార్థీ చేత్తత్పిత్రాదిః యథా విభవానురూపం దక్షిణాం వరప్రదాయి దత్వా తుల్యేన తస్యాః సమానవంశ్యేన పుంసాపతినా సహోషితాం ప్రాప్తగృహవృత్తాం తాం పూర్వోక్తేన విధినా తదగ్నినా దహేత్.

దన్త జాతస్య కృత చౌలస్య వాతదేతేషాంతత్రాగ్నౌవ్యాహృతీర్హుత్వా సావిత్ర్యా దహనం కుర్యాత్. ౧౨౧

దన్త జాతస్య కృత చౌలస్య వా మరణే తద్వత్కుమార్యాశ్చ వా మరణే తదేతేషాం స్నాతకాదీనాం తత్ర తత్రాగ్నావితి యస్య యస్యయో యోగ్నిరుక్తస్తస్మింస్తస్మిన్నగ్నౌ జాతదన్తకృత చౌళకయోర్జాతకాగ్నౌ స్నాతకస్య సమావర్తనాగ్నౌ విధురస్య కపాల సంతాపనాగ్నౌ వ్యాహృతీర్హుత్వా సావిత్ర్యా దహనం కుర్యాత్ అన్యత్తంత్రం పూర్వవత్కర్తవ్యమ్.

సూతికాం మూఢ గర్భిణీం పుంశ్చలీ మనార్తవాం పాషణ్డ మూక బధిరాం మంత్రవర్జితాం పాపబుద్ధిం దుశ్శీలాం స్త్రియం పురుషం వా తూష్ణీం దావాగ్నినా దహేత్ ౧౨౨

సూతికాం మూఢ గర్భిణీం పుమాంసం పతిం ప్రలోభ్య చలతీతి పుంశ్చలీం. జారామనార్తవా మపుష్పాం మృతపుష్పాం వా పాషండ మూక బధిర మన్త్రవర్జితాం పాపబుద్ధిం దుశ్శీలాం స్త్రియం వా పురుషం వా తూష్ణీ మమంత్రకం దవాగ్నినా వనహుతాశనేన దహేత్ అన్యేషాం విధవాదీనాం వక్ష్యమాణ ప్రాయశ్చిత్త వద్దహనం కుర్యాత్

ఇత్యాపద్దాహ్యం విజ్ఞాయతే ౧౨౩

ఇత్యేవం ప్రకారేణ ఆపద్దాహ్యం ఆపత్కాలే దగ్ధుమర్హాణాం దహన విధిం విజ్ఞాయతే.

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయయాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్రభాష్యే పంచమ ప్రశ్నే నవమః ఖణ్డః.

శ్రీ వైఖానస పారం ౩౫]

అథ పంచమ ప్రశ్నే -- దశమః ఖణ్డః

అ వ టా హి త క మ్

అథావటాహితకమ్ ౧౭౪

అథా వటాహితకం కర్మోచ్యతే అవటే శ్వభ్రే ఆహితకః ప్రక్షేప కస్తమవటాహితకమ్

బాలస్య మరణేఽలంకృత్య వాససాపత్రేణవాఽచ్ఛాద్య కేనాపి సాధారం నయతి. ౧౭౫

బాలస్య అజాతదన్తస్య శిశోర్మరణే సతి తమవటాహితకం బాలమలంకృత్యేతి జలేనాభిషిచ్య గంధపుష్పాద్యైర్విభూష్య వాససా వస్త్రేణ పత్రేణ కదల్యాదినా పర్ణేన వా తమాచ్ఛాద్య కేనాపిజ్ఞాతినా స్వజనేనవా పురుషేణ స్త్రియాఽపివా ఆసమన్తాద్ధారయత ఇత్యాధారః పత్రాదిః తేన సహావర్తత ఇతి సాధారః తం బాలం శ్మశానం నయతి ప్రాపయతి.

తత్ర శ్మశానే దక్షిణోత్తర మవటం తత్ప్రమాణం ఖనతి. ౧౭౬

తత్ర శ్మశానే శుద్ధే పూర్వోక్తేస్థలే దక్షిణోత్తరమాయత మవటం శ్వభ్రం తద్బాలస్య ప్రమాణం నిమ్నాయత విస్తృతానం మానం అథవా తత్ప్రమాణాయతం తదర్ధ విస్తారం నిమ్నం వా అవటం ఖనతి.

ఘృత క్షీరాభ్యామవట మభ్యుక్ష్య దక్షిణాగ్రం తిలదర్భానవకీర్య తత్ర సాధార మాధాయ శవ మాజ్య మిశ్రై స్తిలలాజై రక్షతై ర్వాఽఽస్యంపూరయిత్వాపిధాయోపరిఘృతక్షీరాభ్యా ముక్షణం బలిదానం వా కృత్వా గచ్ఛేత్ ౧౭౭

ఘృతక్షీరే సమేత్య తాభ్యాం వా అథవా ఘృతేన క్షీరేణచవాఘృత క్షీరాభ్యా మవట మభ్యుక్ష్య దక్షిణాగ్రం యథాస్యాత్తథా తిలాశ్చదర్భాశ్చ తాం స్తిల దర్భానవకీర్యేతి. దర్భానాస్తీర్య తిలానవకీర్య తత్రావటే సాధార మాధార సహితం శవ మృతక మాధాయ దక్షిణ శీర్షం నిధాయ ఆజ్య మిశ్రైః తిలాశ్చలాజాశ్చ తా సమేత్య తైః ఘృతప్లుతై స్తిలలాజైః ఆజ్య మిశ్రే నాక్షతేన అక్షతైర్వా ఆస్యం శవస్య వక్త్రం పూరయిత్వా తూష్ణీ మావో వహేతి మంత్రేణవాఽపూర్య పిధాయ మృదా ప్రచ్ఛాద్య యథా జంబుకాద్యైర్నస్పృశ్యేత. తథా మృదా పిధాయ దృఢీకృత్య ఉపరి తదూర్ధ్వే ఘృత క్షీరాభ్యా ముక్షణం సేచనం వా బలేరన్నస్య దానం నిక్షేపణం బలిదానం వా కృత్వా స్నాత్వా గృహం గచ్ఛేత్.

నా స్యోదక దానం కుర్యాత్ ౧౭౮

అస్య మృతకస్యోదకదానం తిలోదక వాసోదక దానం న కుర్యాత్.

త్ర్యహం బలిం క్షి పేదితి విజ్ఞాయతే ౧౭౯

త్ర్యహంల తదారభ్య ప్రతిదినం బలిం క్షిపేత్ భూమౌ బలిం నిక్షిపేత్. ఇతి శబ్దః పరిసమాప్తౌ.

ఇతి శ్రీనృసింహ వాజపేయయాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే
పంచమ ప్రశ్నే —దశమః ఖణ్డః

అథ పంచమ ప్రశ్నే - అథైకాదశః ఖణ్డః

అ దా హ్యాః

అథాదాహ్యాన్వ్యాఖ్యాస్యామః ౧౮౦

అథా నన్తరం దగ్ధుమనర్హా అదాహ్యాః తాన్ వ్యాఖ్యాస్యామః.

నదాహ్యోఽతుల్యో భవతి ౧౮౧

అతుల్యః అసమానాచారజాతిః నదాహ్యో న భవతి.

తుల్యోఽపి పాపరోగాన్వితో రజ్జుశస్త్ర విషవిభ్రమ ప్రతిషిద్ధ హతశ్చాత్మఘాతీ బ్రాహ్మణాది హీనహతోఽగ్ని దగ్ధోఽప్సు మృతో వ్యాళహస్తిపశుమత్త హతః స్వకిల్బిషాశని భూత సంపాత భృగుపతన మహౌఘపరిసర్పణమహాధ్వగమనప్రవాస దుర్గవ్యాధ్యుపేక్షా వ్యర్థప్రాయోపవేశనేషు మృతో నదాహ్యో భవతి. ౧౮౨

తుల్యోఽపి సమానాచార జాతిమానపి పాపేన పురాకృత దోషేణజాతా రోగావ్యాధయః కుష్ఠాపస్మారాద్యాః తైరన్వితః యుక్తః పాపరోగాన్వితః దాహ్యోన భవతి. కిం చ రజ్జుః పాశః శస్త్రమాయుధం విషంవత్సనాభ్యాది గరళం విభ్రమో భ్రాన్తిః ప్రతిషిద్ధః సర్వగర్హితః తైర్హతో మృతః రజ్జు శస్త్ర విషవిభ్రమ ప్రతిషిద్ధ హతశ్చతుల్యోపి దాహ్యోన భవతీతి ఆత్మానం స్వయమేవ హన్తుం శీల మస్యేత్యాత్మ ఘాతీచ నదాహ్యః బ్రాహ్మణాదిభిః శూద్రాన్తైః హతః హీనైరనులోమ ప్రతిలోమాదిభిశ్చండాల ప్రభృత్యన్తైరధమ జాతిభిశ్చ హతః ప్రాప్త మరణః బ్రాహ్మణాది హీన హతశ్చ నదాహ్యః. అగ్నినా డవాగ్నినా గృహ దాహాగ్నినా వైద్యుతాగ్నినా వా దగ్ధః దహవ ప్రాప్త మరణశ్చ అగ్ని దగ్ధశ్చ మన్త్రవన్న దాహ్యః. అప్సు జలేషు మృతః నిమజ్జ్య ప్రాప్త మరణశ్చ నదాహ్యః. వ్యాలాః సర్పాః హస్తినో గజాః పశవోగవాదిజన్తవః మత్తా ఉన్మత్త భ్రాన్తాది జనాః తైర్హతో మృతః వ్యాళహస్తి పశుమత్త హతశ్చనదాహ్యః స్వ స్వస్య కిల్బిషం పాపంతేన అశనిర్వ్రజపాతః భూతో బ్రహ్మ రాక్షసాదిః సంపతతి వృక్షాదేరితి సంపాతః భృగౌగిరి ప్రపాతదేశే పతనం భృగుపతనం మహాంశ్చాసావోఘః ప్రవాహః తస్మిన్ పరిసర్పణం ప్రవేశనం మహౌఘ పరిసర్పణం మహాన్తో ధ్వానః పన్థాన స్తత్రగమనం మహాధ్వగమనంప్రవాసో దేశాన్తర గమనం దుర్గో మహారణ్యగమనం వ్యాధయో వాత పిత్తశ్లేష్మా

దయస్తేషా ముపేక్షా చికిత్సాఽకరణం వ్యాధ్యుపేక్షా వ్యర్థ మప్రయోజనం ప్రాయోపవేశన మనశనవ్రతం వ్యర్థ ప్రాయోపవేశనం తేష్వశనిపాతాదిషు నిమిత్తేషు మృతశ్చ తుల్యోఽపి నదాహ్యః భవతి.

ఆదన్త జననాన్నాగ్నిరా చౌళకాద్వేతి ౧౮౩

ఆదంత జననాదితి దంతదర్శనా త్ప్రాక్ బాలస్య మరణేఽగ్నిస్తస్య దహనం న భవతి. ఆ చౌళకాత్ చౌళకర్మణః ప్రాక్ బాలస్య మరణేవా అగ్నిర్న భవతి. పూర్వవదపటీ పి దధ్యాత్

ఆపంచమాద్వర్షాద్దారకస్యా సప్త మాత్కన్యాయా నాగ్నిః ౧౮౪

ఆ పంచమాద్వర్షాత్సంవత్సరాత్ పంచమవర్షా దర్వాక్ దారకస్య అనుపనీతస్య కుమారస్య మరణే ఆసప్తమాద్వర్షాత్సప్తమవర్షా దర్వాక్ కన్యాయా అనూఢాయా మరణేనాగ్నిరితి పైతృమేధిక విధానేనాగ్ని సంస్కారో న భవతి. ఆపద్దాహ్యోక్త వద్దహనం కుర్యాత్.

తూష్ణీం భూమౌ బలి నిర్వాపణ మిత్యేకే. ౧౮౫

తూష్ణీం భూమౌ యావదాశౌచం తావత్సాయం ప్రాత స్తిలోదకం దత్త్వా బలి నిర్వావణం బలిదానం కుర్యాదిత్యేకే వదన్తి. శిశూనాం దాహ్యానామదాహ్యానాం చ సర్వత్రా శౌచాన్తే వా ద్వాదశాహే వా సపిణ్డీకరణ స్థానే వక్ష్యమాణవన్నారాయణ బలిం కుర్యాత్.

ఇతి శ్రీనృసింహ వాజపేయ యాజీయే శ్రీవైఖానస సూత్రభాష్యే
పంచమ ప్రశ్నే - ఇత్యైకాదశః ఖణ్డః

అథ పంచమ ప్రశ్నే - ద్వాదశః ఖణ్డః

ఆ కృ తి ద హ న మ్

అథా కృతి దహనమ్. ౧౮౬

అథానన్తర మాకృతేః పాలాశ ప్రతికృతేః దహనమాకృతి దహనం వ్యాఖ్యాస్యామ ఇత్యధ్యాహారః

ఆన్యథా౽నృణస్యేష్టా పూర్తం దేవాః పితరశ్చ నాశ్నన్తి. ౧౮౭

కిమర్థమాకృతి దహన మిత్యత ఆహ. అన్యథేతి మన్త్రవద్దాహ్యానాం పూర్వోక్తానాం సర్వేషాం శరీరాణి దవాగ్నినా శూద్రైర్వాహయిత్వా తత్తద్దోషానురూపేణ సదస్యైరుపదిష్టాని ప్రాయశ్చిత్తాని చరిత్వా తదస్థిభిర్వినా పాలాశపర్ణాకృతి దహనం కృత్వా శ్రాద్ధమాచరేత్. అన్యథా ఏవ మకృతస్య అనృణస్య దేవర్షి పితృ ఋణ త్రయాన్ముక్తస్య యజమానస్య ఇజ్యత ఇతీష్టం యాగాదిః పిపర్తి పాలయతి పశుదేవ పిత్రాదీనితి పూర్తం అన్న ప్రదానవాపీకూపతటాకాదిః తదిష్టా పూర్తం దేవతాః పితరశ్చ నాశ్నన్తి న భుంజీరన్

యస్మాత్కులస్య మంగల్యాయాకృతి దహనం ధీయతే. ౧౮౮

యస్మాత్కారణాత్ కులస్య తద్వంశస్య మంగల్యాయ శోభనాయ ఆకృతి దహనం ధీయతే విధీయతే

తస్మాన్మాసే సంవత్సరేవా కాలే పాలాశశాఖానాం సపత్రాణాం షష్ఠ్యధిక శతత్రయం దర్భాంశ్చ గృహ్ణాతి. ౧౮౯

తస్మాత్కారణాత్ తన్మరణ దినాదారభ్య మాసే పూర్ణే సంవత్సరేవా పూర్ణేసతికాలే తన్మరణదినే౽న్యస్మిన్ వా శుభేకాలె ప్రాయశ్చిత్తవిదః శ్రోత్రియాన్ బ్రాహ్మణానాహూయ తైరనుజ్ఞాతః కర్తాపాలాశస్య శాఖాః స్కంధ శాఖాస్తాసాం పాలాశశాఖానాం సపత్రాణాం పర్ణాన్వితానాం షష్ట్యధిక శత త్రయం షష్ట్యుత్తర త్రిశతం తావత్సరఖ్యాకాన్ దర్భాంశ్చ గృహ్ణాతి.

శుద్ధేదేశే గోమయేనోపలిప్తే తిలాక్షతానవకీర్య యద్యాహితాగ్నిః కృష్ణాజిన మాస్తీర్య తత్రాకృతిం తావతీం కరోతి. ౧౯౦

పూర్వవత్సంభారాన్ సంభృత్య శుద్ధేదేశే కేశాస్థి లోష్టాదిరహితే దేశే స్థలే గోమయేనోపలిప్తే ప్రదేశే తిలాక్షతా నవకీర్య సమృతకో యద్యాహితాగ్నిః తస్మిన్ స్థలే దక్షిణాగ్రీవం కృష్ణాజిన మాస్తీర్య తత్ర తస్మిన్ కృష్ణాజినోర్ధ్వ ఆకృతిం తస్య ప్రతికృతిం యావతీ తస్యాకృతిస్తావతీం కరోతి.

తత్రాస్థీని పాలాశదణ్డాః పత్రాణి మాంసం సిరారోమాణి చ దర్భా భవన్తి. ౧౯౧

కథమనయా౽కృత్యా తస్య శరీరంభవతీత్యతఆహ.తస్యాఃఆకృత్యాః పాలాశానాం దండాః కాండాః పాలాశదండాః అన్యస్తే త్యజన్తే ఇతిఅస్థీని భవని పత్రాణి పర్ణాని మన్యతే మాంసం భవతి. సినోతికాయం బధ్నాతీతి సిరాధమనీచ తన్వాం రుహనీతి రోమాణి కేశాది తనూరుహాణిచ దర్భాః భవన్తి.

తస్యాజ్ఞాస్యధిశాస్థి గణనా. ౧౯౨

తర్హ్యేతే కిం నామానః కియన్త ఇత్యత ఆహ. తస్య మృతకస్యాం గాన్యవయవానుద్దిశ్య అస్థ్నాం గణనా సంఖ్యా. ఆస్థి గణనా.

శిరశ్చత్వారింశ త్కంఠం దశ బాహూ శతమఙ్గుళయో దశ
వక్షస్త్రింశ దుదరం వింశతి వృషణేసీవవ్యాం చ సప్త శిశ్నం
త్రీణ్యూరూశతం జానునీ దశ జఙ్ఘే వింశతి రఙ్గులయో దశేత్ర
విన్యస్య పత్రాణి మాంసం సిరారోమాణి చ దర్భైః కృత్వా
బధ్నీయాత్. ౧౯౩

శీర్యత ఇతి శిరః చత్వారింశత్ సంఖ్యాకాన్ సపలాశాన్ దర్భాన్ విన్యస్య కణతి ధ్వనతి కంఠం దశ సపలాశాన్ దర్భాన్ విన్యస్య బాహతే అనేన పురుషో వస్తూపాదానాయ ప్రయత్నం కరోతీతి బాహుః తౌ పఞ్చాశత్ పంచాశదేవం శతసంఖ్యాకాన్ సపలాశాన్ దర్భాన్ విన్యస్య అంగతి అన్యోన్యం అంగులిః తాః పంచపంచైవ మంగులయో దశసంఖ్యాకాన్ సపలాశాన్ దర్భాన్విన్యస్య సుఖతఖాలే వక్ష్యతే ప్రతిహన్యత ఇతి వక్షః ఉరః స్థలం త్రింశత్సంఖ్యాకాన్ విన్యస్య ఉదీర్యతే గర్భాగర్భ ఋద్ధిం గచ్ఛతీత్యుదరం వింశతి సంఖ్యాకాన్విన్యస్య రేతో వర్షతీతి వృషణం వృషణే వృషణే త్రీణి త్రీణి సదర్భాణి పలాశాని విన్యస్య సీవ్యతే సిరయేయమితి సీవనీ తస్యాం వృషణాధః స్థితాయాం రేఖాయామేకం సదర్భం పలాశ మేవం వృషణేసీవన్యాంచ సప్తదర్భాని సపలాశాని విన్యస్య శినోతి వర్షతి రేతసా భగమితి శిశ్నః తం శేఫం త్రీణి సదర్భాణి పలాశాని విన్యస్య ఊర్ణూయతే ఆచ్ఛాద్యతే వస్త్రాదినేత్యూరుః తావూరూనక్థిన్యయం పంచాశత్ పంచాశత్ ఏవం శతం సదర్భాణి పలాశానీ విన స్య జంఘోరుసంధిభాగే జాయత ఇతి జానుతే జానునీ పంచ పంచ ఏవం దశదర్భాణి సపలాశాని విన్యస్య జంఘతే కశాదినా హన్యత ఇతి జంఘాతే దశదశైవం వింశతి సంఖ్యాకాని సదర్భాణి పలాశాని విన్యస్య పదయోరంగుళయః పంచపంచైవం దశ సంఖ్యాకాని సదర్భాణి పలాశాని విన్యస్య పత్రాణి మాంసం శిరాశ్చ రోమాణిచ దర్భైరస్థీని పలాశదండైశ్చ కృత్వా పునరన్యైర్దర్భైః తదంగం సుదృఢం బధ్నీయాత్

తదేవ మాకృతిం పురుషస్య స్త్రియావా కృత్వా తస్య తస్యాగ్నౌ వ్యాహృతీర్హుత్వా పూర్వవద్దహతి. ౧౯౪

తత్ తస్మాత్ ఏవమనేన ప్రకారేణ ఆకృతిం పురుషస్య స్త్రియావా పాలాశ ప్రతికృతిం కృత్వా పూర్వవత్సాత్ర చ యదాన్తం సర్వం తంత్రం కృత్వా యస్య యస్యా కృతిః క్రియతే తస్య తస్య బ్రహ్మచారిణో గృహస్థస్యా హితాగ్నేః అనాహితాగ్నేర్వా వనప్రస్థస్య విధురస్య సమావృత్తస్యవా ఽగ్నౌ వ్యాహృతీః ప్రాయశ్చిత్తాహుతీః హుత్వా తేనాగ్నినా పూర్వవద్దహతి దహనం కరోతి

ఆభస్మసాదాకృతి దహన మిత్యేకే. ౧౯౫

ఆభస్మసాదితి యావద్భస్మ భవేదాకృతి దహనం కుర్యాదిత్యేకే వదన్తి.

ఇతి శ్రీనృసింహ వాజపేయ యాజీయే శ్రీవైఖానస సూత్రభాష్యే
పంచమ ప్రశ్నే - ద్వాదశః ఖణ్డః

ఇతి శ్రీ నృసింహ వాజపేయయాజీయే శ్రీ వైఖానస
సూత్రభాష్యే పంచమ ప్రశ్నే ద్వాదశః ఖణ్డః. - పంచమః పటలః

అథ పంచమ ప్రశ్నే - త్రయోదశః ఖణ్డః

ఏకోద్దిష్టమ్

అథైకోద్దిష్టం వ్యాఖ్యాస్యామః. ౧౯౬

పూర్వవత్తిలోదకాదీన్ దశాహాన్త మాశౌచాన్తం వా కృత్వా తీర్థం విసృజ్యానన్తర మేకముద్దిశ్య క్రియత ఇత్యేకోద్దిష్టం శ్రాద్ధం వ్యాఖ్యాస్యామః

దశమే చాహ్న్య నశన మత్యయే గురూణామ్. ౧౯౭

దశమే చాహ్నీతి దహనదినాదారభ్య ఆహితాగ్నేః అనాహితాగ్నేః మరణదినాదారభ్య గురూణాం మాతా పిత్రాదీనా మత్యయే పంచేసతి. దశమేఽహ్ని చకారాత్ ప్రథమేహ్ని చ అచశనముపవాస వ్రతం కృత్వా దశమేఽహ్ని రాత్ర్యాం కర్తా ప్రాచీనావీతీ పితుఃగోత్రస్య శర్మణఃప్రేతస్య తృప్త్యర్థ మేకోద్దిష్ట శ్రాద్ధం ఏకధా వా త్రిధా వా పంచధా వా సప్తధా వా నవధా వా ఏకాదశధా వా విభజ్య తమేకోద్దిష్ట విధానేన కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య

త్రిశుక్లాః కృశవృత్తయో ఘృణావన్తస్సకలేన్ద్రియా ముక్త యోనిదోషా బ్రాహ్మణాః పాత్ర మిత్యామనన్తి. ౧౯౮

[1]త్రీణిస్థానాని శుక్లాని శ్వేతవర్ణాని యేషాంతే త్రిశుక్లాః వృద్ధాః కృశాః సన్నాః వృత్తయః వర్తనానిచ జీవనానిచ యేషాం తే కృశవృత్తయః కృతసదాచారాః దరిద్రాః ఘృణా కృపాయేషా మస్తీతి ఘృణావన్తఃకృపాళవః పాపభీరవశ్చ కలాభిస్సహ వర్తన్త ఇతిసకలానీన్ద్రియాణి వక్త్రనేత్ర శ్రోత్రత్వగాదీని యేషాం తే సకలేంద్రియా అనంధా అబధిరా అమూకా [2] అకేకరాక్షాః అఉగ్రలోచనాః [3] అగడులాః [4]అఖర్వాః [5]అకుబ్జాఃఅనంగ హీనాః అరోగిణః త్వగ్దోషరహితాఃముక్తాః త్యక్తా యోనీర్జన్మతోదోషాయైస్తే ముక్తయోని దోషాఃఅకుండా అగోళకా అవ్యభిచారిణః సద్వంశజా ఇత్యర్థః ఏవం గుణసంపన్నాః శ్రోత్రియాః బ్రాహ్మణాః ఏకోద్దిష్టాది శ్రాద్ధేషుపాత్రం భోజనార్హా ఇత్యామనన్తి. మునయోవదన్తి.

ఏకత్రయః పంచ సప్త నవైకాదశ వా శక్త్యా నిమన్త్రితా భవన్తి. ౧౯౯

---

1 జన్మ, కర్మ, విద్యాః :
2 కేకరాక్షః ; మెల్లకన్నువాడు
3 : గడులః ; గూనః, కుంటి
4 ఖర్వః ; పొట్టివాడు
5 మరుగుజ్జు

తేష్వేకత్రయః పంచసప్త నవైకాదశవా సంఖ్యాకా బ్రాహ్మణాః శక్త్యా విభవానుసారేణ నిమన్త్రితా ఇతి గోత్రస్య శర్మణః ప్రేతస్య తృప్త్యర్థ మేకోద్దిష్ట శ్రాద్ధే భోక్ష్యశామిత్యేవం ప్రత్యేకం ఫలాదినా నిమంత్రితా వృతాభవన్తి. యేవృతాస్తాన్ బ్రాహ్మణాన్ స్వగృహ ఏవ వాసయేత్.

ఏకాదశదినే మృతకనిమిత్తత్వా న్నైమిత్తిక మేకోద్దిష్టశ్రాద్ధ మమన్త్రక మాచక్షిరన్న మన్త్రకం సంస్కారం కృత్వా కథ మమన్త్రకమ్. ౨౦౦

ఏకాదశదినే మృతకస్య నిమిత్తం కారణం తస్యభావః నిమిత్తత్వం తస్మాన్మృతక నిమిత్తత్వాన్నిమిత్తమస్యేతి నైమిత్తిక మిత్యస్యాభిధానం తన్నైమిత్తిక మేకోద్దిష్టం శ్రద్ధయా క్రియత ఇతి శ్రాద్ధమమన్త్రకం హోమమన్త్రవర్జం భోజనమాత్ర మేవాచక్షీరన్. కేచిద్వదేయుః. కథ మమన్త్రక మిత్యాశంక్య తత్పరిహరతి సమంత్రకం మంత్రవత్సంస్కారం దహనక్రియాం కృత్వా కథమమన్త్రక మేకోద్దిష్ట శ్రాద్ధం కుర్యాత్.

తస్మాత్సపిణ్డీకరణ వద్ధుత్వా శ్రాద్ధ మిత్యేకే. ౨౦౧

యస్మాదమన్త్రకం న భవతి తస్మాత్కారణాత్ సపిండీకరణవద్వక్ష్యమాణ సపిండీకరణోక్త వత్పిత్ర్యాణా మావాహన జుష్టాకార స్వాహాకార వర్జం వైశ్వదేవ హోమం వినా పైతృకాఘారం హుత్వా ఏకోదిష్ట శ్రాద్ధం కుర్యాత్ ఇత్యేకే వదన్తి.

గృహస్య పూర్వవచ్ఛోధనం కృత్వా దర్భేణ సాలీం బద్ధ్వా తిలౌదనం కవ్యమితి పాచయేత్. ౨౦౨

పూర్వవత్ వాస్తుహోమోక్తవత్ పర్యగ్నినా గృహస్య శోధనం కృత్వా నవశ్రాద్ధం కృత్వా స్నాత్వా మధ్యాహ్నే ఏకోద్దిష్ట శ్రాద్ధం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య శుచౌదేశే పూర్వవదాఘారం హుత్వా దర్భేణ స్థాలీం చరు

శ్రపణీముఖాం బద్ధ్వా ప్రేతాయ జుష్టం నిర్వపామీతి సతిలాన్ తండులాన్ నిర్వాప్య తిలైస్సహ పక్వమోదనం తిలౌదనంకవ్యమితితదగ్నౌ పాచయేత్ లౌకికాగ్నౌవా సాపూపవ్యంజన మన్నం పాచయేత్. బీజన్త త్వాత్.

తతః స్నాతానులిప్తానహతే వాససీవసానాన్స్రక్కుణ్డలాఙ్గులీయక ధారిణో దక్షిణాముఖా న్ప్రాచీనావీతినో దక్షిణాగ్రేషు దర్భేషు స తిలేష్వాసనేషు దక్షిణతోఽగ్నేర్నివేశ్య సాపసవ్యం వాచం యతః సికతాభిరుదక్ ప్రాగపరమరత్ని మాత్రం వితస్త్యై దక్షిణతో భాగోన్నతం స్థానం కల్పయేత్. ౨౦౩

తతోఽనన్తరం త్రికోణ మరత్ని మాత్రమవటం ఖాత్వోపలిప్య స్నాతాన్ కృతస్నానాన్ బ్రాహ్మణాన్ తత్రావటే ప్రత్యేకం పాదప్రక్షాళనంకృత్వా చాన్తాన్ గంధాద్యైః కృతోపలేపనాన్ అనులిప్తాన్ అహతే నూతనే వాససీ అన్తర్బహిః ప్రావరణ వస్త్రే వసానాన్ ఆచ్ఛాదితాన్। సజః పుష్పమాలికాః కుణ్డలాని కర్ణవేష్టన భూషణాని అంగులీయకానిచ యజమానేన దత్తాని ధారయన్తి తాన్ స్రక్కుండలాంగులీయకధారిణః దక్షిణాముఖాన్ ప్రాచీనావీతినశ్చ బ్రాహ్మణాన్ గోత్రస్య శర్మణః ప్రేతస్య ఇద మాసనమితి ప్రత్యేకం దక్షిణాగ్రం సతిలదర్భం నిధాయ తేషు దక్షిణాగ్రేషు దర్భేషు సతిలేష్వాసనేషు దక్షిణతోగ్నేర్దక్షిణభాగే నివేశ్యాఽసయిత్వా ఉశన్తస్త్వాహవామహఇతి తిలైరభ్యర్చ్య గంధద్వారామితి గంధమాయనేత ఇతి పుష్పం ధూరసీతి ధూపముద్దీప్యస్వేతి దీపం యువానువాసా ఇతి వస్త్రం ప్రత్యేకం దత్వాతత్తదభిముఖేఽర్ఘ్య పాత్రం సంసాద్య సతిలమేకైకం దర్భం నిధాయ శన్నో దేవీరిత్యద్భిరాపూర్య ప్రేతాయ స్వధేతి ప్రత్యేకం తేషాం కరే తిలోదకం దద్యాత్. అగ్నౌ హోమం కరిష్యామీత్యుక్త్వా కురుష్వేతి తైరనుజ్ఞాతఃపిత్రే గోత్రాయ శర్మణే ప్రేతాయ స్వాహేత్యాజ్యతిలౌదనాభ్యాం హుత్వా అగ్నేర్దక్షిణ పశ్చిమస్యాం నైరృత్యాం దక్షిణాముఖః ప్రాచీనావీతీ ప్రేతతృప్త్యర్థం పిండప్రదానం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య సాపసవ్యం యథాస్యాత్తథా వాచం యతో మౌనీ కుర్యాత్ సికతాభిః శుద్ధాభిర్వాలుకాభిః ఉదక్ప్రాగ్వ

పరం చ తదుదక్ప్రాగపరం ప్రతిదిశ ముత్తరపూర్వ పశ్చిమేషు అరత్ని మాత్రం హస్త ప్రమాణమాయతంవితస్త్యైదక్షిణోద్వాదశాం గుల్యాయతం భాగం చతురంగులం తత్ప్రమాణ మున్నతం భాగోన్నతం స్థానం పిండ స్థానం కల్పయేత్.

నిధాయౌదుమ్బరీం శాఖాం పూర్వవద్దర్భేణాపసవ్యంకృత్వా ఖననం తిలానాముక్షణ మయుగ్మానాం దక్షిణాగ్రం బర్హిషా ముదుమ్బర పాత్రాణాం చాస్తరణమ్ ౨౦౪

తత్ర సపత్రాం ప్రాదేశమాత్రా మౌదుంబరీం శాఖాం దక్షిణాగ్రాం నిధాయ పూర్వవదష్టకోక్తవద్దర్భేణ అపసవ్యం యథాస్యాత్తథా ఖనన ముల్లేఖనం సకృద్దక్షిణాన్తం కృత్వా ప్రోక్ష్య తత్ర తిలానాముక్షణం నిక్షేపణం చ కృత్వా అయుగ్మానామసమానాం దక్షిణాగ్రం యథాస్యాత్తథా బర్హిషాం దర్భాణామయుగ్మానా మౌదుంబర పత్రాణాంచ అస్తరణంచ కృత్వా.

తత్ర సతిలాక్షతం పుష్పమేకం నిధాయ గోత్ర నామాదినా తస్యార్చనమ్ ౨౦౫

తత్రమధ్యే సతిలాక్షతం తిలాక్షత సమన్వితమేకం పుష్పం నిధాయ సతిల దర్భం పాత్రం ప్రేతాయత్వేత్యద్భిరాపూర్య ప్రేతోమే ప్రసీదత్వితి ప్రణమ్య ఆమ ఆగచ్ఛత్విత్యేక వచనేన మన్త్రమూహయిత్వా గోత్రం శర్మాణం ప్రేతమావాహయామీత్యావాహనం షష్ఠ్యంతే నాసనం చతుర్థ్యన్తేన స్నానాదీన్యేవం గోత్రనామాదినా తస్య ప్రేతస్యార్చనం కృత్వా.

అభిఘార్య కవ్యస్థాలీం తిలౌదనేనాజుహ్వాగ్రేషు సూక్ష్మం పిణ్డం కృత్వా పవిత్ర పాణి రవాఙ్గుష్ఠ జానుభ్యాం భూమిం పీడయ న్నిర్వపతి ౨౦౬

కవ్యస్య ప్రేతస్యాన్నస్య స్థాలీమభిఘార్య ఆమావాజస్యేతి పాత్రం ప్రక్షాళ్య అగ్నిరింద్రేతి పిండపాత్రే తిలౌదనం ప్రక్షిప్య అభిఘార్య తేన తిలౌదనేన అంగుళీనామగ్రాణి పర్వాణి తేష్వంగులాగ్రేషు సూక్ష్మమంగుష్ట మాత్రం పిండం కుర్యాత్ అపివా పాత్రం వినా స్థాల్యామేవ సూక్ష్మపిండం కృత్వా పవిత్రే పాణ్యోర్యస్య సపవిత్ర పాణిస్సన్ అవాంచావంగుష్ఠజానూ యయోస్తాభ్యా మవాంగుష్ఠ జానుభ్యాం భూమిం పీడయన్ మర్దయన్ అథవావామంచయథాభవతి తథావామపాదాంగుష్ఠజానునీ భూమౌనిధాయ తాభ్యా మంగుష్టజానుభ్యాం భూమిం పీడయన్అయమోదనఇతి మన్త్రేణ గోత్రాయ శర్మణే ప్రేతాయ ఏషపిండ ఉపతిష్టత్వితి పిండం నిర్వపతి. నిక్షిపతి.

వస్త్రోత్తరీయాది దధ్యుపదంశ బదర ప్రభృతి భక్ష్యం ముఖవాసం చార్పయేత్ ౨౦౭

వస్త్రోత్తరీయే ఆదౌ యేషాం కశిప్వాదీనాం తద్వస్త్రోత్తరీయాదిచ ఉపదంశం వ్యంజనంచ బదరప్రభృతి బదరీ ఫలాది తాత్కాలికం ఫలం భక్ష్యం మధుసక్తులాజా పూపేక్ష్వాది చ ముఖవాసం చ గోత్రనామాదినార్ప యేత్ దద్యాత్.

సతిలాక్షత పవిత్ర ముదకుమ్భం నిదధ్యాత్ ౨౦౮

తిలాక్షత పవిత్రైః సహవర్తత ఇతి సతిలాక్షత పవిత్ర ముదకుంభం వారి పూర్ణకలశం గోత్ర శర్మన్ ప్రేత తవ పానీయార్థ ముదకుంభం దదామీతి తత్పార్శ్వే నిదధ్యాత్ నిక్షిపేత్.

శూర్పేణాచ్ఛాద్య పిణ్డముపరిష్టాత్సతిలాక్షతం పుష్పం దర్భేణ నిదధ్యాత్. ౨౦౯

పిండం శూర్పేణాఽచ్ఛాద్య ఉపరిష్టాచ్ఛూర్పోపరిసతిలాక్షతంపుష్పం దర్భేణ సహనిదధ్యాత్.

తదీయం వస్త్రం కాంస్యాద్యుపాన చ్ఛత్రం చ సర్వం నివేద్య తేభ్యోదానమ్ ౨౧౦

తదీయం తత్ప్రేత సంబంధం ధృతవాసః అన్తర్బహిః ప్రావరణీయం వస్త్రం కాంస్యం భోజనార్థం కంసపాత్ర మాదిర్యేషాం పానీయపాత్రాదీనాం తత్కాంస్యాది ఉపానత్పాదుకాది పాద త్రాణం ఛత్రం వైణవాద్యాతపత్రం చకారాత్ తదీయం తల్పముపధానం ఆసనంచసర్వమాదాయ పిండస్థానే ప్రత్యేకం తద్గోత్రనామ్నా ప్రేతాయ నివేద్యతేభ్యః ప్రేతస్వరూపేభ్యః బ్రాహ్మణేభ్యః దానం కుర్యాత్.

పిణ్డ శేషాది పాత్రేషు తేషామభిఘార్యార్పయిత్వాభుఞ్జతాం ఇత్యఙ్గుష్ఠమూలం గృహీత్వా భోజనం పూర్వవత్ ౨౧౧

పిండశేష ఆదిర్యేషా మన్నాపూపాదీనాం తత్పిండశేషాది యథాస్వాత్తథా అన్నాదికం తేషాం బ్రాహ్మణానాం పాత్రేషు రాజతేషు అలాభేష్వనిందితేషువర్ణమయేషువాపాత్రేష్వభిఘార్యాఽజ్యేనోపస్తీర్యఅర్పయిత్వా సకృత్సకృద్దత్త్వా అప్రదక్షిణ మభ్యర్చ్య పరిషిచ్య పృథివీతేపాత్రమితితత్పాత్రం గృహీత్వా ఇదం విష్ణుర్విచక్రమ ఇతి మన్త్రేణ ప్రత్యేకంబ్రాహ్మణస్య దక్షిణపాణే రంగుష్ఠమూలం దక్షిణపాణినా గృహీత్వా తదన్నం కవ్యమితి స్పర్శయిత్వా గోత్ర శర్మన్ ప్రేత ఇదమన్నం సపరికరం సతిలాపిధానం సోదకుంభం సదక్షిణాకముపతిష్టత్విత్యుక్త్వా భోజనం యథేష్టం కారయిత్వా పూర్వవదష్టకావత్.

ఉచ్ఛిష్టమపనీయ బహిర్దక్షిణస్యామవటే ప్రక్షిప్య సహపిణ్డేన తజ్జలం స్రావయేత్ ౨౧౨

అసుత్థితేభ్యః [1] సకాశాదుచ్ఛిష్టం భుక్తపాత్రాదికా మపనీయాపోద్ధృత్య బహిర్గృహాద్బాహ్య ప్రదేశే దక్షిణస్యాం దిశ్యవటం ఖాత్వా తస్మిన్నవటే ప్రక్షిప్య పిధాయ ఆచాన్తేభ్యః కరశుద్ధిం కృత్వా యథాశక్తి దక్షి

1 సకాశః సమీపము.

ణాం తాంబూలం చ ప్రత్యేకం దత్వా తాన్ విసృజ్య ప్రేతముద్వాస్య సహ పిండేన తజ్జలం తదుదకుంభోదకం స్రావయేత్.

వాయసేభ్యో బలిదానమ్ ౨౧౩

వాయసేభ్యః కాకేభ్యః బలిదానం పిండదానం కుర్యాత్. యద్వా శుద్ధేస్థలే పిండం న్క్షిప్య తత్ర తజ్జలం సంస్రావ్య తత్పిండం వాయసేభ్యో బలిదానం కుర్యాత్.

అథవా శ్వ చణ్డాలా నుపహతే దేశే విసర్జనం పిణ్డస్య ౨౧౪

అథవా శ్వా శునకః చండాలోఽన్త్యజాతిః తాభ్యామనుపహతోనుపద్రవః తస్మిన్ శ్వ చండాలామపహతే దేశే స్థలే విసర్జనం నిక్షేపణం కుర్యాత్.

శ్యేన కాకాదీన్న వారయేత్. ౨౧౫

పిండస్య భక్షణార్థమాగతాన్ శ్యేనో గృధః కాకోబలిభుక్ తావాదౌ యేషా మన్యేషాం చటకాదీనాం పక్షిణాంతాన్ శ్యేన కాకాదీన్ న వారయేత్. నావరుంధ్యాత్.

యస్మాత్తద్రూపాః పితర ఆగచ్ఛన్తి ౨౧౬

యస్మాత్కారణాత్. తత్ శ్యేన కాకాదీనాం రూపాణి యేషాం తే తద్రూపాః సన్తః పితరః పితృజనాః ఆగచ్ఛన్తి ఆయాన్తి తస్మాతాన్ నవారయేత్.

స్నాత్వా స్వస్తివాచన మన్నాద్య దాన మౌపాసన హరణం
వైశ్వదేవం చ కుర్యా త్పూర్వవత్ ౨౧౭

కర్తా ప్రేత భుక్తం ప్రేతజీర్ణ మిత్యన్త హోమం హుత్వాఽగ్నిం విసృజ్య స్నాత్వా స్వస్తి వాచనం పుణ్యాహవాచనం కృత్వాఅన్నమాద్యం ప్రధానం యేషాం దానానా మన్నాద్య దానం యథాశక్తి బ్రాహ్మణేభ్యః కృత్వా పూర్వవదౌపాసన హరణ మౌపాసన హోమం కృత్వా వైశ్వదేవంచ కృత్వా చకారాత్స్వయం జ్ఞాతిభిస్సహ భోజనం చ కుర్యాత్.

ఏకోద్దిష్ట మితి ౨౧౮

ఏకోద్దిష్ట మిదం ఇతి శబ్దః-కర్మ పరిసమాప్తౌ.

ఇతి శ్రీనృసింహ వాజపేయయాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే
పంచమ ప్రశ్నే—త్రయోదశః ఖణ్డః

అథ పంచమ ప్రశ్నే - చతుర్దశః ఖణ్డః

మాసి మాసి పిణ్డ నిర్వాపః

అథ తథామాసి మాసి తద్దినే పిణ్డ నిర్వాపః ౨౧౯

అథానన్తరం యథైకోద్దిష్టముక్తం తథా తూష్ణీం మాసిమాసి ప్రతిమాస మూనమాసికే, త్రైపక్షికే. ఊనషాణ్మాసికే, ఊనాబ్దికే చాసంవత్సరాత్సపిండీకరణాన్తం తద్దినే తన్మరణదినే మధ్యాహ్నే గోత్రస్య శర్మణః ప్రేతస్య ఊనమాసికం, మాసికం, త్రైపక్షికం,ద్వితీయమాసికం,తృతీయ మాసికం, చతుర్థ మాసికం, పంచమ మాసికం, షాణ్మాసిక మూనషాణ్మాసికం. సప్తమమాసిక మష్టమ మాసికం, నవమమాసికం, దశమమాసిక మేకాదశమాసికం, ద్వాదశ మాసిక మూనాబ్దిక మేకోద్దిష్ట శ్రాద్ధ మేకోద్దిష్ట విధానేన కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య, పూర్వోక్త లక్షణాన్విత మేకం బ్రాహ్మణం పూర్వవదామన్త్ర్య, తమభ్యర్చ్య పూర్వవదేక మేకం పిండం నిక్షిప్య యథేష్టం భోజయేత్. ఏవం మాసి మాసి తద్దినే పిండస్య నిర్వాపణం నిక్షేపణం పిండ నిర్వాపః కర్తవ్యో భవతి.

మాసే తైల సంపర్కః ౨౨౦

మరణదినాదారభ్య మాసే మాసం పూర్ణేసతి వా తైలేన సంపృచ్యతే సంయుజ్యత ఇతి తైల సంపర్కః తైలాభ్యంగః.

శ్రీ వైఖానస ఫారం ౩౭]

తృతీయేవా మఙ్గలయోగో భవతి ౨౧

తృతీయే వా మాసే పూర్ణేసతి తైలసంపర్కో భవతి. మంగళేనశుభేన యుజ్యత ఇతి మంగళ యోగః.

సపిండీకరణమ్

యస్మాదేకోద్దిష్టాత్త్రిమాస షణ్మాసో వత్సర ఇతి వా ప్రేతాప్యాయనకాలస్తస్మాత్తేషు కాలేష్విష్టకాలే పితృస్థానగతాయేతి క్రమేణ త్రిభిః పిణ్డైస్తస్య పిణ్డస్యారోపణం సపిండీకరణం కుర్యాత్. ౨౨

సంవత్సరాదర్వాగ్యది శుభాగమో భవతి యస్మాత్కారణాదేకోద్దిష్టాదారభ్య త్రిమాసః తృతీయోమాసః, షణ్మాసః షష్ఠో మాసః ఇతి శబ్దః ప్రకారాన్తర వాచక సర్వత్ర సంబధ్యతే. ఏకోద్దిష్టాదారభ్య త్రిమాస ఇతివా షాణ్మాస ఇతివా సంవత్సర ఇతివా ప్రేతాప్యాయనకాలః ప్రేతతృప్తికాలో భవతి. తస్మాత్కారణాత్ తేషు త్రిషు కాలేషు ఇష్టకాలే మాసే'ద్వాదశాహేవా సపిండీకరణం కర్తవ్యమ్ ఇదానీం సపిండీకరణ శబ్దస్య నిర్వచనమాహ. పితృస్థానగతాయేతి పితృ స్థానగతాయ పితామహ స్థాన గతాయ, ప్రపితామహస్థానగతాయేతి క్రమేణ త్రయాణాం పిత్రాదీనాం త్రిభిః పిండైః సహ తస్య ప్రేతస్య పిండస్య త్రేధా కృతానాం భాగానామారోపణం సహసంయోజనం సపిణ్డీకరణ మితి వదన్తి. త్రిభిః పిండైః సహాయం క్రియత ఇతి సపిండీకరణం తద్యథేత్యత ఆహ కుర్యాదితి. గోత్రస్య శర్మణః ప్రేతస్యాస్మిన్ దినే సపిండీకరణ శ్రాద్ధం తత్పితృ పితామహ ప్రపితామహైః సహ సమానోదక సాపిండ్య సిద్ధ్యర్థం ప్రేతత్వవిముక్తి ద్వారావస్వాది పితృలోకావాప్త్యర్థం గోత్రస్య శర్మణః ప్రేతస్యైకోద్దిష్ట విధానేన తత్పితృపితామహానాం గోత్రాణాం శర్మణాం వసురుద్రాదిత్య రూపాణాం పార్వణవిధానేనైవ ముభయాత్మకం విశ్వేదేవ పూర్వకం విష్ణ్వన్తం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య

పూర్వేద్యుర్నిశి ద్వౌ విశ్వేదేవార్థం త్రీన్ పిత్రర్థం ఏకం ప్రేతార్థమేకం విష్ణ్వర్థం ప్రత్యేకం ఏతస్య సపిండీకరణ శ్రాద్ధే భోక్ష్యతామితి పూర్వోక్త లక్షణాన్వితాన్ శ్రోత్రియాన్ బ్రాహ్మణాన్‌జీవపితౄన్‌ఫలాదినాఽమన్త్ర్యస్వగృహే వాసయిత్వా పరేద్యురపరాహ్ణే పూర్వవత్సపిండీకరణ శ్రాద్ధమద్యకరిష్య ఇతి సంకల్ప్య అగ్నిం సంసాద్య చతురశ్రం వృత్తం త్రికోణమరత్ని మాత్రం ఖాత్వోపలిప్య స్నాతాన్ సుప్రక్షాళిత పాణిపాదాన్ శ్రోత్రియాన్ బ్రాహ్మణానాహూయ చతురశ్రే దేవాన్ వృత్తే పితౄన్, త్రికోణే ప్రేతం, శః పాద్యమితి పాద్యం దత్వా శన్నోదేవీరితి పాద ప్రక్షాళనం కృత్వా ఆచాన్తాన్ బ్రాహ్మణానగ్నేః పశ్చిమతః ప్రాఙ్ముఖౌ విశ్వేదేవౌ దక్షిణత ఉదఙ్ముఖాన్ పితౄన్ దక్షిణాభిముఖం ప్రేతం, పశ్చిమాభిముఖం విష్ణుం. సాక్షతదర్భేషు సతిలదర్భేష్వష్టకావద్దత్తేష్వాసనేషు ఆసయిత్వా అర్చత ప్రార్చత ఇత్యభ్యర్చ్య గంధద్వారామితి గంధమాయునేతి ఇతి పుష్పం ధూరసీతి ధూపముద్దీప్యస్వేతి దీపం యువాసువాసా ఇత్యన్తః ప్రావరణీయం బహిః ప్రావరణీయంచ వాససీ, ఋతుభిరిష్ట్వార్తవై ఇతి కుండలమిదం బ్రహ్మపునీమహ ఇత్యంగుళీయకంచ దత్వా క్రమశ ఏవ మనులిప్తాన్ అహతేవాససీవసానాన్ స్రక్కుండలాంగుళీయకధారిణో విశ్వేదేవానుదగన్తం పుష్పాద్యైః పితౄన్ ప్రాగన్తం గంధాద్యైః ఏకోద్దిష్టవత్ ప్రేతం విశ్వేదేవవద్విష్ణు మభ్యర్చ్య తత్తదభిముఖే ప్రత్యేక మర్ఘ్యపాత్రం సంసాద్య శన్నోదేవీరిత్యదిభిరాపూర్య యవోసి ధాన్యరాజోవా ఇత్యక్షతం విశ్వేదేవపాత్రయోః తిలోసిసోమదైవత్య ఇతి పితృపాత్రేషు తథా ప్రేతపాత్రేచ తిలాన్నిక్షిప్య యాదివ్యా అప ఇతి మన్త్రాన్తే విశ్వేభ్యో దేవేభ్యః స్వాహేతి తేషాం కరే యవోదకం, తథా పితృభ్యః స్వధేతి తేషాం కరే తిలోదక మర్ఘ్యం దద్యాత్. తదాహ ప్రాయశ్చిత్తే సూత్రకారః పూర్వేద్యుః ద్వౌ విశ్వేదేవార్థం త్రీన్ పిత్రర్థమేకం ప్రేతార్థం సపిండీకరణ శ్రాద్ధే భోక్ష్యతామితి వరయిత్వా స్వాహాస్వధేతి తేషాం కరే తిలోదకం దత్వేతి. తస్మాదేవ మభ్యర్చ్య హోమం కరిష్యామీత్యుక్త్వా కురుష్వేతి తైరనుజ్ఞాతః కర్తా ప్రాణాయామం కృత్వా పూర్వవత్సంకల్ప్య

వైశ్వదేవాఘారం శ్రపణం పూర్వవత్తిలౌదనస్య ౨౨౩

మాతా పిత్రో రౌపాసనాగ్నౌ తదన్యేషాం లౌకికాగ్నౌ వైశ్వదేవాఘారం పూర్వవత్కృత్వా అస్మిన్నేవాగ్నౌ దర్వీణస్థాలీం బద్ధ్వాఽధిశ్రిత్య విశ్వేభ్యో దేవేభ్యో జుష్టం నిర్వపామీతి తండులానుత్తరే పితృభ్యో జుష్టం నిర్వపామీతి సతిలాన్ తండులాన్ దక్షిణేస్థాల్యాం నిర్వాపః ఏవం పూర్వవత్ తిలౌదనస్య శ్రపణం పచనం కృత్వా దక్షిణతః ఉద్వాస్యాభిఘార్య.

వైశ్వదేవం హుత్వా ప్రాచీనావీతీ-వీతిహోత్రమితి సమిధం కవ్యమావిధ్య దగ్ధ్వా పృథివీగతాన్అన్తరిక్షగతాన్దివిగతాన్ ఇతి పితౄణామావాహనమ్ ౨౨౪

యథాభాగం చరుమవదాయ వైశ్వదేవం హుత్వేతి అష్టకాపసపివా విశ్వేదేవస్య విశ్వేఅద్యేతి మంత్రాభ్యామాజ్యచరుభ్యాం వైశ్వదేవంహుత్వా పరిషిచ్య ప్రాచీనావీతీ పైతృకం కవ్యఇతిసంకల్ప్యవీతిహోత్రమిత్యగ్నేః నైర్ఋత్యా మౌదుంబరీం సమిధం కవ్యం పైతృకం యథాస్యాత్తథా అవిధ్య స్పర్శయిత్వా దగ్ధ్వా పృథివీగతాన్ పితౄనావాహయామ్యన్తరిక్షగతాన్ పితామహానావాహయామి దివిగతాన్ ప్రపితామహా నావాహనావాహయామీత్యేవం పృథివీగతానన్తరిక్షగతాన్ దివిగతానితిపితౄణామావాహనం పైతృకేణ తీర్థేన దక్షిణ ప్రణిథౌ కృత్వా అన్యస్మిన్ జలపాత్రే గోత్రం శర్మాణం ప్రేతమావాహయామీతి ప్రేతస్యావాహనం కృత్వా.

జుష్టాకారాది సంవాపనాన్తం కర్మకుర్యాత ౨౨౫

పృథివీ గతేభ్యః పితృభ్యోజుష్టం నిర్వపామీత్యాదిభిఃపితృభ్యఆజ్యం నిర్వాప్య తృపృథి ద్వయేనాగ్నేరుత్తర దక్షిణయోః ప్రత్యేకమాజ్య మధిశ్రిత్య ఉద్వాస్య అగ్నిర్జ్యోతింసీతిద్వయేనసమిదులేకనాజ్యందగ్ధ్వాతాంసమిధంసమిదసీతిహుత్వాఅమృతమసీత్యుత్తాన-అన్తరితమిత్యనుత్తానంప్రత్యుష్టమిత్యుత్తానం పైతృకమాజ్య మప్రదక్షిణం స్రుచేణోత్తానమాజ్యంగృహీత్వా

స్రవనోత్తరస్యాం ప్రణీతాయాం దక్షిణస్యాం ప్రణీతాయాంచ సంధాయ చిత్పతిస్త్వాదిభిః స్రుఖిరేవమగ్నౌసంవపతి. తదేవ-జుష్టాకారాదిసంవపనాన్తం తన్మధ్యపాతి కర్మ కుర్యాత్.

అక్షతాదినాఽర్చయిత్వా తిస్రస్సమిధః అగ్నయే కవ్యవాహనాయ స్వధానమస్స్వాహేత్యుత్తరస్యాం సోమాయ పితృమతే స్వధానమస్స్వాహేతి దక్షిణతో యమాయ చాఙ్గీరస్వతయే స్వధానమస్స్వాహేతి మధ్యే చక్షురాస్య మితి హోమశ్చ ౨౨౬

అక్షతాదినేత్యాది శబ్దేన సతిలాక్షతాజ్య చరుభిః ప్రత్యేక మప్రదక్షిణమాగ్రమధ్యమూలాని స్పృశ్యం స్పృశ్యమధోభాగే సీత్వా మధ్యేచ సందధాతి. ఇత్యేవ మౌదుంబరీః తిస్రః సమిధోఽర్చయిత్వా అగ్నయే కవ్యవాహనాయేత్యగ్నౌ రుత్తరస్యాం ఏకాం సమిధం హుత్వా సోమాయ పితృమతే స్వధానమస్స్వాహేతి దక్షిణస్యాం ఏకాం సమిధం హుత్వా, యమాయ చాంగి-స్వతయే స్వధానమః స్వాహేతి తయోర్మధ్యేచైకాంసమిధంహుత్వా ఉత్తరదక్షిణయోరాహుతీ అగ్నేశ్చక్షుషీ మధ్యాహుతిరగ్నేరాస్య, మితి బుద్ధ్వా తిస్రః సమిధో జుహోతి. మధ్యే హోమం.

ఏతేయ ఇహ పితర ఉశన్తస్త్వా సానోదదాతు ఇత్యృచఃపితృదైవత్యా హుత్వా పృథివీ గతేభ్యఃపితృభ్యఃఅన్తరిక్షగతేభ్యః పితామహేభ్యః దివి గతేభ్యః ప్రపితామహేభ్యః స్వధానమస్స్వాహేతి జుహుయాత్ ౨౨౭

ఏతయ ఇహ పితర ఉశన్తస్త్వాసానోదదాత్వి.త్యృచఃపితృదైవత్యాః పృథివీగతేభ్యః పితృభ్యః. అన్తరిక్షగతేభ్యః. పితామహేభ్యః. దివిగతేభ్యః ప్రపితామహేభ్యః. స్వధానమః స్వాహేతి పైతృకేఽనాజ్యేన హుత్వా కవ్యస్థాలీ మభిఘార్య దర్వ్యా తిలౌదనం గృహీత్వాఽవదాయాభిఘార్య ప్రత్యేక

మేవం హుత్వా తథా తదీయాభ్యామాజ్యచరుభ్యాం గోత్రాయ శర్మణే ప్రేతాయ స్వధానమః స్వాహేతి జుహుయాత్.

ఇతి శ్రీనృసింహ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్రభాష్యే
పంచమ ప్రశ్నే - చతుర్దశః ఖణ్డః

అథ పంచమః ప్రశ్నే - పంచదశః ఖణ్డః

పూర్వవద్యథోక్తస్థానే నిహన్మి సర్వమితి తిలోదుమ్బర పత్ర దర్భానాస్తీర్యార్చయిత్వా పితౄాం స్తత్స్థానాత్ప్రముఖత స్తస్యచ స్థానం కృత్వా తథైవ తన్నామ్నాఽర్చయతి. ౨౨౮

అథ సపిండీకరణాంగ పిండప్రదానం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య కురుష్వేతి తై రనుజ్ఞాతః పూర్వవదష్టకావదగ్నేర్పూర్వ బుత్వాం యథోక్త ఇతి సాపసవ్యం శుద్ధాభిస్సికతాభిః ఉదక్ప్రాగపరమరత్ని మాత్రం వితస్త్యదక్షిణతో భాగోన్నతం స్థానం కల్పయేదిత్యేకోద్దిష్టోక్త పిండస్థానే నిహన్మి సర్వమితి తిలౌదుంబరపత్రదర్భానయుగ్మాన్ దక్షిణాగ్రానాస్తీర్య సపవిత్ర తిలమావాహన పాత్రం ప్రత్యేకం నిధాయ బోషాను త్వేత్యాద్భిరాపూర్య పితరో మే ప్రసీదన్త్వితి ప్రణమ్య ఆమ ఆగచ్ఛన్తు పితర ఇత్యేవం పితామహః ప్రపితామహః ఇతి నామభిర్వినామం తంసన్న మ్యతత్పాత్రేష్వావాహ్య గంధాద్యైః పితౄనర్చయిత్వా తత్తేషాం పశ్చిమాభిముఖానాం పితౄణాం స్థానం తస్మాత్తత్ స్థానాత్ ప్రముఖతః పురతః పశ్చిమస్యాం తస్య ప్రేతస్య చ స్థానం యథైకోద్దిష్టే తథైవ కృత్వా తత్రౌదుంబరీం శాఖాం దక్షిణాగ్రం నిధాయ పూర్వవద్దర్భేణ సాపసవ్యం కృత్వా ఖననం తిలానాముక్షణమయుగ్మానాం దక్షిణాగ్రం బర్హిషా ముదుంబర పత్రాణాం చాస్తరణం తత్ర సతిలాక్షతం పుష్పమేకం నిధాయ సతిలాక్షత పవిత్రమావాహనపాత్రం నిధాయ బోషా

యత్వేత్యద్భిరాపూర్య ప్రేతో మే ప్రసీదత్వితి ప్రణమ్య ఆమ ఆగచ్ఛతు ప్రేతో దేవయానానితి గోత్రం శర్మాణం ప్రేతమావాహ్యనామ్నా గోత్రనామ్నా గంధాద్యైరర్చయతి.

అమావాజస్యేతి పాత్రం ప్రక్షాళయతి ౨౨౯

పాత్రమామావాజస్యేతి పిండభాజనం ప్రక్షాళయతి. సంక్షాళయతి.

తత్రాగ్నిరిన్ద్రేత్యన్నం నిక్షిప్య సతిలఘృతం చతుర్ధాకృత్వా పిణ్డాన్కరోతి ౨౩౦

తత్ర పాత్రే అగ్నిరింద్రేత్యన్నం తిలౌపనంనిక్షిప్య తిలానపకిరాజ్యేనాభిఘార్య సతిలం సఘృతమన్నం దర్భేణ చతుర్ధాకృత్వా యథాభాగం పిండాన్ కరోతి.

అయమోదనేతి పిణ్డాం స్త్రీ న్పృథానా న్నిర్వపతి. ౨౩౧

అయమోదనేత్యష్టకావత్ ప్రత్యేకం పిండం గృహీత్వా నామభిర్వినా గోత్రేభ్యో రూపేభ్య ఇతి పితృభ్యః పితామహేభ్యః ప్రపితామహేభ్యః ఏతత్పిండం దదామీతి క్రమేణ ప్రధానానాద్యాన్ త్రీన్ పిండాన్ నిర్వపతి నిక్షిపతి.

ప్రథమం యే మృతాస్తే పితర ఇత్యుచ్యన్తే ౨౩౨

తేక ఇత్యత ఆహ. ప్రథమ మాత్మనః పూర్వం యే మృతాఃసపిండాః తేపితర ఇత్యుచ్యన్తే.

తత్పూర్వ మృతాః పితామహాః ౨౩౩

తత్పితృభ్యః పూర్వం తత్పూర్వం జ్ఞాతయోమృతాభవేయుఃతేసర్వేపితామహా ఇత్యుచ్యన్తే.

తేషాం పూర్వమృతాః ప్రపితామహాః ౨౩౪

తేషాం పితామహానాం పూర్వం యేసపిండా మృతాభవన్తి. తేసర్వే ప్రపితామహా ఇత్యుచ్యన్తే.

తేభ్యః పరే జ్ఞాతివర్గా భవన్తి —౨౩౫

తేభ్యః ప్రపితామహేభ్యః పరేఽన్యే యే మృతాః స్యుస్తే సర్వేజ్ఞాతి వర్గా భవన్తి.

తస్మాత్తేషాం చతుర్ణాం పిణ్డ నిర్వాపః క్రమేణ భవతి —౨౩౬

తస్మాత్కారణాత్తేషాం పిత్రాదీనాం చతుర్ణాం పిండానాం నిర్వాపో నిక్షేపః పిండ నిర్వాపః క్రమేణాష్టకాదిషు క్రమశోభవతి నాత్ర త్రీనితి వచనాత్.

తస్యచ స్థానే తథైవ పిండమేకం నిరుప్యపితృస్థానగతాయేతి తత్పిండం త్రిధాకృత్వా పిణ్డే పిణ్డే తథైకైకం భాగం నిక్షిపతి —౨౩౭

తస్య ప్రేతస్యచ స్థానే అయమోదన ఇతి గోత్రాయ శర్మణే ప్రేతాయ ఏషపిండ ఉపతిష్ఠత్వితి యథైకోద్దిష్టే తథైవ పిండమేకం నిరుప్య పూర్వవదన్యద్దధ్యాధిక శిష్టాదీనుభయత్ర దత్వా ప్రత్యేకం పూర్వవదుదకుంభం నిధాయ పానీయ మాచమనం దత్వా ఊర్జం వహన్తీరితి పరితః స్రావోదకం దత్వా ప్రత్యేకం శూర్పేణాచ్ఛాద్యోపరి పుష్ప తిలాక్షత దర్భాన్నిధాయ అమూర్తానామితి పిత్ర్యాణామవటే తత్పాత్రోదకం నినీయ నమోవః పితర ఇతి ప్రణమ్య ఆచమ్య సౌపర్ణేషు పాత్రేషు తదలాభేష్వ నిందితేషు పర్ణపాత్రేషూపస్తీర్య విశ్వేభ్యో దేవేభ్యో ద్విర్ద్విర్దత్వా రాజతేషు పాత్రేషు పర్ణపాత్రేషువా పితృభ్యః ప్రేతాయచ సకృత్సకృత్ ఏవం యథాభాగం పిండశేషాదిక మన్నాపూపాది సర్వం నిక్షిప్యాభిఘార్య పరిషిచ్య పృథివీతే పాత్రమితి పాత్రం స్పృశన్ దక్షిణపాణే రంగుష్ఠమూలం గృహీత్వా ఇదం విష్ణురితి మన్త్రాన్తే విష్ణోహవ్యం రక్షస్వేతి తదన్నం స్పర్శయిత్వా విశ్వేభ్యో దేవేభ్య ఇదమన్నం సపరికరం సతిలాపిధానం సోదకుంభం సదక్షిణాకముపతిష్ఠత్వితి

ఏవం ప్రాచీనావీతీ అప్రదక్షిణం పరిషిచ్య తథైవపాత్రంస్పృష్ట్వా తదంగుష్ఠ మూలేన అపసవ్యం విష్ణోకవ్యం రక్షస్వేతి తదన్నం స్పర్శయిత్వా పితృ పితామహ ప్రపితామహేభ్యో గోత్రేభ్యో రూపేభ్యః ప్రేతాయచ ఇదమన్నం సపరికరం సతిలాపిధానం సోదకుంభం సదక్షిణాక ముపతిష్ఠత్వితి వా దదామీతి వా తథా హవ్యమితి విష్ణవేఽన్నదానం కృత్వా యథేష్టం భోజయేత్ వాగ్యతాన్ భుంజానాన్ బ్రాహ్మణాన్ సోమాయ పితృమత ఇత్యాది పైతృకా ఋుచ అశ్రావయేత్. తేషు తృప్తేషు పితరస్తృప్తాభవన్తి. తదాహ ప్రాయశ్చిత్తే సూత్రకారః తథా హోమం కృత్వా పిండం నిరుప్యవిశ్వేభ్యోదేవేభ్యో ద్విర్ద్విర్దత్వా పితృభ్యః ప్రేతాయచ సకృత్సకృద్దత్వాతాన్భోజయేత్. విప్రతిషేధే పరం కార్యమితి వచనాత్ ఏవం ప్రాయశ్చిత్తోక్తక్రమేణపిండసంయోజనాత్పూర్వమేవతాన్ భోజయిత్వా అనుద్ధితేభ్యః సకాశాదపివా ఆదాన్తేభ్యః సన్నిధావుచ్ఛిష్టాపనోదనాత్ప్రాగేవ పిండ సంయోజనం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య శూర్పాపోహ్య తత్ప్రేతస్య పిండం తత్పిండం త్రిధా కృత్వా దర్భేణ సమం త్రేధా విభజ్య పితృస్థానగతాయేతి తద్భాగమాదాయ గోత్ర శర్మన్ ప్రేతత్వత్ పిండం త్వత్పితృపిండేన సహసంయోజయిష్య ఇత్యుక్త్వా సంయోజయేతి తే నానుజ్ఞాతః తత్పిండో పరినిధాయ పితామహస్థాన గతాయేతి తద్భాగమాదాయ ప్రేతత్వత్పిండం త్వత్పితామహపిండేనసంయోజయిష్య ఇత్యుక్త్వా సంయోజయేతి తే నానుజ్ఞాతః తత్పిండోపరి నిక్షిప్య. ప్రపితామహస్థానగతాయేతి తద్భాగమాదాయ ప్రేతత్వత్పిండం త్వత్ప్రపితామహపిండేన సంయోజయిష్య ఇత్యుక్త్వా సంయోజయేతి తేనానుజ్ఞాతః తత్పిండోపరినిక్షిప్య సంగచ్ఛధ్వం సంవదధ్వమితి మన్త్రేణ త్రీన్ భాగాన్ త్రిభిః పిండైః క్రమేణ సుదృఢం సంయోజ్య పితృస్థానగతాయేతి ప్రేతావాహన పాత్రోదకం గృహీత్వా ప్రేతత్వదావాహన పాత్రోదకం త్వత్పితృ పితామహ ప్రపితామహానామావాహన పాత్రోదకైస్సహ సంయోజయిష్య ఇత్యుక్త్వా తై రనుజ్ఞాతః తదావాహన పాత్రోదకేషు క్రమేణ కించిత్కించిదాస్రావ్య సమానీవ ఆకూతిరితి మన్త్రేణ సంయోజ్య పితృస్థాన గతాయేతి ప్రేతస్థానం పితృస్థానేన సహ సంయోజయతి పితృపిండైః ప్రేతపిండం సమారోప్య పితృపాత్రోదకైః ప్రేతపాత్రోదకం సంయోజయతీతి ప్రాయ

శ్చిత్తే నిర్దిష్టత్వాత్. ఏవం పత్నీపిండం భర్తృపిండేన సంయోజయతి. అపుత్రాయాః పత్న్యాః పిండం భర్తృ పిండేన సంయోజయేత్ (పుత్రపత్న్యాః పిండం పితామహ్యాదీనాం పిండైః సంయోజయేద్ధతి కేచిద్వదన్తి తస్మాదేవం తత్పిండం త్రిధాకృత్వా పిండే పిండే తథైకైకం భాగం నిక్షిపతి.

తస్మాదేష పరిసంవత్సరాన్తే పితృత్వం ప్రాప్తవాం స్తస్మాదస్యైనం సముద్దిశ్య పైతృకం కుర్యాత్ ౨౩౮

యస్మాత్కారణాదేషోఽయం ప్రేతః పరివత్సరాన్తే మరణదినాదారభ్య అబ్దావసానే సపిండీకరణాన్తే పితౄణాంభావః పితృత్వం ప్రాప్తవాన్ గతవాన్ భవతి. తస్మాత్కారణాత్పైతృకం కర్మ ఏవం ప్రేతముద్దిశ్య కుర్యాత్.

తత్సర్వం జలపిణ్డ దానాది పినాస్యనామ్నా పితృభ్య ఇతి కుర్యాత్ ౨౩౯

తత్సర్వం జలపిణ్డదానాదీత్యాది శబ్దేన ఆవాహనార్చనాన్న దానాదికం సమస్తం పైతృకం కర్మ అస్య పిత్రాదేర్నామ్నా వినా నామోచ్చారణం విహాయ పితృభ్య ఇతి గోత్రేభ్యః రూపేభ్యః పితృభ్యః పితామహేభ్యః ప్రపితామహేభ్యః ఇత్యావాహనాది పిండసంయోజనాంతం కుర్యాత్.

అథాచ్యామవటం స్థలవదాయతావనతం ఖనిత్వోద కుంభేన ఊర్జం వహన్తీతి తర్పయిత్వా సుఖవాసార్థి దక్షిణాం దత్వా శూర్పేణాచ్ఛాదయిత్వా పితృభుక్తం పితృజీర్ణ మిత్యప జుహ్వాఽన్తర్హోమః ౨౪౦

ఏవం పిండం నిరుప్య తథా సంయోజ్య చ అవాచ్యాం పిండస్థానస్య దక్షిణస్యాం దిశ్యవటం శ్వభ్రం స్థలవత్ భూతలమివ సమవృత్తమాయతం విస్తృతమవనతం నిమ్నం తదాయతావనతం షడంగులమాత్రం ఖనిత్వా తస్మిన్నవటే ఉదకకుంభేన పానీయార్థం పూర్వవన్నిక్షిప్య సకలశోదకేన ఊర్జం వహన్తీతి తర్పయిత్వా ... దక్షిణాం ... దత్వా

పిండదేవతాభ్యో నివేద్య అన్యత్రనిధాయ ప్రోక్ష్య శూర్పమాదాయ తేనశూర్పేణాచ్ఛాదయిత్వా పిండాన్ పిధాయ తదుపరి పుష్పతిలాక్షత దర్భాన్విన్యస్య నమో వః పితర ఇతి పితౄన్ ప్రణమ్యాచమ్య పూర్వవదుచ్ఛిష్టమపోద్ధృత్య బహిర్దక్షిణస్యామవటే ప్రక్షిప్య పిధాయ శ్రోత్రాన్నం వికీర్య ఆచాంతేభ్యో బ్రాహ్మణేభ్యః కరశుద్ధిం కృత్వా తాంబూలం ప్రదాయ పితౄనివేదితాన్ కాంస్య వస్త్రశయనాసన ఛత్రోపానద్వ్యజనాదీన్ ప్రత్యేకం దత్వా యథాశక్తి దక్షిణాం దత్వా అస్తు తృప్తిరామావాజస్యేతి విశ్వేభ్యో దేవేభ్యః స్వాహా నమః పితృభ్యః స్వధా నమ ఇత్యుక్త్వా ప్రణమ్య ఉత్తిష్ఠతేత్యుత్థాప్య పరేత పితర ఇతి పితౄన్ ప్రవాసయేత్ పితృభుక్తం పితృజీర్ణమితి అగ్నిర్భుక్తమగ్నిజీర్ణ మిత్యేతయోః స్థానేఽపసవ్యం చరుమవదాయ అవజుహ్వాఽన్తహోమో హూయతే అగ్నౌ. మరణాదారభ్య పిండానుద్వాస్య సర్వమాదాయ నద్యాది జలే ప్రక్షిప్య స్నాత్వా.

బ్రాహ్మణానాం తర్పణమన్నేన పూర్వవత్ ౨౪౧

బ్రాహ్మణానాం శ్రోత్రియాణా మిష్టానాం తర్పణమన్నేనాన్నాదః దానేన తోషణం కృత్వా పూర్వవత్ స్వస్తి వాచనం శోభనపరంపరావాప్త్యర్థం పుణ్యాహం కృత్వా జ్ఞాతిభిః సహస్వయం భుంజీత.

యథైవైతత్సవత్సా గవాశ్వాజ మహిష మండలేషు యత్ర క్వచనగతాం గామన్వేష్య తామేవ తర్పయతి తథైవ యథా విధిదత్త జలపిణ్డ దానాది యత్రవా గతం తమేవా నుద్దిశ్య ప్రీణయతి. ౨౪౨

సంప్రతి పైతృకాదౌ ప్రమాణమాహ యథేతి. ఏతత్పైతృకంయథా వత్సః గౌశ్చాశ్వాశ్చాజః చ మహిషీచ తాసాం మండలాని యూథాని తేషు గవాశ్వాజ మహిషీమండలేషు యత్రక్వచకుత్రచిత్ గవాదిష్వేకస్మిన్మండలే గతాంగాం ధేనుమన్వేష్య విమృశ్య తాం గామేవ తర్పయతి వత్సః ప్రీణయతి నాన్యాం తథైవ యథావిధి యథాశాస్త్రం దత్తంజలం తిలోదకాది పిండోబలిదానాది దానమన్నదాన దక్షిణాది తాన్యాదౌ యస్యతత్ జలపిండ

దానాది సర్వం యత్రకుత్ర వాలోకే గతం స్థితం తం పిత్రాదిక మేవానూద్దిశ్య ప్రీణయతి నాన్యమ్.

తస్మాత్ప్రియత్నేన పైతృకం కుర్యాత్ —౨౪౩

తస్మాత్కారణాత్ప్రియత్నేన నియమేన యథాశాస్త్రం పైతృకం శ్రాద్ధాది కర్మకుర్యాత్.

మాస్మనాస్తికో భూదితి బ్రాహ్మణం ఇతి సపిణ్డీకరణమ్ —౨౪౪

నాస్తిక ఆస్తిక బుద్ధిరహితః కర్తా మాస్మభూత్ నభవేదితి బ్రాహ్మణం శ్రుతిః ఇతి శబ్దః కర్మపరిసమాప్తౌ సపిండీకరణం కృత్వా.

తస్మాద్ద్వితీయే తృతీయే వాఽహ్ని తేభ్యస్త్రయాణాంపిణ్డానాం క్రమేణ నిర్వాపణమష్టకాం కరోతీతి విజ్ఞాయతే —౨౪౫

తస్మాత్సపిండీకరణాద్దినాద్ద్వితీయే తృతీయేవాహ్ని తేభ్యః పితృభ్యః త్రియాణాం పిండానాం నిర్వాపణం నిక్షేపణం కృత్వా అష్టకాం పూర్వవత్కరోతీతి విజ్ఞాయతే.

ఇతి శ్రీనృసింహ వాజపేయ యాజీయే శ్రీ వైఖానస సూత్రభాష్యే
పంచమ ప్రశ్నే - పంచదశః ఖణ్డః
సంపూర్ణమ్

మాధవాచార్య పుత్రేణ నృసింహాగ్ని చితాకృతే
వాజపేయ కృతాభాష్యే ప్రశ్నోఽయం పంచమోగతః.

సాధు పదపట్టికా

పాఠకులకు మనవి ; అతి జాగరూకతతో చూచినను ప్రమాదవశమున దొరలిన దోషములకు అసాధు, సాధు పదములురెండును సూచించవలయునన్న యెడల గ్రంథ విస్తరణ భీతిచే సాధు పదములను మాత్రము సూచించుచున్నాము. గ్రంథమునందంతయును థ, ధ, లకు భేదముచూపుట కష్టమైన పనిగా తోచినందున ఆ సర్దుబాటును పాఠకులకే వదలినాము. పంక్తులగణనమున, సూత్రభాష్యం ప్ర. ఖం-అనుపంక్తులనుంచి లెక్కించవలయును.

పుట	పంక్తి	సాధుపదమ్	పుట	పంక్తి	సాధుపదమ్
4	8	ఉచ్యన్తే	14	10	ఇతి
5	8	మతిక్రమ్య		11	ఇతి
	8	ఇత్యగ్నిష్టో		12	ఇతి
	26	జాతమాత్రః		17	రథోత్ప
6	1	ఖం-౧	15	20	స్నానమాహ
	9	నాచ్ఛ		22	ఇతి
	23	బ్రాహ్మణ	16	16	నిక్షిప్య
7	6	కుర్వన్		20	త్రిరనామి
	14	యచ్ఛతీత్య	17	10	తథై
	18	యజ్ఞైః		20	శ్వాసస్థ
8	11	ఏభిరితి	18	10	పర్ణ
	17	సహిష్ణు	19	5	విష్ణ్వర్చ
	23	మథునం		12	త్మానం
9	15	బ్రహ్మచార్యాదీనాంతత్త		15	వైశ్వదే
10	5	హస్తగ్నో	20	8	తద్దిగి
	12	కాష్ఠేనాన్నా	21	5	భ్యస్స్వాహా ఇత్యా
	23	విధిఃపంచ		14	ఈశానాం
11	8	తిష్ఠన్న్య	22	14	కూష్మాదీన్, నారాయణాదీన్ దైవేనతీర్థేన
	17	ప్రాఙ్ము			
		ఉదఙ్ము	23	14	బ్రహ్మయజ్ఞం
	24	నవిచ్ఛిద్య	24	14	వేదసే-శీర్షా
12	10	అఙ్గుష్ఠ		18	ద్వాదశ
	11	కనిష్ఠి		21	సూర్యస
13	16	అపస్స్పర్శన		22	తిష్ఠేత
	18	మూర్ధ్నాన	25	10	బ్రహ్మ
	19	మంత్రాచమన		11	త్యోపస్థానం

26	4	సాత్రపె
	18	అథోహిష్ఠేతి
27	2	తలమాగ్నేయం
	18	అహ
28	7	దుపవీతీ
29	11	ధారాసు
30	,,	కురుష్వేతి
	19	వృత్యోత్తరాం
	25	నివృత్త్యర్థే
31	3	,,
	5	ఆహార్షం
	6	రాజానం
32	2	పితరః
	8	యజమానః
33	2	మంత్రముక్త్వా
	6	బుద్ధ్యాస్స్వత్వ
	11	బుద్ధ్యాస్త్రం
	18	పుణ్యాహం
	19	బుద్ధిం
34	9	పూర్ణా
	15	ఇత్యధిభిర్యథా
	19	యథాస్వదక్షిణహ
	20	ఇతితదా
35	14	స్వికతాభిః
	17	పూర్వేణ
36	9	చ్ఛన్నాః
	12	కుండేఔపాస
37	9	వృక్షీయాశ్చ
	18	సంగృహ్య
	25	స్థండిలాదేర్దక్షిణ
	27	శాఖాయాం
38	3	మధ్యేనిమ్నం
	6	నైమిత్తికం
	8	దిశశ్చ
	13	తావత్పరిగతాంఅథస్థిన్నతా
	15	పచ్యతేఽస్మిన్
39	7	చతుర్దిశం

	14	త్వష్టారైన్ద్రైర
	15	మిత్యగ్నౌయల
	18	దర్భాన్
	23	ఉద్ధన్య
	24	సోమేశా
40	10	పశ్చిమస్యా
	17	రేవమేవోక్త
	19	విసృజ్యాప
	20	నావఘ్రాణా
	21	ఉపస్పృశా
42	౨	(ఆద్యన్తః)
	10	రాష్ట్రీర్య
	14	మిత్యన్తం
	21	బ్రహ్మణోమాభ్య
	22	మహంభూపతిరితి
43	5	శ్రీనృసింహ
	11	ఇతి
	17	ముక్తోబద్ధోయాసాంతాః
		ముక్తబద్ధాః
	20	సంభారేధ్మ
44	8	బర్హిషోగ్రన్థనం
	11	తద్దక్షిణాది
	20	ఇత్యుదీచ్యాం
46	9	ఇత్యగ్నాలయే
	,,	రూర్ధ్వాగ్రే
	13	హ్యేవోదద్యన్ని
	17	రేవాభి
47	2	తీర్థేనాఽపః
	,,	ఐన్ద్రాద్యం
	8	గృహీష్యామి
	10	దక్షిణేన
	15	లాహి
	17	ప్రత్యేకం
	23	దక్షిణాగ్రం
48	3	సంస్రావ్య
	6	ప్రదక్షిణ
	9	వేదాం

	20	షష్ఠఃపటలః
	23	అహినో
49	2	నిర్దగ్ధమితి
	5	వేద్యధస్తా
	17	వేదేన
	18	ఉజ్జారం
50	9	బర్హిర్దగ్ధ్వా
	11	వర్జ్య
	19	ప్రోక్ష్యదా
	21	సమిదగ్రం
	22	దేవస్యత్వా
51	2	ప్లుతమగ్నే
	12_15	దేవయజనం-విభక్త్యై
	17	మిత్యన్త
52	4	స్థాల్యాంపూర్వమేవ
	22	అన్తరితంఇత్యుక్త్వా
53	3	ముక్త్వాన
54	4	స్సమిధామథస్తా
	16	మేవాదిఙ్నశ్చ
	17	సర్వతశ్చతస్రో
	,,	యథాస్యాత్తథా
	23	సమిధః
	25	తీతస్తతో
	26	శరోంగారే
55	9	సర్వాత్రోద్దేశ
	12	తాహుతీం
	23	వహతీతి
56	2	ప్రసిద్ధః
	7	తామితియాందే
57	5	రాధసైశదేవ్యైస్యా
	25	అదిత్యే
58	3	ఔపాసన
	9	జుహ్వ
	10	ఇత్యాజ్యం
59	5	తత్తత్కర్మ
	8	స్సంస్కార
60	13	బృహచ్ఛ

	25	పతయస్తే
61	3	ఇత్యేతేషాం
	12	అప్సరసస్సవా
	,,	పతిర్విశ్వకర్మా
	14	స్యాపోఽప్సరసో
	18	విద్యుతో
	21	ఢృతాది
62		తాభ్యస్స్వాహా
	8	రాష్ట్రభృదన్త్రం
63	18	ఆశ్రావితాది
	21	యమస్య
	24	వాయోర్థ్రీ
64	2	బిల్వసంబంధి
	3	న్యగ్రోధంతథాశ్వత్థ
	4	పప్త-తత్తస్మం
	12	ఋభక్తాదీన్
	16	గృహ్యాగ్నౌ
65	2	అగ్నిస్తృప్యతు
	4	పృథివీతృప్యతు
	5	బ్రహ్మాద్యాస్తృప్యన్తాం
	6	త్రేణతదాజ్య
	7	స్రువేణ
	11	గృహీత్వా
	19	సధాత్రాపి
66	20	సీతిహుత్వా
	22	జుహోతీత్యర్థః
67	10	ఖండః నవమః పటలః
	13	వర్షిష్ఠాగహ్వ
	17	ర్వ్యాహరణా
68	19	బ్రహ్మహస్తిభ్యాం
	24	ఓంచమే
69	2	పునర్వేది
	7	తముపస్థాయ
	17	ర్విసర్జనం
	18	ఇత్యుపస్థాయ
	21	ప్రథమోగతః

పుట	పంక్తి	సాధుపదమ్	పుట	పంక్తి	సాధుపదమ్
70	9	నిషేకవర్జ్యమి	78	24	మాసస్యార్ధ
	19	రనుజ్ఞాతః	79	2	సర్వత్రైక
71	9	నాంద్యాః		24	నాస్త్యుద్వేజనం
	15	శ్రోత్రియా	80	10	వైశ్యస్యోదు
	18	అధావనీదం		14	బాస్త్వ
72	8	విశ్వేదేవానాం		15	మేఖలా
73	9	ప్రక్షాళ్య		26	వగ్నయే సమిధావి
	14	సురక్షితం	81	2	తత్సవితుః
	15	ప్రతిసరాం		18	సమిధాధానం
	16	త్యాదాయ		20	ద్వితీయః పటలః
	20	హేమాది	82	19	పరివేష్టన
74	2	సోమోధేన్వాదిసోమ		,,	అహతం
	6	సప్తర్షి		23	య్యైరర్థస్తేఽపి
	8	చాఙ్గీరసృతయే, ఏతేఽపి		27	సన్న్యస్య
	19	వ్యాహృతి	83	7	దక్షిణభాగా
	23	వైశ్వదేవ		12	దర్భం
	28	త్యాజ్యంవిభజ్య	85	20	నస్వపామి
75	18	తత్తస్తదనన్తరం		24	నియునజ్మి
	13	హ్యుచ్ఛిష్టం	86	6	యజుష్టు త్వా
	15	స్వస్తిదావిశ		10	షడ్భిర్మంత్రై
	17	సమూహీకృత్యోచ్ఛిష్టంభుక్త		14	ద్యజ్ఞశ్చాగ్రా
76	2	అన్తేయస్మిం		18	ప్రతిష్ఠవాయా
	14	ప్రథమః పటలః	87	8	త్వత్త
	24	ముపనయీత		9	మాంగపఙ్క్తి
77	20	భ్రాతృవ్య		10	ధాహసా
	20	త్యాపస్తంబః		,,	గణానాంత్వేతి
78	3	ధానాద్యాషో		22	తృతీయః పటలః
	6	గౌణకాలే	88	3	విజనాఙ్ఛాలే
	8	కాలేప్యతి		7	సంకల్ప్యే
	12	ప్రాయస్య		11	ఆజ్యేనవ్యాహృ
	15	ద్వౌమాసౌ		13	అగ్నయే సమిధ
	18	మేధాఽవబృథ		,,	ద్వే అగ్నయేసమిధౌ
	21	ద్వౌమాసౌ		20	దర్శయతి

పుట	పంక్తి	సాధుపదమ్	పుట	పంక్తి	సాధుపదమ్
	23	సమిధాధానం		8	చతుర్దిశం
	24	,,		24	తాభిశ్శ్నతో
89	11	భూతిః స్మృతి	105	14	శబ్దేన
	18	రిత్యస్త్రైశ్చతుర్భిరదితేను		,,	దండ
	20	మన్త్రైరగ్ని	107	7	మృజుం
90	5	మేతద్యష్టం	108	7	విష్టరం
	8	విజ్ఞాయతే	109	2	మర్ఘ్యే
	13	భైక్షపాత్రం		20	ఇత్యేకే
92	15	కారణాత్		22	ముఖవాసం
	23	పితాపతతి	110	5	మష్టభోఽహి
93	12	త్సవా		12	విష్టై
	14	తథోక్తాని	112	8	గుహస్థితోవాయుః
	17	చతుర్థః పటలః		9	వ్యానస్సర్వ
	21	వ్రతాని		12	ఆదిర్యేషాం
94	,,	నత్వత్		22	భోజన
95	18	కాలాదారభ్య		,,	స్పర్శనం
	21	సదాచారం		27	నాఽపోగ్ర
97	6	దేవకృతస్య	113	12	యష్టుం
	9	పత్యవ్రతే		13	హెూత్రం
98	5	శుక్రియాయ	114	5	జాయమానస్య
	19	ధాతాది		6	కృత్యానృణో
99	7	సహానభి	115	10	వివాహ
	18	ఆపూర్వ్య		17	గీయతే
	27	వాపయిత్వా	116	4	మృత్తిః
101	8	వేదాన్వేదౌ		4	వయస్సమ్పన్నం
	10	బ్రాహ్మమాసన		7	సవివాహెూ
	17	అన్తరాప్యే		13	సవివాహోద్దైవ
102	2	గ్రామాద్బహి	117	14	రాక్షస
	19	బన్ధం	118	6	వదన్తి
103	4	భవేదితి		15	షడపరా
	6	పంచమః పటలః	119	2	ఋషి
	22	వస్త్రావివ		6	స్త్రీణాం సపిండ
104	5	సూత్రాదీన్			

	7	షావధిః
	10	సమ్పద్యత
120	15	భవతీతి
	25	యజ్ఞపత్న్యర్థం
122	8	మితియ త
	11	అకల్పో
	16	పరిస్తీర్య
123	7	ఇమాన్లాజాన్
	19	పునరేవం
	20	జుహుయాత్
	24	అస్మాదనన రం
	25	తదనన్తే ఉవ
124	5	సంకల్ప్య
	9	ఏకమిషే
	13	ప్రస్తరా
	14	దర్భానాస్తీర్యో
	15	పూర్వాన్తమాత్రమ్యై
	24	తానాం ద్రవిణో
125	20	నోచేద్వ్యథూ
126	3	పశ్చాన్నిషీ
	6	అత్రాహం
	10	దీప్తిః
	11	ప్రకాశో
	14	ముదీచీం
	20	దృష్ట్వాపత్నీంధర్మ
	26	అథాగ్నేయస్థాలీ
127	5	షిచ్యాగ్ని
	6	ముపస్తీర్య
128	10	రాధానం
	,,	జుహ్రసేను
	16	స్ప్రష్టిః
	,,	సంసర్గేచ
	23	కృష్ణవర్ణః
129	10	పచనేవావస
	19	దేవేభ్య
	24	వైశ్వదేవ
130	15	ఇన్ద్రాయ
131	4	'శ్రియై'
	11	ముత్రరాన్తం
	25	క్రిమిణాం
132	2	భూతిః
	3	ఆపోహిష్ఠేతి
	9	వర్ధిష్ణు
	10	తత్తత్
	22	తదానీ
	26	శ్వేత్తదా
133	3	హన్యేవ
	7	తృతీయఃపటలః
	11	యస్మాచ్చతు
	14	మైథున
134	5	అభిష్ట్వా
	9	వాసఇవ
135	13	జలినావాపిబేద
136	12	ర్మాత్రయు
	13	స్త్రీసో
137	2	అభిషాయ
	6	,,
	13	యన్మే
138	11	మజ్జళ
	16	వర్జితే
	,,	పున్నామ్ని
	26	పయః
139	8	పుణ్యాహం
	17	పుంసవనం
	21	రపరస్యా
140	8	శమీధాన్యం
	13	విజ్ఞాయతే
	14	పత్నీవ్యత్యాశ
	,,	పుణ్యాహం
	23	షష్టేష
	24	పూర్వేతి శంఖః
141	7	త్రిరాబద్ధ్య
	15	పత్న్యాస్యధా
	18	స్థాపయిత్వాన్న
	21	పుణ్యాహంత
	24	పుణ్యాహం
142	8	దీప్తవాన్
143	9	త్యాయనశేషం
	15	శంఖగాయత్ర్యా
	17	ఔపాసనాగ్ని
	20	చతుర్థః పటలః
	22	జాతకర్మ
144	4	సర్వతోధూపం
	16	ఇత్యవధార్య
	27	రక్షణార్థం
145	19	తస్మిన్దిర
146	6	మూర్ధ్న్యుదాయా
	7	రముద్భరుదకుంభాద్భి
	9	ఔపాసన-ఔపాసన
	22	వనాద్భవ
147	2	ఏతాన్షట్తే
	11	స్ప్రష్ట్వా
	15	సర్పిఃమృత
	17	సహసం
	21	వదన్తి
148	2	మహరషా
	14	హవిష్ణు-శోధయు
	22	ఔపాస
	23	,,
149	6	ఇతి శబ్దః
	18	వాస్తు ని-వాస్తు
150	7	గృహాది
	9	అఘారోవాస్తు
	10	కర్తవ్యః
	22	షాడ్దర్భ
151	3	స్తమోభవాదర్భ
	13	అనుపర్య
152	3	యేతేశతం
	4	వరుణ
	12	ద్వావేవాద్వ్య
	16	ద్వాబ్రహ్మ
	17	ఏతాన్షట్
	21	యేషాంతే
	23	బృహస్పతిర్దేవా
153	2	యేషాంతే
	7	దశేన్ద్రాః
	13	మిత్రోదేవతాయేషాం
	17	హూయన్తే
154	9	సమిదారోపణంచోక్తం
	11	ఉత్థానాదీన్యుపనయనా
	23	భూమియజ్ఞ
155	14	ప్రాయశ్చిత్తే
156	11	హస్త
	14	నయనే
	20	వా' క్త క్త "వత్
	,,	నిష్టేత్యయం
	24	ద్వయోస్స్థాన
157	2	దేశఃస్వరఉదా
	20	ఆశ్వినః
158	6	ననేవా
159	10	సర్పిభక్షః
160	,,	జుహోతి
	15	స్నాతకస్య
161	9	దష్టభిర్మా
	12	సహస్ర
162	3	ద్వామంత్రౌవదన్వృద్ధస్య
	6	బ్రాహ్మణా నా
	10	యథేష్టం తర్ప
	17	సోమ
163	7	నిచదద్యాత్
	8	సహస్రశో
	14	తస్మాద్వర్ష
164	2	పూర్వవత్త్రివృ
	6	త్రివృ
	8	భూరషామితి
	13	అథార
165	12	వాయో
167	2	మజ్జల
	24	య్యేన్నపూషా
168	4	శిక్షాం
	6	పంచార్ష

పుట-పంక్తి	సాధుపదమ్	పుట-పంక్తి	సాధుపదమ్
168 8	ఋషీణాం	180 10	హవ్యం
10	త్రిసశ్చాళా	11	మిత్యభిఘార్య
18	నాచ్ఛాదయేత్	15	ప్రపితా
22	బ్రాహ్మణానా	16	విశ్వేభ్యో దేవేభ్యః
169 8	దక్షిణా	19	పక్వేన - దేవానాంచ
9	దక్షిణా	21	జ్ఞప్త్వేక్షి
170 10	స్త్రిషన్నా	21	ముద్ధృత్య
18	సన్న్యస్య	181 3	సంజ్ఞపనం
171 26	ప్రక్షాళ్యాధి	7	త్యుత్ఖిద్యా
172 3	మనక్తి	11	ధామ్నోశ్చ
4	గ్రాభ్యామాజ్యా	20	గపరం
14	భాగావుత్తర	182 2	కల్ప్యేద్ధస్య
15	యోర్జుహోతి	7	నిహన్మి
173 24	మఃశక్త్రస్వమిధి	13	పోషాయత్వేతి
175 8	విశ్వేభ్యోదేవేభ్యః	18	ఆమాగచ్ఛన్త్వి
13	ప్రథమ	22	నిర్వపతి
20	భద్రాన్నః శ్రేయః	183 5	ప్రపితామహపత్నీభ్యః
21	దక్షిణే	11	మృతాస్తేభ్యః
23	పత్పిత్ర	16	ఏవం
176 14	ప్రథమః పటలః	184 8	పూర్వవద్బ్రి
177 14	భివన్ద్య	12	ద్విర్ద్విర్దత్వా
15	అస్మత్పిత్ర	13	కృద్ధత్వా
16	మాతృ, పితామహే	18	పితరస్తృప్తా
17	మహ, మాతుః	19	సంతుష్టేషు
17	మాతుః ప్రపితామహ	23	న్తస్త్వాహవా
18	సంజ్ఞికానాం	185 3	ణస్యామవ
22	నిత్యసమాసః	12	గృహ్యస్తే
178 5	గృహఏవవాసయేత్	13	పరిచ్ఛద
11	నోపలిప్తే	13	కాంశ్యయానదాప
11	ఔపాసనాగ్ని	187 4	ఔపాస
18	లౌకికాగ్నా	10	ద్వితీయః పటలః
179 8	ధూపదీపాని	15	మతోఽస్య
10	ధూపముద్దీప్యస్వే	19	స్వాధ్యత

పుట-పంక్తి	సాధుపదమ్	పుట-పంక్తి	సాధుపదమ్
188 3	మూలైస్సహ	21	ఔపాస
4	ఉద్ధృత్య	194 24	తృతీయఃపటలః
13	వాఽగ్నౌః	195 11	యక్ష్య
19	స్రువేధ్మ	14	బ్రాహ్మణా
24	అపహతా	21	పిండేభ్యః
27	(లవిత్రంరి)	196 22	జ్ఞాతిస్సపిం
189 3	ఆయాత	24	నిరుప్య
16	గ్రీవం ప్రత్య	197 5	విశ్వేఅద్యేతి
17	ప్రక్షిప్య	12	అసపిండీకర
18	ముసలేనావ	198 9	చైత్రీయజ్ఞః
190 4	తండులం	11	చిత్రాపౌర్ణ
8	వేద్యాం	19	పూర్వతాంశ్రిమే
11	పాత్రేష్వాసా	22	నభస్యశ్చ
17	చాజ్గిర	199 5	చైత్రీ
24	తదగ్నే	23	దేవతా
191 3	అపయన్త్వ	200 9	అథ
4	నిర్గతో	19	ఔపాసనా
16	దక్షిణ	201 10	ప్రత్యేకమేవ
18	కారేణ	14	రర్కపర్ణైః
21	దాచ్ఛిన్న	19	ఔపాస
25	విభజ్య	202 7	ఔపాసనా
192 3	తీర్థేన	18	విష్టరా
4	ప్రపితామహ	21	తస్మాద్గ్ర
9	ప్రపితామహాః	203 7	మూర్తీనాం
11	శర్మన్	18	తద్రింథేరి
15	ఏతానివః	20	తత్తద్దిగీశ
23	పరిషి	204 5	పుష్పాద్వైః
193 2	జీవత్పితాచే	8	కూర్చేనవా
16	పూర్వవత్పిం	11	ప్రథమోయేషా
19	ఔపాస	,,	దిగ్దేవాన్

పుట_పంక్తి	సాధుపదమ్	పుట–పంక్తి	సాధుపదమ్
16	పురుష	23	తదస్య
20	హుత్వా	213 8	పుష్పాంజలిం
205 19	వసోః	215 2	ఆదిత్యశ్చంద్రో
23	స్నాత్వా	7	సర్వమితి
25	నాహృత్యాదాయ	10	భుక్త్వా
26	దధిక్రావణ్ణ	19	మన్దంచర
206 4	నారికేళా	10	ధ్వజపట
8	కలశాన్	15	మాలిన్య
12	అధిదేవం	16	బన్ధూకపుష్పకాన్తిః
13	గవ్యాధిభిః	23	రప్వతి
26	విష్టరం	24	సురపతిః
207 5	విశత్వతి	216 11	త్రికోణమష్టాశ్రి
8	ప్రతిసరామభి	14	నద్ధ్యసఖ్యా
22	ప్రక్షాళ్య	20	నిష్కతిర్యా
208 3	ద్యాది	27	ఇవాకారో
8	నువర్ణాని	207 12	అశక్తశ్చేత్తు
16	ఉద్ధితం	19	పశ్చిమస్యామ
19	అస్యరక్తవర్ణం	218 8	దధ్యోదన
26	విష్ణుమావా	9	కణౌదనాని
27	ద్విభుజాం	14	హూయాభిపూ
209 6	నిర్వాపంకృత్వాజ్యేన	219 11	శనైశ్చర
13	మనిరుద్ధం	,,	కృష్ణ
24	సన్న్యస్య	22	రూఢాం
210 13	రత్నాలాభే	25	మావాహయా
14	సుదృఢం	27	శంఖవర్ణ
15	నిధాయ	220 7	వాసన్తికా
17	ప్రతిష్ఠాప్య	11	కుంకుమ
18	శిరసినాభౌ	220 10	హవిర్నివేద్య
2 8	రన్యతమమేకం	13	వేదోభువ
1214	తద్విష్ణోః	16	ప్రక్షిప్య

పుట_పంక్తి	సాధుపదమ్	పుట-పంక్తి	సాధుపదమ్
221 16	దన్యత్సర్వం	231 19	సమానాఖ్యః
14	ఔపాసన	21	మన్థంమన్థ
20	ర్లోకేత్యపా	232 5	వాయుమూర్తి
27	త్రైరక్తాః	6	ఖురుఖుర్వితిః
222 9	తయోరసిత	233 2	గేహాన్మరణ
14	శన్నోనిధత్తాం	8	శకలే
15	దాదారౌత్యధి	04	ఔదుమ్బరీ
24	గుడోదనాద్యైఃపూర్వోక్త	5	వఃభ్యక్ష్య
223 14	ఛాగం	234 3	ఇత్యనా
09	సువర్ణమ్	7	క్షతదధి
224 6	క్రియాకాల	09	సువర్ణ
10	వ్యాధయ	20	న్యత్తార
15	శమనంయాన్తి	235 2	పుత్రస్తదా
225 7	షష్ఠః పటలః	5	విధినాశ్రౌత
226 4	అథాహి	7	ప్రాచీనావీతి
227 2	శాస్త్రే షూక్తాని	8	ఉద్వాస్య
8	వానాహూయ	15	ఔపాస
12	యాశనవస	06	ఏవం
13	తత్సిద్ధ్యర్థ	,,	స్వీకియే
19	యథాశక్త్యా	24	పూర్ణాహుత్యా
228 17	మయతే	,,	తదాహ శౌత
18	అనేనైతేనో	30	పరిస్తరణా
27	భవతీత్యర్థః	236 3	పూర్ణాహుత్యాకర్త
229 5	స్వయమేవ	5	అధివృక్ష
9	ప్రాణోత్క్రాంతి	10	ష్వితి
16	తస్మాదస్యై	‘	విచ్ఛిన్నాగ్నిర్మి
22	ఔపాసనం	14	ఋష్టోద
230 4	స్తత్త్వవిదో	19	తూష్ణీం
51	భ్రమతీవ	,,	విధిన్ద్ధుత్వా
12	దిన్థితో౽గ్నిః	23	శ్చేత్త్వది

పుట-పంక్తి	సాధుపదమ్	పుట-పంక్తి	సాధుపదమ్
25	శకటాదినా	22	కర్తవ్యఃకిమిత్యత
237 7	దితి కేచిత్తదాహ	241 6	ప్రథమఃపటలః
9	దిశమభిప్రస్థితస్యోత్తాం	8	మృత్పిండానామ్
11	పాధికృతే	15	ధృతవస్త్రాంచ
14	భోజనస్త	19	యథాస్యాత్త
15	పాత్రాణితైః	242 11	చితోద్దేశం
,,	శ్మశానంనీత్వా	16	వృక్షమూలోద్దేశా
17	కర్మోపనయ	243 12	లిఖ్యతే
18	కృత్వాపూర్వా	18	మపసవ్యం
19	చరుంశ్రప	21	దధాతి
21	చరుంశ్రపయతి	25	విక్షిప్య
23	భారకాస్సపిండాః	244 3	దక్షిణాగ్రా
25	బరథరాస్యుః	12	దిగవస్థితా
28	జనేభ్యోఽన్యే	20	దక్షిణాముఖః
,,	బ్రాహ్మణాః	245 13	యామవతా
238 4	దర్భైఃకృతాని	19	ణీతితదవాచీ
8	ఔరసా	23	అలాభే
15	ముద్ధృత్య	246 19	దశాసీదన్తా
16	గ్గమయ్యా	20	నాసికా
17	రేణాసంద్యాసహ	247 3	ద్యాంపృష్ట
31	త్రివీధీస్త్రి	12	మన్త్రమన్యానాసీ
239 4	ముత్సృజతి	15	సత్యహవిరధ్వ
11	రుద్ధాబ్రావతారయోరేవ	16	ధృష్యశ్చాప్రతిధృష్యశ్చ
240 2	యథావిష్ణు	19/21	గరావితీగయా ప్రయునక్తి
3	పసవ్యమవాచీన	248 2	సంసకృత్య
4	దక్షైరాసనాద్యైః	7	మాసయోస్తద్వ
10	శవాభిము	11	మేవసర్వాసు
11	గృహస్థ	11	చతుర్గృహీతం
12	హితాగ్నీనాం	249 7	మధుదేయం
15	విష్ణవే	8	మన్త్రావృత్తాః

పుట-పంక్తి	సాధుపదమ్	పుట-పంక్తి	సాధుపదమ్
17	దితిస్పృశం	15	గ్రహసంజ్ఞికైః
250 9	అజశ్రసువా	19	సభ్యాగ్నిం
19	యదితాస్యా	22	బ్రాహ్మణఏక
23	షడష్టక	23	జపతి
24	శిరస్థానే	29	పతిష్ఠేత
251 2	ప్రోచ్యోక్త్వా	257 7	ఔపాసనా
12	ఊరుసంథా	,,	సువర్ణఘర్మ
6	చేచ్ఛిత్వా	9	విధవాదీనాం
252 14	ధేనుర్వహ	12	అన్యత్సర్వ
23	ద్వితీయఃపటలః	258 ,,	సన్త్రసంస్కర్తృ
2$3 13	బాన్ధవాః	17	సంభార
21	త్కారణాత్	24	గోత్రనామ
28	నిర్గత	26	ధీయతే
254 5	పరశునాస్ఫ్యేనవా	259 4	షూదుంబరపర్ణే
21	రిష్టాద్భనత్తి	12	సర్వేచాప్తా
22	తత్త్రస్మాన్మధ్య	26	కుడ్యాదికం
,,	కించి	260 4	ద్వారస్య
24	మనునుస్త్రయత	13	గృహ్యన్తే
2$8	సకుంభం	,,	శోభన
255 2	శిరఃస్థం	17	తదశ్మసపత్రంవస్త్రతో
14	బ్రాహ్మణాన్వే	19	స్థిత్వాఽనాస
21	ప్రముఖేభ్యః	261 11	పుష్పాదిభి
25	నియుజీత	20	తదగ్నినా
256 6	సవితేతిసం	21	సోమయా
6	కైర్మంత్రైః	,,	స్యాత్తర్హా
7	పత్నీసంజ్ఞకా	262 16	తృతీయఃపటలః
8	విధేనామన్విత	263 8	దర్భోదుంబర
9	త్యృతుముఖీ	9	వస్త్రాణి
18	గ్రహసంజ్ఞికైః	21	ఏకభక్తాః
15	ఛ్ఛిద్రియేతి	23	పిత్రోరహతవా

పుట-పంక్తి	సాధుపదమ్	పుట పంక్తి	సాధుపదమ్
72	మధుమాంస	20	కర్ణవి
2642	వ్రతకచరేత్	272 2	గృహవృత్తో
	వంశంశ్వస్య	10	మృతకస్య
10	మేకమేకం	11	మర్దితుం
17	సూత్రాభ్యాం	12	చేత్తస్య
19	తదానసి	17	గ హవృత్త
24	యోత్తిష్ఠతి	274 9	బాలమలం
25	ప్రేతస్యాస్థిసంచయనం	16	విస్తృతానాం
18	స్థిన్యవోక్ష్య	725 2	క్షీరేణ
265 2	రజస్వలాః పంచ	9	తథామ్బుదా
4	దద్భ్యః	13	తిలోదక
11	స్తనువఇతిపాదాభ్యా	95	త్ర్యహం
25	నాజ్యేన	276 15	దగ్ధావృ
266 3	పరి-కుర్యాత్	18	రనులోమప్రతిలోమాది
7	శ్చయనాన్తం	17	జాతిభిశ్చ
24	ఉదకేనాప్లుతం	32	భ్రాన్తాది వ్యాళహస్తి
267 9	పాత్రాణి	278 9	శూద్రైర్ద్రాహ
16	గృహస్థ	10	రుపదిష్టాని
22	ధర్మోపరి	11	శ్రాద్ధమాచరేత్
268 3	సోయతిః	272 9	తావత్సంఖ్యాకాన్
10	తదాత్మ్యమ	11	తస్మిన్
16	నస్పృశన్	18	భవన్తి
21	సన్నిధావా	61	న్యుద్ధశ్యా
269 4	వామహస్తే	280 3	సేవన్యాం
12	సూక్తేనాభి	19	గరాద్వృద్ధిం
970 18	చతుర్థఃపటలః	16	పలాశమేవం
271 13	మూఢగర్భిణీపతి	20	పలాశాని సంధిభాగే
14	పుత్రఘ్ని	21	జానుతే
15	ఉజ్జ్వలతే	23	[illegible]పవాశాని
18	భూతాన్యసచ్ఛా	27	కృత్వా

281 3	చయనస్థాన	290 12	వాచకః
4	అనశన	27	మహస్థాన
5	గోత్రస్య పేతస్య	20	సపిండీకరణం
22	ఘృణావన్తః కృపా	23	పితామహప్రపితామహానాం
14	ఆనంధా అబధిరా	291 3	సపిండీకరణ
16	యోన్నిర్ద	4	బ్రాహ్మణాన్
18	నవైకాదశ	6	సంకల్ప్య
283 4	భోక్ష్యతామి	7	ఖాత్వోపలిప్య
7	మాచక్షీర	13	మాయనేతఇతి
12	హోమమన్త్రి	19	రిత్యద్భిరా
13	మమన్త్రిక	25	వరయి
18	ఏకోద్దిష్ట	2 15	అవిధ్య
2	మధ్యాహ్నే	2916	మహానావాహ
284 5	లాఙ్గులీ	,,	ప్రపితామహానావాహ
13	వరణస్త్రీవ	3 7	చాఙ్గిరస్
17	దక్షిణాగ్ర	13	యేత్యగ్నేరుత
20	యువాసువా	1	అన్తరిక్ష
		29	
285 11	ద్దక్షిణాన్తం	22	ఏతేయు
22	నేనాఞ్జలా	24	మహేభ్యః
286 10	పిండంనిర్వ	51	పవిత్ర్యేక
287 16	మన్త్రైనే	294	దగ్నౌరైర్
18	సపరికరం		పితరఇ
22	సహపిండేన	9216	పురతః
218 6	పిండం నిక్షిప్య	19	తతౌదుంబ
		BO	
9	[illegible]నకః	2Y5 8	పిండాన్క
10	చండాలానుప	9	లానవకీర్య
11	త్కారణాత్	14	పవిత్రా
289 5	మేకాదశమాసికం		

పుట-పంక్తి	సాధుపదమ్	పుట-పంక్తి	సాధుపదమ్
297 5	సతిలాపిధానం	298 18	వాసాది
9	దేవేభ్యో	19	ణాచ్ఛాద
10	సకృత్సకృద్ద	21	నిరుప్య
22	పిండోపరి	22	దిశ్యపటం
23	త్రిభిఃపిం	25	కోద్దిష్టవ
24	పాత్రోదకం	299 5	ప్రక్షిప్య
26	కించిత్కాంచి	10	క్ష మగ్నిః